

**KURUMSAL YAPI VE YEREL EKONOMİK
KALKINMA:
ERZURUM VE BATMAN ÜZERİNE
BİR SAHA ARAŞTIRMASI**

Mücahit ÇAYIN

Doktora Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI

2017

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Mücahit ÇAYIN

**KURUMSAL YAPI VE YEREL EKONOMİK KALKINMA:
ERZURUM VE BATMAN ÜZERİNE BİR SAHA ARAŞTIRMASI**

DOKTORA TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI**

ERZURUM - 2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

27/09/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "KURUMSAL YAPI VE YEREL EKONOMİK KALKINMA: ERZURUM VE BATMAN ÜZERİNE BİR SAHA ARAŞTIRMASI" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

27/092017

Mücahit ÇAYIN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI danışmanlığında, Mücahit ÇAYIN tarafından hazırlanan bu çalışma 27/09/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. İktisat Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI

İmza:

Jüri Üyesi :Prof. Dr. Erol ÇAKMAK

İmza:

Jüri Üyesi :Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK

İmza:

Jüri Üyesi :Prof. Dr. Yüksel BİRİNCİ

İmza:

Jüri Üyesi :Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim AYDIN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	IX
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL YAPI VE YEREL EKONOMİK KALKINMA:

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. KURUMLAR VE KURUMSAL YAPI.....	5
1.1.1. Kurumlar-Kurumsal Yapının Tanımı ve Kapsamı.....	6
1.1.2. Kurumlar ile Kurumsal Yapı Arasındaki İlişki ve Temel Özellikler	9
1.1.3. Kurumsal Yapı Göstergeleri.....	11
1.1.3.1. Hesap Verebilirlik (Şeffaflık).....	11
1.1.3.2. Politik İstikrar	13
1.1.3.3. Yönetimin Etkinliği	15
1.1.3.4. Düzenlemelerin Kaliteli Olması	16
1.1.3.5. Hukukun Üstünlüğü.....	17
1.1.3.6. Yolsuzluk.....	19
1.1.4. Ekonomik Açıdan Kurumsal Yapı Faktörü.....	20
1.1.4.1. Kurum-Kurumsal Yapı Faktörünün Talep Yönü.....	22
1.1.4.2. Kurum-Kurumsal Yapı Faktörünün Arz Yönü.....	24
1.1.4.3. Kurum-Kurumsal Yapıya İlişkin Ölçüm Problemleri	25
1.1.4.4. Kurumsal Yapının Gelişmesini Engelleyen Faktörler.....	27
1.1.5. Kurumlar-Kurumsal Yapının Teorik Altyapısı	28
1.1.5.1. Klasik ve Modern Büyüme Teorilerinde Kurumsal Yapı	29
1.1.5.2. Kurumsal İktisadın Tanımı ve Tarihi Gelişimi.....	30
1.1.5.2.1. Eski ve Yeni Kurumsal İktisat	32
1.1.5.2.1.1. Washington Uzlaşısı	36
1.1.5.2.1.2. Post Washington Uzlaşısı	37

1.2. YEREL EKONOMİK KALKINMA (YEK)	39
1.2.1. Yerelleşme, Ekonomik Kalkınma ve YEK	39
1.2.2. YEK'in Tanımı ve Özellikleri.....	40
1.2.3. Geleneksel Kalkınma ile YEK Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	42
1.2.4. YEK Yaklaşımını Ortaya Çıkaran Gelişmeler	45
1.2.5. YEK'in Göstergeleri.....	48
1.2.6. YEK'in Amaçları ve Ekonomik Açıdan Önemi	49
1.2.7. YEK'in Politika Araçları.....	50
1.2.7.1. Ekonomik Araçlar	51
1.2.7.2. Sosyal Araçlar	52
1.2.7.3. Bölgesel Planlamalar	53
1.2.8. YEK'e Yönelik Teorik Yaklaşımların Gelişimi.....	54
1.2.8.1. 1960-1980 Dönemi.....	54
1.2.8.2. 1980-1990 Dönemi.....	55
1.2.8.3. 1990 ve Sonrası	55
1.3. KURUMSAL YAPI ve YEREL EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ	55
1.3.1. Kurumsal Yapının YEK'teki Yeri ve Önemi.....	56
1.3.2. Kurumsal Yapıya İlişkin Politikalar ve YEK.....	57
1.3.3. Kurumsal Yapının YEK Üzerindeki Etkileri	59
1.3.3.1. Ekonomik Etkiler.....	59
1.3.3.2. Siyasal Etkiler.....	61
1.3.3.3. Sosyal ve Kültürel Etkiler.....	61
1.3.4. Kurumsal Yapı ve YEK İlişkisinin Teorik Gelişimi	63
1.3.4.1. Kurumlar-Kurumsal Yapıya İlişkin Teorik YEK Yaklaşımları	64
1.3.4.1.1. İşlem Maliyeti Yaklaşımı.....	65
1.3.4.1.2. Mülkiyet Hakları Yaklaşımı	67
1.3.4.1.3. Katılımcı Siyaset Yaklaşımı	69
1.3.4.1.4. Teorik Yaklaşımların Genel Değerlendirmesi.....	70

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

2.1. ÇOK ÜLKELİ ÇALIŞMALAR.....	72
--	-----------

2.1.1. Yatay Kesit ve Panel Veri Analizlerine Dayalı Çalışmalar	73
2.1.2. Zaman Serisi Analizlerine Dayalı Çalışmalar	88
2.2. TEK ÜLKELİ ÇALIŞMALAR	92
2.2.1. Yatay Kesit ve Panel Veri Analizlerine Dayalı Çalışmalar	92
2.2.2. Zaman Serisi Analizlerine Dayalı Çalışmalar	99
2.3. SAHA ARAŞTIRMASINA DAYALI ÇALIŞMALAR	104
2.4. TÜRKİYE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR	110
2.5. UYGULAMALI ÇALIŞMALARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERZURUM VE BATMAN'A İLİŞKİN TANIMSAL ANALİZLER VE KURUMSAL YAPI İLE YEK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. ERZURUM VE BATMAN'DA KURUMLAR-KURUMSAL YAPININ GELİŞİMİ.....	121
3.1.1. 1980 Öncesi Dönem	122
3.1.2. 1980-1990 Arasındaki Dönem	124
3.1.3. 1990-2000 Arasındaki Dönem	125
3.1.4. 2000 Sonrası Dönem	126
3.2. ERZURUM VE BATMAN'IN YEK GÖSTERGELERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	131
3.2.1. Ekonomik Yapı	131
3.2.1.1. Tarım Sektörü	134
3.2.1.2. Sanayi Sektörü	136
3.2.1.3. Hizmet Sektörü	138
3.2.2. Sosyal Yapı	140
3.2.3. Demografik Yapı.....	144
3.3. ERZURUM VE BATMAN'DA KURUMSAL YAPI İLE YEK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI	147
3.3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	147
3.3.2. Araştırmanın Kapsamı, Sınırları ve Kısıtları.....	148
3.3.3. Araştırmadan Beklenen Yararlar.....	149

3.3.4. Araştırmanın Modeli ve Değişkenleri	150
3.3.5. Araştırmanın Hipotezleri	152
3.3.6. Araştırmanın Yöntemi	153
3.3.6.1. Veri Toplama Yöntem ve Aracı	153
3.3.6.2. Güvenirlilik Analizi	154
3.3.6.3. Örnekleme Süreci	155
3.3.7. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi	156
3.2.7.1. İşletme Sahiplerinin Tanımlayıcı Özellikleri	156
3.2.7.2. İşletmelerin Tanımlayıcı Özellikleri	158
3.2.7.3. İşletmelerin Kurumsal Yapıya İlişkin Düşünceleri	161
3.2.7.4. Kurumsal Yapı Yetersizliklerinin Nedenleri	163
3.2.7.5. Kurumsal Yapının Etkin Hale Gelmesi İçin Devletten Beklenen Yardımlar	166
3.2.7.6. Kurumsal Yapının Yerel Kalkınmaya Etkisi	169
3.2.7.7. Fark Testleri (t ve Anova Testleri)	169
3.2.7.8. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizlerine İlişkin Bulgular	174
3.2.7.9. Test ve Tahmin Sonuçlarının Değerlendirilmesi	183
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	186
KAYNAKLAR	190
EKLER	215
EK 1. Anket	215
ÖZGEÇMİŞ	223

ÖZET**DOKTORA TEZİ****KURUMSAL YAPI VE YEREL EKONOMİK KALKINMA:
ERZURUM VE BATMAN ÜZERİNE BİR SAHA ARAŞTIRMASI****Mücahit ÇAYIN****Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI****2017, 223 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI
Prof. Dr. Erol ÇAKMAK
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK
Prof. Dr. Yüksel BİRİNCİ
Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim AYDIN**

1990'lı yıllardan itibaren geleneksel kalkınma yaklaşımları yerine geçen yerel ekonomik kalkınma (YEK) süreci ile birlikte kurum ve kurumsal yapı ilgi odağı olmuş ekonomik büyüme ve kalkınma literatüründe büyük yer tutmuştur. Böylece gerek akademisyenler gerekse politika yapımcılar konu ile ilgili teorik ve uygulamalı araştırmalar yapmıştır. Yapılan bu araştırmalarda hangi bölgeye hangi kurumsal yapının etkin olacağı noktasında fikir birliği olmasa da genel manada kurumsal yapının kalkınmaya pozitif etkide bulunduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada da amaç, kurumsal yapının Türkiye`de görece daha az gelişmiş olan Erzurum ve Batman illerinin YEK sürecindeki etkisini incelemektir. Bu kapsamda her iki ilde uygulanan 810 ankete dayalı veriler ile tanımsal ve ekonometrik analizler yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, Erzurum için tahmin edilen modellerde anlamlı değişkenlerin katsayıları toplandığında YEK açısından en etkili üç değişkenin sırasıyla ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, düzenlemelerin kaliteli olması ve yönetimin etkinliği değişkenlerinin olduğu görülmüştür. Buna karşın Batman için tahmin edilen modellerde ise katsayıların toplam değerleri itibariyle en etkili üç değişkenin sırasıyla yolsuzluğun önlenmesi, hukukun üstünlüğü ve yönetimin etkinliği olduğu gözlemlenmiştir. Özetle YEK göstergeleri açısından Türkiye`de görece daha az gelişmiş iller olan Erzurum ve Batman için genel manada kurumsal yapının ekonomik, sosyal ve kültürel ile siyasal etkiler kanalıyla YEK`i pozitif etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurum, Kurumsal Yapı, Yerel Ekonomik Kalkınma, Batman, Erzurum

ABSTRACT**Ph.D. DISSERTATION****INSTITUTIONAL STRUCTURE AND LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT:
A FIELD RESEARCH ON ERZURUM AND BATMAN****Mücahit ÇAYIN****Advisor: Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI****2017, Page: 223****Jury: Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI
Prof. Dr. Erol ÇAKMAK
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK
Prof. Dr. Yüksel BİRİNCİ
Assist. Prof. Dr. Halil İbrahim AYDIN**

With the local economic development (LED) process replacing traditional development approaches, institution and institutional structure has become the focus of attention and this has a great place in economic growth and development literature from the nineties years. Thus, both academicians and policy makers have done theoretical and practical research on the subject. In general meaning, although there is no consensus on which region the institutional structure will be effective in these researches, effects of institutional structure on development has been detected positively.

The purpose of this study is also to examine the effects of institutional structure on LED process of Erzurum and Batman provinces which are relatively less developed in Turkey. In this framework, descriptive and econometric analyses have been based on 810 surveys conducted in both cities. According to the results of the analysis, in the estimated models for Erzurum, when the coefficients of meaningful variables are collected, according to LED, the three most influential variables respectively are; voice and accountability, regulatory quality and government effectiveness. Despite that in models predicted for Batman, the three most effective variables control of corruption, rule of law and government effectiveness are observed. In brief, in terms of LED indicators, it was determined that institutional structure positively affected LED by economic, social, cultural and political channels for Erzurum and Batman, which are relatively less developed cities in Turkey.

Keywords: Institution, Institutional Structure, Local Economic Development, Batman, Erzurum

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
AOG	: Alt Orta Gelirli Ülke
BATSO	: Batman Ticaret ve Sanayi Odası
BERI	: İş Çevresi Risk Bilgileri (Business Environmental Risk Intelligence)
CPI	: Yolsuzluk Algılama Endeksi (Corruption Perception Index)
DB	: Dünya Bankası
DGÜ	: Düşük Gelirli Ülke
DKO	: Düzenlemelerin Kaliteli Olması
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
DW	: Durbin Watson
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EE	: Ekonomik Etkiler
EFW	: Dünyada Ekonomik Özgürlükler (Economic Freedom of the World)
EKK/OLS/SLS	: En Küçük Kareler
ETSO	: Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası
GEKK	: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler
GIRT	: Görünürde İlişkisiz Regresyon Tekniği
GLS	: Ağırlıklı En Küçük kareler
GMM	: Genelleştirilmiş Dinamik Panel Veri
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSDK	: Gayri Safi Katma Değer
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
HÜ	: Hukukun Üstünlüğü
İÖHV	: İfade Özgürlüğü ve Hesap verebilirlik
ICRG	: Uluslararası Ülke Risk Rehberi (International Country Risk Guide)
ILO	: Uluslararası İş Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu

KBGSYİH	: Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LSDV	: Kukla Değişkenli En Küçük Kareler
MENA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika (Middle East and North Africa)
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OGÜ	: Orta Gelirli Ülke
Pİ	: Politik İstikrar
SE	: Siyasal Etkiler
SEKK	: Sıradan En Küçük Kareler
SKE	: Sosyal ve Kültürel Etkiler
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNOPS	: Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri Ofisi
ÜOG	: Üst Orta Gelirli Ülke
vb	: ve benzeri
vd	: ve diğerleri
VIF	: Varyans Büyütme Faktörü
WGI	: Dünya Yönetişim Göstergeleri (World Governance Indicators)
YE	: Yönetimin Etkinliği
YEK	: Yerel Ekonomik Kalkınma
YGÜ	: Yüksek Gelirli Ülkeler
YÖ	: Yolsuzlukların Önlenmesi
YPE	: Yükselen Piyasa Ekonomileri

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Neo-klasik İktisat, Eski ve Yeni Kurumsal İktisat Arasındaki Farklılıklar ..	35
Tablo 1.2. Geleneksel Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı ile Yeni YEK Yaklaşımı'nın Karşılaştırılması	44
Tablo 2.1. Çok Ülkeli/Yatay Kesit ve Panel Veri Analizlerine Dayalı Çalışmalar	85
Tablo 2.2. Çok Ülkeli/Zaman Serisi Analizlerine Dayalı Uygulamalı Çalışmalar	91
Tablo 2.3. Tek Ülkeli/Yatay Kesit ve Panel Veri Analizlerine Dayanan Uygulamalı Çalışmalar	98
Tablo 2.4. Tek Ülkeli/Zaman Serilerine Dayanan Uygulamalı Çalışmalar	103
Tablo 2.5. Çok Ülkeli ve Tek ülkeli Saha Araştırmalarına Dayalı Uygulamalı Çalışmalar	109
Tablo 2.6. Türkiye İçin Yapılmış Uygulamalı Çalışmalar	116
Tablo 3.1. Erzurum ve Batman'da Kurulan ve Kapanan İşletme ve Kooperatiflerin Sayısı	128
Tablo 3.2. Erzurum ve Batman'da Patent Başvuru Sayısı (1995-2016)	129
Tablo 3.3. Erzurum ve Batman'da Yıllara Göre Nüfus, Patent Başvuru Sayıları ve Bunların Birbirine Oranı	130
Tablo 3.4. Erzurum ve Batman için Kişi Başına Düşen GSYİH.....	132
Tablo 3.5. Erzurum ve Batman'ın İhracat ve İthalat Değerleri (1000\$)	133
Tablo 3.6. Erzurum ve Batman'ın Kişi Başı İhracat ve İthalat Değerleri (\$)	134
Tablo 3.7. Erzurum ve Batman'ın Tarımsal Alanları (Hektar)	135
Tablo 3.8. Erzurum ve Batman'ın Kişi Başı Tarımsal Üretim Değerleri (TL)	136
Tablo 3.9. Erzurum ve Batman'daki İmalat Sanayisi İşletmelerin Başvuruları (2015)	137
Tablo 3.10. Erzurum ve Batman'daki Net Satışlar (\$).....	138
Tablo 3.11. Erzurum ve Batman'daki Konaklama Tesislere Gelenlerin Sayısı (Kişi)	139
Tablo 3.12. Erzurum ve Batman için Eğitim İle İlgili Göstergeler	140
Tablo 3.13. Erzurum ve Batman için Eğitim İle İlgili Oranlar (%)	141
Tablo 3.14. Erzurum ve Batman'da Üniversite Öğretim Elemanları ve Öğrencileri...	142
Tablo 3.15. Erzurum ve Batman için Sağlık İle İlgili Göstergeler.....	142
Tablo 3.16. Erzurum ve Batman'ın İşsizlik ve İstihdam Oranları	143
Tablo 3.17. Erzurum ve Batman için Nüfus İle İlgili Göstergeler	144
Tablo 3.18. Erzurum ve Batman için Göç İle İlgili Göstergeler	145

Tablo 3.19. Erzurum ve Batman'daki Nüfusun Merkez ve Kırsal Dağılımı.....	146
Tablo 3.20. Erzurum ve Batman'daki Genç Nüfus Oranı	146
Tablo 3.21. Anket Formunun Güvenirlilik Katsayı Değerleri.....	155
Tablo 3.22. ETSO ve BATSO'nun Üye Dağılımı ve Uygulanan Anket Sayıları	156
Tablo 3.23. İşletme Sahiplerinin Tanımlayıcı Özellikleri	157
Tablo 3.24a. İşletmelerin Tanımlayıcı Özellikleri	159
Tablo 3.24b. İşletmelerin Tanımlayıcı Özellikleri	160
Tablo 3.25a. Katılımcıların Kurumsal Yapıya İlişkin Düşünceleri	161
Tablo 3.25b. Katılımcıların Kurumsal Yapıya İlişkin Düşünceleri	163
Tablo 3.26a. Kurumsal Yapı Yetersizliklerinin Nedenleri	164
Tablo 3.26b. Kurumsal Yapı Yetersizliklerinin Nedenleri	165
Tablo 3.27a. Kurumsal Yapının Etkin Olması İçin Devletten Beklenen Yardımlar....	167
Tablo 3.27b. Kurumsal Yapının Etkin Olması İçin Devletten Beklenen Yardımlar ...	168
Tablo 3.28. Kurumsal Yapının Yerel Kalkınmaya Etkisi	169
Tablo 3.29. Kurumsal Yapının YEK'e Etkisine İlişkin Fark (t) Testi Sonuçları	170
Tablo 3.30. Kurumsal Yapı Göstergelerinin Ortalamalarına İlişkin Fark (t) Testi Sonuçları	170
Tablo 3.31. İşletmelerde Sektörel Bazda Kurumsal Yapı Göstergelerinin Karşılaştırılması	172
Tablo 3.32. İşletme Türlerine Göre Kurumsal Yapı Eksikliğinin Belirlenmesi	173
Tablo 3.33. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler	175
Tablo 3.34. (3.1) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum + Batman)	177
Tablo 3.35. (3.1) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum ve Batman)	178
Tablo 3.36. (3.2) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum + Batman)	179
Tablo 3.37. (3.2) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum ve Batman)	180
Tablo 3.38. (3.3) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum + Batman)	181
Tablo 3.39. (3.3) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum ve Batman)	181
Tablo 3.40. (3.4) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum + Batman)	182
Tablo 3.41. (3.4) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum ve Batman)	183

ÖNSÖZ

Son yıllarda gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerin/bölgelerin kalkınmaları için vurgu yapılan temel konulardan bir tanesi de söz konusu bu ülkelerin/bölgelerin kendi has özelliklerine göre etkin kurum veya kurumsal yapının oluşturması gerekliliğidir. Çünkü kurumsal yapı da tıpkı yerel ekonomik kalkınma (YEK) gibi çok boyutlu (ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel gibi) olarak açıklanmakta ve bunun YEK sürecini destekleyeceği söylenilmektedir. Nitekim yapılan uygulamalı çalışmalar da genel olarak bu kanıyı doğrulamaktadır.

Konu ile ilgili Türkiye için yapılmış çalışmalara bakıldığında da kurumsal yapının büyüme ve kalkınmaya etkisi konusunda uluslararası literatürle paralel olduğu görülmüştür. Ancak Türkiye için yapılan saha araştırmalarında daha çok kurumsal yapı düzeyinin ortaya konulduğu ve kurumsal yapının işletmelerin performansına ve rekabet edebilirliği gibi yönlerine olan etkisinin belirlendiği görülmüştür. Yani kurumsal yapının YEK sürecine olan etkileri çok araştırma konusu olmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada 810 ankette dayalı saha araştırması yapılarak kurumsal yapının Erzurum ve Batman`ın YEK sürecine olan etkileri incelenmiştir. Çalışma sonucunda kurumsal yapının Erzurum ve Batman`ın YEK sürecine ekonomik, sosyal ve kültürel ile siyasal etkiler kanalıyla pozitif etkide bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın başlangıcından bitişine kadarki tüm aşamalarında maddi ve manevi destek sağlayan böylece çalışmanın oluşmasında önemli katkıları bulunan çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI'ya teşekkürü bir borç bilirim. Tez çalışmamda olumlu ve yapıcı eleştiri sunan ve katkıda bulunan jüri üyeleri Prof. Dr. Erol ÇAKMAK'a, Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK'a Prof. Dr. Yüksel BİRİNCİ `ye ve Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim Aydın`a şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmayı, çoğu zaman onları ihmal ettiğim halde her zaman yanımda olan ve bana manevi destekte bulunan biricik eşim Kübra`ya ve oğlum Ahmet Musa`ya ithaf ediyorum.

GİRİŞ

Tanımsal olarak iç içe girmiş kurum ve kurumsal yapı olgusu 1990'lı yıllardan itibaren geleneksel bölgesel kalkınma teorilerinin yerini alan YEK süreci ile beraber önemli hale gelmiş ve ekonomik büyümenin/kalkınmanın belirleyici unsuru olarak görülmüştür. Artık ulusal kalkınma ve YEK sürecinde hem teorik hem de politik uygulama olarak ilgi odağı olan kurum ve kurumsal yapı, akademik camianın ve politika uygulayıcılarının gündemine girmiştir. Nitekim Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ya da bölgelerin kalkınmalarına reçete olarak sunulan reform paketlerinde de kurum ve kurumsal yapının önemi vurgulanmıştır. Buna göre, ülkelerin ekonomik yapılarına göre kurumların/kurumsal yapının oluşturulması ve bunların etkin ve sürdürülebilir hale getirilmesinin önerisi yapılmıştır.

Bir ülkenin/bölgenin ekonomik kalkınması için orada bulunan kurumların potansiyel durumunu, özelliklerini, kalitesini ve etki gücünü bilinmesi ve böylelikle o kurumlara yönelik politika ve stratejilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu da kurumların/kurumsal yapının tanımlanmasını ve ölçülmesini gerekli hale getirmektedir. Bunların yanı sıra küreselleşmenin etkileriyle birlikte ülkeler/bölgeler arası ekonomik ve sosyal faaliyetler alandaki karşılıklı ilişkiler gittikçe artmakta, üretim süreci karmaşık ve bağımlı bir yapı içine girmekte ve sektörler arasındaki sınır belirsizleşmektedir. Bu nedenle son yıllarda kurum ve kurumsal yapı kavramının belirlenmesi ve bunların etkin hale getirilmesine yönelik çabaların arttığı görülmektedir.

Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve toplumsal konularda geniş bir faaliyet alanını kapsayan kurum/kurumsal yapı, amaca ulaşmak için belirlenmiş, süreklilik arz eden ve fiziksel varlıkları olmayan olgular olarak tanımlanmaktadır. Bu soyut kavramıyla birlikte dünyanın farklı toplumlarında farklılık gösterebilen olgular oldukları için bunların standart bir tanımını yapmak ve kesin bir şekilde ölçebilmek oldukça zordur. Bu nedenle olacak ki geçmişi 1900'lü yılların başlarına götürülen kurum ve kurumsal yapı klasik, modern ve Neo-klasik büyüme teorilerinde doğrudan ele alınmamış ve 1970'lere kadar teorik olarak hak ettiği yere ulaşamamıştır.

Büyüme modellerinde doğrudan ele alınmamasına rağmen kurum ve kurumsal yapı kurumsal iktisatçılar tarafından ele alınmış ve teorik evrimine devam etmiştir. Kurumsal iktisat 1900'li yılların ortalarında felsefe, matematik ve ekonomi alanlardaki bazı değişimlerden kaynaklı olarak, etkinliğini kaybetmeye başlamış ve 1970'li yıllara kadar bu şekilde devam etmiştir. Bununla birlikte 1970'li yılların ortalarında önceki kurumsalcıların aksine Neo-klasik iktisatçıların sunduğu varsayımların tümünü değil de sadece bazılarını reddeden yeni kurumsal iktisat adıyla tekrar gündeme gelmiştir. Ancak 1970'lerden 1980'lere kadar uygulanan Keynezyen politikaların başarılı olamayışı, bu dönemde yaşanan enerji krizleri ve gelişmekte olan ülkelerdeki dış borç krizi gibi olaylar yeni kurumsal iktisadın etkinliğinin yitirmesine ve Neo-klasik iktisadın tekrar ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu durum devlet müdahaleciliği anlayışı yerine serbest piyasa anlayışının benimsenmesini öneren Washington Uzlaşısı'nın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Daha sonra Washington Uzlaşısı ile birlikte uygulanan politikalar da başarılı olamayınca tekrar yeni kurumsal iktisadın önerileri gündeme gelmiş ve bu önerilerin de bulunduğu Post Washington Uzlaşısı reform paketi ilan edilmiştir.

Bu gelişmelerin yanı sıra geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımları da az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin/bölgelerin kalkınmaları için yeterli olamamış böylece yeni bir kalkınma yaklaşımı olan ve yerel potansiyellerin (yerel bilgi, yerel kaynak ve yerel avantajlar gibi) işletilmesine vurgu yapan YEK yaklaşımının ortaya çıkmasına yol açmıştır. YEK yaklaşımıyla birlikte kalkınma için fiziki, beşeri ve sosyal sermayenin yanı sıra kurumsal sermayeyi ifade eden kurum ve kurumsal alt yapılarda önemli hale gelmiştir. Buna göre bir bölgenin/yörenin kalkınması için o bölgenin ve yörenin tüm koşulları (töre, gelenek, görenek, dil, din, ırk vb.) göz önünde bulundurularak etkin ve sürdürülebilir kurumların oluşturulması gerektiği altı çizilmiştir.

Hal böyle olunca bir bölgenin veya yörenin kalkınmasında hangi kurumların etkili olabileceği artan bir ilgiyle araştırılmaya başlanmıştır. Akademik camia tarafından yapılan uygulamalı çalışmalarda ekser itibariyle kurum ve kurumsal alt yapının kalkınmaya pozitif etkide bulunduğu dair fikir birliği oluşmuştur. Fakat çalışmalarda ele alınan kurum ve kurumsal yapı değişkenlerin farklı oluşu, çalışmaların saha çalışmalarından ziyade daha çok zaman serileri ve panel veri analizlerine dayanması,

kurumsal yapı modellemelerinin farklılığı gibi nedenlerden dolayı hangi bölgeye/yöreye hangi kurumsal yapının etkin olacağı noktasında ortak ve kesin bir görüş belirlenememiştir. Kısacası ilgili yazının saha araştırması açısından eksik ve zayıf kaldığı gözlemlenmiştir.

Bu nedenle yerele özgü kalkınmada etkin olacak kurum ve kurumsal alt yapının oluşturulması ve bunu sürdürülebilir hale getirilmesi için ilgili politikaların belirlenmesi açısından saha araştırmasının yapılması daha uygun olacağı düşünülmüştür. Böylece Türkiye'nin nispeten geri kalmış illerinden olan Erzurum ve Batman'ın YEK sürecine katkıda bulunacak kurumsal alt yapının ortaya çıkarılması bunun etkin ve sürdürülebilir bir yapıya getirilmesi için politikaların belirlenmesi nedeniyle her iki il ve ilçelerindeki saha araştırmasına dayalı ve üç bölümden oluşan bu çalışma yapılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümü "Kurumsal yapı ve yerel ekonomik kalkınma kavramsal ve teorik çerçeve" başlığı altında üç kısımdan oluşmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak kurumlar-kurumsal yapının tanımı ve türleri, temel özellikleri, ekonomik yönü, teorik alt yapısı ve kurumsal iktisadın tanımı ve tarihi gelişimi gibi kavramlar açıklanarak kurum ve kurumsal yapı ile ilgili kavramsal açıklamalar ve teorik bilgiler sunulmaktadır. Bölümün ikinci kısmında YEK süreci teorik olarak değerlendirilmektedir. YEK'in kısa tanımı yapıldıktan sonra teorik olarak değişim süreci, göstergeleri ile amaç ve araçları açıklanmaktadır. Son kısımda kurumsal yapı ve YEK ilişkisi çerçevesinde kurumsal yapı politikaları ve YEK yaklaşımları ile ilgili genel bilgiler sunulmakta ve kurumsal yapının YEK üzerindeki ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel etkileri irdelenmektedir.

İkinci bölümde konu ile ilgili yazın taraması yapılarak yapılmış uygulamalı çalışmalar başta çok ülkeli ve tek ülkeli olmak üzere kategorize edilmekte daha sonra yatay kesit veriler ile panel veri analizleri ve zaman serileri analizleri biçiminde alt kategorilere ayrılarak incelenmektedir. Ayrıca konu ile ilgili saha araştırmaları ve Türkiye için yapılmış çalışmalar da yine ayrı başlıklar altında irdelenmektedir. Bu kapsamda çalışmalar; yapıldığı dönem, amaç, örneklem, analiz yöntemi ve sonuçları açısından değerlendirilmekte ve her başlık altında incelenen çalışmalar tablolar halinde verilmektedir. Son olarak çalışmaların genel bir değerlendirilmesi yapılarak bazı çıkarımlar sunulmaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise iki kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak uygulama kapsamında ele alınan Erzurum ve Batman`daki kurumsal yapının tarihsel süreci açıklandıktan sonra her iki il ekonomik, sosyal ve demografik göstergeler ile YEK açısından karşılaştırılmaktadır. İkinci kısımda ise her iki ilde yapılan saha araştırması neticesinde elde edilen veriler ile tanımsal ve ekonometrik analizler yapılarak kurumsal yapının YEK`teki rolü açıklanmaktadır. Bulguların ve bazı önerilerin olduğu sonuç kısmıyla çalışma sonlandırılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL YAPI VE YEREL EKONOMİK KALKINMA: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölüm Yerel Ekonomik Kalkınma (YEK) sürecinin sürdürülebilir hale getirilmesi ve buna uygun ekonomik yapının oluşturulması için önemlilik arz eden kurumsal yapı ve YEK kapsamında üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda kurum ve kurumsal yapı ile ilgili kavramsal açıklamalar ve teorik bilgiler sunulmaktadır. Bu çerçevede kurumlar-kurumsal yapının tanımı ve türleri, temel özellikleri, ekonomik yönü, teorik altyapısı ve kurumsal iktisadın tanımı ve tarihi gelişimi gibi unsurlar irdelenmektedir. İkinci kısımda YEK süreci teorik olarak ele alınmakta ve bu kapsamda tanımı, teorik olarak değişim süreci, göstergeleri ile amaç ve araçları hakkında genel bilgiler sunulmaktadır. Son kısımda ise kurumsal yapının yerel ekonomik kalkınmadaki yeri ve önemi, kurumsal yapı politikaları ve YEK üzerindeki ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel etkileri irdelenmekte ve konu ile ilgili YEK yaklaşımları hakkında genel bilgiler verilmektedir.

1.1. KURUMLAR VE KURUMSAL YAPI

1990'lı yıllardan itibaren ekonomik büyüme/kalkınma sürecinde kurumların/kurumsal yapının önemi ortaya çıkmış ve artan bir ilgi ile araştırma konusu olmuştur. Bundan sonra ekonomik kalkınma sürecinde hem teorik hem de politik uygulama alanı olarak ilgi odağı olan kurum ve kurumsal yapı hem akademik camianın hem de politika yapımcılarının gündemine girmiştir¹. Bu başlık altında kurum ve kurumsal yapının kavramsal ve teorik çerçevesi geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle kurum ve kurumsal yapının tanımı ve gelişimi, kurumsal yapının ölçümü, kurumsal yapı göstergeleri vb. açıklanmaktadır. Daha sonra ise kurumsal yapının ekonomik boyutu, kurumsal yapının teorik alt yapısı ile kurumsal iktisat ve tarihi gelişimi hakkında genel bilgiler sunulmaktadır.

¹ Fatih Kaplan, *Ekonomik Büyümenin Dolaylı Belirleyicileri: Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2013, 1-2.

1.1.1. Kurumlar-Kurumsal Yapının Tanımı ve Kapsamı

Bir ülkenin kurumlarının mevcut ve potansiyel durumunun, özelliklerinin, kalitesinin ve etki gücünün bilinmesi, o ülkenin kurumlara yönelik politika ve stratejilerinin oluşturulması ve ekonomik kalkınma açısından gereklilik arz etmektedir. Bu ise özellikle kurumlar ve buna bağlı olan kurumsal yapının mümkün olduğu kadar kapsayıcı ve kabul edilebilir bir tanımının yapılmasını gerekli hale getirmektedir. Ekonomik faaliyetler arasındaki karşılıklı ilişkiler arttıkça, üretim daha karmaşık hale gelmekte ve ekonomik sektörler arasındaki sınır iyice belirsizleşmektedir. Bu nedenle son yıllarda kurumsallıkla ilgili argümanlarda kurumların fonksiyonlarına doğru bir kayma olduğu ve kurumsal yapı kavramının içeriğinin yorumlanmasının önem kazandığı görülmektedir.

Ekonomik büyüme-kalkınma sürecinin temel unsurlarından biri olan kurumların birçok alanda kullanımının mevcut olması, kavrama ilişkin genel kabul görmüş bir tanımın yapılmasını zorlaştırmaktadır². Bu kapsamda genel olarak kurum, “evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren, genellikle devletle ilişkisi olan yapı veya birlik, müessese” olarak ele alınabilmektedir. Ayrıca “belirli düşüncelerin, davranış kalıplarının, bireyler arasındaki ilişkilerin ve karşılıklı görevlerin oluşturduğu, kökü birtakım törelere dayalı toplumsal örgenleşme” ya da “belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere kurulan özel veya kamu örgütü” olarak ta ifade edilebilmektedir³.

Tez konusu kapsamında yer alan ekonomik kurumlar, kurumsal iktisatın öncülerinden biri olan D.C. North açısından ele alınacak olursa, bir toplumda ekonomik hayatı ilgilendiren konulara ilişkin olarak insanlar tarafından oluşturulan resmi (hukuk kuralları, mülkiyet hakları vs.) ve gayri resmi (gelenek, görenek, davranış vb.) kurallar-düzenlemeler bütünü olarak ifade edilebilir⁴. Birbirleri ile ve diğer ekonomik oluşumlarla karşılıklı etkileşim içinde olan resmi ve gayri-resmi kurumlar arasında sadece sıralama farkı vardır. Bu sırlamanın başında gayri resmi kurumlar, sonunda

² Ömer Manan, *Kurumsal Yapı Olarak Demokrasi Ve Ekonomik Özgürlüklerin Ekonomik Performansa Etkisi: Türkiye Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, SBE, Zonguldak 2009, 7.

³ Türk Dil Kurumu (TDK), Erişim Tarihi: 21.04.2015, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts

⁴ Douglass C. North, *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, 1999, (Çev.: Gül Çağalı Güven), Sabancı Üniversitesi, 2010, 9; Douglass C. North, “Institutions” [Kurumlar], *The Journal of Economic Perspectives*, Vol: 5, No: 1, 97-112, 1991, 97.

resmi kurumlar mevcuttur. Yani gayri resmiden resmi kurumlara doğru bir geçiş süreci işlemektedir⁵.

Kurum sadece “belli amaçla oluşturulmuş bir kuruluş (okul, senato, sendika vb.) değil, aynı zamanda bir düşünce alışkanlığı ve organize olmuş bir kültürün belli bir parçası olarak benimsenmiş bir grupsal davranış biçimi” yani kurumsal yapı olgusu olarak ele alınabilir⁶. Bu durumda tanımsal olarak kurumla iç içe geçmiş olan kurumsal yapı, fiziki bir oluşum içinde olsun ya da olmasın insanların birbirleriyle etkileşimde buldukları ortamlarda oluşan düşünsel birliktelik olarak ifade edilebilir⁷.

Ekonomik kalkınma sürecinde yer alan üretici ve tüketicilerin karşılıklı ilişkileri sayesinde ortaya çıkan sinerji, oluşan ileri geri bağlantılar, oluşturulan fiziki ve davranışsal kurallar vb. şeklindeki kurumsal yapının sürekliliği ekonomik sürdürülebilirlik açısından önemli sonuçların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bunlardan bazıları; ekonomik hayatın günün ve ülkelerin koşullarına uygun bir yapı içine girmesi ile belirsizliklerin azalması, özellikle üretim sürecinde yapılması gereken şeylerin nasıl yapılacağına bilinmesi ya da kolayca öğrenilmesi (network sayesinde), neyin nasıl neden ve kim için üretileceğine yönelik tercihlerin yapılması, ekonomik ilişkilerin şekillendirilmesine yönelik kısıtlamaların oluşturulması vb. şeklinde sıralanabilir⁸.

Kuralların ve bunlardan kaynaklanan sınırlamaların olmadığı durumlarda; toplumların doğal ve sosyo ekonomik yapılarının oluşması, tercihlerin başka insan/toplulukların haklarını engellememesi, haksız rekabet, yolsuzluk, rüşvet vb. gibi ekonomik yapıyı olumsuz etkileyen hususların ortadan kaldırılması olasılığı çok zayıflayabilmektedir⁹. Kurumsal yapı doğal çevre unsurları (araziler, madenler, nehirler vb.), insan yapımı fiziki nesnelere (barajlar, yollar ve fabrikalar vb.) ya da demografik özellikler değildir. Kurumsal yapı temelde insan hareketlerini belli ölçüde etkileyen

⁵ North, 64.

⁶ Sevda Yapraklı, “Kurumsal Yapının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama” *Ege Akademik Bakış*, 8 (1), 2008, 302.

⁷ Selim Yıldırım, *Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi, SBE, Eskişehir 2009, 235; Selim Yıldırım ve Mustafa Özer, “Aghion-Howitt Büyüme Modeli Çerçevesinde Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Panel Veri Analizi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 125.

⁸ North, 10.

⁹ Geoffrey M. Hodgson, “What Are Institutions?”, [Kurumlar Nelerdir?], *Journal of Economic Issues*, Vol XI, No:1, 2006, 2; Geoffrey M. Hodgson, The Approach of Institutional Economics” [Kurumsal İktisat Yaklaşımı], *Journal of Economic Literature*, Vol. XXXVI, pp, 166–192 (March 1998), s. 189.

sosyal faktörlerin ortaya çıkardığı toplumsal davranış yansımasıdır¹⁰. Özellikle ekonomik üretim sürecine katılan insanların; davranış kalıpları, birlikte hareket edebilme özellikleri, davranışlarının gelişim ve yayılmalarının denetim altına alınması, düşünce ve davranışlarındaki ünsiyet vb. özellikleri ekonomik yapının şekillenmesine yol açmaktadır¹¹.

Kurumlar bireysel, örgütsel ve toplumsal ilişkileri içeren düzey, ölçek (yerel/bölgesel ulusal ve uluslararası ilişkileri içeren) ve sistem (ekonomik, sosyal ve politik bağımlılık) şeklinde üç ana grubu kapsamaktadır¹². Bu üç grup arasındaki etkileşim, kurumsal yapıyı belirleyen, kurumsal yapının meydana getirilmesinde etkili olan ve ekonomik sonuçlar doğuran kurumların, toplumun sosyo-ekonomik yapısının oluşmasına katkı sağlamasına yardımcı olmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin toplumsal yapıları üzerinde o ülkenin üretim tekniği, gelişmişlik düzeyi, dışa açıklık durumu vb. gibi ekonomik unsurlarının etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yerel/ulusal gelişmişliğin sağlanmasında ekonomik kurumlar (mülkiyet hakları, piyasa, sendikalar, ticaret odaları, firmalar ve mali sistemler vb.) son derece önemlidir¹³.

Gerçek hayatta ekonominin serbest piyasa koşullarına göre hareket etmesi ve genel dengeye kendiliğinden ulaşması oldukça zor görünmektedir. Bunu sağlamanın yolu ise piyasaların oluşmasını (mülkiyet hakları ve sözleşmeler), düzenlenmesini (ölçek ekonomileri ve dışsallıklar), dengelenmesini (finansal ve mali yönetim) ve meşrulaştırılmasını (sosyal güvence, sigorta, yeniden dağıtım vb.) sağlayan kurumların oluşturulmasını gerekli hale getirmektedir¹⁴.

¹⁰ Kevin E. Davis, "Institutions and Economic Performance: An Introduction to the Literature", [Kurumlar ve Ekonomik Performans: Literatüre Bir Giriş], *New York University Law and Economics Working Papers*, 12,1,2009, 3, Erişim Tarihi: 20.10.2015, http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1206&context=nyu_lep

¹¹ Mehmet Gürsan Şenalp, "Dünden Bugüne Kurumsal İktisat", Eyüp Özveren (Der.), *Kurumsal İktisat*, (45-92), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, 46-47.

¹² Saeed Parto, "'Good' Governance and Policy Analysis: What of Institutions?" [İyi Yönetişim ve Politika Analizi: Kurumlar Nelerdir?], 2005, 8, Erişim Tarihi: 06.05.2015, www.merit.unu.edu/.../rmpdf/.../rm2005-001.

¹³ Manan, 11; Masahiko Aoki, "What are Institutions? How Should We Approach Them?", [Kurumlar Nelerdir? Onlara Nasıl Yaklaşmalıyız], 1, Erişim Tarihi: 01.11.2015, http://esnie.org/pdf/textes_2007/Aoki_1.what_are_institutions.pdf.

¹⁴ Dani Rodrik, "After Neoliberalism, What?", [Neoliberalizmden Sonra Ne?], 2002, 5-6, Erişim Tarihi: 12.10.2015, <http://cemi.ehess.fr/docannexe/file/2787/rodrik2002.pdf>

1.1.2. Kurumlar ile Kurumsal Yapı Arasındaki İlişki ve Temel Özellikler

Tanımsal olarak kurumla iç içe geçmiş olan kurumsal yapı, temelde fiziki bir oluşum içinde olsun ya da olmasın bireylerin ve dolayısıyla toplumların davranışsal birlikteliklerini ifade etmektedir. Bu çerçevede kurumsal yapı zamanla değişebilen dinamik bir yapıya sahiptir¹⁵. Diğer bir ifade ile uluslararası antlaşmalardan ta davranış kurallarına kadar tüm kurumlar evrimleşme sürecinden geçerek değişirler. Bu evrimleşme/değişme süreci toplumdaki yıllarca benimsenmiş bazı kurumlarda/kurumsal yapılarda (gelenekler, adetler, töreler gibi) oldukça yavaş ve karmaşıktır¹⁶.

Bu süreçte kurumlar bir biriyle karşılıklı etkileşim içerisinde olup bu etkileşimler tam olarak açıklanamadığından günümüzde kurumlar iç içe girmiş bulunmaktadır¹⁷. Örneğin kanunla kurulmuş yani formel bir kurum sayılan bir ailenin fertleri arasında örf, adet, gelenek, ahlak, töre gibi informel kurumlara da rastlanmak mümkündür. Ya da sendika gibi bir olgunun grev, lokavt, ortak pazarlık gibi formel kurumlarının yanında informel kurumlarının var olması olayı daha da açığa kavuşturmuştur¹⁸.

Öte yandan kurumların iç içe girerek karmaşık duruma girmesi ve değişim sürecini geç tamamlaması kısacası var olan bazı köklü kurumların yozlaşması toplumdaki güven, düzen, adalet ve ekonomik performans olgularını olumsuz etkileyebilmektedir. Yani toplumdaki düzeni tesis etmek için tüm kurumların aynı işlevi yürüttüğü söylenemez. Bu da bir topluma güven, adalet, refah ve barış vb. düzeni temsil edecek olguları getirecek kurum/kurumsal yapının iyi seçilmesi gerektiği anlamı taşımaktadır¹⁹. Çalışma kapsamında YEK sürecine pozitif katkı sağlayacağı beklentisiyle değerlendirilen kurum ve kurumsal yapılardan dolayı burada olumsuz veya kötü sonuç verecek kurumlardan detaylı bahsedilmemiştir.

Bununla birlikte kurum/kurumsal yapı ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olayların yanında toplumsal ve içtimai problemlerle ilgilenen geniş ve yaygın

¹⁵ Selim Yıldırım, “Kurumların Dinamik Yapısının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin Analizi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (3), 2010, 111-112

¹⁶ North, 13.

¹⁷ Todd R. Zenger, Sergio G. Lazzarini and Laura Poppo, “Informal and Formal Organization in New Institutional Economics” [Yeni Kurumsal İktisatta Resmi ve Resmi olmayan Kurumlar], 2001, 1-32-33, Erişim Tarihi: 06.05.20015, <http://apps.olin.wustl.edu/faculty/zenger/advances6u.pdf>.

¹⁸ Zeki Arslantürk, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji Kavramlar- Kurumlar-Süreçler- Teoriler*, (1.Basım), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, 299-300.

¹⁹ Wolfgang Kasper, *İktisadi Özgürlük ve Gelişme Mülkiyet Hakları, Rekabet ve Refah Üzerine Bir İnceleme*, (Çev.: Bahadır Akın), Liberte Yayınları, Ankara 2007, 54-63.

örgütlenmeler ya da bilinen bir amacı gerçekleştirmek için kesin ve düzenli olarak devamlılık gösteren usul ve kurallar bütünü²⁰ olarak ele alındığından bunları sadece fiziki kuruluşlar olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Kurumsal yapı ve kuruluşlar birbirinden farklı olgular olup, karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedirler²¹.

Kısacası çok geniş bir faaliyet alanını kapsayan ve kullanıldığı alana göre çeşitli şekillerde ele alınan kurumsal yapı göstergelerini tam olarak belirlemek ve tanımlarını yapmak oldukça güçtür²². Bununla birlikte kurumsal yapı tanımlarında genellikle kurumların fonksiyonları ve içerikleri gibi özellikleri üzerinden hareket edildiği gözlenmektedir. Bu nedenle kurumların temel özelliklerinin bilinmesinin, YEK açısından gerekli olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda kurum veya kurumsal yapının temel özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir²³;

- Kurum veya kurumsal yapının oluşması ve varlıklarının devam ettirebilmeleri için belirli sınır ve kurallara bağlı olmaları gerekmektedir.
- Geleceğe dönük tahmin edilebilir ve tekrarlanabilir olmalıdırlar.
- İnsan ve toplum arasındaki ilişkileri düzenleyebilmelidirler.

İlaveten bunların üretim sürecine katkı sağlayabilmesi için zaman ve mekân ile ilgili kısıtlamaların ortadan kaldırılması gereklilik arz etmektedir. Kurumsallık sağlayıcıları ya da mübadele edenler (üreticiler-arz edenler) ile (tüketiciler-talep edenler) arasında doğrudan karşılıklı etkileşimin olduğu gözlenmektedir. Kurumsallık sağlayıcıları ile kullanıcılar arasında fiziksel yakınlık gerektiren ve gerektirmeyen faaliyetler bulunmaktadır. Bunlar ekonomik faaliyetler ile ülkeler arası kurumsal yapı faaliyetleri olarak değerlendirilebilir²⁴.

²⁰ Selçuk Kendirli, İrfan Çağlar ve M. Emre Çağlar, “Kurumsallaşma Süreci Ve Kurumsal Yönetişim; Çorum Kobi’lerinde Mali Açıdan Kurumsallaşma Seviyesi ve Karşılaşılan Sorunlar”, Alev Katrinli (Ed.), *I. Uluslararası Sempozyum: Kobi’ler Ve Basel II, “Basel II’ye Geçiş Öncesi Kobi’lerde Genel Durum Değerlendirmesi: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri”*, (ss.176-182), 27 Nisan 2008, İzmir 2008, 176.

²¹ North, 11-12.

²² Ömer Demir, *Kurumcu İktisat*, (1.Baskı), Vadi Yayınları, Konya 1996, 173.

²³ Hakan Mihçı, “Kurumsal Yapı ve Kalkınma”, Muhsin Kar ve Sami Taban (Editör.), *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, (ss.53-87), Ekin Kitabevi, Ankara 2005, 56-57.

²⁴ North, 48; Demir, 197-198.

. Kurumsal yapı üretici ve tüketicinin etkileşim içinde olmasını gerektirmektedir ve kurumsallığın fiziksel varlığı yoktur. Bu durum kurumsal yapı göstergelerinden yararlanmak isteyenlerin hizmet kalitesi hakkında eksik ve yetersiz bilgiye sahip olmalarına neden olabilmekte ve böylece kurumsal reformların gerçekleşmesi engelleyebilmektedir.²⁵

1.1.3. Kurumsal Yapı Göstergeleri

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, kurumsal yapının çeşitlerini kesin olarak belirlemek ve tanımlarını yapmak bazı zorluklar taşımaktadır. Ancak konu ile ilgili çalışmalar kapsamında kurumsal yapıyı temsilen kullanılan çeşitli göstergeler bulunmaktadır. YEK'e katkı sağlayabilmesi için birbirinin tamamlayıcısı olma özelliğine sahip olan bu göstergelerden biri olmadan diğerinin etkin olabilmesi oldukça zordur. Bu çalışmada kurumsal yapı göstergeleri olarak Gökalp ve Baldemir, Yapraklı ve Gerni vd.²⁶ gibi araştırmacıların çalışmalarında kullanılan ve diğer birçok iktisatçı tarafından benimsenen göstergeler (hesap verebilirlik-şeffaflık, politik istikrar, yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukların önlenmesi) esas alınmakta ve aşağıda alt başlıklar halinde incelenmektedir.

1.1.3.1. Hesap Verebilirlik (Şeffaflık)

Üretimin ve verimliliğin artırılmasında, yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesinde vazgeçilmez bir unsur olan kurumsal yapının en temel göstergelerinden biri hesap verebilirliktir. Hesap verebilirlik YEK sürecinde yetki alan ve sürecin etkin işlemlerini sağlayan yönetimin kalitesinin belirlenmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Hesap verebilirlik; yönetici konumundaki bireylerin görev ve yetkilerini kullanırken, bu görev ve yetkilerle ilgili eleştiri ve talepleri dikkate almaları, yaptıkları

²⁵ Francis Fukuyama, *Devlet İnşası 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*, (Çev.: Devrim Çetinkasap), Remzi Kitabevi, İstanbul 2005, 47; North, 139.

²⁶ Faysal Gökalp ve Ercan Baldemir, "Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 2006, 219; Yapraklı, 306; Mine Gerni, Mustafa Ersungur ve Dilek Özdemir, "Türk Cumhuriyetlerinde Kurumsal Yeniden Yapılanma ile Ekonomik Büyüme / Beşeri Gelişmişlik Düzeyi Arasındaki İlişkiler" 2011, 351, Erişim Tarihi: 06.12.2015 <http://avekon.org/papers/288.pdf>.

işler konusunda bilgilendirmeler yapmaları, başarısızlık ve hilekârlık gibi durumlarda sorumluluğu üstlenmeleri şeklinde ifade edilebilir²⁷.

Ekonomik açıdan hesap verebilirlik, özellikle kamu mallarının önceden belirlenmiş kriterlere göre kullanımının sağlanmasına ve bunun yapılmaması durumunda ilgililerin sorumlu tutulmasına olanak tanıyan bir yönetim mekanizmadır. Bu sorumluluk kamu mallarının ve dolayısıyla ülke kaynaklarının daha rasyonel, verimli ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacağı için bir güvence sistemi olarak değerlendirilebilmektedir²⁸. Sadece kamuyu değil, aynı zamanda özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını da ilgilendiren hesap verebilirliğin başarılı olabilmesi, tüm toplum düzeyinde bu mekanizmanın etkin bir şekilde işletilmesini gerekli hale getirmektedir²⁹.

Toplumsal düzeyde kamu görevlileri, özel sektördeki yöneticiler veya hizmet sunucular, politika, çalışma ve kaynak kullanımları ile ilgili rahat bir şekilde açıklama yapabiliyorlar ve halkın her kesimine bu konuda güven verebiliyorlarsa, ülke kaynakları zaten etkin kullanılıyor ve ülke belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış demektir. Toplumsal düzeyde kurumsal yapının etkinliğini gösteren hesap verebilirlik sayesinde, ekonomideki sektörlerin ihtiyaç duyduğu alanlara yönelik yatırımlar yapılması, fiziki ve beşeri sermaye ile bilginin yaratılması, üretim sürecine girenlerin kapasitelerinin artırılması sağlanarak, tüm sektörlerde verimlilik artmaktadır. Bu doğrultuda siyasi parti veya temsilcilerin seçimler kanalıyla, kamu kurumlarının gerek kendi kurumları içindekiler gerekse kurum dışındakiler tarafından denetimiyle, kamu-özel tüm birimlerin mali ve hukuki sorumluluklarını yerine getirmeleriyle hesap verebilirlik hayatın olağan bir süreci haline getirilmelidir³⁰.

Bununla birlikte hesap verebilirlik mekanizmasının doğru ve etkili bir biçimde işleyişi de uygulanan politikaların kamuoyuyla paylaşılması anlamına gelen saydamlığa bağlıdır. Böyle bir hesap verebilirlik için güvenli, tutarlı ve sürekli bir bilginin

²⁷ Nihal Samsun, “Hesap Verebilirlik ve İyi Yönetişim”, 18, Erişim Tarihi: 07.12.2015 <http://www.deu.edu.tr/userweb/hilmi.coban/hesap%20verebilirlik.pdf>

²⁸ Hakan Bakkal, Alper Kasımoğlu, “Bütçe Sürecinde Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirliğin Önemi”, 14, Erişim Tarihi: 07.12.2015 http://yalova.edu.tr/Files/UserFiles/60/Butce_Surecinde_Mali_Saydamlk_Ve_Hesap_Verebilirliin_Onemi.pdf

²⁹ Şafak Birol Acar, “İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yönetiminde Mali Saydamlık ve Kamuoyu Denetiminin Etkinleştirilmesi”, *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, 2007, 24, Erişim Tarihi: 07.12.2015, <http://kontrol.bumko.gov.tr/TR,2151/arastirma-raporlari.html>

³⁰ Samsun, ss, 19-20; Coşkun Can Aktan, Hilmi Çoban, “Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkeleri” ss.5- 6- 7, Erişim Tarihi: 07.12.2015 <http://www.canaktan.org/politika/kurum-devyonetimi/aktan-coban.pdf>

sunulması şarttır. Bu durum gerçekleştiğinde hem hesap verebilirliğin etkinliği artacak hem de gelecekte uygulanacak politikalara yönelik vatandaşların talep ve beklentileri de dikkate alınmış olacaktır³¹. Ancak özellikle gelişmişlik düzeyi düşük bölge/ülkelerde hesap verebilirlik mekanizmasının doğru ve etkili bir biçimde işleyişinin engellendiği ve uygulanan politikaların kamuoyuyla paylaşılmadığı gözlenmektedir. Bu durumda hem kurumsal yapı hem de ekonomi ve bununla bağlantılı tüm sektörlerde aksamalar ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca uygulanacak politikalara yönelik talep ve beklentiler dikkate alınmadığı için toplumsal hoşnutsuzluklar başlayabilir ve geri dönülemez sıkıntılarla karşılaşılabilir.

1.1.3.2. Politik İstikrar

Ekonomi ile doğrudan ilişkili olan temel kurumsal yapı göstergelerinden biri de politik istikrardır. “Demokratik bir süreçte, hukuk kuralları dâhilinde etkili ve verimli bir siyasi yapının oluşması” şeklinde tanımlanan politik istikrarın³² sağlanamaması durumunda savaşlar, devrimler, darbeler ve suikastlar gibi tüm toplumu olumsuz yönde etkileyen sonuçlar ortaya çıkabilmektedir³³.

Küreselleşme sürecinin etkisiyle 1990’lı yıllardan itibaren politik istikrar, ekonomik büyüme-kalkınma sürecini etkileyen temel faktörlerden biri olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Politik istikrarın büyüme ile ilişkisini araştıran çalışmalarda genel olarak; ülkedeki şiddet, terör, hükümetin istikrarı, askerin siyasetteki yeri ile dinsel veya etnik çatışmaları şeklinde değişkenlerin kullanıldığı gözlenmektedir³⁴.

Politik istikrar politik ortamın güvenli olması anlamına geldiği için iç ve dış yatırımları, geliri ve istihdamı artırıcı yoksulluğu ise azaltıcı etkide bulunmaktadır³⁵. Aksi durumda ise ekonomide problemler oluşmaktadır. Politik istikrarsızlık ekonomide belirsizlik ortamı oluşturduğundan yatırımcılar risk konusunda tedirgin olmakta ve riskten

³¹ Aktan ve Çoban, 5.

³² Hüseyin Öztürk, *Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması (1950-2003)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, 2004, 9.

³³ Hatice Karahan, Erdal Tanas Karagöl, “Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar”, *Seta Perspektif*, 2014 (41), 1.

³⁴ Selim Şanlısoy, Recep Kök, “Politik İstikrarsızlık - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 2010,101-102; Yapraklı, 312.

³⁵ Ben Shepherd, “Political Stability: Crucial for Growth?”[Politik İstikrar: Büyüme İçin Önemli mi?], 8, Erişim Tarihi: 08.12.2015 <http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SU004/shepherd.pdf>

kaçmak için daha kısıtlı hareket etmektedirler. Bunun yanı sıra belirsizlik ortamında karar vericilerin uygulayacağı para ve maliye politikalarının etkinliği de zedelenmektedir³⁶.

Sanayileşmesini ve kalkınmışlığını tamamlamamış gelişmişlik düzeyi düşük bölge/ülkelerde politik istikrar koşullarının yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir³⁷. Bunda örneğin resmi olarak demokratik rejim uygulayan çoğu ülkede fiili olarak genellikle demokratik rejime uygun hareket edilmemesinin etkisi oldukça yüksektir. Dolayısıyla gelişmişlik düzeyindeki gerilik, bireylerin eğitim ve bilgi düzeylerinin düşük olması, teknoloji düzeyinde gerilik vb. unsurların da etkisi ile geri kalmış ve yeterli maddi kaynaklara sahip olmayan ülkelerde, politik istikrarın ekonomik büyüme ve kalkınmada üzerindeki etkisi daha yüksek olmaktadır.

Politik belirsizlik ortamında iktidardaki politikacıların uygulayacakları ekonomik politikalar ve üretici-tüketicilerin politikalara yönelik tepkileri olumsuz yönde etkilenmektedir. Örneğin seçim dönemlerinde oy toplama gayesiyle büyük bütçeyle daha çok kısa vadeli ve verimsiz yatırımlar gerçekleştirilebilmektedir. Bunun sonucunda ekonomik büyüme, kaynakların etkin kullanılmayışından kaynaklanan düşük bir performans ile karşı karşıya kalabilmektedir. Diğer bir hususta bu dönemde kamu harcamalarının artışıyla birlikte özel yatırımların azalması sonucunda büyüme üzerinde olumsuz etki meydana gelmesidir. Politik istikrarsızlığın ortaya çıkardığı bir diğer ekonomik olumsuzluk ise verimli yatırımlar yerine gereksiz harcamalara yöneltilen kamu giderlerinin borçlanmayla karşılanmasıdır. Eğer bu dönem alınan borçlar gelecek dönemde ödenmezse, bu durumda borç sürdürülemez hale gelebilecektir. Bu, borçlanma olanaklarının kısıtlanmasına, risk algısının yükselmesine ve yeni borçlanmaların daha kısa vadeli ve yüksek-değişken faizli olmasına yol açabilecektir. Artan borç yükü üretken yatırımların azalmasına neden olabilecektir³⁸.

³⁶ Karahan ve Karagöl, 1.

³⁷ Öztürk, 1.

³⁸ Şanlısoy ve Kök, 106.

1.1.3.3. Yönetimin Etkinliği

Etkinlik kısaca bir amaç, maksat veya hedefe ulaşmadaki başarının derecesi olarak tanımlanabilir³⁹. Sonuç veya maksada ulaşmak için gösterilen başarının derecesi olan etkinlik vizyonu gerçekleştirme, kaynakları ve sermayeyi verimli bir şekilde kullanma, insanların kaygı ve endişelerine duyarlı olarak çözümler üretebilme gibi bazı ölçütlerle değerlendirilmektedir⁴⁰. Yönetimin etkinliği ise kamu hizmetlerini yürüten hükümetlerin ve bürokrasinin niteliği, memurların liyakati, kamu hizmetinin siyasi baskılardan bağımsız yürütülmesi yani sivil hizmetlerin varlığı ile hükümet politikalarına ilişkin gösterilen güven gibi kıstasları kapsamaktadır⁴¹.

Yönetimde etkinliğin sağlanması için kamu, özel kesim, sivil toplum örgütleri ve halkın birlikte katılımcı bir şekilde yönetimde yer alması ve işbirliği içinde olması gerekmektedir. Etkin yönetim, kamu ile birlikte diğer unsurların da performanslarını çalışma şeklini ve hızını kapsamakta ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmada kilit rol üstlenmektedir⁴². Böylece etkin yönetim mekanizması ile belirlenen amaçları gerçekleştirmenin yanında toplumdaki diğer aktörleri de hesaba katarak oluşturulan işbirliği ile veya çok aktörlü bir girişimle kaynakların kullanılması daha kolay hale gelmektedir⁴³.

Etkin yönetim mekanizması gerek Gelişmekte Olan Ülke (GOÜ)'ler gerekse Gelişmiş Ülke (GÜ)'lerin ekonomik büyümelerinde önemli açıklayıcı unsur olarak görülmektedir⁴⁴. Burada diğer aktörlerinde yönetimde olması kamu kurumlarından veya kamu harcamalarını gerçekleştirenlerden hesap sorularak hesap verebilirlik mekanizmasının güçlendirilmesi sağlanmakta ve kıt olan kaynakların daha etkin ve verimli kullanılmasına olanak verilmektedir. Ayrıca etkin yönetim ile sosyal refah

³⁹ Ahmet Arslan, "Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim" s.4, Erişim Tarihi: 08.12.2015, <http://www.kaynakindir.com/wp-content/uploads/2013/07/Kamu-Harcamalar%C4%B1nda-Verimlilik-Etkinlik-ve-Denetim.pdf>

⁴⁰ Hülya Soylu, "Etkinlik ve İyi Yönetişim" s.78, Erişim Tarihi: 08.12.2015, <http://www.deu.edu.tr/userweb/hilmi.coban/%C3%B6devler/iyi%20y%C3%B6netim/etkinlik.pdf>

⁴¹ Gökalp ve Baldemir, 219; Yapraklı, 312; Gerni, Ersungur ve Özdemir, 351.

⁴² Soylu, 78.

⁴³ Korel Göymen, *Türkiye`de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2010, 14.

⁴⁴ Hüseyin Karakayalı, Halit Yanıkkaya, "Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyümeye Etkileri", *Kurumsal İktisat*, (der. Coşkun Can Aktan), SPK Kurumsal Araştırmalar Serisi No:2, Yayın: 194, 2006, 150.

sağlanmakta, barış ve huzur ortamı oluşmakta ve bu olgular daha sürdürülebilir duruma gelmektedir⁴⁵.

1.1.3.4. Düzenlemelerin Kaliteli Olması

YEK'in sağlanması ulusal kalkınmanın gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bunu sağlayan temel faktörlerden biri, hükümetler tarafından özel sektör gelişimini de teşvik edecek şekilde sağlıklı politikalar üretilmesini ve uygulanmasını içeren düzenlemelerin kaliteli olmasıdır⁴⁶.

Ülkelerin kalkınmaları için küreselleşen dünyanın nimetlerinden yararlanabilmeleri ya da en azından bununla baş edebilmeleri gerekmektedir. Bu ise ülkelerin ekonomik yapılarına uygun politikaları kendi iç dinamiklerine göre belirlemeleri ve üretime yönelik bir kurumsal atmosfer oluşturmalarıyla gerçekleştirilebilir. Ayrıca bu süreçte uygun ticari ilişkilerin ve diplomatik becerilerin geliştirilmesi gibi ödevlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Maddi kaynak açısından yetersiz olan GOÜ'ler ancak bu şekilde uluslararası rekabet ortamında ayakta kalabilirler ve GÜ'lerle aralarındaki gelişme farklarını azaltabilirler⁴⁷.

2008 yılında OECD tarafından yapılan bir çalışmada, 23 üye ülkenin 1997 yılından itibaren 10 yıllık süre içerisinde gerçekleştirdiği reformlar gözden geçirilmiş ve düzenleyici reformların kalitesine yönelik politika önerilerinde bulunulmuştur. Bu çalışmada bir ülkedeki düzenlemelerin kalitesinin o ülkenin düzenlemeleri nasıl yaptığına ve tasarladığına bağlı olduğuna vurgu yapılmıştır. Ülkelerin kendi mevcut ve potansiyel kaynaklarını dikkate alan, kamu yararı için uygun piyasa koşullarının oluşmasını sağlayan, bürokratik engelleri azaltan, vb. gibi ekonomik politikaların

⁴⁵ Recai Akyel, Hacı Ömer Köse, "Kamu Yönetiminde Etkinlik Arayışı: Etkin Kamu Yönetimi İçin Etkin Denetimin Gerekliliği", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 466, 2010, 10-11.

⁴⁶ Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi, "Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996-2008", [Yönetişim konuları VIII: Toplam ve Bireysel Yönetişim Göstergeleri 1996-2008], *Policy Research Working Paper 4978*, 6, Erişim Tarihi: 14.12.2015, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/4170/WPS4978.pdf?sequence=1>

⁴⁷ Metin Berber, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, (4.Baskı), Derya Kitabevi, Trabzon 2011,406-407.

oluşturulması, ekonomik büyümenin yanı sıra sosyal refahın ve çevresel standartların iyileştirilmesi üzerinde de olumlu etkiye bulunmaktadır⁴⁸.

Ekonomik açıdan düzenlemelerin kalitesi ve dolayısıyla kurumsal yapının etkinliği, düzenlemelerin uygulanacak politikalara ilişkin olumsuzlukları ortaya çıkarma gücüne bağlıdır. Ticari ve finansal alanlardaki aşırı düzenlemeler, fiyat kontrolleri, yetersiz bankacılık denetimi vb. gibi alanlarda⁴⁹ gereksiz yoğunlaşmalar (bürokrasi, işlem maliyetlerinde artış vb.) uygulanan düzenlemelerin ekonomiye yük getirmesine yol açabilmektedir. Bu tür olumsuz etki yaratan politikaların belirlenerek, günün koşullarına ve ekonominin yapısına uygun hale getirilmesi, özellikle GOÜ'lerin GÜ'lerin seviyesine ulaşmasını ve hatta belki de GOÜ'lerin daha avantajlı duruma geçmesini sağlayabilecektir.

1.1.3.5. Hukukun Üstünlüğü

Kurumsal yapı göstergelerinden bir diğeri olan hukukun üstünlüğü, kurumların ve bireylerin adil bir şekilde oluşturulmuş yasal sınırlar dâhilinde hareket etmesi ve kanunların uygulanmasının kabul edilmesi olarak ifade edilebilmektedir⁵⁰. Soyut bir kavram olan hukukun üstünlüğü; güven, adaletin etkinliği, kanun, kurallara uyma, suç işleme sıklığı ve sözleşmelerin uygulanabilirliği vb. kıstaslarla ölçülebilmekte ve uygulamalı analizlere konu olabilmektedir⁵¹.

Hukukun üstünlüğü devletin yasama ve yürütme faaliyetlerinde hukuk ile sınırlı olması olarak ta ifade edilebilmektedir. Bu da yargı, yürütme ve yasama faaliyetlerinin keyfi uygulamalarını azaltarak, kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması demektir⁵². Yukarıdaki tanımlar doğrultusunda hukukun üstünlüğünün üç temel anlam içerdiğini ifade etmek mümkündür. Bunlar; devlet gücünün sınırlarının

⁴⁸OECD, "Measuring Regulatory Quality" 2008, 2, Erişim Tarihi: 14.12.2015, <http://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/Policy%20Brief%20-%20Measuring%20Regulatory%20Quality.pdf>

⁴⁹ Yapraklı, 312; Gökalp ve Baldemir, 219; Gerni, Ersungur ve Özdemir, 351.

⁵⁰ Hakan Karabacak, "Hukukun Üstünlüğü ve İyi Yönetişim", 63, Erişim Tarihi: 21.12.2015, <http://www.deu.edu.tr/userweb/hilmi.coban/%C3%B6devler/iyi%20y%C3%B6netim/hukukun%20%C3%BCst%20%C3%BCnl%C3%BC%C4%9F%C3%BC.pdf>

⁵¹ Yapraklı, 312.

⁵² Yılmaz Aliefendioğlu, "Hukuk- Hukukun Üstünlüğü - Hukuk Devleti", *Ankara Barosu Dergisi*, 2001, 30.

belirlenmesi, kanun önünde herkesin eşit olduğunun kabul edilmesi ve yargı ve yönetim işlerine düzenli bir şekilde işlerlik kazandırılmasıdır⁵³.

Hukukun üstünlüğünün kabul edildiği bir toplumda, olumlu sosyal, siyasi ve iktisadi sonuçlar ortaya çıkmakta ve özgür bireyler yüksek bir refah düzeyine ulaşılmasına katkıda bulunmaktadır⁵⁴. İnsan hakları yönünden yasaların eşit ve tarafsız bir şekilde uygulanması⁵⁵, ülke içi ve dışı adalet kavramının etkinliğini, kaos, kargaşa, bireysel hak arama vb. gibi olumsuz durumların azalmasını ve ekonomik belirsizliklerin ortadan kalkmasını sağlayabilecek bir potansiyele sahiptir.

1980 sonrasında dünyadaki dönüşüme (bilgi toplumu) paralel olarak sosyal ve beşeri kaynaklı kalkınma stratejileri ön plâna çıkmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde GÜ'ler gibi GOÜ'ler de ekonomi politikalarında kurumsal, sosyal ve beşeri alanlara yönelik politikalara giderek artan bir şekilde önem vermeye başlamışlardır. Çünkü kalkınmanın kaynağında yer alan bireylerin haklarının tam olarak korunacağına ilişkin düşünceleri; verimliliklerinin artmasına, pozitif dışsallıkların ortaya çıkmasına ve teknoloji ve gelişmişlik düzeyinin yükselmesine katkı sağlamaktadır. Böylece huzur ortamının hakim olduğu ülkeler, uluslararası piyasalarda rekabet edebilmenin yanı sıra kalkınma sürecinde üretimin artırılması ve yapısal değişimin sağlanması açısından da avantajlı konuma geçebilmektedirler.

Bunun yanı sıra hukukun üstünlüğü; vatandaşlık, sosyal ve ekonomik adaletin gerçekleştirilmesi, önleyici olması nedeniyle suç, şiddet ve çatışma ortamının azaltılması, hesap ve denetimleri artırarak yolsuzluğun azaltılması, hizmet eşitliğini getirmesi yönleriyle de sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktadır⁵⁶. Haggard ve Tiede'de 2010 yılında yaptıkları çalışmada, kurumsal yapıyı temsilen hukukun üstünlüğünü ele almışlar ve bunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini

⁵³ Aktan ve Çoban, 18.

⁵⁴ Said Vakkas Gözlügöl, "Uluslararası Hukuk Boyutuyla Hukukun Üstünlüğü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XVII(1-2), 2013, 1423.

⁵⁵ Acar, 18.

⁵⁶ Louis-Alexandre Bergand Deva Desai, "Background Paper: Overview on the Rule of Law and Sustainable Development for the Global Dialogue on Rule of Law and the Post-2015 Development Agenda", [Makalenin Arka Planı: 2015 Sonrası Kalkınma Gündemi ve Hukukun Üstünlüğü Üzerine Küresel Diyalog İçin Sürdürülebilir Kalkınma ve Hukukun Üstünlüğüne Bakış] 2013, 1, Erişim Tarihi: 21.12.2015, <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/...pdf>.

araştırmışlardır⁵⁷. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, hukukun üstünlüğü ile birlikte mülkiyetin olması ve sözleşmelerin uygulanması neticesinde güvenli ortamın oluşması, hükümetlerin denetlenmesi ile yolsuzluğun azalması, şiddetlerin azalması ve kişi güvenliğinin sağlanması gerçekleşmekte ve böylece ekonomik büyüme olumlu yönde etkilenmektedir.

1.1.3.6. Yolsuzluk

Dünya ülkelerinin çoğunda en önemli toplumsal sorunlardan biri olarak kabul edilen yolsuzluk; yasaların veya etik değerlerin bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda kullanılması ya da “bireysel çıkar amacıyla sahip olunan yetkinin kötü niyetli olarak kullanılması” olarak ifade edilmektedir⁵⁸. Yolsuzluk; kamu gücünün özel çıkarlar (kişinin ailesi, aşireti, partisi, arkadaşı vb. gibiler) için kötüye kullanılması olarak ta kabul edilmektedir⁵⁹.

Bir ülkedeki yolsuzluk olgusu, yasalara ve ahlaka aykırı fiili bir durumu kapsadığı için somut göstergelerle ölçülebilmesi ve uygulamalı analizlere konu edilebilmesi zordur. Ancak Bayar’a göre, Dünya Bankası yolsuzlukla ilgili olarak; net varlıkların hesaplanması, tutuklanma ve suçlamalar, anket çalışmaları, uygulamalı makroekonomik çalışmalar şeklindeki yaklaşık değerli ölçütleri kullanmaktadır⁶⁰. Yapraklı ise 2008 yılında yaptığı çalışmada yolsuzluğun; kişi ve kurumların yolsuzluk eylemlerindeki yeri, algıladıkları veya karşılaştıkları rüşvet, iltimas durumları vb. gibi kıstaslarla ölçülebileceğini ifade etmiştir⁶¹.

⁵⁷ Stephan Haggard and Lydia Tiede, “The Rule of Law and Economic Growth: Where Are We?”, [Hukukun Üstünlüğü ve Ekonomik Büyüme: Biz Nerdeyiz?], 2010, 2, Erişim Tarihi: 21.12.2015, <https://law.utexas.edu/conferences/measuring/The%20Papers/ruleoflawconference.Haggard&Tiede..pdf>

⁵⁸ Ahmet Y. Ata, *Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi, SBE, 2009, 275; Doğan Bakırtaş, “Yolsuzluğun Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Yönetim ve Ekonomi*, 19 (2), 2012, 87.

⁵⁹ Vito Tanzi, “Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, [Dünyadaki yolsuzluklar: Nedenleri, Sonuçları, Kapsam ve Çareleri], 1998, 8, Erişim Tarihi: 05.01.2016 <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf>.

⁶⁰ Güzin Bayar, “Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri: Ekonometrik Bir İnceleme”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, No: 2007/3, 2007, 4, Erişim Tarihi: 06.01.2015 <http://www.tek.org.tr/dosyalar/BAYAR-YOLSUZLUK.pdf>; Kadir Karagöz, Murat Karagöz, “Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme Ve Kamu Harcamaları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz”, *Sayıştay Dergisi* S: 76, 9-10.

⁶¹ Yapraklı, 312.

Temel kurumsal yapı göstergelerinden biri olan yolsuzluğun ele alındığı duruma göre farklı şekillerde tanımlandığı ve farklı kıstaslarla ölçülmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak bu tanım ve kıstasların ortak noktası, hangi koşullar altında olunursa olunsun kişisel çıkar amacıyla başka bireylerin haklarının gasp edilmesi durumunu ön plana çıkarmalarıdır. Ülke kaynaklarının ve gelirin adil dağılımının önüne geçilmesine neden olan yolsuzluğun, ülkelerin ekonomik büyümesini ve dolayısıyla kalkınmasını olumsuz olarak etkilediği kabul edilmektedir. Buna göre yolsuzluk, özellikle ülkelerin kamu gelir gider dengesini sarsmakta, kamu harcamalarını, gelir dağılımını, ekonomik refahı ve vergi gelirlerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir⁶².

Yolsuzluk sağlık ile eğitim alandaki harcamaları azaltması, gelir dağılımı adaletsizliğini artırarak kaynak dağılımında sapmalar meydana getirmesi ve dolaysız yabancı yatırımlarını azaltması nedeniyle kurumsal bir eksikliğin göstergesi haline gelmektedir⁶³. Bu eksikliği gidermeye yönelik olarak özellikle GOÜ'lerin konu ile ilgili politikalara önem vermeleri zorunluluk teşkil etmektedir. Çünkü GOÜ'lerde kurumsal yapı eksikliği kalkınma sürecinde önemli bir sorun oluşturmaktadır. Yolsuzlukla mücadele için etkin bir kamu müdahalesi gereklidir. Çünkü bu konuyu bireysel olarak çözmeye çalışmak sakıncalıdır ve geri dönülemez olumsuz sonuçlarla karşılaşma ihtimali oldukça yüksektir.

1.1.4. Ekonomik Açıdan Kurumsal Yapı Faktörü

Kurumlar ve kurumsal yapı faktörü, üretim sürecinde etkinliği artırarak (ölçek ekonomilerini oluşturması, verimliliği yükseltmesi, teknoloji gelişme hızını artırması vb.) büyüme ve yapısal değişmelerin gerçekleştirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Kurumsal yapı işlem maliyetlerini düşürerek üretim sürecinin işlenmesine yardımcı olmakta ve belirli koşullar altında ekonomide arz ve talebe konu olmaktadır⁶⁴. Bu nedenle kurumsal yapının YEK sürecindeki etkilerinin ortaya konulabilmesi için ekonomik yönünün incelenmesi gerekmektedir.

⁶² Bakırtaş, 88- 97.

⁶³ Selçuk Akçay, "Corruption and Economic Growth: Across-National Study", [Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme: Ülkelerarası Bir Çalışma], *Ankara SBF Dergisi*, 57(1), 2002, 1.

⁶⁴ Kaplan, 37-39.

Fırsat maliyetinin tespit edilmesi zor olan kurumsal yapı göstergelerinin atıl kalması ekonominin uzun dönemdeki performansını olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü piyasaların çalışmasını ya da işlemez hale gelmesini, serbest ticaretteki haksız rekabet koşullarının giderilmesini, ülkeler arasında gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkmasını sağlayan temel unsur ekonomik kurumların varlığı ve etkin çalışmasıdır. Kurumların büyüme-kalkınma sürecine girme yollarından biri, değişim ve dönüşüm maliyetlerinden oluşan toplam maliyeti etkilemesidir⁶⁵. Buna göre kurumsal yapı olarak hukuk ve mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin güvenin olmadığı ortamda değişim maliyetleri, sözleşme ve anlaşmaların olmaması durumunda ise dönüşüm maliyetleri çok yüksek olacaktır. Tüm bunlar da firmaların üretim, etkinlik, rekabet edebilirliğini azaltacaktır⁶⁶.

Kurumların ekonomik performansa etkileri; belirsizliği ve işlem maliyetlerini azaltarak ekonomik faaliyetleri üretken alanlara kaydırma, israfı engelleme ve güven ortamını oluşturup işbirliği sağlama gibi özelliklerden kaynaklanmaktadır. İyi bir kurumsal yapı; mülkiyet hakları güvencesi, hak ve özgürlüklerin korunması, kaynak dağılımındaki adaletin sağlanması ve kaynakların daha etkin kullanılması gibi unsurlardan oluşmakta ve bunlar tüketim, üretim, tasarruf, teknoloji ve yatırım gibi kararları etkilemektedir⁶⁷.

Kurumsal yapıları etkin olan ülkelerin diğer ülkelere göre daha yüksek gelişme düzeyine ulaştıkları görülmektedir. Bunda ekonomik süreçle ilgili yukarıda belirtilen kararların kurumsal yapı tarafından açıklanması etkili olmaktadır. Örneğin ülkelerde yapılacak yatırımlar ülkelerdeki mülkiyet hakları, teknolojiyi geliştirme faaliyetleri de fikri hakların korunması çerçevesinde farklı olacaktır. Bunların korunmasının yüksek olduğu ülkelerde yatırım ve verimlilik yüksek olacaktır⁶⁸.

GOÜ'lerin GÜ'lerle aralarındaki gelişme farklılıklarını azaltabilmeleri için uyguladıkları politikaları güçlü ve rasyonel kurumlarla desteklemeleri gereklilik arz

⁶⁵ North, 139- 13.

⁶⁶ Janine Aron, "Growth and Institutions: A Review of the Evidence", [Büyüme ve Kurumlar: Kanıtsal Bir İnceleme], *The World Bank Research Observer*, 15(1), 99-135, February 2000, 104. Aktaran: Ünal Arslan, *Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara 2007, 66.

⁶⁷ Gökalp ve Baldemir, s, 212; Pınar Hayaloğlu, *İktisadi Büyüme Sürecinde Kurumsal Yapının Rolü: Literatür ve Uygulama*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Üniversitesi, SBE, 2012, 3.

⁶⁸ Arslan, 38-39.

etmektedir. Çünkü bütçe ve ödemeler bilançosu denkleşmesi, yatırım ve dış ticaretin serbestleşmesi ve deregülasyonu gibi iyi politikaların başarısı, iyi kurumlara bağlıdır. Örneğin mülkiyet haklarının teminat altına alınmadığı bir ekonomide fiyat serbestleşmesi olsa bile yatırımcılar kazançlarından emin olmayacakları için büyüme ve yatırımlar artmayacaktır⁶⁹. Rusya'nın sosyalizmden sonra kurumsal yapısını tamamlamadan yaptığı fiyat ve özelleştirme ile ilgili reformlarda başarılı olamayışı, Latin Amerika'nın sosyal güvenlik reformlarını oluşturmadan yaptığı serbest piyasa reformlarında aldığı eleştiriler ve Uzakdoğu Asya'da finansal düzenlemeler yapılmadan finansal liberalleşmeye gidilmesi sonucunda finansal kriz olması gibi olaylar bu durumu kanıtlamaktadır⁷⁰.

1.1.4.1. Kurum-Kurumsal Yapı Faktörünün Talep Yönü

Ekonomik açıdan kurumlar, ekonominin temel sektörlerinden biri olan hizmet sektörü kapsamında incelenmektedir. Neo-klasiklerin etkisiyle teorik açıdan kurumsal faaliyetler verimsiz olarak kabul edilmiş ve ekonomik analizlerden dışlanmıştır. Ancak 1990'lardan itibaren kurum-kurumsal yapının ekonomik önemi anlaşılmış ve kurumlar üretim sürecine katılan en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. Çünkü hem kendi başına önemlidir hem de ekonominin diğer sektörleri ile yapısal bir bağlılık içerisindedir.

Ancak kurum ve kurumsal yapıya ilişkin yetersiz talep olması durumunda etkin kurumsal yapı oluşmayabilir. Hatta bir toplumda iyi ekonomik bir kurumsal yapı (Toplumun bir bütün olarak faydalandığı) da her zaman talep edilmeyebilir. Yapılan bir kurumsal düzenlemenin kaybeden ve kazanan tarafları olacağından kaybeden taraf bu kurumsal yeniliği istemeyebilir. Örneğin sendikalar, bürokratlar vb. farklı aktörlerin masaya oturarak yapacakları bir kurumsal düzenlemede taraflar kendi çıkarlarına yönelik kurumsal düzenlemeyi kabul edecek aksi durumda ise reddedecektir. Bununla birlikte kurumlara olan talep sadece bu gibi karşılıklı çekişmeli durumlarla sınırlı değildir. Toplumun karşılaştığı ekonomik durgunluklar ve krizler, yüksek enflasyon,

⁶⁹ Ha-Joon Chang, "Merdiveni Tekmelemek: Tarihi Bir Perspektif İçerisinde İyi Politikalar ve "İyi Kurumlar", 2005, (Çev.: Nil Demet Güngör), Fikret Şenses (Der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (ss.89-122), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 89.

⁷⁰ Karakayalı ve Yanıkkaya, 137-138.

devrimler ve savaşlar gibi ekonomik ve sosyal olaylar yeni kurum ve kurumsal yapılara talebi oluşturabilir⁷¹.

Rodrik kurumların önemli oluşundan ziyade hangi kurumların önemli olduğunun tespit edilmesi gerektiğini vurgulayarak piyasa dışı kurumların var olduğu ve kurumların bazen piyasa ekonomisine hizmet edemeyeceğini, çünkü bazı piyasa dışı kurumların özel çıkar için oluşturulduğu ifade etmektedir. Böyle bir durumda bu kurumları oluşturanların serbest hareket etmesi beraberinde sosyal problemleri meydana getirebilir. Dolayısıyla kurumları oluşturacak erk ve güçler toplumun taleplerine karşı duyarlı davranmalıdır⁷².

Öte yandan kurum ve kurumsal alt yapılara olan iç talep eksikliği özellikle az gelişmiş ülkelerde kurumsal yapıların gelişmesini engellemektedir. Olağan üstü (ekonomik krizler gibi) bir durum ortaya çıktığında ise bu talep borç veren veya yardım eden uluslararası kalkınma kuruluşları veya bazı ülkeler tarafından şartlılık ilkesiyle dışarıdan oluşturulur. Fakat bu kurumsal yapıların da uzun vadede etkin ve başarılı olması için iç taleple desteklenmesi gerekmektedir⁷³.

Aysan'a göre kurumların tercih edilmesinin iktisadi, siyasi ve kültürel nedenleri bulunmaktadır. Buna göre, kurumlar verimliliği artırdığı için iktisadi açıdan tercih edilir. Siyasi olarak, siyasi güç ve otoriteyi elinde bulunduranlar kendi çıkar ve menfaatlerine göre kurumsal yapıları oluşturabilir. Kültürel olarak toplumda oluşmuş kültürlerin toplumun güven ve huzur ortamını etkileyerek kurumların oluşmasına neden olur⁷⁴. Kasper ise toplumun en azından büyük bir kesiminin refahını artıracak ve toplumsal değerlere bağlı kurumların tercih edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kurumlar siyasi otoritenin maddi çıkarları için değil, toplumu daha özgür ve adil hale getirilmesi için istenmelidir⁷⁵.

⁷¹ Fukuyama, 47-48-49

⁷² Dani Rodrik, "Kaliteli Büyüme Yönelik Kurumlar Nelerdir ve Nasıl Kazanılır?" 1999, (Çev.: İlker Göçmen), Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumluadağ (Haz.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, (ss.37-65), İmge Kitabevi, Ankara 2014, 39-40.

⁷³ Fukuyama, 50.

⁷⁴ Ahmet Faruk Aysan, "Yönetişim ve Kurumlar Kavramlarının Yükselişi" 2007, Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumluadağ (Haz.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, (ss.67-84), İmge Kitabevi, Ankara 2014,80-81-82

⁷⁵ Kasper, 27-28.

Ayrıca kurumlara olan talep fiyatlardaki göreceli değişimlere bağlıdır. Fiyatlardaki göreceli değişim, zamanla zevk ve tercihlerin değişmesine yol açarak toplumdaki davranış biçimlerini etkilemektedir. Buda kurumların değişmesine ya da yeni kurumların tercih edilmesine neden olmaktadır⁷⁶.

1.1.4.2. Kurum-Kurumsal Yapı Faktörünün Arz Yönü

Kurumsal yapının arz yönü örgütsel planlama ve yönetim, siyaset mekanizmasının planlanması, meşruluğun temelleri ve kültürel unsurlar olmak üzere dört temel bileşende ele alınmaktadır. Burada örgütsel planlama ve yönetim kolayca değiştirilebilen, yenilebilen veya sıfırdan kurulabilen özel ve kamu sektöründeki küçük ölçekli örgütlenmeleri kapsamaktadır. Siyasal mekanizmanın planlanması ise uygun siyasal koşulları içermektedir. Bu yöndeki kurumlar iç ve dış kaynaklı bazı engeller ile (savaşlar, baskılar, devrim ve krizler gibi) karşılaşmakta ve daha zor kurulabilmektedir. Üçüncü bileşen olarak oluşturulacak bu siyasal planlamanın toplum tarafından meşru kabul edilmesini gerektirdiği için aslında bu süreç de zor olmaktadır. Son olarak kültürel unsurlar ise toplumların birbiriyle etkileşimi veya eğitim gibi faktörlerin etkisiyle uzun vadede değişebilmektedir⁷⁷. Kısacası kurum veya kurumsal alt yapıların şekillenmesi yüz yıllarca gibi uzun bir zaman alabilmektedir. Bu da kurumların hemen değişmeyeceği anlamına gelmektedir⁷⁸.

Örneğin Sovyetler birliğinin yıkılmasından sonra Rusya'da yeni ve toplum tarafından kabul edilen kurumlar ve kurumsal alt yapılar çok zor ve uzun zamanda kurulabilmiştir. Buda ekonomik kayıp, hastalık ve suçların artması gibi olaylara neden olmuştur⁷⁹. Ancak Aysan yönetim ve kurum kavramının içe girmiş olduğunu belirterek kurumsal yapıların değişimi için yapılan tavsiyelerin aslında yönetim ile ilgili değişimleri içerdiğini söylemektedir. Buna göre bu değişim istenilen değışkene göre farklılık gösterecektir. Örneğin hükümetlerin veya yöneticilerin kontrolündeki

⁷⁶ North, 109-110.

⁷⁷ Fukuyama, 36-46.

⁷⁸ Aysan, 70.

⁷⁹ Kasper, 54.

yönetimin etkinliği kısa sürede değişebilecekken siyasal hesap verebilirlik değişkeninin daha uzun zamanda değişmesi beklenmektedir⁸⁰.

Öte yandan bu zorluklara rağmen savaş, devrim ve doğal felaketler, fiyat artışları gibi unsurlar kurumsal değişmeye neden olmaktadır. Ancak kurumsal değişim anlık olmayıp aşamalı ve tedricidir. Önemli olan bu değişimle birlikte kurumsal dengenin sağlanmasıdır. Yani resmi kurumlar değiştirilirken resmi olmayan (ki bunların değişimi çok daha zor) kurumlarda hesaba katılmalıdır. Bu ikisi arasında denge sağlandığında kurumsal değişim meydana gelebilir⁸¹.

1.1.4.3. Kurum-Kurumsal Yapıya İlişkin Ölçüm Problemleri

Kurumlara ve kurumsal yapının ekonomik katkısını belirlemeye yönelik uygulamalı çalışmalarda ortak sıkıntı, standart bir ölçüm kullanmanın zor olmasıdır. büyüme-kalkınma literatüründeki gelişmeler, her geçen gün kurumların farklı bir etkisinin bulunması, ülkeler bazında veri bulma güçlüğü, ölçüm yöntemlerindeki farklılıklar gibi nedenlerle kurumsal yapı ölçümü standartlaştırılmamaktadır⁸².

Kurumlar ve kurumsal yapı insanların zihinlerinde oluşan unsurlar oldukları için görülmez, duyulmaz ve hissedilmezler, yani fiziksel varlıkları yoktur⁸³. Bu ise kurum ve kurumsal yapının büyüme modellerine girmesini veya ekonomik büyümede etkili olan sosyal, politik ve ekonomik kurumlar için kapsayıcı bir modelin oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla uygulamalı analizlere giremeyen kurumsal yapının ölçümü de göz ardı edilebilmektedir⁸⁴.

Kurumsal yapı devlet-toplum veya bireyler arasındaki değişik ilişkilerden oluşmaktadır. Her ne kadar bu ilişkiler birbiriyle alakalı ise de büyük oranda da birbirinden farklıdır. Kurumsal yapının heterojenliği, tek tip ölçüm yapılmasını imkânsız hale getirmektedir. Bu da kavramın tanımlamasını ve ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenlerle ekonomik büyümede kurumsal yapının önemi ve etkisi

⁸⁰ Aysan, 70-71.

⁸¹ North, 112-119

⁸² Kaplan, 40.

⁸³ North, 139.

⁸⁴ Aron, 100-101.

20. yüzyılın başlarında anlaşılmasına rağmen, bu etkenlerin ampirik olarak incelenmesi ancak 1990'lı yıllarda başlayabilmiştir⁸⁵.

Kurumsallıkla ilgili genel kabul görmüş standart kıstaslar olmamakla birlikte, literatürde kurumların, kuruluşların ya da bireysel araştırmacıların geliştirdikleri ölçütlerden yararlandığı görülmektedir. Dawson, 1996 yılında J. Gwartney, R. Lawson ve W. Block tarafından yayınlanan “Dünyada Ekonomik Özgürlükler (EFW: Economic Freedom of the World)” Endeksi ile kurumları ölçmenin zor olduğu fikrinin ortadan kalkmaya başladığına vurgu yapmıştır⁸⁶.

Dawson ve Hayaloğlu'na göre zaman içinde belirli dönemler için kurumlara ait bazı ölçümler (genellikle anket yoluyla) yapılmış ve kurumsal yapı ölçütleri geliştirilmiştir. Bunların bazılarını; Freedom House-politik ve sivil özgürlükler endeksi, Heritage Foundation-ekonomik özgürlük endeksi, Uluslararası Ülke Riski Rehberi (ICRG: International Country Risk Guide), Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI: Corruption Perception Index), Polity Endeksi ve Dünya Yönetişim Göstergeleri (WGI: The World Governance Indicators) Endeksi şeklinde sıralamak mümkündür⁸⁷.

Karakayalı ve Yanıkkaya'ya göre, kurumsal yapı ve ekonomik gelişme arasındaki ilişki inceleyen çalışmalarda yaygın olarak kullanılan üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunların ilki hukukun üstünlüğü, yönetimdeki etkinlik ve yolsuzluktur. İkincisi politik haklar, demokrasi ve sivil özgürlüklerdir. Üçüncüsü ise sosyal ve politik sorunları çözen ve piyasaları denetleyen kurumlardır. Bu çalışmalarda genel olarak anket çalışmaları ile özel firmaların veya uluslararası kuruluşların oluşturdukları endekslere dayalı yöntemlerden faydalanılmaktadır⁸⁸.

Sonuç olarak kurumsal yapının ölçülmesi güç olmasına rağmen, bu gün uluslararası bazı kuruluşlarca hazırlanan endeksler ve anketler sonucu elde edilen verilerle kurumsallığı ölçmek mümkün olmaktadır⁸⁹. 1990'lı yıllardan günümüze kadar geçen sürede 1.1.3. nolu başlıkta belirtilen göstergelerin (ve bunların alt kıstaslarının) kurumsal yapıyı ölçmede kullanılan en yaygın ölçütler olduğunu söylemek mümkündür.

⁸⁵ Karakayalı ve Yanıkkaya, 138; Hayaloğlu, 3.

⁸⁶ Hayaloğlu, 81; John W. Dawson, “The Empirical Institutions-Growth Literature: Is Something Amiss at the Top, ”[Ampirik Kurumlar –Büyüme Literatürü Zirvedekiler Yanlış Bir şey mi?] *Econ Journal Watch*, 4(2), May 2007, 184-185. Aktaran: Hayaloğlu, 81-82.

⁸⁷ Dawson, 184- 185. Aktaran: Hayaloğlu, 81-82; Hayaloğlu, 4- 81.

⁸⁸ Karakayalı ve Yanıkkaya, 139.

⁸⁹ Hayaloğlu, 3-4.

1.1.4.4. Kurumsal Yapının Gelişmesini Engelleyen Faktörler

Etkin kurumların ve kurumsal yapının ülke ekonomileri üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu genel olarak kabul görmeye birlikte, dünya ülkelerinin çoğunda kurumsal yapıya ilişkin farklı uygulamalar olduğu ve bunun baskı altına alınarak kısıtlandığı görülmektedir. Kısıtlamaya yol açan temel faktörler arasında; kurumsal yapının kendine has nitelikleri ile ilgili doğal faktörler olabileceği gibi, politik güce sahip olanların hükümetlerin, baskın insan gruplarının (lobilerin), sendikaların vb.'nin tutumlarına ilişkin suni faktörler de olabilir.

Mesela kurumsal yapının gelişmesiyle birlikte ekonomik ve politik anlamda kayba uğrayacak olanlar kurumsal yapının gelişmesini engellemeye çalışırlar. Elinde politik güç bulduran politik elit gruplar bu güçten elde ettikleri gelirleri, rantları ve imtiyazları kaybetmemek adına monarşilikten demokratik rejime geçmek istemezler. Kurumsal gelişmeyle birlikte mülkiyet hakları gibi konularda yapılan düzenlemeler politik gücü elinde bulduranların yatırımları azalması nedeniyle aleyhine olacağı için bu manada kurumsal yapının gelişmesine karşı çıkıp önlemeye çalışırlar. Diğer bir örnek olarak ekonomik açıdan yapılan düzenlemeler yani ekonomik kurumsal yapıların gelişmesi (uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi bağlamında) bu grupların karşılaştırmalı üstünlüklerini bitireceğinden bu gruplar ekonomik kurumların gelişmesini önlemek isterler⁹⁰.

Yani yukarda da açıklandığı üzere kurumsal yapılardaki gelişmeler ile birlikte bazı gruplar kayba uğrarken, bazı gruplarda kazanç sağlayacaktır. Böylece kurumsal yapılarla ilgili bir gelişme çıkar tartışmalarına konu olacak söz konusu grupların çıkarlarına uygun/ters düşmesi durumuna göre bu gelişmeler istenilecek veya engellenecektir. Diğer taraftan kurumsal yapılara toplumsal talep ve isteklerin olması durumunda kurumsal yapılar gelişecektir. Ancak özellikle az gelişmiş ülkelerde kurumsal yapılara olan talep yetersizliği kurumsal yapıların gelişmesine ciddi bir engel teşkil etmektedir. Hatta ekonomik krizler, savaşlar vb. gibi olağan üstü durumlarda kurumsal yapılara olan iç talep yetersizliği nedeniyle uluslararası kuruluşlar gibi

⁹⁰ Daron Acemoğlu, Simon Johnson ve James A. Robinson, "Institutions As A Fundamental Cause of Long-Run Growth", [Uzun Dönemde Büyümenin Temel Nedeni Olarak Kurumlar], *Handbook of Economic Growth*, Volume IA, 2005, 429-438 ; North, 113-114.

unsurlarca dışarıdan talep oluşturulur. Fakat çoğu zaman kurumsal gelişmeler için yapılacak reformlar iç taleple desteklenmediği için başarılı olamamıştır⁹¹.

Yine az gelişmiş ülkelerde ekonomik ve politik aktörler üretimden ziyade bunun dağıtımına önem verirler. Bu kapsamda rekabet edilebilir ortamın önlenmesine yönelik sınırlamalar getirerek tekeller oluştururlar. Böylece kurum ve kurumsal yapıları daha çok kendilerine ekonomik faydayı dağıtmak için kullanırlar. Bu nedenle geçmişte siyasal güce sahip olan kilise, krallar ve burjuva ile bu gün siyasal güce sahip olanlar uzun dönemde kurumları kendi çıkarlarına uygun şekilde çalışan mekanizmalar haline getirmek istemişlerdir. Bu da kurumsal yapıların gelişmemesine hatta var olan kurumsal yapıların da üretim aktivitelerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır⁹².

1.1.5. Kurumlar-Kurumsal Yapının Teorik Altyapısı

Klasik iktisadın kurucusu A. Smith durağan durum dengeden etkin kurumlar sayesinde kurtulmanın mümkün olduğunu kabul etmesine karşın, diğer birçok iktisatçının kurumları dikkate almaması, kavramla ilgili net bir tanım yapılamaması, ölçüm zorlukları gibi nedenlerle kurumlar konusu ihmal edilmiş ve teorik bir çerçeve oluşturulamamıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra GÜ'lerle GOÜ'ler arasındaki gelişme farklılıklarının artması ve konu ile ilgili teorik yaklaşımların bu durumu açıklamada yetersiz kalmaları üzerine ekonomik büyüme ve kurumlar arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmış ve kurumların ekonomileri etkilediği gerçeği genel kabul görmeye başlamıştır⁹³.

Kurumların iktisadi geçmişi 20. yüzyılın başlarına kadar gitmekle birlikte, kurumların tanımlanması ve ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında yer alması 1960'lı yıllarda başlamaktadır. Kurumsal faktörlerin ekonomik büyümedeki ağırlığı ise daha çok 1990'lı yıllarda hissedilmiştir. Öyle ki bu dönemde bu faktörlerin ağırlığı ekonomik büyümenin bileşenleri olan sermaye ve işgücünden daha fazla önemsenmiştir⁹⁴.

⁹¹ Fukuyama, 47-50; Manan, 21.

⁹² Devrim Dumludağ, "Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Kalkınma" Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ (Haz.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, (ss.15-36), İmge Kitabevi, Ankara 2014, 25; Aysan, 80.

⁹³ Hayaloğlu,1-3; Kaplan, 178.

⁹⁴ Şenalp, s. 49; Ünal Arslan, 208.

Büyüme-kalkınma literatüründe geleneksel üretim faktörlerinin (sermaye, işgücü, dışsal teknoloji) analizi için geliştirilmiş olan klasik ve modern büyüme teorilerinin kurumlara uygulanabilirliğini inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Klasik ve modern büyüme teorilerinde kurumların yerini belirlemeye yönelik açıklamalar aşağıda verilmiştir.

1.1.5.1. Klasik ve Modern Büyüme Teorilerinde Kurumsal Yapı

Kurumlar ile ilgili teori geliştirme çabaları, geleneksel ve modern büyüme teorilerinde kurumlara yer verilip verilemeyeceği sorusu etrafında toplanmıştır. Bu sorunun cevaplanması kapsamında kurumların, klasik ve modern büyüme teorilerindeki yeri incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır.

Klasik düşünceye göre ekonomik büyümenin temel kaynağı yatırım, sermaye birikimi, işbölümü, nüfus artışı, dış ticaret, tasarruflar ve fiyat gibi unsurlardır. Bunlara göre ekonomik büyüme piyasa mekanizmasıyla kendiliğinden meydana gelmektedir. Ekonomik büyüme sürekli devam etmeyecektir ve ekonomik durgunluk yaşanacaktır. A. Smith dışında durağan durumdan çıkışın anahtarının etkin kurumlar ve kaliteli yönetim olduğunu dikkate almamıştır⁹⁵. Halbuki büyümeyle ortaya çıkan yüksek gelir durgunlukta artmayacağı için, iyi yönetimle bu gelir tasarruf edilebilecek ve büyümenin devam etmesi için kaynak yaratılmış olacaktır⁹⁶. Aslında burada zımni olarak kamu müdahalesinin gerekliliğine vurgu yapıldığını söylemek mümkündür. Belki de bu nedenle Smith kurumsal yapının farkında olmasına rağmen, klasik teorinin mantığına ters düştüğü için kurumları analizlerine dahil etmemiştir.

Klasik büyüme teorilerinin daha çok GÜ'lerdeki büyümeyi açıklaması ve diğer gelişmişlik düzeylerindeki ülkelerin büyüme sürecini bu teorilerin açıklamada yetersiz kalmaları üzerine E.D. Domar ve R.F. Harrod öncülüğünde modern olarak ifade edilen büyüme teorileri ortaya çıkmıştır. Bu teorilerde Keynes'in kısa dönemdeki ekonomik dengesinin uzun dönemde nasıl gerçekleştirebileceği sorusuna cevap aranmıştır. Harrod ve Domar'ın büyüme teorilerinde farklı şekillerde de olsa araç olarak yatırımlar ele alınmaktadır. Harrod, Keynesyen hızlandırıcı katsayısını kullanarak uzun dönemde

⁹⁵ Berber, 48-54; Hayaloğlu, 1; Ahmet Emre Biber, "İktisadi Büyümede Kurumsal Faktörler ve Kurumsal Değişim", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 19, Ocak – Şubat – Mart – 2010, 2; Ünal Arslan, 1.

⁹⁶ Berber, 49-50.

ekonomik denge durumunu gerekli ve fiilli büyüme hızlarının eşitliğine; Domar ise Keynesyen çarpan katsayısı kanalıyla uzun dönem dengesinin gelir ve kapasite artırıcı yatırımların eşitliğine bağlı olduğunu ifade etmişlerdir⁹⁷. Temelde yatırım tasarruf eşitliğine dayalı modern büyüme teorilerinde doğrudan kurumlar ve kurumsal yapıya yer verilmemiştir. Fakat bu teorilerde yatırım tasarruf eşitliğinin sağlanmasında kamu politikalarının önemli olduğu ve dolayısıyla kurum olarak devletin uzun dönemli büyüme üzerinde etkili olabileceği vurgulanmıştır⁹⁸.

Klasik ve modern büyüme teorilerinde kurumlara yer verilmemesi geleneği Neo-klasik Büyüme Teorisi (Solow-Swan Modeli) bağlamında da devam etmiş⁹⁹ ve kurumlar 1970'lere kadar teorik olarak hak ettiği yere ulaşamamıştır. Bununla birlikte aşağıda ayrıntı bir şekilde açıklanacağı gibi büyüme teorileri dışında kurumlar, kurumsal iktisat kapsamında ele alınarak teorik evrimine devam etmiştir.

1.1.5.2. Kurumsal İktisadın Tanımı ve Tarihi Gelişimi

1970'lerde ön plana çıkan kurumsal iktisat temel olarak Neo-klasik iktisadın varsayımlara dayalı politikalarına tepki olarak ortaya çıkmış ve daha somut olayların araştırılmasına odaklanmıştır. Ayrıca analizlerde insan merkeze konularak, toplumdaki dengesizlikler üzerine yoğunlaşmıştır. Böylece toplum ve ekonomideki kendiliğinden oluşan denge yok sayılarak, devletin ekonomiye ve topluma müdahale etmesinin gerekliliği savunulmuştur¹⁰⁰. Çünkü ekonomik hayatta bazı gruplar ellerindeki imkânlarla devlet otoritesini kendi yanlarına çekip menfaatlerine yönelik kullanabilirler ve devletin tarafsızlığını ortadan kaldıracırlar. Bu nedenle bireysel değil de toplumsal çıkarlara dayanan rasyonellik, toplumun sosyal ve kültürel değerlerine uygun hareket etmeyi, eşit yönetim koşulları oluşturmayı ve iktisadi olayları analiz ederken toplumun kültürel, tarihi, siyasi vb. gibi özelliklerini de dikkate almayı gerekli hale getirmektedir¹⁰¹.

⁹⁷ Berber, 83- 88-111.

⁹⁸ Hayaloğlu, 1-2; Ünal Arslan, 1; Biber, 2.

⁹⁹ Hayaloğlu, 2; Ünal Arslan, 2; Biber, 2.

¹⁰⁰ Şenalp, 50-51.

¹⁰¹ Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, (3.Baskı), Güzem Can Yayınları, İstanbul 2002, 376.

Kurumsal iktisat, iktisadi olayların belirlenmesinde sosyal, siyasi ve ekonomik düzenlemeleri ön plana çıkararak bir iktisadi analiz türü olarak tanımlanabilmektedir¹⁰². Yani kurumsal iktisatta, iktisadi olaylar ve davranışlar incelenirken toplumun sosyal, kültürel ve siyasi oluşumunun-yapısının da dikkate alınmasına olanak sağlanmaktadır¹⁰³. Böylece resmi (anayasalar, yasalar, sözleşmeler ve düzenlemeler vb.) ve resmi olmayan kurumların (geleneksel normlar, inanışlar, davranışlar vb.) insan/toplumla ilişkisi ortaya konulmaktadır¹⁰⁴.

Rutherford'a göre kurumsal iktisat terimi; T. Veblen, J.R. Commons, W. Mitchell ve C. Ayres gibi araştırmacılar tarafından kullanılmış, ancak iktisadi açıdan ilk kez 1919 yılında W. Hamilton tarafından Amerikan Ekonomi Birliği Konferansı'nda dile getirilmiştir¹⁰⁵. Kurumsal iktisatta, iktisadi süreçlerin doğası gereği kurumsal oldukları kabul edilmektedir. Buna göre iktisat biliminin özünde olan firma ve piyasa gibi kavramlar birer kurum olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla iktisadın baştan kurumsal olduğu ve kurumlar ile iktisadın birbirinden bağımsız düşünülmemeyeceğinin altı çizilmektedir¹⁰⁶.

Bu terimin inceleme konusunun temelinde, kurumların olduğu disiplinler arası bir bilim¹⁰⁷ veya insanların karar vermesinde etkili olabileceği varsayımıyla kurumları analizlerine katan bir okul¹⁰⁸ bulunmaktadır. Nitekim kurumsal iktisadı diğer okullardan ayıran en püf nokta, bu okulun iktisadi olayların incelemesinde kurumları merkezine almasıdır¹⁰⁹.

Kurumsal iktisatta, toplumdaki çekişme ve çelişkiler üzerinde yoğunlaşmakta bunun giderilmesi için kurumsal düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir¹¹⁰. Örneğin, gelir dağılımı yapıldığı zaman bazı gruplar oluşturdukları birlik ve kurumlarla

¹⁰² İlker Parasız, *Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, (2.Baskı), Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 2007, 342.

¹⁰³ Seyidoğlu, 376.

¹⁰⁴ Tamer Çetin, "Yeni Kurumsal İktisat", *Sosyoloji Konferansları*, No: 45, 43-73, (2012-1), 48-49.

¹⁰⁵ Malcolm Rutherford, "Institutional Economics: Then and Now" [Kurumsal İktisat: o Zaman ve Şimdi], *Journal of Economics Perspectives*, 15(3), 173-194, 2001, 173.

¹⁰⁶ Eyüp Özveren, " Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu", Eyüp Özveren (Der.), *Kurumsal İktisat*, (ss.15-43), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, 16-17.

¹⁰⁷ Ata, 10.

¹⁰⁸ Ahmet Beşkaya, Uğur Ursavaş, "Eski ve Yeni Kurumsal İktisat: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Journal of Business Economics and Political Science*, 3(5), Haziran, 2014, 1.

¹⁰⁹ Seyfettin Artan, Pınar Hayaloğlu, "Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme: Türkiye Örneği", *Sosyoekonomi*, 2, 2014, 350.

¹¹⁰ Şenalp, 50-51.

daha fazla gelir etmeye çalışabilirler. Bu durumda toplumsal düzenin ve uyumun sağlanabilmesi için grup davranışlarına ve kurumların yapısına göre hareket edilmesi adil gelir dağılımının sağlanmasına yardımcı olabilecektir¹¹¹.

Bununla birlikte bazı kurumsal iktisatçılar, Neo-klasik iktisada tamamen karşı çıkmak yerine sadece bazı varsayımlarını reddetmişler ve kurumları Neo-klasik iktisat kapsamında ele almışlardır. Bu durum iktisatçılar arasında farklı görüşlerin oluşmasına ve kurumsal iktisadın eski ve yeni olarak ikiye bölünmesine neden olmuştur¹¹². Eski kurumsal iktisatta Neo-klasik iktisadın savlarına sert bir şekilde karşı çıkılırken, yeni kurumsal iktisatta bu savlara karşı daha ılımlı yaklaşımıştır¹¹³.

1.1.5.2.1. Eski ve Yeni Kurumsal İktisat

19. (yy)'ın başlarında Veblen, Commons ve Mitchell gibi araştırmacıların katkılarıyla ABD'de ortaya çıkan eski kurumsal iktisat, 20. yy'ın sonlarına kadar devam etmiş ve özellikle iki dünya savaşı arası dönemde çok etkili olmuştur¹¹⁴. Neo-klasik iktisadın özellikle statikliğine yönelik eleştiriler doğrultusunda yapılan çalışmalarla toplumsal değişim kurumsal olarak açıklanmaya çalışılmıştır¹¹⁵. Toplum sosyal, ekonomik ve siyasal yapısıyla bir kurumdur ve statik olarak değerlendirilemez. Toplumun her zamanı ve olayları için aynı kurallar geçerli değildir. Buna göre her toplumun kendine has özellikleri vardır ve ekonomik olayların tam olarak çözümlenmesi için somut olayların ve tarihsel gelişmenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir¹¹⁶.

Aktan ve Vural'a göre J.S. Mill'in faydacılık felsefesine dayalı olarak eski kurumsal iktisatta, herhangi bir ülke ya da dönemde geçerli ve etkili olan bir kurumun zamanla geçerliliğini kaybedebileceği, toplumdaki kurumların zamanla değişebileceği

¹¹¹ Seyidoğlu, 376; Ata, 45.

¹¹²Beşkaya ve Ursavaş, 12.

¹¹³Esra Güler, "Geçiş Ekonomileri ve Yeni Kurumsal İktisat'ın Yeniden Yükselişi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13 (1), 2012, 57-58.

¹¹⁴ Gülenay Baş Dinar ve Derya Güler Aydın, "Why Institutional Economics is A Better Alternative To The Neoclassical Economics Than The New Institutional Economics?" [Neden Kurumsal İktisat Neoklasik Ekonomiye Yeni Kurumsal İktisattan Daha İyi Alternatif Olsun], *International Journal of Economic Research*, Vol:7, No:2, 2010, 277.

¹¹⁵ Feridun Yılmaz, "İktisat, Kurumsal İktisat ve İktisat Sosyolojisi", *Sosyoloji Konferansları*, No:45, 1, 2012, 9.

¹¹⁶ Selim Yıldırım, *Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi*, 1; Şenalp, 51-52.

ve topluma faydası kalmayan kurumların kaldırılarak yerine yeni kurumların getirilmesinin ekonomik yapının işlerliği açısından gerekli olduğu kabul edilmiştir¹¹⁷.

Değişik felsefi akım ve okullarla (Alman ve İngiliz vb. gibi) birlikte farklı düşünürlerin farklı değerlendirmelerinin etkisinde kalan eski kurumsal İktisat, bütün olarak homojen ve tutarlı bir akım haline gelememiştir. Genel olarak tanimsal ve sübjektif değerlendirmelere dayalı bir akım olmuştur¹¹⁸. Bu akım etkinliğini I. Dünya Savaşı'ndan II. Dünya Savaşı'na kadar önemli derecede sürdürmüş, ancak 1950'lerden sonra iktisattaki bazı gelişmeler ve en önemlisi Keynesyen iktisadın çokça kabul görmesi nedeniyle etkinliğini kaybetmiştir¹¹⁹.

Hodgson'a göre eski kurumsal iktisadın etkinliğinin ortadan kalkmasına neden olan temel faktörler; iktisat tarihinin ihmal edilmiş olması, erişebilir dilinin ve coğrafi konumun olmasına rağmen geniş bir çapta tanınamaması, ekonomik teoriye canlı ve sistematik bir yaklaşım getirememesi ve teorik değil sadece tanımlayıcı olmasıdır¹²⁰. Ayrıca özellikle 1910-1940 arası dönemdeki metodolojik ve felsefi değişim de kurumsal iktisadın etkinliğini kaybetmesine neden olmuştur. Metodolojik değişim, tanımlayıcı ve öznel analizler yerine matematiksel ve genel analizlerin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Felsefi değişim ise davranışçılık psikolojisi ve pozitivism felsefesi yerine sezgisel psikoloji ve pragmatist felsefe anlayışlarının benimsenmesine yol açmıştır¹²¹.

Eski kurumsal iktisat, 1900'lü yılların ortalarından sonra azalan etkisine rağmen C. Ayres, J.K. Galbraith, K. Polanyi, S. Kuznets ve G. Myrdal gibi araştırmacıların kurumsal iktisada yönelik çalışmalarıyla devam etmiştir¹²². Bu çalışmalar ve çeşitli kurumsal-kişisel görüşler etrafında toplanan insanlar sayesinde uzun bir aradan sonra 20. yy'ın sonlarında kurumsal iktisat, ABD'de tekrar canlanmaya başlanmıştır. Bu canlanma dönemindeki en büyük gelişme, kurumsal iktisadın artık Avrupa'da da

¹¹⁷Coşkun Can Aktan ve Tarık Vural, "Eski Kurumsal İktisat", Erişim Tarihi:30.09.2015 http://www.canaktan.org/ekonomi/kurumsal-iktisat/eski_kurumsal.htm

¹¹⁸ Selim Yıldırım, *Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi*, 17.

¹¹⁹Şenalp, 49.

¹²⁰ Hodgson "The Approach of Institutional Economics" [Kurumsal İktisat Yaklaşımı], 166.

¹²¹ Hodgson, "The Approach of Institutional Economics" [Kurumsal İktisat Yaklaşımı], 167; Şenalp, 58; Biber, 4.

¹²² Geoffrey M. Hodgson, "Institutional Economics Into The Twenty-First Century", [Yirmi Birinci Yüzyılda Kurumsal İktisat], *Studie Notedi Economica*, Anno XIV, pagg. 03-26, n. 1-2009, 6.

benimsenmesidir¹²³. Bunda Neo-klasiklerin aşırı derecede basit ve soyutlaştırılmış modellerinin ülkelerin uzun dönemdeki iktisadi büyüme koşullarını tam olarak açıklayamaması etkili olmuştur¹²⁴.

Neo-klasiklerin yalnızca piyasaya indirgediği ekonomik yapının beraberinde sıkıntılar getirmesi, Neo-klasik iktisadın bazı (tümünün değil) varsayımlarının değiştirilmesi gerektiğini ileri süren yeni kurumsal iktisadın ortaya çıkmasını sağlamıştır¹²⁵. İlk olarak 1975 yılında O. Williamson tarafından kullanılan yeni kurumsal iktisadın teorik temelleri, R. Coase'nin işlem maliyetlerini ekonomik analizlere dâhil ettiği çalışmalarına dayanmaktadır¹²⁶. North'a göre Coase, firmaların işlem maliyetlerinin yüksek olduğu zamanlarda kurumların önem arz ettiğini ortaya koymuştur. Mikro ya da makro bazda kazançların elde edilmesi sürecinde kurumsal bürokrasi, işlem maliyetlerini artırarak kazanç/kar elde etme sürecini olumsuz etkileyebilmektedir¹²⁷.

Yeni kurumsal iktisat Neo-klasik iktisadın gerçek hayatla uyumlu olmayan varsayımlarının değiştirilmesini sağlayarak bir anlamda bu ekole katkıda bulunmuştur. İşlem maliyetleri, mülkiyet hakları ve eksik sözleşmeler vb. gibi kavramlar teorik ve uygulamalı olarak iktisat literatürüne girmiştir¹²⁸. Şenalp'e göre konu ile ilgili olarak 1970-1990'lı yıllar boyunca K.J. Arrow, B. Holmström, L.R. Macneil, L.E. Davis ve D.C. North gibi iktisatçıların yaptıkları çalışmalarda iktisat teorisi, kurumsal bir perspektifte ele alınmış ve yeni kurumsal iktisadın gelişmesine katkıda bulunulmuştur¹²⁹. Yeni kurumsal iktisat, bir toplumun iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel (kalkınma göstergeleri) unsurlarını bir araya getirmekte ve piyasanın başarısını etkin kurumların varlığına bağlamaktadır. Bu kapsamda kurumların neden var oldukları, nasıl

¹²³ Feridun Yılmaz "Avrupa'da Kurumsal İktisat: G. M. Hodgson Örneği", Eyüp Özveren (Der.), *Kurumsal İktisat*, (ss.93-142), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, 94.

¹²⁴ Özge Kama, "Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 2011, 189.

¹²⁵ Güler, 57-58

¹²⁶ Şenalp, s. 60; Ronald Coase, "The New Institutional Economics", [Yeni Kurumsal İktisat], *The American Economic Review*, 88(2), pp. 72-74, 1998, 72.

¹²⁷ North, 20.

¹²⁸ Tamer Çetin, 43.

¹²⁹ Şenalp, 60.

ortaya çıktıkları ve değiştikleri, kurumların iktisadi davranış ve hayat üzerindeki etkileri belirlenmeye çalışılmaktadır¹³⁰.

Yeni kurumsal iktisada ilişkin modellerde, bireyler ve kurumlar ele alınmakta, bireysel davranışlardan kurumların oluşması ve oluşturulan kurumlardan da bilginin tekrar bireylere geldiği böylece bir döngünün oluştuğu var sayılmaktadır¹³¹. Buna göre Neo-klasik kabulün tersine, insanların ileriye dönük olarak alacakları kararlarda belirsizlikler mevcuttur ve bu belirsizlikleri yok etmek için tam bilginin alınması gerekmektedir. Buda işlem maliyetlerine katlanmayı beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla resmi ve resmi olmayan kurumların varlığı bu belirsizlik ve işlem maliyetlerinin azalmasını sağlamaktadır¹³².

Neo-klasik, yeni ve eski kurumsal iktisada ilişkin açıklamalar doğrultusunda bu üç ekol arasındaki temel farklılıkları Tablo 1.1'deki gibi özetlemek mümkündür.

Tablo 1.1. Neo-klasik İktisat, Eski ve Yeni Kurumsal İktisat Arasındaki Farklılıklar

	Neo-klasik İktisat	Eski Kurumsal İktisat	Yeni Kurumsal İktisat
Kurumlar	Dışsaldır	İçseldir	İçseldir
Bireyler	Rasyoneldir	Rasyonel değildir	Sınırlı rasyoneldir
Bilgi	Tam Bilgi	Eksik Bilgi	Eksik Bilgi
Belirsizlik	Belirsizlik Yoktur	Belirsizlik var	Belirsizlik var
İşlem Maliyetleri	Dışsaldır	İçseldir	İçseldir
Teknoloji	Dışsaldır	İçseldir	İçseldir
Denge	Sabittir	Sabit değildir	Birden fazla denge noktası var
Metodoloji	Bireyi soyutlar	Bütüncüdür	Bireyi ele alır

Kaynak: Gülenay Baş Dinar ve Derya Güler Aydın, "Why Institutional Economics Is A Better Alternative To The Neoclassical Economics Than The New Institutional Economics" *International Journal of Economic Research*, Vol:7, No:2, 2010, 280.

Öte yandan 1970'lerden 1980'lere kadar uygulanan Keynezyen politikaların başarısız olması, yaşanan enerji krizlerinin tüm dünya ülkelerini etkilemesi ve özellikle GOÜ'lerde yaşanan dış borç krizleri vb. faktörler yeni kurumsal iktisadın gözden düşmesine ve Neo-klasik iktisadın tekrar ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu durum

¹³⁰ Süreyya Kovacı, *Gıda Perakende Sektöründe Yoğunlaşmanın Gıda Sanayi Firmalarına (Kobilere) Etkileri: Yeni Kurumsal İktisat Yaklaşımı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, SBE, 2007, 2.

¹³¹ Hodgson, "The Approach of Institutional Economics" [Kurumsal İktisat Yaklaşımı], s. 176; Hodgson *Institutional Economics into The Twenty-First Century*, [Yirmi Birinci Yüzyılda Kurumsal İktisat], 6.

¹³² Çetin, 48-49.

IMF ile DB'nin öncülüğünde devlet müdahaleciliği anlayışı yerine serbest piyasa anlayışının benimsenmesini öneren Washington Uzlaşısı'nı ortaya çıkarmıştır. Fakat bu uzlaşşı da gerçek hayatta başarılı olamamış ve yeni kurumsal iktisadın önerilerinin de dikkate alındığı Post Washington Uzlaşısı adıyla bir reform paketi oluşturulmuştur¹³³. Böylece kurumsal iktisat hem teorik hem de politik uygulama alanı açısından akademisyenlerin ve politika yapıcıların ilgi alanına girmeye başlamıştır.

1.1.5.2.1.1. Washington Uzlaşısı

Yeni kurumsal iktisadın önerilerini geri plana atan Washington Uzlaşısı, 1990 yılında J. Williamson tarafından kriz içerisindeki Latin Amerika ülkelerine yönelik olarak hazırlanan, ABD, IMF ve DB gibi uluslararası finans kuruluşların da desteklediği serbest piyasa anlayışına dayanan bir reform paketidir¹³⁴. Bu pakette; mali disiplin, kamu harcamalarının önceliklerini yeniden sıralama, vergi reformu, ticari ve finansal serbestleşme, özelleştirme, piyasa serbestiyeti gibi unsurlara ilişkin önerilerde bulunulmuştur¹³⁵. Böylece ekonomik krizden çıkış için para arzını kontrol etmeye, özel sektör yatırımlarına ağırlık vermeye ve devletin ekonomik hayata yönelik müdahalelerini minimize etmeye dayalı arz yönlü politikalar sunulmuştur¹³⁶.

Washington Uzlaşısı ile “daha az devlet daha çok piyasa” anlayışı benimsenmiş ve devlet müdahalesi neticesinde oluşacak rantların kaldırılması ve optimal kaynak dağılımının gerçekleştirilmesi hedefine yönelik ekonomik büyüme ve kalkınma, gelir dağılımı adaletinin sağlanması, işsizlik ve yoksulluğun giderilmesi gibi tüm ekonomik hususlar bir bütün olarak piyasanın işleyişine bırakılmıştır¹³⁷. Piyasa mekanizmasına dayalı uygulamalar başlangıçta başarılı olmuş ve Latin Amerika ülkelerinin borç

¹³³ Muhteşem Kaynak, *Kalkınma İktisadi*, (4.Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara 2011, 45; Gülin Yavuz, “Washington Uzlaşması'ndan Post Washington Uzlaşması'na: Kalkınma Gündeminin Biçimlenişinde "Yeni Kurumcu İktisat" Etkisi”, *Ekonomik Yaklaşım*, 18(64), 40; Cengizhan Yıldırım, “Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 7, 2011, 1-5.

¹³⁴ Serdar Öztürk, Ali Sözdemir ve Bekir Gövdere, “Çin: Washington Uzlaşmasından Beijing Uzlaşmasına”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 2006, 62.

¹³⁵ John Williamson, ” A Short History of The Washington Consensus and suggestions for What To Do Next”, [Washington Uzlaşması'nın Kısa Bir Tarihçesi ve Gelecekte Ne Yapacağına Dair Öneriler], *Finance & Development*, September, 2003, 10, Erişim Tarihi: 09.10.2015, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/09/pdf/williams.pdf>

¹³⁶Elisa Van Wayenberge, ”Washington Mutabakatı'ndan Washington Sonrası Mutabakata Kalkınma Yanılsamaları”, 2006, (Çev.: Elif Karaçimen), Fikret Şenses (Der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (ss.307-345), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 315.

¹³⁷ Kaynak, 46-47.

krizinden kurtulmalarını sağlamıştır. Ancak Washington Uzlaşısı'na dayalı uygulamalar 1990'larda Arjantin, Brezilya, Rusya ve Asya'da çıkan ekonomik krizleri engelleyememiştir¹³⁸.

Dışa açıklık stratejisi; ekonomik büyümenin yavaşlamasına ve ekonomilerin daha kırılgan hale girmelerine, yoksulluğun artmasına ve gelir dağılımının bozulmasına yol açmıştır¹³⁹. Washington Uzlaşısı'nı benimseyen çoğu ülkede büyük mali krizler yaşanırken, bu uzlaşmayı benimsemeyen Çin, Vietnam ve Hindistan gibi ülkeler ise o dönemde ekonomi büyümede başarılı olmuşlardır¹⁴⁰. Bu ise devletin piyasa ekonomisinin devamlılığı için önemli olduğu ve iktisadi kurumların dikkate alınmasının gerekli olduğu yönündeki görüşlerin gündeme gelmesini sağlamıştır. Yavuz ve Kaynak'a göre, J.E. Stiglitz gibi iktisatçıların eleştirileri neticesinde DB yeni bir yol benimsemiş ve Post Washington Uzlaşısı kabul edilmiştir¹⁴¹.

1.1.5.2.1.2. Post Washington Uzlaşısı

Öniş ve Şenses'e göre J.E. Stiglitz tarafından hazırlanan Post Washington Uzlaşısı'na, D. Rodrik, P. Krugman, S. Fisher ve W. Easterly gibi iktisatçılar da destek vermişlerdir¹⁴². Serbest piyasa mekanizmasının varlığı ile beraber devlet müdahalesi anlayışının da benimsendiği bu Uzlaşısı'da; piyasa etkinliğini bozmamak kaydıyla devletin sosyal alanlarda faaliyetlerde bulunması, ülkelerin kendilerine özel koşullarına göre ekonomi politikalarının belirlenmesi ve farklı ekonomik yapılara uygun farklı kurumların oluşturulması kabul edilmiştir¹⁴³.

Yeni kurumsal iktisat kapsamında Post Washington Uzlaşısı ile ulusal/yerel iktisadi büyüme ve kalkınma için farklı ekonomik yapılara göre farklı kurumların rollerine, sınırlı ticari ve finansal serbestleşmenin ekonomik başarısına, kurumsal

¹³⁸ Ali Şen, "Washington Konsensüs ve Gelişmekte Olan Ülkeler Sorunları: Eleştirel Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 2005, 185; Kaynak, 47.

¹³⁹ Cengizhan Yıldırım, s. 20.

¹⁴⁰ Dani Rodrik, "After Neoliberalism, What?", [Neoliberalizmden Sonra Ne?], 1,

¹⁴¹ Gülin Yavuz, "Washington Uzlaşması Sonrasında Dünya Bankasından Bir Açılım Önerisi: Kapsamlı Kalkınma İçin Çerçeve", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/3, 2007, 184; Kaynak, 47- 48.

¹⁴² Ziya Öniş, Fikret Şenses, "Gelişen "Post Washington Mutabakatı"nı (PWM) Yeniden Düşünmek", 2005, (Çev.: Emre Özçelik), Fikret Şenses (Der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (ss.347-385), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 363.

¹⁴³ Cengizhan Yıldırım, 20.

değişmeyi sağlamanın ve etkin kurumlar oluşturmanın etkilerine vurgu yapılmıştır¹⁴⁴. Güçlü kurumlarla birlikte devlet ve yöneticiler için kararlı bir ortam oluşmakta ve gelecekle ilgili belirsizlik ve riskleri azalmaktadır. Ayrıca mali disiplin, faiz oranları ve deregülasyon konularında devlet müdahalesi ve finansal sistemin yeniden yapılandırılması (sermaye hareketlerinin kontrol edilmesi) ekonomik krizlerle başa çıkılmasını sağlayabilmektedir¹⁴⁵.

Post Washington Uzlaşısı'nda devlet ile piyasanın birbirinin rakibi olmadığı aksine birbirini tamamlayan iki öge anlayışı hâkim olduğu için eğitim ve alt yapı gibi hizmetlerin yerine getirilmesi, gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluğun giderilmesi gibi önemli iktisadi problemlerin çözümünün devletle olacağı kabul görmektedir¹⁴⁶.

Bununla birlikte D. Rodrik, ticari ve finansal serbestleşme ile birlikte kurumların da dikkate alınmasının özellikle gelişmemiş ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmayacağını ileri sürmüştür. Bu nedenle Rodrik, ekonomik kalkınmanın önemli bileşeni olarak kurumları ve verimliliği temel alan yeni bir yaklaşımın gerekli olduğunu vurgulamıştır. Buna göre yerel koşullara uygun adaptasyon ve uyarlamalar olmadan teknoloji ve iyi kurumların varlığından söz edilemez. Girişimciliğin güçlenmesi ve kurumların inşası için devlet ve sivil toplumun aktif rolü ile bunların işbirlikçi politikaları önem arz etmektedir. IMF ve DB gibi kurumların görevi de bu tür yenilikleri desteklemek ulusal demokrasileri güçlendirmek olmalıdır¹⁴⁷.

Sonuç olarak Post Washington Uzlaşısı, kalkınmada devletin varlığının gerekli olduğunu benimseyenler ile serbest piyasa anlayışını benimseyenlerin bir sentezini oluşturmakta ve yerel/ulusal düzeyde potansiyellerin değerlendirilmesine yönelik kurumsal yapının önemine vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte devletlerarasındaki güç farklarını dikkate almaması, IMF'nin kısa vadeli mali disiplin ve düzenleyici reformlara yönelmesiyle birlikte yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği ve ekonomilerin rekabet edebilirliği ile ilgili politikaların uygulanmasının engellenmesi ve hala sanayileşmeye dönük politikaların olmaması nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kalmıştır¹⁴⁸.

¹⁴⁴ Kaynak, 48.

¹⁴⁵ Jason D. Symoniak, "The Washington Consensus", [Washington Uzlaşması], *New Voices in Public Policy*, Volume V, Winter 2010/2011, 17-18.

¹⁴⁶ Kaynak, 49.

¹⁴⁷ Rodrik, "After Neoliberalism, What?", [Neoliberalizmden Sonra Ne?], 8.

¹⁴⁸ Öniş ve Şenses, 381-382.

1.2. YEREL EKONOMİK KALKINMA (YEK)

1980’li yıllarda iktisat yazınında yer alan sürdürülebilir kalkınma anlayışı, 1990’lı yıllarla birlikte bölgesel/yerel ekonomik kalkınma şeklinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Artık ülkelerin kendi ekonomik ihtiyaç ve taleplerine göre politika geliştirme ve uygulama düşüncesi hâkim olmuştur. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmanın etkin ve başarılı olmasında ölçek olarak yerel, yönetim anlayışı olarak ta yerel yönetim anlayışı temel birimler ve YEK anlayışı ise bölgesel/yerel talepleri karşılayan temel yaklaşımlardan biri olarak kabul görmüştür¹⁴⁹. Bu kısımda kurumların/kurumsal yapının YEK sürecindeki yerinin tespit edilmesi için öncelikle yerelleşme ve ekonomik kalkınma kavramlarından bahsedilmiştir. Daha sonra YEK’in tanımı, özellikleri, tarihi evrimi, amaç ve araçları, teorik alt yapısı, göstergeleri ile geleneksel kalkınma arasındaki benzerlikler ve farklılıkları hakkında genel bilgiler sunulmaktadır.

1.2.1. Yerelleşme, Ekonomik Kalkınma ve YEK

1970’li yıllardan itibaren Keynesyen ekonomik politikaların başarısız olması, küreselleşme olgusuyla birlikte uluslararası firmaların ortaya çıkması ve bunların yerel düzeyde faaliyetlerine izin verilmesi, kısmen de olsa bölge ve yerel aktörlere yetki verilmesi, yeni bilgi ve teknoloji ile yeni mekân ve alan olgularının oluşması gibi faktörler geleneksel kalkınma yaklaşımının bitmesine ve yerelle odaklı YEK yaklaşımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır¹⁵⁰.

Yani ulusal kalkınma ve uluslararası rekabet üstünlüğü sağlamanın yolu artık yerelleşmeden geçmektedir. Bu kapsamda yerelleşme, kamudaki merkezi yönetimin görev ve yetkilerinin bir kısmının icrasının merkezin dışındakilere devredilmesi şeklinde ifade edilebilmektedir. Yerelleşmenin bünyesinde; merkeze ait kaynak ve yetkilerin taşra teşkilatları (yetki genişliği), yerel yönetimler (desantralizasyon), sivil

¹⁴⁹ Turgut Bayramoğlu, *Biyokütle Enerjisi ve Yerel Ekonomik Kalkınma:TRAI Bölgesi`nde (Erzurum-Erzincan-Bayburt) Biyokütle Potansiyeli ve Ekonomik Etkileri Üzerine Bir Saha Araştırması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, 2013, 28.

¹⁵⁰ Murat Çetin, “Yerel Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı ve Uluslararası Organizasyonlar”, *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1), 2007, 156-158.

toplum kuruluşları (sivilleşme) ve özel kesim (özelleştirme) tarafından kullanılması şeklinde unsurlar bulunmaktadır¹⁵¹.

Yerelleşmenin ortaya çıkmasında etkili olan temel faktör, ekonomik büyümeye dayalı ulusal düzeydeki kalkınmanın başarılmasında özellikle GOÜ'lerin zorluklarla karşılaşmaları olmuştur. Ekonomik büyümenin yanı sıra sosyal, politik ve kültürel açıdan toplumsal yapının gelişmesini ve değişmesini içeren ekonomik kalkınma, üretim yapısındaki değişimin, teknolojik ilerlemenin, sosyal, siyasal ve kurumların modernizasyonu ile insani durum ve şartların iyileştirilmesini gerekli kılmaktadır¹⁵².

Ekonomik kalkınma; sürdürülebilir, bölgesel, toplumsal ve yerel ekonomik kalkınma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak yerel ekonomik kalkınma bölgesel kalkınmanın, bölgesel kalkınma ise ulusal kalkınmanın bir alt basamağını teşkil etmesi nedeniyle son zamanlarda yerel ekonomik kalkınma kavramı üzerinde çok durulduğu görülmektedir¹⁵³. Çünkü bugünkü küresel rekabette başarmanın yolu yereldeki özgü kaynaklar (bilgi, teknoloji, insan gücü vb.) ile gerçekleşeceğine dair ortak bir inanç söz konusudur¹⁵⁴. Ayrıca bu yaklaşım yerel kaynakları kullanmanın yanında toplumların çevresel, sosyal ve kültürel değerlerini koruyan böylece geleceği de düşünen sürdürülebilir ekonomik kalkınma ilkelerini de barındırmaktadır¹⁵⁵.

1.2.2. YEK'in Tanımı ve Özellikleri

1990'lı yıllarda ülkelerin bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak, yerel düzeydeki ekonomik sorunları belirlemek ve çözmek amacıyla geliştirilen YEK yaklaşımı, bir yöreye has değişim süreçlerinin harekete getirilmesini sağlamaktadır¹⁵⁶. İyi tanımlanmış bir bölgenin kaynaklarını kullanarak o bölgede ekonomiyi

¹⁵¹ Rasim Akpınar, Kamil Taşçı, Mehmet Emin Özsan, *Teoride ve Uygulamada, Bölgesel Kalkınma Politikaları*, Ekin Yayınevi, Bursa 2011, 1-2.

¹⁵² Irma Adelman, Erinç Yeldan, "Is This The End of Economic Development?" [Ekonomik Kalkınmanın Sonu mu?], *Structural Change and Economic Dynamics* 11, (2000), 95-96.

¹⁵³ Eyüp Zengin, Mustafa Başkurt, Muharrem Es, "Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma" *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2014, 99-104.

¹⁵⁴ Ece Aksakoğlu, *Yerel Kalkınmada Katılımcı Politikalar: Çanakkale Örnek Alan Değerlendirmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, FBE, 2007, 9.

¹⁵⁵ Alper Yalçın, Sevda Yalçın, "Sürdürülebilir Yerel Kalkınma İçin Cittaslow Hareketi Bir Model Olabilir mi?", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 2013, 33-34.

¹⁵⁶ Tanyel Özelci Eceral, Canan Altınkaya Özmen, "Beypazarı'nda Turizm Gelişimi ve Yerel Ekonomik Kalkınma", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 2009, 46

canlandırmak ve YEK'e ulaşmak için yerel kontrolün sağlanması ve böylece beşeri, fiziki ve kurumsal kaynakların harekete geçirilmesi gerekmektedir¹⁵⁷.

YEK yerelde yaşayanların ihtiyaçlarını temin etmek, ortak yönlerini muhafaza etmek, demokrasi ile özgürlüğü artırmak, iktisadi, sosyal ve kültürel gibi tüm alanlarda gelişimin gerçekleştirilmesi olarak ta tanımlanmaktadır¹⁵⁸. Yukarıdaki açıklamalar bir araya getirildiğinde, yereldeki veya yöredeki doğal, iktisadi, beşeri, teknolojik, sosyal ve kültürel kaynakların kısaca sahip olunan tüm avantajların, yereldeki aktörler veya paydaşlar tarafından belirlenip bunların optimal düzeye çıkarılması sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirecektir¹⁵⁹. YEK bir yöredeki ekonomiyi canlandıracak yerel politikaların hayata geçirilmesi ve böylece yeni iş sahalarının oluşturularak işsizliğin ve yoksulluğun azaltmasına yardımcı olmaktadır¹⁶⁰.

YEK'in yukarıda verilen etkileri gerçekleştirebilmesi için yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör gibi birimlerin ortak hareket etmesi, yani kurumsal yapının etkin bir şekilde işletilmesi gerekmektedir¹⁶¹.

Yerel düzeydeki toplumsal değişim için kurumsal faaliyet ve yetkilerin ülkeler bazında değişiklik arz ettiği gözlenmektedir. Uygulama farklılıklarına rağmen temelde ulaşılmaya çalışılan YEK'in birtakım ortak özelliklerinin olduğu görülmektedir. Böylece YEK yaklaşımı, yerel düzeydeki tüm birimlerin kalkınmasını hedeflemektedir. Yereldeki kaynak ve avantajların belirlenmesini, geliştirilmesini ve sürdürülebilir kullanımını gerektirdiği için yerel rekabet üstünlüğü elde edilmesine ve ulusal kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Fiziki olmayan üretim faktörlerin de önemli olduğuna vurgu yaparak, kurumsal altyapının, yereldeki aktörler arasındaki işbirliklerinin, araştırma-geliştirmenin, hizmetlerin ve beşeri kaynakların önemine değinmektedir. Firmalar arasındaki işbirliği, teknoloji transferi ve bilgi geçişinin gerçekleştirmesini hedefi doğrultusunda, kurumlar arasındaki ilişkilerin artırılmasına yönelik çaba sarf

¹⁵⁷ A.H.J. (Bert) Helmsing, "Local Economic Development", [Yerel Ekonomik Kalkınma], *Draft Papers for the 2001 Cape Town Symposium*, 64.

¹⁵⁸ Aksakoğlu, 3.

¹⁵⁹ Akif Çarkçı, *Yerel Kalkınmada Kobi'lerin Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, SBE, 2007, 129.

¹⁶⁰ Gülsüm Gürler Hazman, *Türkiye'de Yerel Düzeyde Kalkınma Hedefi ve Belediyeler*, (I. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2011, 27-28.

¹⁶¹ Özelçi Eceral ve Altınkaya Özmen, 72.

etmektedir. Yereldeki potansiyelin meydana çıkartılmasında temel araç olarak inovasyon ve girişimciliği kullanmasını sağlamaktadır¹⁶².

1.2.3. Geleneksel Kalkınma ile YEK Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

YEK yaklaşımı, merkezden idare edilen geleneksel kalkınma anlayışının bazı olumsuzluklarına tepki olarak ortaya çıkmış ve kısa zamanda önemli hale gelmiştir. Böylece geleneksel kalkınma anlayışının yapısı değişime uğramış yerini yerel inisiyatiflerin ve idarelerin rolünün ağırlıklı olarak hissedildiği YEK almıştır¹⁶³. Geleneksel kalkınma anlayışı II. Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar devam etmiştir. Bu dönemdeki bölgesel politikalar merkezi idare tarafından uygulanmıştır. Ancak 1970'li yıllardan sonra yereldeki dinamiklerin ve potansiyelin verdiği avantajlardan faydalanarak bölgesel politikalar oluşturulduğu için YEK anlayışına yoğunlaşma olmuştur¹⁶⁴.

Geleneksel kalkınma anlayışının önemini yitirmesi ve yerini YEK'e bırakması 1980'li yıllarda daha belirgin hale gelmiştir. Çünkü bu yıllarda hızlı bir şekilde gelişen ve bazı olumsuzluklara da neden olan küreselleşme hareketi ile geleneksel kalkınma yaklaşımının (yukarıdan aşağıya doğru kalkınma yaklaşımı) başarısız olduğu anlaşılmış ve sorgulanmaya başlanmıştır. Netice itibariyle artık geleneksel kalkınma yaklaşımına olan güven sarsılmış ve yapılan yeni arayışlar içerisinde YEK yaklaşımı ortaya çıkmıştır¹⁶⁵. Diğer bir ifadeyle küresel boyutta yarışabilmenin ya da bu yarışı kazanabilmenin yolu yerelin aidiyetinde bulunan bilgi, teknoloji, insan gücü, yenilikler vb. gibi faktörler kanalından geçmektedir. Rekabet üstünlüğünün elde edilmesi ise güçlü yerel süreçlerle olabilmektedir¹⁶⁶.

1980'li ve 1990'lı yıllardan itibaren yerel birimlerden beklenen faaliyetler, küreselleşme ile birlikte artan ilişkiler, değişen dünya ve kurumlar kapsamında değişim göstermiştir. Bu dönemde bölge eskisi gibi kapalı bir ekonomik yapı olmayıp, yerel-küresel etkileşimi kapsamında oluşan dışa açık bir bölge konumuna geçmiştir. Bu

¹⁶² Murat Kara, *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*, DPT Uzmanlık Tezi, 2008, 54-56.

¹⁶³ Gürler Hazman, 20-21.

¹⁶⁴ Ayda Eraydın, "Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt I, Mart 2004, 136.

¹⁶⁵ Murat Çetin, s. 153.

¹⁶⁶ Göymen, 11.

etkileşim içerisinde sürdürülebilir rekabet gücünü yakalamak, var olan yerel potansiyeli harekete geçirmek ve kurumsal değişimi sağlamak yerel birimlerin görevleri arasında yer almaya başlamıştır¹⁶⁷. Bölgesel politikalar da yerelleşme faaliyetleri artarak yerel yenilik süreçleri, yerel teknolojiyi geliştirme ve yapısal reform programları üzerine odaklanılmıştır¹⁶⁸. Artık bölgesel politikalara egemen olan anlayış, bölgelerin içsel faktör ve potansiyellerle tekrardan canlandırılması olmuştur. 2000’li yıllardan itibaren ise, yerel/bölgesel gelişme ve rekabet gücünü artırmak için sadece içsel faktör ve potansiyellere ağırlık vermenin yeterli ve etkin olmadığı, bunun yanında dış ilişkilerin ve işbirliklerinin de zorunlu olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda artık bölgesel kalkınma anlayışında kendi kendine yetme özelliği gitmiş bunun yerine yerelin gerek ulusal gerekse uluslararası bazdaki etkileşimlerinin ve iletişimin de önemli olduğu bir anlayış gelmiştir¹⁶⁹.

Geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımı ile yeni YEK yaklaşımının karşılaştırılması için Tablo 1.2’deki temel özellikleri incelemek mümkündür. Tablodan da anlaşıldığı üzere bu iki yaklaşım arasındaki temel farkın karar verme ve uygulama sürecinde mevcut olduğu söylenebilir. Açıktır ki geleneksel yaklaşımda karar vericiler merkezi idaredir ve kademeli bir yapılanma söz konusudur. Buna karşın yeni kalkınma yaklaşımında merkezi ve yerel aktörler birlikte hareket etmekte hatta yerel aktörler daha çok rol almaktadır. Dolayısıyla kademeli olmayan bir yapılanma kendini göstermektedir. Yine yeni kalkınma anlayışının geleneksel yaklaşımdan ayrıldığı diğer hususlar arasında yerel birimlerin ağırlıklı olması, merkeze bağlı bürokratik yapılanmaların olmayışı ve daha çok yarı özerk aktörlerinin olması sayılabilir¹⁷⁰.

¹⁶⁷ Eraydın, 127.

¹⁶⁸ Eraydın, 136.

¹⁶⁹ Nihal Kargı, “Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye’nin Bölgesel Politika Analizi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Yıl:2, 1(3), 2009, 24.

¹⁷⁰ Eraydın, 137.

Tablo 1.2. Geleneksel Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı ile Yeni YEK Yaklaşımı'nın Karşılaştırılması

Özellikler	Geleneksel Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı	Yeni YEK Yaklaşımı
Amaç	<ul style="list-style-type: none"> - Bölgesel eşitlik sağlamak - Ulusal bazda ekonomik büyüme gerçekleştirmek - Yatırımları gelişmemiş bölgelere yönlendirmek - Altyapıyı iyileştirmek 	<ul style="list-style-type: none"> - Yerel rekabet gücünü artırmak - Yerel ekonomilerin kapasitelerini artırmak - İçsel büyüme dinamiklerini savunmak
Karar Verme ve Uygulama Süreci	<ul style="list-style-type: none"> - Ulusal bazda politikalar ve bazı özel bölgeler seçmek - Merkezi idarelerce karar vermek - Kademeli olarak yapılanma 	<ul style="list-style-type: none"> - Bölgesel ve yerel aktörlerin işbirliği ile karar verme süreci - Bölgesel-yerel bazda karar yetkisinin olması - Yönetişim sürecinin ağırlıklı olması - Kademeli olmayan yapılanma
Araçlar	<ul style="list-style-type: none"> - Devletin finansal desteğinin olması - Kamu kaynaklarına bağımlılığın çoğunlukta olması - Belirlenmiş bölgesel birimler için bağlayıcı kararların olması - Bürokratik düzenlemelerin olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Devletin finansal desteğinin olması - Koşullara bağımlı olarak örgütlenmenin olması - Gönüllü ve koşullu olarak bilgilendirme olması - Devletin danışma hizmetlerini sunması
Siyasal ortam	<ul style="list-style-type: none"> - Ulusal politikaların ön planda olması 	<ul style="list-style-type: none"> - Ulusal politikalar, bölgesel ve yerel politikaların birlikte olması
Sorumluluk	<ul style="list-style-type: none"> - Karar verme sorumluluğunda bulunan merkezi hükümet -Uygulama sorumluluğu bulunan taşra teşkilatı 	<ul style="list-style-type: none"> - Ulusal hükümet ve bölgesel ve yerel aktörler
Uygulayıcılar	<ul style="list-style-type: none"> - Merkezi hükümet - Merkezi hükümetin görevlendirdiği taşra teşkilatları - Bürokrasi 	<ul style="list-style-type: none"> - Bölgesel ve yerel birimler - Yarı özerk birimler - Bürokrasi yerine işletme yönetiminin olması

Kaynak: Ayda Eraydın, "Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt I, Mart 2004, 137.

Geleneksel kalkınma yaklaşımı mekândan veya bölgeden çok insana önem atfedip yapılacak kurumsal reformların da bu çerçevede ele alınmasını ön plana çıkarırken, YEK yaklaşımında farklı özellikler barındırması nedeniyle mekân veya bölge

olgusunun önemli olduğu, yapılacak reformların ve kurumsal düzenlemelerin mekâna ve içindeki insanlara dayalı olması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu noktadan hareketle geleneksel yaklaşım mekânı hesaba katmadan büyük ve metropol şehirler etrafında çalışmakta iken, yeni yaklaşım orta ve küçük denilebilecek şehirler veya kırsal bölgelerde çalışmaktadır. Öte yandan geleneksel ve yeni kalkınma yaklaşımlarının farklı özellikleri olmasına rağmen, bu iki yaklaşım birbirinin rakibi olmaktan çok birbirini tamamlayıcı olma niteliğine sahiptir. Bu kapsamda örneğin iki yaklaşımda da mekân veya bölgenin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bunun gibi her iki yaklaşımda da kurumlara verilen önem diğer bir ortak nokta olarak gösterilebilir¹⁷¹.

Yine söz konusu her iki yaklaşımda bulunan ortak nokta olarak Tablo 1.2`den hareketle devletin finans desteğinin olması, ulusal politikaların olması ve merkezi veya ulusal hükümetin yer alması gibi özellikler sıralanabilir. Nitekim Eraydın`a göre yeni YEK yaklaşımında merkezi hükümetin gücü sadece azalmış olup tamamıyla kalkmamıştır¹⁷².

1.2.4. YEK Yaklaşımını Ortaya Çıkaran Gelişmeler

YEK yaklaşımını ortaya çıkaran temel gelişmeler arasında; geleneksel kalkınma yaklaşımının başarısız olması ve küreselleşme olgusunun yansira bilgi ekonomisinin revaçta olması, yeni mekân olgusunun ortaya çıkması ve yerel kalkınma politikalarına olan desteğin artması yer almaktadır. Geleneksel kalkınma yaklaşımının bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltmada/gidermede yeterli olmaması ve küreselleşme olgusunun üretim yapısında ulusal/bölgeselden yerel alana öncelik veren bir değişim ortaya çıkarması YEK`in ön plana çıkmasını sağlayan en önemli gelişmeler arasında yer almıştır¹⁷³.

Küreselleşen dünyada ülkelerin üzerinde durduğu asıl temel mesele bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmanın yerine bölgelerin rekabet edebilirliklerini yükseltmek olmuştur. Bu küresel rekabette ülkeden çok bölge ve yerellik ön plana

¹⁷¹ Andres Rodriguez-Pose, "Spatially-Blind Strategies as Place-Based Development Strategies", *Seminaron Territorial Dimension of Development Policies, Polish Presidency of The Council of The EU, Seminar Papers And Proceedings*, 2011 s. 356. Aktaran Nuri Yavan, "Küresel Kriz Sonrası Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar: Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve OECD`nin Yaklaşımları", *Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2013, 531.

¹⁷² Eraydın, 138.

¹⁷³ Bayramoğlu, 33.

çıkmıştır. Hatta bölgeler bu rekabette üstünlük elde etmek için kendilerini farklı kılmak ve bu çerçevede bilgiyi ve bilgi teknolojilerini araç olarak kullanmak durumunda kalmışlardır. Nihayet bu vazifelerini icra etmek üzere Bölgesel Kalkınma Ajansları denilen kuruluşlar bu süreçte hızlı bir şekilde artmıştır¹⁷⁴.

Küreselleşmeyle birlikte küresel rekabet süreci denilen kavram ortaya çıkmış ve bunun üstesinden gelmenin yolu da bölge ve yereldeki mevcut potansiyeli kullanarak karşılaştırmalı üstünlüklerin sağlanması şeklinde görülmüştür. Bu bağlamda uzmanlaşmanın ve rekabetin ulusal değil de yerel ve bölgesel çapta olması gerektiği anlaşılmıştır. Küresel rekabet süreci bilgi ekonomileri kapsamında şekillenmiştir. Çünkü yerelin rekabet edebilme koşulu bilgi ve yenilik üretmeye dayandırılmıştır. Yani küresel rekabette başarılı olmak için asıl aktör bölge ve yerel potansiyeller; asıl unsur ise bilgi olmuştur¹⁷⁵.

Küresel dünya ve bilgi ekonomisinin revaçta olması beraberinde çok boyutlu yapısal değişim sürecini getirerek bu süreçte de rekabet edebilirlik kavramını ön plana çıkarmıştır. Bu da bölgesel kalkınma politikaların değişmesini sağlamıştır. Böylece bölgesel kalkınma politikalarının muhtevasına rekabet edebilirlik, yerel bazda uzmanlaşma, yereldeki potansiyelin kullanılması, inovasyon oluşturma ile iktisadi ve sosyal alanlarda uyum sağlanması gibi konular girmiştir. Bu bölgesel kalkınma politikalarının, sadece az gelişmiş bölge veya alan için değil de tüm bölgelerin kalkınması için çözüm stratejileri geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Geleneksel kalkınma anlayışı metotları ile değil de bölgenin ihtiyaçları, güçlü yönleri ve önceliklerini temel alan bir yaklaşım benimsenmiştir¹⁷⁶.

Bilim ve teknolojiye hızlı gelişme, bilgiyi son derece önemli bir üretim faktörü haline getirmiştir. Büyüme-kalkınma literatüründe bilgi, kalkınmanın temel itici gücü olarak kabul edilmiş ve geri kalmışlık bilgi alt yapısının eksikliğine dayandırılmıştır. Bu nedenle YEK politikalarının gündeminde yerelle ilgili bilgi alt yapısının oluşturulmasına ve geliştirilmesine öncelik verilmeye başlanmıştır¹⁷⁷. Bilgi altyapısının oluşturulması ve rekabet düzeyinin yükseltilerek yerel kalkınmanın sağlanmasında,

¹⁷⁴ Yunus Emre Özer, “Küresel Rekabet - Bölgesel Kalkınma Ajansları Ve Türkiye”, *Review of Social, Economic & Business Studies*, 9(10), 390.

¹⁷⁵ Özer, 393.

¹⁷⁶ Kara, ss, 1-2.

¹⁷⁷ Gürler Hazman, ss, 174-175

yereldeki firmalara ve bunların oluşturacağı organizasyonlara, oluşumlara, kurum ve kuruluşlara fırsat ve imkân tanınması, yani mekân, alan veya bölgeye özgü oluşumlara ağırlık verilmesi de YEK'in ortaya çıkmasında etkili olmuştur¹⁷⁸.

Sermaye, mal ve hizmetler gibi bilgi de ülkeler-bölgeler arasında dolaştığı için yereldeki bir firma, dünyada herhangi bir firma ile iletişim kurabilmekte ve işbirliği oluşturma fırsatı yakalayabilmektedir. Bilginin ilerlemesi ile küresel şartlara uyum olanağı arttığından mekân veya bölgeye bağımlı olmayan ilişkiler gelişmektedir. Biraz daha açılması gerekirse, yereldeki üretim ve bilgi gibi önem arz eden metalar paylaşmaya açık hale gelmektedir. Bu paylaşım ile firmalar kendinden çok uzak mesafedeki kent ve yörelerdeki firmalarla çok kolay iletişim ve ortaklık kurarak uluslararası pazarlarda bulunma olanağına kavuşmaktadır. Böylece mekân veya sınır denilen olgu ortadan kalkmakta sınır ötesi işbirlikleri oluşmaktadır. Firmalar veya firmaların oluşturduğu sanayi kümeleri, dünya çapındaki rakipleriyle yarışabilmek veya uyum sağlamak için kendilerini sürekli olarak yenilemek durumundadır. Bunun için firmaların yapması gereken şey, buldukları yerelin avantaj ve üstünlüklerini etkin bir şekilde kullanabilmeleridir¹⁷⁹.

YEK yaklaşımının ortaya çıkmasında etkili olan önemli gelişmelerden biri de bazı uluslararası çaptaki kuruluşların ve birliklerin, özellikle GÜ ve GOÜ'lerdeki yerel potansiyellere dayalı kalınmaya destek vermesi olmuştur. YEK politikalarının GÜ ve GOÜ'lerde uygulanmasını savunan bu kuruluşlar arasında; Avrupa Birliği (AB), Uluslararası İşgücü Örgütü (ILO), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Proje Ofisi (UNOPS) vb. yer almaktadır. Bu kuruluş ve birliklerin yardımları sayesinde YEK desteklenmekte ve bunun sonucunda yerelde yeni istihdam imkânlarının oluşmasına, piyasa dengesinin sağlanmasına ve ekonomik büyümenin gerçekleşmesine olanak sağlanmaktadır¹⁸⁰.

¹⁷⁸ Bayramoğlu, 38.

¹⁷⁹ Ergüder Can, *Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü İzmir Kalkınma Ajansı Örneği*, Altın Nokta Yayınevi, İzmir 2011, 25; Eraydın, 133-134.

¹⁸⁰ Timothy J, Bartik, "Local Economic Development Policies", [Yerel Ekonomik Kalkınma Politikaları], *Upjohn Institute Staff Working Paper* No. 03-91, 1995, 13, Aktaran: Bayramoğlu, 39-40; Murat Çetin, 153.

1.2.5. YEK'in Göstergeleri

YEK yaklaşımı kapsamında yerel düzeydeki birçok faktör ve oluşum dikkate alındığı için YEK düzeyinin belirlenmesi için genel kabul görmüş bir ölçüm oluşturulamamaktadır. Hâlbuki yerel düzeyde gelişmişlik karşılaştırmalarının yapılabilmesi, kalkınma düzeyinin takip edilebilmesi ve sorun veya eksikliklerin belirlenebilmesi için YEK'in ölçülmesi gereklilik arz etmektedir. YEK ile ilgili standart ve kesin bir ölçüm yöntemi olmamasına rağmen YEK'in ölçülmesine yardımcı olan bazı göstergeler kullanılmaktadır¹⁸¹. Bu göstergeler ve ölçümleri büyük ölçüde sürdürülebilir kalkınma programları ile oluşturulmaktadır. UNDP tarafından sürdürülebilir kalkınma için belirlenen göstergeler, YEK göstergeleri olarak ele alınabilmektedir. Bu bağlamda YEK göstergeleri; ekonomik, sosyal ve çevresel başlıkları altında toplanabilmektedir¹⁸².

YEK kapsamındaki ekonomik unsurlar; ekonomik yapı ve performans, mal ve hizmet ticareti, finansal durum, malzeme ve enerji kullanımı, atık üretimi ve idaresi olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik unsurların YEK bazındaki göstergeleri olarak; üretimdeki sektör payları, gelir, borç, tasarruf, yatırım ve olanakları, işgücü potansiyeli ve özelliği, kurumsal alt yapı göstergeleri, rekabet edebilirlik, tarım ürünlerinin verimliliği ve çeşitlendirilmesi, mali ve finansal çeşitlilik vb. gibi ölçütler ele alınabilir¹⁸³.

Yerelin sosyal gelişmişlik düzeyini ortaya koyan sosyal göstergelerin muhtevasında yereldeki eğitim ve sağlık gibi hizmet kurumları, kentleşme, güvenlik, gelir seviyesi, yoksulluk düzeyi, kültürel özellik ve nüfus ile niteliği gibi başlıklar bulunmaktadır¹⁸⁴. Bu çerçevede ele alınabilecek ölçütler arasında; fakirlik sınırı altındaki nüfus, işsizlik, gini katsayısı, çocukların beslenme düzeyi, ölüm oranları ile hastalıklara karşı aşılama sistemi, temiz içme suyuna ulaşabilen insan sayısı, ilkökul,

¹⁸¹ Bayramoğlu, 42.

¹⁸² John Bryden, "Rural Development Indicators and Diversity in the European Union", [Avrupa Birliğinde Kırsal Kalkınma Göstergeleri ve çeşitliliği], 2002, 9, Erişim Tarihi:15.02.2016<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.199.4439&rep=rep1&type=pdf>., Ecehan Ozmehmet, "Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları", *E-Journal of Yaşar University*, 3(12), 1., Gürler Hazman, 40-41., Bayramoğlu, 43-44.

¹⁸³ Ozmehmet, 15; Bayramoğlu, 43.

¹⁸⁴ Bayramoğlu, 44.

liseleşme ve okuryazarlık oranı, yaşanabilecek alanlar, suç işleme oranları ve nüfus artış hızı gibi unsurlar bulunmaktadır¹⁸⁵.

Çevresel göstergeler yerelin çevre kalitesini ve iklim özelliklerini dikkate alarak belirlenebilmektedir. Bu çerçevede arazinin kullanım oranı ve şekli, sera gazı emisyon oranı, hava kalitesi, kentleşen, ekilen, ormanlaşan ve çölleşen alanlar, kullanılan suyun kalitesi ve miktarı vb. gibi kıstaslar YEK'in çevresel göstergelerinin ölçümüne olanak tanımaktadırlar¹⁸⁶.

1.2.6. YEK'in Amaçları ve Ekonomik Açıdan Önemi

Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkların giderilmesi için istikrarlı bir gelişim trendi sergileyebilecek YEK anlayışının benimsemesini zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda oluşturulacak amaçların gerçekleştirilmesi ise genellikle seçilecek araçların uygunluğuyla ilişkilidir. Çünkü YEK'i ekonomik açıdan önemli hale getiren unsur belirlenen hedeflerin gerçekleştirilebilme düzeyidir. Bu çerçevede YEK'in temel amacı; kırsal toplumun kentsel iş ve yaşam koşulları ile uyumlu hale gelmesini ve sürdürülebilirliğin sağlanmasıdır. Bunun için yerel düzeyde refah artışının sağlanması ve ekonomik gelişmişliğin artırılması, ekonomik potansiyellere uygun politika önlemlerinin belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu da kamu, özel ve sivil toplum dayanışmasını ve sektör ortaklarının birlikte hareket etmelerini gerektirmektedir¹⁸⁷.

YEK'in yerel üretimi artırarak yerel ekonomiyi hareketli hale getirebilmesi ve küresel düzeyde rekabet üstünlüğü sağlayabilmesi, yerel kaynakların kullanılarak sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine ve bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının ortadan kaldırılmasına bağlıdır¹⁸⁸. Bu nedenle YEK, yereldeki tüm ekonomik faaliyetleri çalışır hale getirerek, kalkınmanın ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel vb. tüm boyutlarını geliştirme ve güçlendirme gayesini taşımaktadır. Bu süreçte demokratik ve özerk kurumların daha etkin hale getirilmesi ve etkin kurumsal yapıların

¹⁸⁵ Oz Mehmet, 13.

¹⁸⁶ Bayramoğlu, 44; Oz Mehmet, 14.

¹⁸⁷ Bayramoğlu, 40.

¹⁸⁸ Nuri Baltacı, Pınar Hayaloğlu, "Yerel Ekonomilerde Emek Yoğun İstihdam Politikaları: Gümüşhane Örneği", *Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, IV. Yerel Ekonomiler Kongresi Bildiri Kitabı*, 2012, 18.

oluşturulması YEK'in temel amaçlarının gerçekleştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Kurumlar ile birlikte gelişen YEK sayesinde hem yerel hem de ulusal düzeyde yaşam standartlarını sürdürülebilir kılmak ve daha ileri seviyelere taşımak mümkün olabilmektedir¹⁸⁹.

YEK'i ekonomik açıdan önemli hale getiren diğer amaçlarından biri de yereldeki farklı ekonomik aktörler arasında kurulacak olan işbirliğine dayalı uzmanlaşmadır. Kamu, özel ve sivil toplum işbirliği sayesinde ortaya çıkan kolektif çalışma ortamı sayesinde; kent ve yörelerin uluslararası çaptaki gelişmelere uyum sağlayabilmesi, kentlerin karşılaşılabilecekleri problemleri çözmesi ve kent için ortaya çıkan fırsatların kent lehine çevrilmesi gibi gelişmeler ortaya çıkabilecektir. Böylece YEK ile oluşan işbirliği kaynakların etkin ve kazançlı bir biçimde kullanılmasına katkı sağlamış olacaktır¹⁹⁰.

YEK, yerel düzeyde ve bu sayede ulusal düzeyde sosyo-ekonomik gelişmişliği yükselterek, kalkınma noktasında geri kalmışlığı en aza indirmenin temel yollarından biridir. YEK yoluyla her bölgenin yerel potansiyelleri harekete geçirildiğinde; yerel gelir dağılımı adaletini sağlamak, çevresel kaliteyi yakalamak, yönetim uygulanmasını gerçekleştirmek ve yerel katılımı ile demokratikleşmeyi artırmak gibi birçok unsur etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilebilecektir¹⁹¹.

1.2.7. YEK'in Politika Araçları

Yerel kalkınmaya yönelik hedeflerin gerçekleştirilmesi, hedefleri gerçekleştirecek etkin araçların belirlenmesine ve uygulanmasına bağlıdır. Yerel düzeyde politika yapımcılar tarafından belirlenen araçlar ise her yerelin kendine özgü özelliklerine göre farklılık arz edebilmektedir. Çünkü teknoloji, sermaye, emek, doğal kaynak veya kurumsal yapı açısından farklılık gösteren özellikleri nedeniyle her yerel ekonomide bulunan problemler farklı olabilmektedir. Bu nedenle uygulanacak YEK politikalarında bu farklılıklar göz önünde bulundurulmalı ve buna göre stratejiler geliştirilmelidir¹⁹².

¹⁸⁹ Süreyya Sakıncı, "Yerel Kalkınma Politikalarında Yerellik ve Katılımcılık", *Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açılımları*, Manisa 2013, 25-26.

¹⁹⁰ Hüseyin Gül, "Ekonomik Kalkınmada Yerel Alternatifler", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt I, Mart 2004, 201-202.

¹⁹¹ Sakıncı, 26.

¹⁹² Bayramoğlu, 41-42.

YEK politikası araçlarını yerel donanımın ve kurumsal yapının gelişmesine yönelik teşvik tedbirleri ve alt yapı yatırımları şeklinde ele almak mümkündür. Kurumsal yapının geliştirilmesi kapsamında bölgesel kalkınma ajansı, üniversite, yatırım destek ofisi, yerel yönetim ve yönetişim, sivil toplum örgütleri, yerel medyanın gelişimi ve kooperatiflere yönelik vergisel-kredisel avantajlar gibi araçlar kullanılabilir. Yerel donanımın geliştirilmesi kapsamında, sosyo-ekonomik alt yapı yatırımları, organize sanayi, mikro ölçekli krediler, sermaye riskinin verilmesi, teknoloji transferi, kümelenmenin sağlanması, yenilik merkezi ve teknoparkların oluşumu gibi araçlar uygulanabilmektedir. Ayrıca yerel donanımı ve kurumsal yapıyı bir arada ele alan karma özellikli politika araçları da kullanılabilir. Bu kapsamda ise konut, eğitim, ulaşım ve sağlık yatırımları, bölgesel işgücü ve istihdam, bölgesel kalkınma programları, spor, turizm, fuar ile sosyal sermaye birikimini artırmaya yönelik politika araçlarını ele almak mümkündür¹⁹³.

Öte yandan YEK çok boyutlu bir kavram olduğu için yerel kalkınmaya yönelik politika araçlarını ele alırken her yerel ekonominin özelliklerinin yansın YEK'in çok boyutluluğunun da dikkate alınması gereklilik arz etmektedir. Yerel kalkınma için en önemli politika hedeflerini oluştururken ekonomik ve sosyal araçlar ile bölgesel planlamalar şeklindeki araçları dikkate alınmanın YEK açısından daha iyi olacağını söylemek mümkündür¹⁹⁴.

1.2.7.1. Ekonomik Araçlar

Ülkelerin-bölgelerin üretim ve gelir artışı farklılıkları nedeniyle büyüme ve dolayısıyla kalkınma açısından farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ulusal düzeyden yerel düzeye uyarılama yapılması durumunda genel olarak kalkınmış olmamanın ekonomik özelliklerini; çarpık bir yapının olması, kişi başına düşen gelirin düşük olması, gelirin adaletsiz bir şekilde dağıtılması, üretimde tarım sektörünün payının büyük olması,

¹⁹³ Akpınar, Taşçı ve Özsan, 41-53.

¹⁹⁴ Bayramoğlu,41-42; Nazan Baykal, *Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Açısından Kalkınma Ajanslarının Misyonu: Kayseri Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, SBE, 2010, 28.

işsizliğin olması, tasarrufların, sermaye birikimin ve yatırımları yetersiz olması şeklinde sıralamak mümkündür¹⁹⁵.

Ekonomik geri kalmışlığı azaltmanın/gidirmenin ve gelişmiş ekonomiler düzeyine ulaşmanın temel yolu ise gerek devlet gerekse özel kesim tarafından olsun ekonomik yatırımların yapılmasıdır¹⁹⁶. Geri kalmış yörelerde bu tür yatırımları kamu ve özel sektörün birlikte yapması gerekmektedir. Bu nedenle ekonomik açıdan yerel kalkınma için yereldeki altyapı yatırımlarının ve üretken yatırımların yapılması, bunun için de teşvik sisteminin işletilmesi gerekmektedir¹⁹⁷.

Yereldeki ekonomik canlanmayı sağlamak için YEK'in ekonomik teşvik ve alt yapı yatırımlarına yönelik araçlarını kullanmak gerekmektedir. Bunun için ekonomik hareketliliği gerçekleştirmek, geliri yükseltmek, konut kalitesini yükseltmek, yereldeki ticareti artırmak ve ticaret koridorları açmak, özel ve serbest girişimciliği özendirme ve beşeri sermayeyi artırıcı mesleki programlar oluşturmak önemli pozitif etkiler ortaya çıkaracaktır¹⁹⁸. Burada başta alt yapı yatırımları için yereldeki idareciler ile bölgesel kalkınma teşkilatlarının çalışmaları, kalkınma ajansları, organize sanayi bölgeleri, teknoparklar ve her türlü gereksinimlerin karşılanacağı merkezlerin kurulması gibi araçlar önem arz etmektedir¹⁹⁹.

1.2.7.2. Sosyal Araçlar

Salt ekonomik yatırımlarla gerçekleştirilecek bir olgu olmayan kalkınma, aynı zamanda sosyal alanlardaki yatırımlara da gereksinim duymaktadır²⁰⁰. Bilhassa yerel ekonomik kalkınma için sosyal adaletin gerçekleşmesi, kaynakların adil bir biçimde dağıtılması, herkesin kaynaklara ulaşabilmesi gibi ilkeleri barındıran sosyal yapının iyileştirilmesi elzemdir. Yani yerel ekonomik kalkınma için bu politikalar hayati önem taşımaktadır. Nitekim bu politikaların muhtevasında iş güvencesinin temin edilmesi, eğitim ve sağlık hizmetleri ile çevreyi korumak gibi konular mevcuttur²⁰¹.

¹⁹⁵ Berber, 212.

¹⁹⁶ Baykal, 28-29.

¹⁹⁷ Kargı, 37.

¹⁹⁸ Gül, 208.

¹⁹⁹ Aktakas, 166.

²⁰⁰ Baykal, 29.

²⁰¹ Aksakoğlu, 13-14.

Bu nedenledir ki bölgesel kalkınma ajansları yerel ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için sosyal gelişmeyi gerçekleştirmeyi planlamaktadır. Bu doğrultuda sosyal politikaları desteklemektir. Sosyal politikalardan kasıt ise sosyal refahı da sosyal adalet ile beraber temin etmek ve bunun için gereken sosyal problemlerle mücadele etmektir. Kısacası ekonomik politikalara sosyal içerikli politikaları dâhil ederek yerel ekonomik kalkınmayı sağlamayı amaçlamaktadır.²⁰² Son olarak yerel ekonomik kalkınma için sosyal politika ve araçları eğitim ve sağlık hizmeti gerçekleştirme, konut, istihdamı oluşturma politikaları, sosyal güvenliği sağlama çalışmaları, çevre ile ilgili stratejiler, yerel yönetimler, kültür ve sanat ile ilgili politikalardan oluşmaktadır.²⁰³

1.2.7.3. Bölgesel Planlamalar

YEK`i gerçekleştirmek ve sürdürülebilir hale getirmek için çok sık kullanılan diğer bir araçta bölgesel kalkınmanın temel taşı niteliğinde olan bölgesel planlamadır. Bölgesel planlamalar ile ulusal ve yerel ekonomik kalkınma daha geniş açılardan ele alınır ve böylece sistemle uyumlu üretim hedefleri belirlenmiş olur. Uygulanacak bölgesel planlamaların gerek ulusal bazda gerekse yerel bazdaki üretim sistemleri arasında uyum ve etkinliklerin gerçekleştirebilmesi için merkez ve yerel birimlerdeki uyumun sağlanması gerekmektedir. Ayrıca bölgesel planlamalar salt fiziki ekonomik yatırımlarla değil aynı zamanda bunların kuruluş yerleri ve kaynaklarıyla da ilgilenmektedir²⁰⁴.

Akpınar vd. göre bölgesel planlamalar bir yol haritasıdır. Bu harita bölgedeki kaynakları kalkınma için ne şekilde kullanacağını göstermektedir. Bölgesel planlar aynı zamanda bölgenin tanınması ve bilinmesine katkıda bulunduğundan tüm dünyada çok fazla kullanılan bir araçtır²⁰⁵. Çünkü Baykal`a göre bölgelerarası kalkınmışlık farklarını gidermeye çalışan tüm ülkelerin öncelik vermesi gereken ilk iş, kendine has ve özgü bir bölgesel politikanın oluşturulmasıdır²⁰⁶. Bölgesel planlama, bölgesel kalkınmışlık

²⁰² Elif Yüksel Oktay, Muharrem Es, "Türkiye`de Bölgesel kalkınma Ajanslarının Sosyal Politika Uygulamaları: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA) Örneği", 2. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, (Birinci Baskı), Elazığ 2013, 587.

²⁰³ Kuruluşundan Bugüne Kalkınma Ajanslarında Sosyal Politikalar Raporu, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA), 2012, 8, Erişim Tarihi:19.02.2016 <http://www.doka.org.tr/TR/Yayinlar/Raporlar-Serisi>.

²⁰⁴ Aktakas, 19; Bayramoğlu, 42.

²⁰⁵ Akpınar, Taşçı ve Özsan, 50.

²⁰⁶ Baykal, 18.

farklarını gidermek ve çevre kalitesini bozmadan yani sürdürülebilir dengeli bir kalkınmayı gerçekleştirmek için en uygun araç olarak görülmektedir²⁰⁷.

1.2.8. YEK'e Yönelik Teorik Yaklaşımların Gelişimi

Yerel ekonomik kalkınmaya yönelik teorik yaklaşımları üç dönemde değerlendirmek mümkündür. Çünkü 1960'lı yıllardan itibaren yerel ekonomik kalkınma üç aşamadan geçmiş ve bu aşamaların her biri için farklı yaklaşımlar sergilenmiştir.²⁰⁸

1.2.8.1. 1960-1980 Dönemi

Yerel ekonomik kalkınmanın bu dönemdeki hedef noktasında geçici üretim yatırımların yapılması, dış yatırımların ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi ile altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi bulunmaktadır. Bunları gerçekleştirmek için kullanılan araçları da verilen hibeler, özellikle yerel üretim yatırımlarına dönük sübvansiyonlar, vergi indirimleri ve muafiyetler, yüksek altyapı yatırımları, endüstriyel istihdamın sağlanması şeklinde sıralamak mümkündür²⁰⁹.

Benzer şekilde Quan ve Nelson Dünya Bankası'nın yerel ekonomik kalkınma yaklaşımını üç dönemde ele aldığını belirtmekte ve bu dönemdeki yerel ekonomik kalkınma yaklaşımında maksat, Doğrudan Yabancı Yatırımları (DYY) çekmek, sağlam alt yapı yatırımları gerçekleştirmek ve üretime dayalı dış yatırımları çekmek olduğunu ifade etmektedirler. Kullanılan araçlar ise, yukarıda sayılan araçlar ile aynı olup, ek olarak ucuz iş gücünün istihdamı sağlanarak böylece üretim maliyetlerini düşürmek olduğu görülmektedir²¹⁰.

²⁰⁷ Kahraman Arslan, "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 2005, 292.

²⁰⁸ Anonymous, *Local Economic Development*, The World Bank 2002; Aktaran Nilay Alüftekin, *Yerel Düzeyde Ekonomik Kalkınmada Tarımsal Ürün İşleyen Kobi'lerin Rolü: Karaman İli Araştırması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi FBE, Ankara 2007, 28.

²⁰⁹ Alüftekin, 29.

²¹⁰ Julian Quan, Valerie Nelson, "Territory and Rural Development: Concepts, Methods And Approaches (Literature Review) "[Bölgesel ve Kırsal Kalkınma: Kavramlar, Yöntemler ve Yaklaşımlar (Literatür Araştırması)], *Land and Territory Research Paper No. 2*, 2005, 19, Erişim Tarihi: 09.03.2016 http://r4d.dfid.gov.uk/PDF/Outputs/Mis_SPC/R8376_2-Territory-and-rural-development.pdf.

1.2.8.2. 1980-1990 Dönemi

YEK yaklaşımının ilk dönemi 1980`li yılların başına kadar devam etmiş ve 1980`li yılların ortasından itibaren artık YEK`in ikinci dönemi başlamıştır. Bu dönemde yoğunlaşma içteki kaynakların araştırılmasına yönelik olmuştur. Bu kapsamda yerel ekonomik kalkınmada bireysel bazdaki üreticilere yapılan yardımlar, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere (KOBİ) iş geliştirme eğitimleri ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, yeni iş kuranlara desteklerin verilmesi ve büyük ve küçük alt yapı yatırımların yapılması gibi araçlar kullanılarak yereldeki işletmelerin geliştirilmesi ve yerel yatırımların belirli sektörler kapsamında teşvik edilmesi amaçlanmıştır²¹¹.

1.2.8.3. 1990 ve Sonrası

1990`lı yıllara gelindiğinde yüksek düzeyde içten yatırımlara ve yerel karşılaştırmalı üstünlüklere yönelme olmuştur. Bundan sonra yerel ekonomik kalkınma için amaçlar; düşük maliyetli altyapı yatırımların yapılması, kamu ve özel sektör ortaklığının geliştirmesi, kamu yatırımlarına yardımcı olunması amacıyla özel sektörün özendirilmesi, yatırımları daha çok yereldeki rekabet üstünlüğü sağlanacak bölgelere kaydırılması şeklindedir. Sözü edilen amaçlar için başvuru araçları ise, yerel iş ortamını oluşturmak için bütüncül stratejiler geliştirmek, yerel bazdaki firmaların sayısını artırmak, rekabet edebilirliği yüksek yerel yatırımları gerçekleştirmek, işbirliği ağlarının ve kümelerinin oluşturmak ve desteklemek, eğitilmiş işgücünü oluşturmak, hayat standartlarını yükseltmek, imalat sanayinin yanı sıra hizmet sektörüne de odaklanmak biçiminde sıralanabilir²¹².

1.3. KURUMSAL YAPI ve YEREL EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ

Bu temel alt başlık kurumsal yapı ve yerel ekonomik kalkınma ilişkisinin incelenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu noktadan hareketle burada kurumsal yapının, yerel ekonomik kalkınmadaki yeri ve önemi, kurumsal yapıya ilişkin politikalar ve YEK bağlantısı, kurumsal yapı ve YEK ilişkisinin teorik olarak gelişimi

²¹¹ Quan ve Nelson, 19; Anonymous; Aktaran Alüftekin, 29.

²¹² Quan ve Nelson, 19; Anonymous; Aktaran Alüftekin, 29.

ve yaklaşımlar, kurumsal yapının YEK'deki ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel etkileri yer almaktadır.

1.3.1. Kurumsal Yapının YEK'teki Yeri ve Önemi

Daha önceden de söylendiği gibi günümüzde artık GÜ'ler ve uluslararası kalkınma kuruluşları GOÜ'lere kalkınmaları için iyi kurumlara gereksinim duyduklarını dile getirmekte ve söz konusu ülkelerin iyi bir kurumsal alt yapıyı oluşturmaları gerektiğini vurgulanmaktadır²¹³. Bilhassa bölgesel kalkınmada öğrenme ve inovasyonla birlikte kurumların rolü tartışılmaktadır. Söz gelimi bazı bölgelerin belirlenmiş kural ve kaidelere uymaması ile yeni gelişme olasılıkların ortaya çıkması ve bölgenin geri kalmışlığı tek boyutlu gelişmelerle bitirilmeyeceği aşikar olmuştur. Yani aslında bölgenin sahip olduğu rekabetçi üstünlüğün artık yetmeyeceği bununla beraber, öğrenmenin, inovasyonun ve uyum sürecinin üzerinde dikkatle durulması gerektiği vurgulanmıştır²¹⁴.

YEK'in sürdürülebilirliğini sağlayan unsurlardan biri kurumlardır. Kalkınma için ekonomi, toplum ve çevre kadar önemli olan kurumlar; yatırımların ve araştırma geliştirme faaliyetlerinin ve yeniliklerin artmasını, bireyler veya firmalar arasında işbirliğinin kolaylaşmasını ve böylece uzmanlaşma ve ölçek ekonomilerinin oluşmasını, gelir dağılımında adalet gerçekleştirerek yoksulluğun azalmasını sağlayabilmektedir²¹⁵.

Çukurçayır ve Tezcan dünyadaki kişi başına düşen gelir farklılıklarının nedeni devletlerin sahip olduğu doğal ve beşeri kaynak farklılıklarından ziyade bu devletlerde uygulana politikalar ve kurumsal kalite farklılıklardan meydana geldiği noktasında fikir birliği olduğu, kurumsal yapının toplum ve ekonomi üzerinde etkili olduğunu söylemektedirler. Buna göre etkin kurumsal yapı, siyasal haklar, sivil özgürlükler, iktisadi özgürlükler neticende sosyo-ekonomik iyileşme ve kalkınma gerçekleştirecektir. Ekonomik kalkınmada demokrasinin etkisini açıklayıcı unsurlar olarak politik haklar, sivil özgürlükler ve ekonomik özgürlüklerin yanında etkin bir kurumsal yapı da

²¹³ Chang, 89.

²¹⁴ Tanyel Özelçi Eceral, "Bölgesel/Yerel Ekonomik Kalkınma Kuramlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimleri", *Ekonomik Yaklaşım*, 16 (55), 2005, 100.

²¹⁵ Saeed Parto, "'Good' Governance and Policy Analysis: What of Institutions?" [İyi Yönetişim ve Politika Analizi: Kurumlar Nelerdir?], 11-12; Steve Wiggins, Junior Davis, "Economic Institutions", [Ekonomik Kurumlar], 2006, 3-4, Erişim Tarihi: 02.12.2015, http://r4d.dfid.gov.uk/PDF/Outputs/ProPoor_RPC/IPPGBP3.pdf.

sayılmaktadır. Ayrıca etkin kurumsal yapı üretim, tüketim ve yatırımlar vasıtasıyla iktisadi kalkınmada önemli bir rol üstlenmektedir²¹⁶.

Ekonomik kalkınmada tamamlayıcı unsur olarak görülen etkin ve verimli kurumsal alt yapı ekonomik ve sosyal politikaları destekleyerek kalkınmada etkili olduğu gibi gerek kamu gerekse özel kesimin rekabet gücünü artırma kanalıyla da ekonomik büyüme ve kalkınmada etkili olmaktadır. Bu nedenle devletlerin büyüme ve kalkınmayı sağlayacak kurumların ülke sathında geliştirmesi ve yayması için çaba göstermeleri gerektiği söylenilmektedir.²¹⁷

Hopoğlu ve Çakmak`a göre ise etkin kurumsal altyapı işlem maliyetlerini azaltarak bir bölgeyi rekabet edebilir hale getirmekte ve kalkınmasında pozitif etkide bulunmaktadır. Kurumsal yapı bölgesel kalkınma için oluşturulacak ortaklıklarda belirsizliği yok ederek gerek sektörler arasındaki gerekse bir sektörün kendi içindeki koordinasyon problemlerini çözmekte böylece sosyal organizasyonların oluşumuna ve bunların ortak amaçlar için kullanımlarına katkıda bulunmaktadır²¹⁸. Yani dışsallık oluşturan problemlerin olması durumunda bu problemlerin çözümü, bölgede oluşmuş etkin kurumsal yapı ve işbirliği vasıtasıyla olacaktır. Nitekim yereldeki aktörler arası ilişkilerde uzmanlaşma ve işbirliği nispetinde işlem maliyetleri düşerek bölgesel kalkınmayı olumlu etkileyecektir²¹⁹.

1.3.2. Kurumsal Yapıya İlişkin Politikalar ve YEK

YEK sürecinin sürekli hale getirilebilmesi için ekonomik, politik ve sosyal-kültürel kurumların toplumsal yapı üzerindeki etkisinin günün koşullarına uygun hale getirilmesi ve objektif denetiminin yapılması gereklilik arz etmektedir. Bu ise kamu, kamu-özel ya da özel sektör bazında politikaların belirlenmesine ve politikalara uygun hareket edilmesine bağlı bir olgudur. Ekonomik açıdan öncelikle piyasaların varlığını ya da etkin işlemlerini sağlamak için mülkiyet haklarının himayesini ve sözleşmelerin işlemlerini sağlayan kurallar oluşturulabilmektedir. Bazen bireylerin tercihlerini

²¹⁶ Sinan Çukurçayır, Keramet Tezcan, "Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, VI(II), 2011, 49-50-51.

²¹⁷ İbrahim Cevizli, *Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi SBE, Aydın 2013, 20.

²¹⁸ Sertaç Hopoğlu, Erol Çakmak, "Bölgesel Kalkınmada Kurumsal Sermaye", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, 2015, 61-62.

²¹⁹ Hopoğlu, ve Çakmak, 59-60.

kısıtlayarak etkin sonuçlara ulaşmayı sağlayan kurumlara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kurumlar dışsallıklar, ölçek ekonomileri ve eksik bilgiye ilişkin kuralların oluşturulmasına yardımcı olabilmektedir. Bu kurumların içinde haberleşme, ulaşım ve finansal hizmetleri sağlayan düzenleyici kurumlar yer alabilmektedir. Piyasa dengesinin sağlanabilmesi için makroekonomik istikrarsızlığın en aza indirgenmesini, düşük enflasyonun sağlanmasını ve finansal krizlerin engellenmesini sağlayan kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kurumlara örnek olarak bütçe ile mali kurallar, merkez bankaları ve döviz kuru rejimleri gösterilebilir. Son olarak piyasanın meşrulaştırılması, yani üretici-tüketici gruplarının üyeleri arasında riskin paylaşılması amacına yönelik kurumlar oluşturulmaktadır. Bunlar sosyal güvenceyi teminat altına alan ve yeniden dağıtımını sağlayan kurumlar (emeklilik sistemleri, işsizlik sigortası vb.)'dir²²⁰.

Küresel dünya koşulları altında politik kararların ekonomi üzerindeki yıkıcı etkilerini azaltabilmek; seçim modeli, yönetim biçimi, parti sistemleri, kanunlar, yazılı ve sözlü anayasalardan oluşan, devletin yönetim yapısını belirleyen politik kurumların varlığına bağlıdır. Etkin politik kurumlar (politik istikrar) ile ülkeler daha huzurlu ortama kavuşmakta böylece yatırımlar artmaktadır²²¹. Politik kurumlar ekonomik kurumlarda olduğu gibi kolektif seçimlere dayalıdır ve toplumun değişmesinde temel rol oynayan siyasi gücün dağılımını belirlemektedir. Diktatörlükten demokrasiye geçiş yapan bir ülkede, siyasi güç üzerindeki kısıtlamaları değiştirmek için ülkenin yönetim şeklini belirleyen politik kurumlar değiştirilebilir²²².

Eğitim, sağlık, göç vb. unsurları kapsayan sosyal; örf, adet, gelenek, din, etnik gruplar vb. gibi unsurlardan oluşan kültürel yapı, ekonomik ve politik kurumların oluşmasını önemli ölçüde etkilemektedir²²³. Acemoğlu vd.'nin kültürel kurumların ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri olduğuna ilişkin açıklamalarından²²⁴ hareketle sosyal ve kültürel kurumların YEK'in gerçekleştirilmesini sağlayan temel faktörler arasında yer aldıklarını söylemek mümkündür.

²²⁰ Dani Rodrik ve Arvind Subramanian, "The Primacy of Institutions (and what this does and does not mean)", [Kurumların Önceliği Bunlar Ne Yapar Ne Yapmaz], *Finance & Development*, 2003, 32, Erişim Tarihi: 03.11.2015, <https://www.imf.org/external/.../ft/.../rodrik.pdf>; Gökalp ve Baldemir, 214-215.

²²¹ Manan, 13-14.

²²² Daron Acemoğlu, Simon Johnson ve James A. Robinson, "Institutions As A Fundamental Cause of Long-Run Growth", [Uzun Dönemde Büyümenin Temel Nedeni Olarak Kurumlar], *Handbook of Economic Growth*, Volume IA, 2005, 391-392.

²²³ Manan, 17.

²²⁴ Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 400-401.

Bütünsel sosyal ve kültürel kurumsal yapının oluşturulamadığı ve din, dil, ırk, cinsiyet gibi konularda eşitsizliklerin yok edilmediği ya da en aza indirgenemediği toplumlarda; ayırıcı uygulamalar, aidiyet duygusunun azalması, sert eleştirilere ve tepkilere yol açan toplumsal ayrışmalar vb. gibi faktörler ekonomik, sosyal ve politik gelişimden söz etmeyi imkânsız hale getirebilmektedir. Her alanda ifade özgürlüğü ve fırsat eşitliği sağlandığı yaşamsal haklara ulaşılabilmesi vb. kurumsal yapı göstergelerinin etkin işleyişi ise topyekûn olarak ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına olumlu katkı sunacaktır²²⁵.

1.3.3. Kurumsal Yapının YEK Üzerindeki Etkileri

Globalleşme süreci ile birlikte YEK politikalarında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bundan böyle yerel veya bölgeye has içsel faktörleri kullanarak yerel ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek hedeflenmiştir. Bu içsel faktörlerden yerel kurumsal alt yapı ve onun oluşturduğu yönetim olgusu YEK`te önemli bir yer tutmuştur. Bölgenin sahip olduğu kurumsal sermaye bölgesel kalkınmada etkili ve önemli olduğundan YEK`i gerçekleştirmek için kullanılan bir politika aracı olmuştur²²⁶. Kurumların YEK üzerindeki etkileri ekonomik etkiler, siyasi etkiler ve sosyal- kültürel etkiler başlıkları altında daha detaylı incelenecektir.

1.3.3.1. Ekonomik Etkiler

Kurumsal alt yapı, gerek GÜ`ler ile AGÜ`ler gerekse GÜ`lerin kendi aralarındaki iktisadi performans farklılıklarını belirleyen faktörler arasında sayılmaktadır. Bu gün AGÜ`lerde geleneksel iktisadi politikaların başarılı olamayışının temel nedeni kurumsal alt yapılarının farklı olmasıdır. AGÜ`lerde piyasa davranışlarının ve sermaye piyasalarının yetersiz olduğu, maliye ve para politikalarının enflasyon ve işsizlikle mücadelede etkin olmadığı, tasarruf ve yatırımların sermayeyi artıramadığı ve girişimcilik ile ilgili faaliyetlerin eksik olduğu bilinmektedir. Bu nedenle bu bölgelerde

²²⁵ Erol Çakmak, "Kalkınmada İnsan Faktörünün Önemi ve Reel Sermaye ile İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1-2), 1992, 96.

²²⁶ Hopoğlu ve Çakmak, 47.

bu problemlerin çözümü için ve oluşturulan politikaların etkin işleyişi için o toplumlara uygun ve özgü kurumsal alt yapının oluşturulması gerekmektedir²²⁷.

Nitekim farklı kurumsal alt yapılar bilgi için farklı teşvikler üreterek sürdürülebilir iktisadi faaliyetleri gerçekleştirecek, piyasaya giriş, yönetim yapıları ile kuruluşların esneklikleri denetleyerek firma ve kuruluşların etkinliğine yön verecektir. Böylelikle etkin kurum ve kuruluşlara gereken girişimcilik yetenekleri oluşturulmuş olacaktır.²²⁸

Diğer taraftan gelir düzeyinin belirleyicilerinden biri olarak kabul edilen kurumsal yapı fiziki sermaye birikimi gibi önemli hale gelmiştir. Hatta kurumsal yapının kalkınma sürecini iktisadi faktörler kadar etkilediği düşünülmektedir. Kurumsal alt yapı gelir düzeyinin belirleyicisi olarak kalkınmayı direkt etkilediği gibi dolaylı yoldan da etkilemektedir. Mesela ekonomik, siyasal ve sivil özgürlüklerin artması gelir seviyesini etkileyerek kalkınma sürecine olumlu yansıyacaktır.²²⁹

Yine kurumsal olarak özel mülkiyet haklarının korunmadığı bir yerde politika olarak fiyat serbestiyeti olsa bile yatırımcıların kazançları teminat altına alınamadığı için girişimciler yatırımda bulunmayacak ve böylece ekonomik büyümeye faydası olmayacaktır. Bu nedendir ki IMF ve DB gibi uluslararası kurumlar GOÜ'lere borç verdiklerinde veya yardımda bulduklarında söz konusu ülkelere kurumsal alt yapı (demokrasi, kaliteli bürokrasi, yargı bağımsızlığı, mülkiyet haklarının korunması ve şeffaflık vb.) ile ilgili bazı koşul ve sorumluluklar getirmektedir.²³⁰

Hopoğlu ve Çakmak'a göre bir bölgedeki etkin kurumsal sermaye ve ortak hedefleri kapsayan yönetim sistemi işlem maliyetlerini düşürecek ve ekonomik etkinliği artıracaktır. Kurumsal sermaye ise ekonomik verimliliği artıracak, bölgesel işbirliği sağlayacak ve işlem maliyetlerini azaltacak kurumlarda saklıdır. Ancak beşeri ve sosyal sermaye gibi kurumsal sermaye de bölgesel kalkınmayı tek başına gerçekleştirecek sahip değildir. Bu nedenle bölgesel kalkınmada kurumsal sermaye,

²²⁷ Mihçi, 64-65.

²²⁸ North, 107-108.

²²⁹ Mihçi, 81-82.

²³⁰ Chang, 89-90.

fiziki, beşeri ve sosyal sermaye ile birlikte kullanılırsa anlamlı hale gelmekte ve bölgesel kalkınma gerçekleşmektedir²³¹.

1.3.3.2. Siyasal Etkiler

Kurumsal alt yapı ekonomik yapı üzerinde etkili olduğu gibi toplumsal yapı üzerinde de etkilidir. Bu nedenle bireysel hak ve özgürlükleri tüm boyutlarıyla (iktisadi, sosyal ve siyasal hak ve özgürlükleri) güvence altına almak etkin kurumsal alt yapıya bağlıdır. Kurumsal alt yapılar, iktisadi, sosyal ve siyasi alanlarda özgürlüklerin olduğu toplumlarda katılımcılık ilkesiyle, olmayan toplumlarda ise, siyasi ve ekonomik gücüne sahip kişilerce belirlenecektir. Kısacası daha özgür toplumlarda kurumsal alt yapılar farklı olduğundan ekonomik performans daha yüksektir²³².

Bilgin'e göre yerel yönetimler gibi yereldeki kurumlar YEK açısından önem arz etmektedir. Buna göre yerel yönetimler ve yerinden yönetim mekanizmasının kalkınma ile ilgili birçok görev ve amacı bulunmaktadır. Yerel yönetimler bürokrasi ve kırtasiyeciliği hafifleterek kaynak ve zaman israfını engellemekte, işlerin daha hızlı ve verimli olmasını sağlamakta böylece yerel kaynakların daha doğru kullanılmasını sağlayarak YEK'e katkı sunmaktadır. Ayrıca bu sistem halkın merkezi hükümetin yapacağı faaliyetlere katılımını gerçekleştirecek hizmetlerin daha verimli olmasını sağlayacaktır²³³.

Etkin kurumsal alt yapı demokrasi dolayısıyla iktisadi kalınmayı açıklayan bir unsur olarak görülmektedir. Kurumsal alt yapı ile iktisadi kalkınma için önemli olan demokratikleşme (Politik haklar, sivil ve iktisadi özgürlükler) sağlanmakta ve kalkınmaya olumlu etkide bulunmaktadır²³⁴.

1.3.3.3. Sosyal ve Kültürel Etkiler

Kurumsal İktisat ekonominin sosyal ve kültürel boyutu üzerine de odaklanmaktadır. Ekonomi salt soyut belirleyicilerle açıklanamadığı gibi salt ekonomik

²³¹ Hopoğlu ve Çakmak, 56-65

²³² Çukurçayır ve Tezcan, 49.

²³³ Mustafa Bilgin, "Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 2002, 313-314.

²³⁴ Çukurçayır ve Tezcan, 50.

belirleyicilerle de açıklanamamaktadır. Dolayısıyla ekonominin çok fazla belirleyicisinin olduğunu zaman ve mekâna bağlı olarak değişebileceğini ileri sürülmektedir. Ekonominin zaman ve mekâna bağlı belirleyicilerden bir tanesi de sosyal olgulardır²³⁵. Hopoğlu ve Çakmak`a göre sosyal organizasyonları meydana getirmek ve bunları ortak amaçlar için kullanmak etkin kurumsal alt yapı sayesinde gerçekleşir. Bu nedenle yerelde ve bölgede meydana getirilen yönetim kapasitesi kurumsal sermaye olarak değerlendirilebilmektedir²³⁶.

Yerel yönetim ise Göymen`e göre toplum odaklı olması, paydaşlarının ve ortakların gönüllük ilkesiyle işbirliği içinde olması, ortak katılım ile demokratik katılım sürecinin olması, yerinden yönetilmesi, yerelle öncelik vermesi, bilgiye ulaşım, hesap verebilirlik ve saydamlık ilkesinin olması, tüketici ve vatandaşın isteklerine duyarlı olması gibi özellikleri barındırmaktadır²³⁷.

Yerel yönetişimde hesap verebilirlik, demokratik katılım ve saydamlık gibi araçlar ile toplumsal kalkınma hedeflenmektedir. Bu yaklaşım yereldeki toplumun öncelik ve isteklerini önemseyerek kapasitelerini geliştiren ve toplumsal refahı sağlayan bir yaklaşımdır. Böylece toplumun tümüne bilgi, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi hizmetler adil bir şekilde sunularak refah seviyesinin yükseltilmesine katkı sağlamaktadır²³⁸.

Toparlanacak olursa iyi bir kurumsal alt yapı sayesinde bilgiye ulaşma sürecinin hızlanması ile toplumun sosyal etkileşim süreci ve yapılacak hizmetler hızlanır. İş bölümü ve uzmanlaşmanın paylaşılması sağlanır. İyi kurumsal alt yapı sosyal ilişkilerin oluşmasına ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunur. İnsanların özgürlük alanlarını korur. Güç kullanımını ve baskıyı engeller. Çatışmaları engelleyerek toplumsal barışa katkı sağlar. İyi Kurumsal alt yapıyla mülkiyet hakları korunduğu için insanların sahip olduğu sermaye ve kaynakları geleceğe dönük kullanmalarını sağlar böylece kıt kaynakların korunması ve daha rasyonel kullanımı söz konusu olacaktır²³⁹.

²³⁵ Özelçi Eceral, 99.

²³⁶ Hopoğlu ve Çakmak, 62.

²³⁷ Göymen, 131.

²³⁸ Aksakoğlu, 21-22- 27.

²³⁹ Kasper, 68-69-70.

1.3.4. Kurumsal Yapı ve YEK İlişkisinin Teorik Gelişimi

Kurumsal yapının yerel ekonomik kalkınmadaki yerine ilişkin teoriler 20. yüzyılın başlarına kadar götürülmektedir.²⁴⁰ 1950 ve 1960`lı yıllarda ekonomik kalkınmada kurumsal ve toplumsal değişiklikler incelenmeye başlandı. Çünkü bu dönemde GOÜ`lerde yakalanan hızlı büyüme trendine rağmen hala gelir dağılımı adaleti, yoksulluk, işsizlik-istihdam gibi kalkınma ile ilgili birçok problem baş göstermiştir. Böylece ekonomik kalkınma farklı açılardan ele alınmış ve kalkınmanın ekonomik boyutunun yanında toplumsal ve kurumsal yapıdaki değişiklikleri de hesap edilmeye başlanmıştır²⁴¹.

Daha doğrusu kurumsal yapının ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin kapsamlı bir biçimde araştırılması 1960`lı yıllarda olduğu görülmektedir. Bu dönemde I. Adelman ile C.T. Morris tarafından yapılan çalışmalar öncü çalışma olarak kabul görmektedir. Bu yazarlar ülkeler arasında görülen büyüme ve kalkınma farklılıklarını irdelerken ekonomik değişkenlerin yanında sosyal, kültürel, politik ve kurumsal değişkenleri de katmışlardır. Söz gelimi 1967 yılında 74 ülkenin yer aldığı “Society, Politics and Economic Development: A Quantitative Approach” isimli araştırmalarında sosyal, kültürel ve kurumsal değişkenlerin de yer aldığı 40 değişken kullanılmıştır²⁴².

Buna rağmen 1960`lı yıllardan 1980`li yılların başlangıcına dek yerel veya bölgesel kalkınma da hâkim olan politikalar, merkez tarafından yönetilen ve yerelle daha çok özel sektör yatırımları cezp ettiren böylelikle daha çok firmaya odaklanmış şeklinde açıklanmaktadır. 1970`li yılları müteakip etkisini gösteren krizler ve 1980`li yıllarda başlayan küreselleşme olgusu bu politikaları değişmesine neden olmuş artık daha çok ihracata yönelik, piyasaya bırakılan belki de en önemlisi bölgelerdeki içsel faktörleri değerlendiren ve bölgesel aktörlere daha fazla yetki verme şekline girmiştir. Başka bir ifadeyle gözler yereldeki sosyal, kültürel ve politik ve kurumsal yapılara yönelmiş bunların YEK`teki etkileri araştırılmaya başlanmıştır.²⁴³

1980`lerde kurumsal anlayış yeniden gündeme gelerek kalkınma aktörlerine önerilerde bulunmuştur. Buna göre yolsuzluğu önleyecek ve kalkınma için gerekli

²⁴⁰ Hopoğlu, ve Çakmak, 56.

²⁴¹ Mihçi, 53.

²⁴² Mihçi, 67.

²⁴³ Hopoğlu, ve Çakmak, 49-50.

teşvikleri verecek, hatta kalkınmayı sağlayanların fırsatçı davranışlarını minimize edecek kurum ve kurumsal alt yapılar gerekmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde etkin kurumsal yapı işlem maliyetlerini düşürdüğünden bu kurumlar gereklilik arz etmektedir²⁴⁴. Nitekim I. Adelman ile C.T. Morris tarafından 1980'li yılların sonunda yapılan araştırmada ekonomik kalkınma sürecinde kurumsal yapı değişkenlerin önemli olduğu vurgusu yapılmıştır²⁴⁵.

1990'lı yılların başında kötü yönetişimin neden olduğu iktisadi durgunluk Sahra Altı Afrika ve Doğu Avrupa'daki ülkelerin çoğunun problemi haline gelmiştir. Bu nedenle ekonomik kalkınma için kurum ve kurumsal değişmelerin önemi tekrar vurgulanmaya ve benimsenmeye başlanmıştır. Zira söz konusu ülkelerde, yolsuzluğu azaltmanın, piyasa ekonomisine geçebilmek gibi ekonomik problemlerin çözümünü köklü kurumsal değişmeler vasıtasıyla olacağı görülmüştür. 1995'li yıllarda bu sefer eski Sovyet cumhuriyetlerinde görülen kötü sosyo-ekonomik durumlar için reçete olarak sağlık, eğitim hizmetleri, bilgi ve kamu hizmetlerinden faydalanılması, katılım süreçlerinin başlatılması gibi politikalarla çözümlenmeye çalışılmıştır. 2000'li yıllarda ise kalkınmada, kurumların rolü daha büyük ölçüde hisedilmiştir. Bardhan ve Acemoğlu gibi araştırmacılar yaptıkları çalışmada kalkınmanın kurumsal alt yapıdaki kaliteye bağlı olduğunu kanıtlamışlardır²⁴⁶.

1.3.4.1. Kurumlar-Kurumsal Yapıya İlişkin Teorik YEK Yaklaşımları

1990'lardan itibaren yaşanan teorik ve toplumsal gelişmeler, temel hizmetlerden biri olan kurumların ülke ekonomileri için giderek daha da önemli hale gelmesini ve konu ile ilgili teorik yaklaşımların geliştirilmesini sağlamıştır. Literatürde, aslında mal piyasasına ilişkin analizler için geliştirilmiş olan klasik ve modern yerel ekonomik büyüme modellerinin hizmet-kurum piyasasına uygulanabilirliğini inceleyen çalışmalar yapılmıştır²⁴⁷. Ayrıca literatürde kurumlar ile ilgili yeni yerel büyüme-kalkınma teorilerinin geliştirilebileceğini ileri süren çalışmaların da bulunduğu gözlenmektedir.

²⁴⁴ Erik Thorbecke, "Kalkınma Doktrini Evrimi, 1950-2005", 2007, (Çev.: Haki Pamuk), Fikret Şenses (Der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (ss.123-175), İletişim Yayınları, İstanbul 2009, 146.

²⁴⁵ Mihçi, 68-69.

²⁴⁶ Thorbecke, 150-151 ve 165.

²⁴⁷ Bknz; Kaplan, 43-51.

Büyüme teorilerinin kurumlara uygulanabilirliğini araştıran çalışmalarda geliştirilen temel yaklaşımlar aşağıda alt başlıklar halinde sunulmuştur.

1.3.4.1.1. İşlem Maliyeti Yaklaşımı

Temeli Ronald Coase'un 1937 yılındaki "Firmanın Doğası" (The Nature of the Firm) isimli çalışmaya dayanan bu yaklaşım, bazı büyüme modellerinde ortaya atılan piyasanın etkin ve maliyetsiz bir şekilde işleneceği savına karşı çıkararak firmaların var oluşu piyasanın sürekli ve etkin bir şekilde işlenemeyeceğini gösterdiğini ileri sürmektedir. Buna göre piyasalar düşünüldüğü gibi etkin ve maliyetsiz bir şekilde işlense firmaların varlığı gereksiz olacaktır. İşlem maliyetleri sürekli etkin olmayan piyasa yapısı tarafından ortaya çıkan maliyetlerdir. Firmalar bu maliyetleri azaltabildikleri ölçüde başarılı olabileceklerdir²⁴⁸.

1990'lı yıllarda Douglas North ve John Wallis Ronald Coase'un bu savını genişleterek işlem maliyetini azaltacak kurumların tercih edilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir²⁴⁹. Nitekim North'a göre Ronald Coase'un firmaların sıfır işlem maliyetlerini yakalayabildiği ölçüde başarılı olabileceklerini ve ticari kazanç sağlayabileceklerini söylemesi piyasada eksik bilginin olmaması ve rekabetin etkin olması anlamına gelmektedir. Ancak bu o kadar da kolay değildir. İşte burada etkin kurumların varlığı önem kazanmaktadır. Etkin kurumların oluşmasıyla işlem maliyetleri azalacak ve ticaretten kazanç sağlanacaktır.²⁵⁰ Kısacası North işlem maliyetlerini mübadelede kullanılan unsurların ölçmenin maliyeti, korunan hakların maliyeti, sözleşmelerin yürürlüğe koyma ve bunları denetlemenin maliyeti olarak ele almakta ve bunlar için toplumsal politik ve ekonomik kurumların varlığının iktiza ettiğini ileri sürmektedir²⁵¹.

Kurumsal alt yapılar sağladığı koordinasyonlarla işlem maliyetlerini düşürmekte böylece YEK sürecinin etkinliğini artırmaktadır. Bu nedenle yereldeki kurumlar arasındaki iş bölümü ve uzmanlaşma nispetinde işlem maliyetleri düşecek ve kalkınma

²⁴⁸ Şenalp, 63; Demir, 210.

²⁴⁹ Demir, 210-211.

²⁵⁰ North, 25-26.

²⁵¹ North, 39.

süreci olumlu etkilenecektir²⁵². Ayrıca işlem maliyeti, bilginin eksik olması durumunda ortaya çıktığından bilginin bedeli olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle şayet tüm ekonomik aktörler tam bilgi sahibi iseler işlem maliyetleri ile ek bir maliyete katlanmak zorunda kalmayacakları belirtilmektedir. Örneğin tüm aktörlerin tüm konularda tam bilgi sahibi olduğu bir toplumda hırsızlık, hilekârlık vs. gibi olumsuz olayların yaşanmayacağı dolayısıyla söz konusu konularda sözleşme ve anlaşmalara gerek olmayacağı ve ilave bir maliyete katlanılmayacağını göstermektedir. İşlem maliyetleri bilginin ne düzeyde olduğu ve ne denli pahalı olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle işlem maliyetleri üretim maliyetlerinin bir kısmı olarak ifade edilmektedir. İşlem maliyetlerini de belirleyen unsurlar kurumlar olduğu için üretim teknoloji kadar kurumlarında bir fonksiyonu olarak açıklanmaktadır²⁵³.

Bu yaklaşımın özellikleri Williamson tarafından şöyle özetlenmektedir:

- Bu yaklaşım insanın betimleyici özelliklerinden az yetenekli ve karmaşık davranışlar içinde olduğunu varsaymaktadır.
- Bu yaklaşımda işlemler önceki işlemlere göre daha küçük analitik ayrıntılarla açıklanmaktadır.
- Bu yaklaşım işlem maliyetlerini iktisadileştirerek karşılaştırmalı kurumsal strateji oluşturmaktadır²⁵⁴.

Ancak bu yaklaşım veri olarak kurumsal çevreyi ele alması ve statik bir anlayış benimsemesi nedeniyle eleştiriye maruz kalmıştır. Her ne kadar Williamson 1991 yılında dinamik kurumsal çerçeveyi (yönetişim değişikliğini) ve Nickerson 1997 yılında stratejik yönetim değişim literatürünü ele alarak daha geniş işlem maliyeti modellerini sunmuşlarsa da ampirik olarak tam test edilememiştir. Bununla birlikte bu modellerin kesin ve farklı değişkenlerle birlikte gelecekte ampirik olarak test edileceği ve geliştirileceği öngörülmektedir²⁵⁵.

²⁵² Hopoğlu ve Çakmak, 58-60.

²⁵³ Demir, 217; North, 39-40-82-83

²⁵⁴ Demir, 225.

²⁵⁵ Tuğba Gürçaylılar-Yenidoğan, “Yeni Kurumsal İktisat Geleneğinde İşlem Maliyeti Teorisinin Rolü ve Son Gelişmeler”, *Business and Economics Research Journal* ,4 (2), 2013, 124-125; Sophia, Rueter, “Recent developments in Transaction Cost Economics”, [İşlem Maliyeti Ekonomisinde Son Gelişmeler] , *Resource Markets WP-RM-18*, 2010. s.32.

1.3.4.1.2. Mülkiyet Hakları Yaklaşımı

Yeni kurumsal iktisadın içinde barındırdığı teorilerden biri de iktisadi olarak geçmişini Karl Marks'a kadar götürülen özellikle de 1930 yıllarda Commons tarafından ele alınan mülkiyet haklarıdır. Nitekim kurumsal iktisat “bireylerin kendi emekleri ve sahip oldukları mal ve hizmetler üzerinde kazandıkları haklar” olarak tanımlanan mülkiyet haklarının ekonomik büyüme ve gelişmeyi teşvik ettiğini, ülkeler arasındaki büyüme ve gelir farklılıklarının başlıca nedenleri arasında olduğunu varsaymaktadır²⁵⁶.

Çünkü mülkiyet hakkının iki temel özelliği vardır. Bunlardan ilki bireye mülk üzerindeki aidiyetten kaynaklanan yetkileri tanıması, ikincisi ise bu yetkilere gerek kamusal gerekse toplumsal olarak gelen müdahaleler karşısında güvence sağlamasıdır. Bu yetkiler “haklar” olarak nitelendirilebilir. Mülkiyet hakları kapsamına giren yetkiler veya haklar; sermaye araçlarının çeşitlendirilmesi ile kullanma, yararlanma ve tasarruf etme hakları ya da bunları kullanmama, yararlanmama ve tasarruf etmeme gibi yetkililerdir²⁵⁷.

Kişilerin sahip oldukları bu yetkileri iktisadi olarak düşündüğümüzde, örneğin bireyin yetkisinde bulunan bir kaynağı ele aldığımızda birey burada daha uzun vadeli düşünecek ve bu kaynağın değerini artırmak için çaba sarf edecektir. Tersine durum söz konusu olduğunda ise söz konusu kaynağın ileriki dönemler düşünülmeden kullanma ihtimali olacaktır. Kaldı ki kişiler sahip oldukları kaynakların kullanımında diğerlerini dışlama yetkisine haiz olmasa kaynakların daha etkin ve iyileştirmesi için çaba sarf etmeyeceklerdir²⁵⁸.

Mülkiyet haklarının kaynaklar üzerindeki diğer bir etkisi de kaynakların dağılımındaki etkinliktir. Çünkü mülkiyet haklarının güvencede olduğu ülkelerde kaynak dağılımı diğer ülkelere nispeten daha adilane olacağı ve böylece bu ülkeler uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlük avantajını yakalayacağı belirtilmektedir.

²⁵⁶ Hayaloğlu, 61; Ünal Arslan, 58-85; North, 47; Biber, 13; Demir, 226-227.

²⁵⁷ Sadullah Özel, *Mülkiyet Kamulaştırma ve Gerçek Karşılık Hakkı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2013, 34-39.

²⁵⁸ Kama, 200.

Özellikle GOÜ'lere yatırımların gelmesi için mülkiyet haklarının korunması daha önemli hale gelmektedir²⁵⁹.

Bu manada ekonomik kalkınmaları için dış kaynaklara yani yabancı sermaye ve ileri teknolojiye bağlı olan devletlerin daha fazla yabancı yatırımı yurt içine çekmek için mülkiyet haklarını iyi tanımlamak ve korumak mecburiyetindedirler. Nedeni ise yabancı yatırımcılar kendi faaliyetleri için güven ortamı kurulmuş olacağından daha uzun vadeli yatırım planları yapabilecektir²⁶⁰. Ayrıca korunan mülkiyet hakları kaynak israfını engelleme, piyasa aksaklıklarını giderme ve pozitif dışsallıklar oluşturma kanalıyla ekonomik büyümeyi teşvik edecektir. Böylece belirsizlik ve işlem maliyetleri azalacak, finansal varlıklar daha kolay toplanacak, teknoloji ve bilgi akımı hızlanacak ve girişimciler daha kolay yatırım yapacaktır. Kısacası mülkiyet hakları korunma derecesine göre iktisadi büyüme ve gelişme üzerinde etkili olacaktır²⁶¹.

Yani mülkiyet hakları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki etkin kaynak tahsisi kanalı ve işlem maliyetleri kanalıyla kurulmaktadır. Mülkiyet haklarının iyi korunmadığı durumlarda yüksek işlem maliyeti nedeniyle yatırımcılar yatırım yapmayacaklardır. Bu nedenle fiziki ve beşeri yatırımlar düşecek ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenecektir²⁶².

Bu bağlamda yeni kurumsal iktisat mülkiyet haklarını iktisadi analiz çerçevesinde ele almış ve Mauro (1995), Knack ve Keefer (1995), Barro (1996), Aron (2000), Acemoğlu vd., (2001), (2002), (2004), (2005), Easterly ve Levine (2003), Dawson (2003), Rodrik (2004) gibi yazarlar uzun dönem ekonomik büyüme ve mülkiyet hakları ilişkisini test etmişlerdir. Bu çalışmaların çoğunda ekonomik büyüme ve mülkiyet haklarının güvencesi arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Ancak mülkiyet hakları ve ekonomik büyüme arasındaki çalışmalar büyük ölçekli (ülke bazında) ele alındığı ve bu teoriler firma büyüklüğü (Mülkiyet haklarının firmaların üzerindeki etkilerini ölçen çok

²⁵⁹ Özge Kama, "Küreselleşmenin Mülkiyet Hakları Üzerindeki Etkileri", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 2010, 105.

²⁶⁰ A. Meral Uzun, "Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Gelişme" *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 2009, 298.

²⁶¹ Ahmet Yılmaz Ata, Ahmet Şahbaz, "Mülkiyet Hakları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme" *Sosyoekonomi*, 20 (20), 2013, 176.

²⁶² Ünal Arslan, 87.

az sayıda çalışma vardır.) ve şehir bağlamında ele alınamadığı için eksik görülmüş ve eleştirilmiştir²⁶³.

1.3.4.1.3. Katılımcı Siyaset Yaklaşımı

Kurum ve kurumsal yapıya ilişkin teorik YEK yaklaşımlarından biri de Dani Rodrik'in yerel bilgi yaklaşımı kapsamında vurguladığı katılımcı siyaset olgusu ele alınabilir. Rodrik'e göre yerel bilgi yaklaşımı; yerel bilgiyi sağlama ve bunu birleştirmek için aşağıdan yukarıya doğru giden bir yaklaşımdır. Bu mekanizmayı sağlayan en temel unsurlar da katılımcı siyasi kurumlardır. Buna göre katılımcı siyasi kurumlar yerel bilgiyi elde etmesi ve bunu birleştirmesiyle daha iyi kurumların oluşmasını sağlayacaktır. Ayrıca her ne kadar demokratik olmayan yönetimlerle de (Güney Kore'deki bürokratik otonomi ve Çin'deki ademi merkeziyetçilik gibi) iyi kurumların oluştuğu görülse bunların birer istisnai durum olduklarını genel olarak tersi durumun geçerli olduğunu belirtmektedir²⁶⁴.

Böylece Rodrik bu yaklaşımla katılımcı siyasi rejimlerin daha fazla büyümeyi gerçekleştirdiğini iddia ederek aşağıdaki savları ileri sürmektedir:

- Demokrasi uzun dönemde daha öngörülebilir büyümeyi gerçekleştirmektedir.
- Demokrasi kısa dönemde daha fazla istikrar sağlamaktadır.
- Demokrasi olumsuz şokların yönetilmesinde başarılı olmaktadır.
- Demokrasi daha iyi dağılımsal çıktılar gerçekleştirmektedir.

Bu bağlamda ilk sav ile demokrasilerde ekonominin daha az riskli olduğunu, ikinci sav ile demokratik rejimlerin otokrasiye göre daha istikrarlı olduğunu, üçüncü sav ile demokrasilerin ekonomilerin dış dünyadaki değişimlere uyum sağlama kapasitesini arttırdığını ve son sav ile demokrasilerde daha iyi dağılımsal çıktılar gerçekleştiğini savunmaktadır. Rodrik yaptığı çoklu regreyon analizleri ile savların çoğunu kanıtlamaktadır²⁶⁵.

²⁶³ Anna Locke, "Property Rights and Development Briefing: Property Rights and Economic Growth", [Mülkiyet Hakları ve Kalkınma Brifingi: Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Büyüme], 2013,12-13, Erişim Tarihi: 05.09.2017, <http://www.refworld.org/pdfid/523ab6dc4.pdf>; Demir, 226.

²⁶⁴ Dani Rodrik, "Kaliteli Büyüme Yönelik Kurumlar Nelerdir ve Nasıl Kazanılır?", 49.

²⁶⁵ Dani Rodrik, "Kaliteli Büyüme Yönelik Kurumlar Nelerdir ve Nasıl Kazanılır?", 51-63

Aslında teorik olarak siyasi katılım özellikleri ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler mülkiyet hakları kanalıyla da kurulmaktadır. Buna göre demokratik ülkelerde otoriter rejimlere göre mülkiyet hakları daha iyi korunmakta ve güvence altına alınmaktadır. Ekonomik haklar daha iyi sağlanmaktadır. Bu da ekonomik performansı olumlu etkilemektedir. Kısacası siyasi rejim özellikleri bir ülkenin ekonomik büyümesini belirleyen kurumsal yapının temel etkenlerinden sayılmaktadır. Çünkü bu yaklaşıma göre katılımcı siyaset mekanizması ile hükümetlerin alacağı yanlış kararların önüne geçilecek veya bu yanlışların düzeltilmesi sağlanacaktır. Bu da iktisadi büyümeye neden olacaktır. Ancak bu yaklaşıma demokratik rejimlerin ekonominin etkin olması için gereken kararların alınması ve uygulanması noktasında zayıf yönetimlere neden olduğu dolayısıyla iktisadi büyümeyi negatif etkileyeceği ileri sürülerek, karşı çıkan yaklaşımlar vardır. Nitekim konu ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar da farklı sonuçlar vererek her iki yaklaşımın öne sürdükleri savlarını doğrulamaktadır²⁶⁶.

1.3.4.1.4. Teorik Yaklaşımların Genel Değerlendirmesi

Kurum ve kurumsal yapının YEK açısından önemi ile ilgili teorik yaklaşımlar 1990'lı yıllarla birlikte artan bir ilgiyle gelişme imkanı bulmuştur. Bu teorik yaklaşımların genel olarak ortak vurgusu ise kurum ve kurumsal yapının ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde önemli bir unsur olduğudur. Bu teorik yaklaşımların kurumsal yapı ve YEK süreci ilişkisi bağlamındaki katkıları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- İşlem maliyeti yaklaşımında firmaların işlem maliyetlerini azaltması ve kazanç elde etmesi için etkin kurumların gerekliliği vurgulanmaktadır. Statik model yapısından dolayı eleştiri alan bu yaklaşımın dinamik hale getirilmesi ve daha da genişletilmesi için iktisatçılar tarafından çaba sarf edildiği görülmektedir.
- Mülkiyet hakları yaklaşımı, kaynak tahsisi ve işlem maliyetleri kanalıyla iktisadi büyüme sürecini pozitif etkilediği noktasında genel olarak kabul görmektedir. Ancak bu modellerin daha çok büyük ölçekli olması, ülke bazında uygulanması, firma ve şehirlere olan katkısının ele alınamaması noktasında eksik görülmektedir. Bu manada geliştirilmesine gereksinim duyulmaktadır.

²⁶⁶ Ünal Arslan,95-99

- Katılımcı siyasi yaklaşımına göre, demokratik rejimlerde otokrasi rejimlere göre ekonomik büyüme daha hızlı olacaktır. Demokratik rejimlerde mülkiyet hakları daha iyi korunacağından ekonomik performans olumlu etkilenecektir. Ancak yapılan uygulamalar ile bu nokta da tam fikir birliği olmadığı görülmektedir.

Özetlenecek olursa birbirini etkileme ve tamamla şeklinde ortaya çıkan bu yaklaşımlar, kurum ve kurumsal yapının ekonomik kalkınmada dolayısıyla YEK sürecinde önemli olduğu teorik olarak açıklamışlardır. Ancak kurum ve kurumsal yapının özellikle YEK sürecine katkısının tam olarak ortaya konulabilmesi açısından bu modellerin mikro ölçekli (Firma-İl) bazdaki çalışmalara da uygulanabilirliği için geliştirilmelerine gereksinim duyulmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu bölümde 1990'lı yıllardan itibaren kurum - kurumsal yapı ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı uygulamalı çalışmalar incelenmektedir. Bu çalışmalarda daha çok ulusal/uluslararası düzeyde kurumsal yapının ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkilerine yoğunlaşıldığı, bölgesel/yerel düzeyde yapılan çalışma sayısının ise sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Uygulamalı Çalışmalar; amaçları, örneklem sayıları, tahmin yöntemleri ve araştırma dönemlerine göre farklı olmalarına rağmen genellikle etkin ve verimli işleyen kurumların ve kurumsal yapının ekonomik büyüme/kalkınmada önemli derecede etkili olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda konuya ilişkin incelenen uygulamalı çalışmalar, başta çok ülkeli ve tek ülkeli ve olmak üzere kategorize edilmiş, daha sonra yatay kesit veriler ile panel veri analizleri ve zaman serileri analizleri biçiminde alt kategorilerde incelenmiştir. Konu ile ilgili saha araştırmaları ve Türkiye için yapılmış çalışmalar da ayrı başlıklar altında irdelenmiştir. Tüm çalışmalar; amacı, örneklem sayısı, zaman dilimi, veri seti, kullanılan göstergeler, tahmin yöntemi ve sonuçları bakımından özetlenmekte ve her başlık altında incelenen çalışmalar tablolar halinde sunulmaktadır. Son olarak incelenen tüm çalışmalar genel olarak değerlendirilmiş ve çalışmanın uygulama kısmının yönelimine ilişkin bazı çıkarımlar elde edilmiştir.

2.1. ÇOK ÜLKELİ ÇALIŞMALAR

Yapılan literatür araştırması sonucunda kurumsal yapının ekonomik büyümeye ve kalkınmaya etkisinin çoğunlukla çok ülkeli örneklem bazında ele alındığı görülmüştür. Söz konusu çalışmalarda saha araştırmalarına dayalı uygulamalardan çok zaman serisi ve yatay kesit-panel veri analizlerine dayalı çalışmalara ağırlık verildiği belirlenmiştir. Bu nedenle bu başlık altında yatay kesit- panel veri çalışmaları ile zaman serisi analizlerine dayalı çalışmalar alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

2.1.1. Yatay Kesit ve Panel Veri Analizlerine Dayalı Çalışmalar

Çok ülke üzerine yapılan ilk çalışmalardan biri Svensson'a aittir²⁶⁷. Araştırmacı 1998 yılında yaptığı çalışmasında 101 ülke için 1960-1985 dönemine ait panel veriler kullanarak En Küçük Kareler (EKK) ve Üç Aşamalı En Küçük Kareler (3EKK) yöntemleriyle tahminlerde bulunmuştur. Çalışmanın amacı mülkiyet hakları ve politik istikrarsızlık şeklindeki kurumsal yapı göstergelerinin özel yatırımlar yoluyla büyüme üzerindeki etkisini belirlemektir. Yapılan analizler kurumsal yapı göstergelerinin özel yatırımlar ve dolayısıyla büyüme üzerinde doğrudan biri etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda kurumsal yapının etkin olmamasının (hükümetteki yolsuzluklar, bürokratik gecikmeler, sözleşmeleri tanımama, mülkiyet haklarının kalitesi vb. gibi) ekonomik yatırımlar üzerinde beklenen pozitif etkinin gerçekleştirilmesini zorlaştırdığı ileri sürülmüştür²⁶⁸.

Konu ile ilgili bir diğer çalışma 1999 yılında Campos ve Nugent tarafından yapılmıştır²⁶⁹. Araştırmanın amacı 108 Latin Amerika ve Doğu Asya ülkesine ait yatay kesit veriler kullanılarak; yetkililerin işe alma yönetmenliği, yöneticilerin sınırları, katılımcı rekabet, sivil özgürlükler, politik haklar, bürokrasinin etkinliği, bürokrasinin kalitesi, hukukun üstünlüğü, katılımcıların yönetmenliği, yöneticilerin hesap verebilirliği ve güçlü sivil toplum şeklindeki kurumsal yapı göstergelerinin kalkınma performansı üzerindeki etkisini tespit etmektir. EKK yöntemine dayalı olarak yapılan tahminler sonucunda Doğu Asya ülkelerinde bürokrasinin kalitesinin, Latin Amerika ülkelerinde ise hukukun üstünlüğünün kalkınma performansını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Sonuç olarak çalışmada ele alınan ülkelerde kurumsal yapı göstergelerinin ekonomik performansı önemli ölçüde etkileyecek düzeyde olmadığı belirtilmiştir²⁷⁰.

Kurzman vd. 2002 yılında yaptıkları çalışmada, kurumsal yapı göstergesi olarak demokrasiyi almışlar ve demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki kısa ve uzun

²⁶⁷ Jakob Svensson, "Investment, Property Rights and Political Instability: Theory and Evidence" [Yatırımlar, Mülkiyet Hakları ve Politik İstikrarsızlık: Teori ve Kanıt], *European Economic Review*, 42, 1998, 1317-1341.

²⁶⁸ Svensson, 1336-1337.

²⁶⁹ Nauro F. Campos, Jeffrey B. Nugent, "Development Performance And The Institutions of Governance: Evidence From East Asia And Latin America"[Kalkınma Performansı ve Yönetişim, Kurumlar Doğu Asya ve Latin Amerikadan Bulgular], *World Development*, 27(3), 1999, 439-452.

²⁷⁰ Campos ve Nugent, 449-450.

dönemli doğrudan ve dolaylı etkilerini belirlemeye çalışmışlardır²⁷¹. 106 ülke için 1951-1980 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada, dolaylı etkileri ölçmek için ekonomik büyüme ile birlikte yatırımlar, kamu harcamaları ve toplumsal huzursuzluk değişkenleri de ele alınmıştır. Yapılan EKK tahminleri sonucunda, demokrasinin ekonomik büyümeyi engellemediği ve birçok koşulda artırdığı; yatırımlar, kamu harcamaları ve toplumsal huzursuzluk kanalıyla da dolaylı olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır²⁷².

Aynı yıl Yay tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan 75 ülke üzerine yapılan benzer bir çalışmada da demokrasi ile ekonomik büyüme-gelişme arasındaki ilişki incelenmiştir²⁷³. Yay çalışmasında 1971-1975, 1976-1980, 1981-1985 ve 1986-1990 dönemleri için yatay kesit-zaman serileri kullanmıştır. Demokrasi değişkenini temsilen politik özgürlükleri (politik haklar ve sivil özgürlükler) ele alan araştırmacı yaptığı analizler sonucunda, ekonomik gelişme ile kurumsal yapı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu, ancak kurumsal yapı ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını belirlenmiştir²⁷⁴.

2002 yılında Akçay tarafından yapılan çalışmada kurumsal yapı göstergelerinden olan yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır²⁷⁵. 54 GÜ ve GOÜ için 1960-1995 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada, yapılan panel veri analizleri sonucunda yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu belirlenmiştir²⁷⁶.

Akçay gibi 2003 yılında Lambsdorff tarafından yapılan çalışmada 1974-2000 yıllarına ait panel veriler kullanılarak 69 ülkede yolsuzluğun verimliliği nasıl etkilediği araştırılmıştır²⁷⁷. Regresyon analizlerinin yapıldığı çalışmada yolsuzluk göstergesi altında bürokrasinin kalitesi, sivil özgürlükler, hükümetin istikrarı ile hukuk ve düzen

²⁷¹ Charles Kurzman, Regina Werum, ve Ross E. Burkhart, "Democracy's Effect on Economic Growth: A Pooled Time-Series Analysis, 1951-1980" [Demokrasinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Toplanmış Zaman Serisi Analizi, 1951-1980], *Studies in Comparative International Development*, 37(1), 2002, 3-33.

²⁷² Kurzman vd., 3.

²⁷³ Gülsün Gürkan Yay, "İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama", *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52(1), 2002, 27-54.

²⁷⁴ Yay, 28.

²⁷⁵ Akçay, 1-13.

²⁷⁶ Akçay, 9.

²⁷⁷ Johann Graf Lambsdorff, "How Corruption Affects Productivity", [Yolsuzluk Verimliliği Nasıl Etkiler] *Kyklos*, 56, 4, 2003, 457-474.

değişkenleri ele alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda yolsuzluğun temel olarak düşük verimliliğe yol açtığı tespit edilmemiştir. Ancak alt değişkenler bazında bürokrasinin kalitesi, sivil özgürlükler ve hükümetin istikrarı ile verimlilik arasında pozitif ilişkinin olduğu, hukuk ve düzen ile verimlilik arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır²⁷⁸. Sonuç olarak çalışmada kurumsal yapının ekonomik etkilerinin belirlenebilmesi için göstergeler bazında analizler yapılmasının gerekli olduğu ortaya konulmuştur.

Vieira 1980-2004 dönemini kapsayan çalışmasında 91 GÜ, yükselen piyasa ekonomisi (YPE) ve GOÜ üzerine dinamik panel veri analizi yapmıştır²⁷⁹. GMM tahmin yönteminin kullanıldığı çalışmada kurumsal yapı (bürokrasi, yolsuzluk ile hukuk ve düzen) ile büyüme arasındaki ilişki test edilmiştir. Araştırmacı 1980-2004 dönemini her ülke ve değişken için 1980-1984, 1985-1989, 1990-1994, 1995-1999, 2000-2004 şeklinde beşer yıllık dönemlere ayırmış ve önce 91 ülke için daha sonra 71 yükselen piyasa ekonomisi ve GOÜ için analizleri tekrarlamıştır. Analizler sonucunda kurumsal yapının ekonomik büyümenin teşviki için önemli olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada sonuç olarak kurumların GÜ, YPE ve GOÜ tüm ülkelerin uzun dönemdeki ekonomik büyümeleri için önemli olduğu ortaya konulmuştur²⁸⁰.

Benzer bir çalışmada 2006 yılında Butkiewicz ve Yanikkaya tarafından yapılmıştır²⁸¹. Araştırmacılar kurumsal kalite ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında hukukun üstünlüğü ve demokrasi değişkenlerini ele almışlardır. Hukukun üstünlüğü için bürokrasinin kalitesi, politik yolsuzluk, hükümetin sözleşmeleri ret etme olasılığı, hükümetlerin kamulaştırma riski ve hukukun üstünlüğünü sürdürme alt değişkenleri; demokrasi için ise politik haklar, sivil özgürlükler, politik rejim tipi, demokrasi ve otokrasi alt değişkenler kullanılmıştır. Çalışmanın zaman aralığı 1970-1999 dönemi olup, bu dönem 1970-1979, 1980-1989, ve 1990-1999 biçiminde üç periyota ayrılmıştır. Çalışmada 100 GÜ ve GOÜ üç denklemlerle

²⁷⁸ Lamsdorff, 468-469.

²⁷⁹ FlávioVilela Vieira, "Institutions and Growth: A Dynamic Panel Data Analysis (1980-2004)" [Kurumlar ve Büyüme: Dinamik Panel Veri Analizi (1980-2004)] ss. 1-16, Erişim Tarihi: 22. 05. 2016, www.nea.ie.ufu.br/artigos/Artigo%2010%20Vieira.pdf.

²⁸⁰ Vieira, 1.

²⁸¹ James L. Butkiewicz, Halit Yanikkaya, "Institutional Quality and Economic Growth: Maintenance Of the Rule of Law or Democratic Institutions, or Both?" [Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme: Destekleyen Hukukun Üstünlüğü veya Demokratik Kurumlar yoksa İkisi mi?], *Economic Modelling*, 23 (2006), 648-661.

sistem tahmin etmek için Görünürde İlişkisiz Regresyon Tekniği (GIRT/SUR) veya Üç Aşamalı En Küçük Kareler (3EKK) tahmin yöntemi kullanılmıştır. 3SLS metoduna dayalı analiz sonuçları hukukun üstünlüğü ve demokratik sistemlerin ekonomik büyümeyi etkilediğini göstermiştir. Ayrıca özellikle GOÜ'lerde demokratik sistemlerin ekonomik büyüme üzerindeki önemli olduğu tespit edilmiştir. GIRT/SUR sonuçlarına göre ise hukukun üstünlüğü büyümeyi artırmakta, buna karşın demokratik kurumlar büyümeyi önemli ölçüde etkilememektedir. Araştırmacılara göre bulgular kullanılan ekonometrik yöntem ve örnek seçimine karşı oldukça duyarlıdır²⁸².

Aynı yıl yapılan başka bir çalışmada Easterly vd.'ye aittir²⁸³. 1972-1998 (ve 1984-1998) dönemine ait panel verilerin kullanıldığı çalışmada, sosyal uyum, kurumlar ve büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sosyal uyum için veriler 57 GOÜ ve 25 yüksek gelirli ülkeye (YGÜ), güven için veriler ise 11 YGÜ ve 23 GOÜ'ye aittir. Kurumsal değişkenler hesap verebilirlik, bürokrasinin kalitesi, sivil özgürlükler, mülkiyet hakları ve kurallara dayalı yönetim, hükümetin etkinliği, hukukun üstünlüğü, rüşvetin olmaması, şiddet ve politik istikrarsızlığın yokluğu, düzenleyici yükün olmaması, hukuk ve düzen ile politik haklar gibi değişkenlerden oluşmaktadır. Değişkenlerin yıl aralığı ise genellikle farklı olduğu görülmüştür. Çalışmada yapılan 3EKK analizleri sonucunda sosyal uyumun fazla olmasının kurumların daha iyi olmasına yol açacağı; daha iyi kurumların ise yüksek büyümeyi teşvik edeceği tespit edilmiştir²⁸⁴.

Demirtaş ve Akçay tarafından 2006 yılında yapılan başka bir çalışmada ise kurumların büyüme üzerindeki etkisi Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır²⁸⁵. 54 AGÜ ve GOÜ ile 17 GÜ üzerine yapılan çalışmada, 1995-2002 yıllarına ait panel veriler kullanılmış ve EKK yöntemiyle tahminlerde bulunulmuştur. Kurumsal yapı faktörleri olarak söz hakkı ve hesap verebilirlik, politik istikrar, bürokrasinin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukuk sistemi ve yolsuzlukla mücadele ele alınmıştır. Bu değişkenlerin toplamından kurumsal iyilik değişkeni

²⁸² Butkiewicz ve Yanikkaya, 659-660.

²⁸³ William Easterly, Jozef Ritzan, Michael Woolcock, "Social Cohesion, Institutions, and Growth" [sosyal uyum, Kurumlar ve Büyüme], *Economics & Politics*, Vol. 18 Issue 2, Jul 2006, pp, 103-120.

²⁸⁴ Easterly vd., 113.

²⁸⁵ Gökhan Demirtaş ve Selçuk Akçay, "Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Kanıt", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 2006, 15-33.

meydana getirilerek analizler yapılmıştır. Analizler sonucunda söz hakkı ve hesap verebilirlik istatistiki bakımından anlamsız çıkmış olsa da hukukun üstünlüğü, politik istikrarın, bürokrasinin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, yolsuzlukla mücadelenin yüksek olduğu ülkelerde DYY'nin arttığı tespit edilmiştir²⁸⁶.

Arslan 2007 yılında yaptığı çalışmada 1995-2004 dönemi için 112 ülkenin kurumsal yapı değişkenlerinin (siyasi haklar, endeksi, sivil haklar endeksi, yolsuzluk endeksi, kreditor hakları endeksi, ticari politikalar endeksi, devlet müdahalesi endeksi, yabancı yatırımlar ile ilgili kurum ve kurallar, mülkiyet haklarının korunması endeksi, düzenlemeler endeksi ve kayıt dışılık endeksi) panel veri analizi ile ekonomik büyüme oranı ve kişi başına düşen reel GSYİH üzerindeki etkisini araştırmıştır²⁸⁷. Çalışmada öncelikle tüm ülkeler, daha sonra ise Dünya Bankası'nın gelir seviyesine göre yaptığı tasniften hareketle dört ayrı gelir grubuna göre ülkeler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda tüm ülkeler bazında kurumsal yapının hem kişi başına düşen reel GSYİH'yi hem de ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği tespit edilmiştir. Gelir grupları bazında ise demokratik kurumların AGÜ ve GÜ'ler üzerindeki etkilerinin farklı büyüklükte ve yönde olduğu belirlenmiştir²⁸⁸. Sonuç olarak çalışmada kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve kurumların kalitesine göre farklılık gösterdiği ve ülkelerin kendi öznel koşullarına uygun kurumsal yapı oluşturmalarının gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

2008 yılında Yang tarafından yapılan çalışmada 138 GÜ ve GOÜ için 1968-2002 dönemine ait veriler kullanılarak demokrasi ve büyüme dalgalanmaları ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır²⁸⁹. Çalışmada yöntem olarak Genelleştirilmiş Dinamik Panel Veri (GMM) analizi kullanılmıştır. Analizlerden elde edilen sonuçlara göre demokrasi ve ekonomik dalgalanmalar arasında güçlü bir ilişki bulunmamaktadır, yani ülkelerin yönetim şekilleri ekonomik büyüme oranlarının istikrarı üzerinde çok etkili değildir²⁹⁰. Araştırmacı bu bulgulardan hareketle demokrasi ve büyüme dalgalanmaları arasındaki ilişkinin toplumun etnik yapısına bağlı olduğunu, yüksek derecede etnik çeşitliliğin

²⁸⁶ Demirtaş ve Akçay, 26.

²⁸⁷ Arslan, 1-211.

²⁸⁸ Arslan, 149.

²⁸⁹ Benhua Yang, "Does Democracy Lower Growth Volatility? A Dynamic Panel Analysis", [Demokrasi Büyüme Dalgalanmalarını düşürür mü? Dinamik Panel Analizi], *Journal of Macroeconomics*, 30 (2008), 562-574.

²⁹⁰ Yang, 572.

olduğu ülkelerde demokrasinin ekonomik dalgalanmaların önemli derecede azalttığını etnik çeşitliliğin düşük olduğu ülkelerde ise bu etkilemenin önemli olmadığını ifade etmiştir.

Benzer bir çalışma da 2009 yılında Klomp ve Haan tarafından yapılmıştır²⁹¹. Araştırmacılar 100'ün üzerinde AGÜ, GOÜ ve GÜ üzerine yaptıkları çalışmada 1960-2005 dönemine ait panel veri kullanmışlar ve dinamik panel veri analizi yapmışlardır. Çalışmanın amacı politik kurum yapı (rejim tipi, politik istikrar ve politika belirsizliği) değişkenlerinin iktisadi dalgalanmalar yoluyla ekonomik büyüme üzerindeki etkisini belirlemektir. Yapılan analizler sonucunda politik istikrarsızlık, politika belirsizliği ve demokrasi arasında güçlü bir etkileşim olduğu ve demokratik rejim sistemlerinde etkin politik kurumsal yapının iktisadi dalgalanmaları azaltarak büyüme pozitif katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır²⁹². Sonuç olarak çalışmada seçilen yönetim şekline uygun kurumsal yapılaşmanın ekonomik istikrar açısından önemli olduğuna vurgu yapılmıştır.

2009 yılında konu ile ilgili olarak Stockemer tarafından yapılan çalışmada, demokrasi ve iyi yönetim ilişkisinin kalkınma üzerindeki etkisi incelenmiştir²⁹³. Bu çalışmada 1996-2004 dönemine ait veriler kullanılarak, 18 Latin Amerika ülkesi ve 45 Afrika ülkesi için EKK tahminleri yapılmıştır. Yönetişim göstergeleri olarak politik istikrar ve şiddetin yokluğu, düzenlemelerin kalitesi, hükümetin etkinliği ve yolsuzlukların kontrolü değişkenlerinin ele alındığı çalışmada, hem Latin Amerika ülkelerinde hem de Afrika ülkelerinde demokrasi ve iyi yönetim arasında güçlü bir ilişkinin olduğu, demokrasinin arttığı ülkelerde daha iyi yönetişime doğru gidildiği belirlenmiştir. Araştırmacılar elde edilen bulgulardan hareketle söz konusu ilişkinin kalkınmayı, yüksek büyüme oranlarını ve yüksek hayat standartlarını tetikleyebileceğini ifade etmişlerdir²⁹⁴.

Aynı yıl Yıldırım tarafından başka bir çalışmada ise ülkeler arası büyüme performansındaki farklılıklar ve kurumsal yapı bağlantısı ortaya konulmaya

²⁹¹ Jeroen Klomp, Jakob de Haan, "Political Institutions and Economic Volatility", [Politik Kurumlar ve Ekonomik Dalgalanmalar], *European Journal of Political Economy*, 25 (2009), 311-326.

²⁹² Klomp, ve Haan, 321.

²⁹³ Daniel Stockemer, "Does democracy Lead to Good governance? The Question Applied to Africa and Latin America"[Demokrasi İyi Yönetişime Yol Açar mı? Afrika ve Latin Amerika Üzerine Uygulanan Soru], *Global Change, Peace & Security*, 21(2), 2009, 241-255.

²⁹⁴ Stockemer, 2009, 254-255.

çalışılmıştır²⁹⁵. 96 ülke için 1975-2005 dönemini kapsayan verilerin kullanıldığı araştırmada, statik ve dinamik panel veri analizlerine yer verilmiştir. Kurumsal yapı değişkenleri olarak ekonomik özgürlükler ile politik ve sivil haklar değişkenleri incelenmeye tabi tutulmuş ve üç farklı model oluşturulmuştur. Birinci modelde ekonomik özgürlükler ile politik ve sivil haklar birlikte değerlendirilirken, ikinci modelde politik ve sivil haklar üçüncü model ise ekonomik özgürlükler değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Üç modelin tahmini sonucunda genel olarak Arslan (2007)'nin bulgularını destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre gelişmişlik düzeyi yükseldikçe kurumların ekonomik performans üzerindeki pozitif katkısı da giderek artmaktadır²⁹⁶. Sonuç olarak çalışmada kurumsal yapının ekonomik büyüme farklılıklarına neden olduğuna ve iyi kurumsal yapıya sahip olan ülkelerin iktisadi büyüme performansları daha yüksek olduğuna vurgu yapılmıştır.

Konu ile ilgili olarak 2010 yılında Huang tarafından yapılan çalışmada, politik kurumlar (demokrasi, otokrasi vb.) ile finansal kalkınma arasındaki ilişki incelenmiştir²⁹⁷. 90 GOÜ ve GÜ için 1960-1999 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada EKK, GMM ve LSDV tahmin yöntemlerinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda kullanılan yöntemlere göre bulguların değişiklik göstermediği ve kurumsal gelişmenin finansal kalkınma üzerindeki etkisinin kısa dönemde ve başta düşük gelirli ülkeler için pozitif olduğu bulgusuna ulaşılmıştır²⁹⁸.

Kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen önemli çalışmalardan bir diğeri de 2011 yılında Valeriani ve Peluso tarafından yapılmıştır²⁹⁹. Araştırmacılar 181 AGÜ, GOÜ ve GÜ için 1950-2009 dönemine ait panel veriler kullanarak, kurumsal kalite ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. EKK regresyon analizlerinin yapıldığı araştırmada kurumsal yapı kalitesine ilişkin sivil özgürlükler, veto edenlerin sayısı ve hükümetin kalitesi gibi değişkenlere yer verilmiştir. Panel veri analizi sonucunda üç kurumsal değişkenin de

²⁹⁵ Yıldırım, 1-255.

²⁹⁶ Yıldırım, 238.

²⁹⁷ Yongfu Huang, "Political Institutions and Financial Development: An Empirical Study" [Politik Kurumlar ve Finansal Kalkınma: Ampirik Bir Çalışma], *World Development*, 38(12), 2010, 1667-1677,

²⁹⁸ Huang, 1675.

²⁹⁹ Elisa Valeriani, Sara Peluso, "The Impact of Institutional Quality on Economic Growth and Development: An Empirical Study" [Kurumsal Kalitenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma], *Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology*, Issue 6, October 2011, 1-25.

ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır³⁰⁰. Araştırmacılar kurumsal yapının kalite düzeyindeki yükselmenin GÜ'lerin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinin diğer ülke gruplarına göre daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.

Law vd. 2013 yılında ekonomik kalkınma ve kurumlar arasındaki ilişkiyi tespit amacıyla panel veri Granger nedensellik analizini kullanarak 15 yüksek gelirli, 15 üst orta gelirli, 15 alt orta gelirli ve 15 düşük gelirli toplam 60 ülke üzerinde uygulama yapmışlardır³⁰¹. 1990-2008 dönemine ait veriler, Uluslararası Ülke Risk Rehberi (International Country Risk Guide-ICRG) ve Dünya Yönetişim Göstergeleri (World Governance Indicators-WGI) olmak üzere iki farklı endeksten temin edilmiştir. ICRG endeksi yolsuzluk, hukuk ve düzen ile bürokrasinin kalitesi olmak üzere üç değişken içerdiği WGI endeksinden de sadece bu üç değişkene denk gelen yolsuzlukların kontrolü, hukukun üstünlüğü ve hükümetin etkinliği değişkenleri ele alınmıştır. Çalışma sonucunda sonunda tüm ülkeler üzerinde kalkınma ile kurumlar arasında çift yönlü nedenselliğin olmadığı, yüksek gelirli ülkelerde iyi kurumsal kalitenin ekonomik kalkınmayı teşvik ettiği, düşük gelirli ülkelerde de tersine ekonomik kalkınmanın kurumsal kaliteyi teşvik ettiği tespit edilmiştir³⁰².

Aynı yıl Kılışlı vd. tarafından yapılan çalışmada, ekonomik performans ve kurumlar arasındaki ilişki 36 Sahra Altı Afrika ülkesi için 1996-2010 dönemine ait veriler kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır³⁰³. Kurumsal yapı göstergeleri olarak düzenlemelerin kalitesi, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü, hükümetin etkinliği, politik istikrar ve şiddetin olmaması ele alınmış ve OLS, GMM ve System GMM tahmin yöntemleri ile panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmada kurumların bu ülkelerde büyümeyi desteklediği, kurumsal kalitenin artmasıyla ekonomik büyümenin artacağı ve değerlendirilen değişkenlerin içerisinde hukukun

³⁰⁰ Valeriani ve Peluso, 23.

³⁰¹ Siong Hook Law, Thong Cheen Lim, Normaz Wana Ismail, "Institutions and Economic Development: A Granger Causality Analysis of Panel Data Evidence" [Kurumlar ve Ekonomik Kalkınma: Panel Veri Granger Nedensellik Analizi], *Economic Systems*, 37 (2013), 610–624.

³⁰² Law vd., 622.

³⁰³ A. A. Kılışlı, H. I. Mobolaji (PH.D.), M. A. Yaru and A. T. Yakubu, "Institutions and Economic Performance in Sub-Saharan Africa: A Dynamic Panel Data Analysis"[Sahra Altı Afrika Ülkelerinde Kurumlar ve Ekonomik Performans: Dinamik Panel Veri Analizi], *Journal of African Development* Vol. 15 #2, Fall 2013, 91-120.

üstünlüğü ve düzenlemelerin kalitesi değişkenlerin en önemli değişkenler olduğu şeklinde sonuçlar elde edilmiştir³⁰⁴.

Stockemer 2009 yılında yaptığı çalışmasına benzer bir çalışmayı 2014 yılında da yapmıştır³⁰⁵. Bu çalışmada araştırmacı, düşük, orta düşük, yüksek ve orta yüksek gelirli ülkelerde rejim tipi, iyi yönetim ve ekonomik kalkınma ilişkisini incelemiş ve 1996, 1998, 2000, 2002, 2004 ve 2009 yıllarına ait veriler kullanarak 170'den fazla ülke için EKK tahminlerinde bulunmuştur. İlk olarak rejim tipi ve yönetim arasındaki ilişki daha sonra yönetim kalkınma ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada, iyi yönetim göstergeleri olarak hükümetin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi ve yolsuzlukların kontrolü ele alınmıştır. Yapılan tahminler sonucunda, rejim tipi ve iyi yönetim arasında güçlü bir ilişkinin var olduğu ve bu ilişkinin kalkınmaya pozitif katkı sağladığı belirlenmiştir. Araştırmacıya göre demokratik ülkelerdeki yönetim demokratik olmayan ülkelere göre daha iyi durumdadır ve bu ülkeler daha iyi ekonomik ve sosyal şartlara sahiptirler³⁰⁶.

Kaplan ve Yapraklı 2014 yılında yaptıkları çalışmada kurumların büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır³⁰⁷. 48 orta gelirli ülkenin 2002-2011 dönemine ait verilerini panel veri analizi ile test eden yazarlar kurumsal yapı bileşenleri olarak politik istikrar ve şiddetin yokluğu, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü ile hükümetin etkinliği bileşenlerini kullanmışlardır. Bu bileşenlerden politik istikrar ve şiddetin yokluğu, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin pozitif buna karşın hükümetin etkinliği bileşenin ise negatif olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca bir bütün olarak kurumların, iktisadi büyümeye düşük düzeyde de olsa katkıda bulunduğu tespit edilmiştir³⁰⁸.

³⁰⁴ Kılışlı vd., 105.

³⁰⁵ Daniel Stockemer, "Regime Type and Good Governance in Low and High Income States: What Is The Empirical Link?" [Düşük ve Yüksek Gelirli Ülkelerde Rejim tipi ve İyi Yönetişim: Ampirik İlişki nedir?], *Democratization*, 21 (1), 2014, 118-136.

³⁰⁶ Stockemer, 131-132.

³⁰⁷ Fatih Kaplan, Sevda Yapraklı, "The Impacts of Institutions, Openness and Macroeconomic Stability on Economic Growth: A Panel Data Analysis in Middle Income Countries" [Kurumlar, Açıklık ve Makroekonomik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Orta Gelirli Ülkelerde Panel Veri Analizi], *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 20, 2014, 104-123.

³⁰⁸ Kaplan ve Yapraklı, 116.

Aynı yıl Aytun ve Akın, 30 üst gelir, 22 üst orta gelir grubu, 17 alt orta gelir grubu ve 14 alt gelir grubu ülkeleri kapsayacak bir çalışma yapmışlardır³⁰⁹. Toplamda 83 ülkenin 2000-2010 dönemine ait verileri ve panel nedensellik analizi yardımıyla kurumsal kalite ve iktisadi büyüme bağıntısı hesaplanmaya çalışılmıştır. GMM tahmin yönteminin kullanıldığı çalışmanın sonucunda bütün ülkelerin bulunduğu modelde iki yönlü nedenselliğin olduğu, alt gelir gurubunda iki yönde de nedenselliğin olmadığı, her iki orta gelir grubunda kurumsal kaliteden iktisadi büyümeye doğru bir nedenselliğin olduğu ve son olarak yüksek gelir grubunda çift yönlü nedenselliğin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır³¹⁰.

Aynı yıl yapılan başka bir çalışma ise Emara ve Jhonsa'ya aittir³¹¹. Araştırmacılar, 22 MENA (Middle East and North Africa) ülkesi için yönetim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmada öncelikle 197 ülkenin 2009 yılındaki düzenlemelerin kalitesi, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü, hükümetin etkinliği, politik istikrar ölçütlerine ait yatay kesit verilerini OLS ve 2SLS yöntemi ile tahmin etmişlerdir. Sonuç olarak yönetim kalitesinin artmasının kişi başına düşen geliri artırdığı belirlenmiştir. Daha sonra sadece 22 MENA ülkesi için analizler tekrarlanmış, ancak bu ülkelerin çoğunda düşük yönetim göstergelerine karşın büyüme oranlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yazarlar büyüme üzerinde yönetimden çok petrol ve turizm gelirlerinin etkili olduğunu, ancak yüksek hayat standartlarının ayaklanmalar nedeniyle kırılabilir olduğunu ve bu nedenle MENA ülkelerinde yönetim kalitesinin artırılmasının büyümenin sürdürülebilirliğine katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir³¹².

2015 yılında Pere, yönetim ve ekonomik kalkınma arasındaki bağıntıyı incelemek için Batı Balkan ülkeleri (Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan) üzerine bir çalışma yapmıştır³¹³. Çalışmada 1996-

³⁰⁹ Cengiz Aytun, Cemil Serhat Akın, "Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme: Panel Nedensellik Analizi", *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 2014, ss, 89-100.

³¹⁰ Aytun ve Akın, 97.

³¹¹ Noha Emara, Eric Jhonsa, "Governance and Economic Growth: Interpretations for MENA Countries" [Yönetişim ve Ekonomik Büyüme: MENA Ülkeleri İçin Çıkarımlar], *Topics in Middle Eastern and African Economies*, 16 (2), 2014,164-183.

³¹² Emara ve Jhonsa, 180.

³¹³ Engjell Pere, "The Impact of Good Governance in the Economic Development of Western Balkan Countries" [Batı Balkan Ülkelerinde İyi Yönetişimin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi], *European Journal of Government and Economics*, 4 (1), 2015, 25-45.

2012 dönemine ait veriler kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Kullanılan değişkenler; yönetimin hesap verebilirliği, politik istikrar ve şiddetin olmaması, hükümetin etkinliği, yolsuzluğun kontrolü, hukukun uygulanması ve yasal sistem şeklindedir. Çalışma sonucuna göre yönetişimin iyileşmesi (Hırvatistan hariç) diğer altı ülkede yavaş ve ortalamanın altında kalmıştır. Politik istikrar ve şiddetin olmaması, hükümetin etkinliği, yolsuzluğun kontrolü ve hukukun uygulanması değişkenleri yine bu altı ülke için negatif etkiye sahiptir. Hırvatistan için çoğu göstergeler pozitif etkiye sahiptir. Pere, bazı durumlarda bu göstergelerin negatif bazı durumlarda pozitif olmasını, yönetim ve ekonomik büyüme arasında dağınık bağımlı bir ilişki olmasına bağlamıştır³¹⁴.

Aynı yıl Güney, yönetim ve sürdürülebilir kalkınma korelasyonunu ortaya koymak için yönetişimin 6 göstergesi olan bürokratik kalite, hukukun üstünlüğü, çok seslilik ve hesap verebilirlik, yolsuzluk, politik istikrar ve şiddet yokluğu ile hükümet etkinliği bileşenlerini kullanarak OECD ülkeleri üzerinde araştırma yapmıştır³¹⁵. Araştırmada 1996-2012 dönemine ait veriler kullanılmış ve Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) yöntemi ile panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda yönetişimin sürdürülebilir kalkınmayı pozitif etkilediği ve bu etkinin önemli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır³¹⁶. Güney 2016 yılında benzer bir çalışma daha yaparak söz konusu ilişkiyi 27 Avrupa Birliği (AB) üyesi ülke için araştırmıştır³¹⁷. AB için de 1996-2012 dönemine ait aynı kurumsal yönetim göstergeleri kullanılmış ve Sıradan En Küçük Kareler (SEKK) ve GEKK yöntemiyle panel veri tahminleri yapılmıştır. Araştırmacı yaptığı analizler sonucunda 2015 yılında yaptığı çalışmanın bulgularını destekler yönde bulgulara ulaşmıştır³¹⁸.

Kalkınma ve yönetim ilişkisini 2016 yılında ele alan bir diğer önemli araştırmada Aydın ve Şimşek tarafından yapılmıştır³¹⁹. Araştırmacılar Türkiye dâhil 25

³¹⁴ Pere, 38.

³¹⁵ Taner Güney, “Yönetişim Ve Sürdürülebilir Kalkınma: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (2), 2015, 349-363.

³¹⁶ Güney, 360.

³¹⁷ Taner Güney, “AB Üyesi Ülkelerde Yönetişimin Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 2016, 193-205.

³¹⁸ Güney, 201.

³¹⁹ Halil İbrahim Aydın, Türker Şimşek, “Kalkınma-Yönetişim İlişkisi: MENA Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama”, Halil İbrahim Aydın ve Yunus Emre Özer (edit.), *Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar*, (ss. 187-204), Orion Kitabevi, Ankara 2016, 187-204.

MENA ülkesi ve 2002-2013 zaman aralığına ait veriler ile GMM tahmin yöntemini kullanarak panel veri analizi yapmışlardır. Kullanılan yönetim göstergeleri ise ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, politik istikrar ve şiddetin yokluğu, hükümetin etkinliği, düzenlemenin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolüdür. Analiz sonuçlarına göre bu ülkelerde hükümetin etkinliği, düzenlemenin kalitesi, hukukun üstünlüğü kalkınmayı pozitif olarak etkilediği ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, politik istikrar ve şiddetin yokluğu ile yolsuzluğun kontrolü değişkenleri kalkınmayı negatif etkilemektedir³²⁰.

1998-2016 dönemindeki çeşitli yıllarda çok ülkeli/yatay kesit ve panel veri analizlerine dayalı olarak yapılan temel uygulamalı çalışmaların özeti Tablo 2,1’de verilmiştir.

³²⁰ Aydın ve Şimşek, 200-201.

Tablo 2.1. Çok Ülkeli/Yatay Kesit ve Panel Veri Analizlerine Dayalı Çalışmalar

Çalışmanın Yazar(lar)ı ve Yılı	Çalışmanın Zaman Dilimi	Örneklem Alınan Ülkeler	Tahmin Yöntemi	Kullanılan Kurumsal Alt Yapı Göstergeleri	Sonuç
Svensson-1998	1960-1985	101 Ülke	OLS ve 3SLS	Hukukun üstünlüğü, Hükümetteki yolsuzluklar, Bürokrasinin kalitesi, Özel yatırımları kamulaştırma ve sözleşmeleri tanımama, Bürokratik gecikmeler vb.	Kurumsal kalite, politik ve sosyal değişkenler yatırımları direk etkilememektedir.
Campos ve Nugent -1999	-----	108 Latin Amerika ve Doğu Asya Ülkeleri	OLS	Yetkililerin işe alma yönetmenliği, Yöneticilerin sınırları, Katılımcı rekabet, Sivil özgürlükler, Politik haklar, Bürokrasinin etkinliği, Bürokrasinin kalitesi vb.	Doğu Asya ülkelerinde bürokrasinin kalitesi, Latin Amerika ülkelerinde ise hukukun üstünlüğü kalkınma üzerinde etkilidir.
Kurzman vd. -2002	1951-1980	106 Ülke	OLS	Demokrasi	Demokrasinin yatırımlar, kamu harcamaları ve toplumsal huzursuzluk kanalıyla büyüme üzerinde etkisi bulunmaktadır.
Gülsün Gürkan Yay-2002	1971-1990	75 AGÜ ve GOÜ	OLS	Demokrasi	Ekonomik gelişme ile demokrasi arasında pozitif ilişki vardır. Ancak demokrasi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki yoktur
Akçay-2002	1960-1995	54 GÜ ve GOÜ	OLS	Yolsuzluk	Yolsuzluğun iktisadi büyüme üzerindeki etkisi negatiftir.
Lambsdorff-2003	1974-2000	69 Ülke	OLS	Yolsuzluk	Yolsuzluk düşük verimliliğe neden olmaktadır.
Vieira-2005	1980-2004	91 GÜ, GOÜ ve YPE	GMM	Hukuk ve düzen, Bürokrasi ve Yolsuzluk	Hukuk ve düzen, bürokrasi ile yolsuzluk ekonomik büyümenin teşviki için önemlidir.
Butkiewicz ve Yanikkaya-2006	1970-1999	100 GÜ ve GOÜ	SUR ve 3SLS	Hukukun üstünlüğü ve Demokrasi	Hukukun üstünlüğü ve demokratik sistemler ekonomik büyümeyi etkilemektedir.
Easterly vd. -2006	1972-1998 1984-1998	36 YGÜ ve 80 GOÜ	3SLS	Hesap verebilirlik, Bürokrasinin kalitesi, Sivil özgürlükler, Mülkiyet hakları ve kurallara dayalı yönetim, Hükümetin Etkinliği vb.	Sosyal uyumun fazla olması daha iyi kurumları daha iyi kurumlar da yüksek büyümeyi sağlayacaktır.
Demirtaş ve Akçay-2006	1995-2002	71 AGÜ, GOÜ ve GÜ	EKKY	Söz hakkı ve hesap verebilirlik, Politik istikrar, Bürokrasinin etkinliği, Düzenlemelerin kalitesi vb	Kurumsal kalitenin yüksek olduğu ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların artacaktır.

Tablo 2.1. (Devamı)

Çalışmanın Yazar(lar)ı ve Yılı	Çalışmanın Zaman Dilimi	Örneklem Alınan Ülkeler	Tahmin Yöntemi	Kullanılan Kurumsal Alt Yapı Göstergeleri	Sonuç
Arslan-2007	1995-2004	112 Ülke	-----	Siyasi haklar endeksi, Sivil haklar endeksi, Yolsuzluk endeksi, Kreditor hakları endeksi, Ticari politikalar endeksi vb.	Kurumsal yapı hem kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hâsıla hem de ekonomik büyüme üzerinde önemli derecede etkilidir.
Yang-2008	1968-2002	138 Ülke	GMM	Demokrasi	Demokrasi ve ekonomik dalgalanmalar arasındaki ilişkinin güçlü olmadığı belirlenmiştir.
Klomp ve Haan -2009	1960-2005	100'den Fazla Ülke	-----	Rejim tipi, Politik istikrar ve Politika belirsizliği	Demokrasi ve iktisadi dalgalanmalar arasındaki ilişkinin negatif olduğu demokrasinin ekonomik dalgalanmaları azalttığı görülmüştür.
Stockemer-2009	1996-2004	18 Latin Amerika ve 45 Afrika Ülkesi	OLS	Demokrasi, Politik istikrar ve Şiddetin yokluğu, Düzenlemelerin kalitesi, Hükümetin etkinliği ve Yolsuzlukların kontrolü	Demokrasi ve iyi yönetim arasında güçlü bir ilişki vardır. Bu da kalkınma, büyüme ve yüksek hayat standartlarına katkıda bulunmaktadır.
Yıldırım-2009	1975-2005	96 Ülke	-----	Ekonomik özgürlükler ile Politik ve Sivil haklar	İyi kurumsal yapıya sahip olan ülkelerin iktisadi büyüme performansları daha yüksektir.
Huang-2010	1960-1999	90 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke	OLS, GMM, LSDV	Demokrasi ve Otokrasi	Kurumsal gelişmenin finansal kalkınma üzerindeki etkisi kısa dönemde ve başta düşük gelirli ülkeler için pozitifdir.
Valeriani ve Peluso-2011	1950-2009	181 Ülke	OLS	Sivil özgürlükler, Veto yapanların sayısı ve Hükümetin kalitesi	Üç kurumsal değişkenin de ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır.
Law vd. -2013	1990-2008 1990-2008 1996-2008	15 YG, 15 ÜOG, 15 AOG ve 15 DGÜ	Granger Nedensellik	Yolsuzluk, Hukuk ve düzen ile Bürokrasinin kalitesi	Yüksek gelirli ülkelerde kurumlar ekonomik kalkınmayı, düşük gelirli ülkelerde ise ekonomik kalkınma kurumsal kaliteyi teşvik etmektedir.
Kılışlı vd. -2013	1996-2010	36 Sahra Altı Afrika ülkesi	OLS, GMM ve System GMM	Düzenlemelerin kalitesi, Hesap verebilirlik, Hukukun üstünlüğü, Yolsuzluğun kontrolü, Hükümetin etkinliği vb.	Kurumlar ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Bu ülkeler için hukukun üstünlüğü ve düzenlemelerin kalitesi en önemli değişkenlerdir.
Stockemer-2014	1996-2009	170'ten fazla ülke	Doğrusal Regresyon Modeli	Rejim tipi, Hükümetin etkinliği, Düzenlemelerin kalitesi ve Yolsuzlukların kontrolü	Demokratik ülkelerde yönetim demokratik olmayan ülkelere göre daha iyidir ve bu ülkeler daha iyi ekonomik ve sosyal şartlara sahiptir.
Kaplan ve Yapraklı-2014	2002-2011	48 OGÜ	-----	Politik istikrar ve şiddetin yokluğu, Düzenlemelerin kalitesi vb.	Kurumlar iktisadi büyümeye düşük düzeyde de olsa katkı sağlamaktadır.

Tablo 2.1. (Devamı)

Çalışmanın Yazar(lar)ı ve Yılı	Çalışmanın Zaman Dilimi	Örneklem Alınan Ülkeler	Tahmin Yöntemi	Kullanılan Kurumsal Alt Yapı Göstergeleri	Sonuç
Aytun ve Akın -2014	2000-2010	30 ÜG, 22 ÜOG, 17 AOG 14 AG Ülkeleri	GMM	Kurumsal kalite endeksi	Kurumsal yapı ve iktisadi büyüme arasında gelir gruplarına göre değişiklik gösteren nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Emara ve Jhonsa-2014	2009	197 Ülke ve 22 MENA Ülkesi	OLS, 2SLS	Düzenlemelerin kalitesi, Hesap verebilirlik, Hukukun üstünlüğü, Yolsuzluğun kontrolü, Hükümetin etkinliği ve Politik istikrar	Genel olarak yönetim kalitesinin artması kişi başına düşen geliri artırmaktadır. Ancak MENA ülkelerinin çoğunda düşük yönetim göstergelerine rağmen başka nedenlerden dolayı büyüme oranları yüksektir.
Pere -2015	1996-2012	7 Batı Balkan Ülkesi	-----	Yönetimin hesap verebilirliği, Politik istikrar ve şiddetin olmaması, Hükümetin etkinliği, Yolsuzluğun kontrolü, Hukukun uygulanması ve yasal sistem	Politik istikrar ve şiddetin olmaması gibi bazı değişkenleri Hırvatistan haricindeki 6 ülkede negatif etkiye sahipken, Hırvatistan için çoğu değişken pozitif etkiye sahiptir.
Güney-2015	1996-2012	OECD Ülkeleri	GEKK	Bürokratik kalite, Hukukun üstünlüğü, Çok seslilik ve hesap verebilirlik vb.	Yönetişim sürdürülebilir kalkınmayı pozitif etkilemektedir.
Güney-2016	1996-2012	AB Ülkeleri ve Türkiye	SEKK, GEKK	Bürokratik kalite, Hukukun üstünlüğü, Çok seslilik ve hesap verebilirlik vb.	Yönetişim sürdürülebilir kalkınmayı pozitif etkilemektedir
Aydın ve Şimşek-2016	2002-2013	25 MENA Ülkesi (Türkiye'de dâhil)	GMM	İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, Politik istikrar ve şiddetin yokluğu, Hükümetin etkinliği, Düzenlemelerin kalitesi, Hukukun üstünlüğü ve Yolsuzluğun kontrolü	Hükümetin etkinliği, Düzenlemelerin kalitesi, Hukukun üstünlüğü kalkınmayı pozitif, ifade özgürlüğü, Politik istikrar ve yolsuzluğun kontrolü ise kalkınmayı negatif etkilemektedir.

2.1.2. Zaman Serisi Analizlerine Dayalı Çalışmalar

Kurumsal yapının yerel/ulusal düzeyde büyüme-kalkınmaya etkisini araştıran zaman serisi analizlerine dayalı ilk çalışmalardan biri 1997 yılında Guseh tarafından yapılmıştır³²¹. Araştırmacı hükümetin, ekonomik ve politik kurumları da göz önünde bulundurarak, ekonomideki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmada gelişmekte olan 59 orta gelirli ülkenin 1960-1985 dönemine ait zaman serisi verileri kullanılmış ve OLS tahmin yöntemiyle analizler yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda hükümet yönetimi bazında kurumların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ve bu olumsuz etkinin demokratik olmayan sistemlerde demokratik olan sistemlere göre üç kat daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır³²². Böylece kamu yönetiminin ekonomi ve ekonomik büyüme üzerinde son derece etkili olduğu gerçeği ortaya konulmuştur.

Landman 1999 yılında yaptığı çalışmada, kurumsal yönetim şekilleri bağlamında demokrasi ve kalkınma ilişkisini 17 Latin Amerika ülkesi için ekonometrik analizlerle incelemeye çalışmıştır³²³. Çalışmada demokrasi değişkeni için farklı ölçümler kullanılmış ve 1972-1995 dönemine ait zaman serileri ile EKK tahminleri yapılmıştır. Yapılan tahminler sonucunda, ekonomik kalkınma ve demokrasi arasında pozitif ilişki bulunamamıştır³²⁴.

2000 yılında Chong ve Calderon tarafından yapılan çalışmada, Business Environmental Risk Intelligence-BERI ve ICRG kuruluşlarından alınan kurumsal yapı göstergelerine ait veriler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir³²⁵. BERI kaynaklı veriler (kamulaştırma potansiyeli, bürokratik gecikmeler, sözleşmelerin uygulanabilirliği ve alt yapı kalitesi) 35 GOÜ ve 15 GÜ için 1972-1995 dönemine aittir. ICRG kaynaklı veriler (sözleşmeleri tanımama, kamulaştırma riski, devletteki

³²¹ James S. Guseh, "Government Size And Economic Growth In Developing Countries: A Political-Economy Framework"[Gelişmekte olan Ülkelerde Hükümetin Boyutu ve Ekonomik Büyüme: Politik-Ekonomik Bir Çerçeve], *Journal of Macroeconomics*, 19 (1), 1997, 175-192.

³²² Guseh, 185.

³²³ Todd Landman, "Economic Development and Democracy: The View From Latin America"[Ekonomik Kalkınma ve Demokrasi: Latin Amerika'dan Bakmak], *Political Studies*, XLVII, 1999, XLVII, 607-626.

³²⁴ Landman, 624.

³²⁵ Alberto Chong ve Cesar Calderon, "Causality and Feedback Between Institutional Measures and Economic Growth" [Kurumsal Değişkenler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik ve Geribildirim], *Economics And Politics*, Vol: 12, 2000, 69-81.

yolsuzluklar, hukuk ve düzen, bürokrasinin kalitesi) ise 87 GOÜ ve 23 GÜ için 1982-1995 dönemine aittir. Zaman serisi analizlerine dayalı tahminler sonucunda, her iki kuruluştan alınan verilerin sonucu değiştirmedığı ve kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir³²⁶.

Paldam ve Gundlach 2008 yılında yaptıkları çalışmada, kurumsal kalitenin büyük göstergesi olarak demokrasiyi ve küçük göstergesi olarak yolsuzluğu ele almışlar ve kurumlar ile kalkınma arasındaki ilişkiyi nedensellik analizi ile incelemişlerdir³²⁷. Demokrasi değişkeni için 1960-2000 dönemine ve 155 ülkeye ait veriler ele alınmış ve 10 yılın ortalaması alınacak şekilde 10 yıllık dönemler oluşturulmuştur. Yolsuzluk için de 41 ülke için 1995-2005 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Yapılan analizler, kurumlar ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu, ancak ilişkinin yönünün ve büyüklüğünün belirlenmesinin güç olduğunu göstermiştir³²⁸.

Eicher ve Schreiber 2010 yılında yaptıkları çalışmada 26 geçiş ekonomisi ülkesi için 1991-2001 dönemine ait veriler kullanmışlar ve yapısal politikaların ve hukukun üstünlüğünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır³²⁹. Araştırmacılar, fiyat liberalizasyonu, ticaret liberalizasyonu, küçük veya büyük ölçekli özelleştirmeler ve finansal kurumlar reformu gibi ölçütleri kapsayan yapısal politikalar indeksini Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve hukukun üstünlüğü indeksini ICRG verilerinden derlemişlerdir. Çalışmada EKK ve System-GMM tahmin yöntemleri ile analizler yapılmıştır. Yapılan tahminler sonucunda kurumsal değişimlerin ve yapısal politikaların ekonomi üzerinde etkisinin olduğu ve ekonomik büyümeyi hızlandırdığı tespit edilmiştir. Eicher ve Schreiber araştırma sonuçlarından hareketle, kurumsal değişimlerin ekonomik yapıyla uyumlu olmasının refah düzeyinin yükselmesine katkı yapacağını belirtmişlerdir³³⁰.

³²⁶ Chong ve Calderon, 80.

³²⁷ Martin Paldam ve Erich Gundlach, "Two Views on Institutions and Development: The Grand Transition vs the Primacy of Institutions" [Kurumlar ve Kalkınma Üzerine İki Görüş: Büyük Geçiş Karşılık Kurumların Üstünlüğü], *KYKLOS*, Vol: 61, 2008, 65-100.

³²⁸ Paldam ve Gundlach, 96-97.

³²⁹ Theo S. Eicher, Till Schreiber, "Structural Policies and Growth: Time Series Evidence From A Natural Experiment" [Yapısal Politikalar ve Büyüme: Doğal Tecrübelerden Zaman Serisi İspatı], *Journal Of Development Economics*, 91, 2010, 169-179.

³³⁰ Eicher ve Schreiber, 178.

Campbell tarafından 2013 yılında yapılan başka bir çalışmada kamu sektöründeki yolsuzluklar ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir³³¹. Araştırmacı çalışmada zaman serilerine dayalı regresyon tahminleri yapmak için Dünya Bankası tarafından yayınlanan World Governance Indicators-WGI (Dünya Yönetişim Göstergeleri)'den yararlanmıştır. Bu kapsamda yolsuzluk değişkeni; hükümetin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, yolsuzlukların kontrolü ve hukukun üstünlüğü olmak üzere dört alt kategoriye ayrılmaktadır. Campbell, Avustralya, Azerbaycan, Etiyopya, İsrail, Ürdün, Fas, Pakistan, Sierra Leone, İsveç ve Özbekistan olmak üzere 10 ülke için 1999-2010 dönemine ait veriler kullanarak yaptığı analizler sonucunda, yolsuzluk ve büyüme arasında pozitif bir korelasyonun olduğunu ortaya koymuştur³³².

1997-2013 dönemindeki çeşitli yıllarda çok ülkeli/ zaman serisi analizlerine dayalı uygulamalı çalışmalar Tablo 2.2'de özetlenmiştir.

³³¹ Kaycea Campbell, "A Statistical Analysis of Public Sector Corruption and Economic Growth" [kamu Sektörü Yolsuzluğu ve Ekonomik Büyüme İstatistiksel Bir Analiz], 2013, 1-19, Erişim Tarihi: 29. 08. 2016, <http://scholarship.claremont.edu/lux/vol2/iss1/6>.

³³² Campbell, 1.

Tablo 2.2. Çok Ülkeli/Zaman Serisi Analizlerine Dayalı Uygulamalı Çalışmalar

Çalışmanın Yazar(lar)ı ve Yılı	Çalışmanın Zaman Dilimi	Örneklem Alınan Ülkeler	Tahmin Yöntemi	Kullanılan Kurumsal Alt Yapı Göstergeleri	Sonuç
Guseh-1997	1960-1985	59 GOÜ	OLS	Hükümetin ekonomideki boyutu	Hükümet boyutundaki kurumsal yapı ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.
Landman-1999	1972-1995	17 Latin Amerika Ülkesi	OLS	Demokratik kalite (Haklar, kurumlar)	Ekonomik kalkınma ve demokrasi arasında pozitif ilişki bulunamamıştır.
Chong ve Calderon-2000	1972-1995 1982-1995	55 GÜ ve GOÜ +110 Ülke	Granger Nedensellik	Kamulaştırma riski-potansiyeli, Bürokratik kalite-gecikmeler vb.	Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır.
Paldam ve Gundlach-2008	1960-2000 1995-2005	155 Ülke ve 41 Ülke	Granger Nedensellik	Demokrasi ve Yolsuzluk	Kurumların mı büyümeyi sağladığı veya büyümenin mi kurumsal kaliteyi sağladığı hakkında kesin bir sonuç çıkmamıştır.
Eicher ve Schreiber-2010	1991-2001	26 Geçiş Ekonomisi ülkesi	OLS, Sistem- GMM	Yapısal politikalar ve Hukukun üstünlüğü	Kurumsal değişimler ve yapısal politikalar ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır.
Campbell-2013	1999-2010	10 ülke	Zaman Serileri Regresyon Modeli	Yolsuzluk	Yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında pozitif korelasyon vardır.

2.2. TEK ÜLKELİ ÇALIŞMALAR

Kurumsal yapının ekonomik büyümeye ve kalkınmaya etkisi birçok araştırmacı tarafından bireysel ülke bazında da ele alındığı için bu başlık altında tek ülke üzerine yapılan çalışmalar irdelenmiştir. Tek ülke üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak firmalar, sektörler ve bölge/yerel üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu bağlamda konunun alt başlıklarında, çok ülkeli çalışmalarda olduğu gibi yatay kesit ile panel veri çalışmaları ve zaman serileri analizlerine dayalı çalışmalar ele alınmıştır.

2.2.1. Yatay Kesit ve Panel Veri Analizlerine Dayalı Çalışmalar

Konu ile ilgili olarak yapılan önemli çalışmalardan bir Carpenter ve Rondi'ye aittir³³³. Araştırmacılar 2000 yılında İtalya üzerine yaptıkları çalışmada, kurumsal yönetim, yatırım ve finans arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada 1100'ü aşkın firmanın 1977-1993 dönemindeki verileri ile GMM tahmin yöntemi kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmada iki ana hipotezin incelendiği görülmektedir. İlki kurumsallaşmış büyük firmaların dış kaynaklarla ilişkili olmadığı, genç ve küçük firmaların iç ve dış kaynaklarla ilişkili olduğu; ikincisi ise grup üyeliği olan firmaların iç ve dış finansa daha kolay ulaşabilme imkânlarının olduğu şeklindedir. Çalışma sonucunda kurumsal yapının firmaların finansa ulaşması üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Kurumsallaşmanın dış kaynaklarla (ülkeye özgü olduğu) ilişkili olmadığı, büyük firmaların iç ve dış kaynaklara küçük ve genç firmalara göre daha kolay ulaştıkları belirlenmiştir. Ayrıca grup üyeliği olan firmaların daha az finansal kısıtlamaya maruz kaldıkları bulgusuna ulaşılmıştır³³⁴.

2001 yılında Monte ve Papagni tarafından İtalya üzerine yapılan çalışmada, kamu harcamaları, yolsuzluk ve ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir³³⁵. İtalya'nın 20 bölgesi için 1963-1991 dönemine ait panel verilerin kullanıldığı çalışmada, 2EKK ve kukla değişkenli en küçük kareler (LSDV) tahmin yöntemlerinden yararlanılmıştır.

³³³ Robert E. Carpenter ve Laura Rondi, "Italian Corporate Governance, Investment, and Finance" [İtalya'nın Kurumsal yönetim, Yatırım ve Finans], *Empirica*, 27, 2000, 365–388.

³³⁴ Carpenter ve Rondi, 383-384.

³³⁵ Alfredo Del Monte ve Erasmo Papagni, "Public Expenditure, Corruption, and Economic Growth: The Case of Italy" [Kamu Harcamaları, Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme: İtalya Örneği], *European Journal of Political Economy*, 17, 2001, 1–16.

Yapılan analizler sonucunda yolsuzluğun, ekonomik büyüme üzerinde iki ayrı negatif etki yarattığı tespit edilmiştir. Buna göre yolsuzluk, özel yatırımlar ve kamu yatırımlarının verimliliğini azaltarak, ekonomik büyüme üzerinde negatif etki oluşturmaktadır³³⁶.

Fredriksson vd. 2003 yılında yaptıkları çalışmada, ABD'deki bürokratik yolsuzluğun, çevresel düzenlemeler, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir³³⁷. Çalışmada dört sanayi sektörü (İmalat, Kimyasal, Metal ile Gıda vb. ürünler sektörü) için 1977-1987 dönemine ait veriler kullanılmış ve EKK tahmin yöntemi ile inceleme yapılmıştır. Araştırma sonucunda hem çevresel politikaların hem de yolsuzluğun ABD'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların mekânsal dağılımında önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca yolsuzluğun ilgili kamu mallarını temin etmeyi etkilemenin yanı sıra çevresel düzenlemeleri de etkilediği ortaya çıkmıştır³³⁸.

2004 yılında Basu tarafından yapılan çalışmada, ekonomik büyüme, refah ve yönetim ilişkisi incelenmiştir³³⁹. Hindistan üzerine yapılan çalışmada 16 büyük kent için 1980-2001 dönemindeki veriler kullanılarak, panel regresyon analizleri yapılmıştır. Çalışmada eğitim, teknoloji, gelir gibi 15 tane sosyo-ekonomik gösterge ile ekonomik refah endeksi ve kurumsal yapı göstergeleri (hukukun üstünlüğü, hükümetin işleyişi, kamu hizmetleri, basın özgürlüğü, ekonomik çevre, soysal katılım ve işçi ile halkların katılımı vb. gibi) ile oluşturulan iyi yönetim endeksi değişkenleri kullanılmıştır. Ele alınan değişkenler kullanılarak yapılan tahminler, ekonomik büyüme, refah ve iyi yönetim arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu göstermiştir. Araştırmacılara göre Hindistan'da 1991 yılında başlayan ekonomik reformlar ile bu şehirler daha yüksek ekonomik büyüme oranlarına ve refah seviyesine ulaşmışlardır³⁴⁰.

³³⁶ Monte ve Papagni, 15.

³³⁷ Per G. Fredriksson, John A. Listve, Daniel L. Millimet, "Bureaucratic Corruption, Environmental Policy and Inbound US FDI: Theory And Evidence"[Bürokratik Yolsuzluk, Çevresel Düzenlemeler ve ABD'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Teori ve Kanıt], *Journal of Public Economics*, 87, (2003), 1407-1430.

³³⁸ Fredriksson vd., 1426.

³³⁹ Sudip Ranjan Basu, "Economic Growth, Well-Being and Governance under Economic Reforms: Evidence from Indian States" [Ekonomik Reformlar Altında Ekonomik Büyüme, Refah ve Yönetişim: Hindistan Şehirlerinden Kanıt], *HEI Working Paper*, 05, 2004,1-48.

³⁴⁰ Basu, 33.

Badun tarafından 2005 yılında Hırvatistan üzerine yapılan çalışmada, kurumsal yapı göstergeleri (hukukun üstünlüğü ve kamu yönetimin kalitesi) yönetim kalitesi değişkeni olarak kullanılmış ve bu değişken ile birlikte yolsuzluk ve demokrasi değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır³⁴¹. 1995-2002 dönemine ait panel veriler kullanılarak AB'ye üye ve aday olan (Bulgaristan ve Romanya) ülkeler için ağırlıklı en küçük kareler yöntemi (GLS) ile tahminde bulunulmuştur. Bu çalışmanın sonucunda Hırvatistan için kurumsal eksikliklerin (kötü yönetim, yolsuzluk ve antidemokratik rejim) ülkenin GSYİH'sini olumsuz etkilediği ortaya çıkmıştır. Araştırmacıya göre, Hırvatistan'ın ekonomik büyümesinin sürdürülebilir hale gelmesi ve kurumsal yapıdan olumlu yönde etkilenmesi için kurumsal yapı eksikliklerinin giderilmesi gereklilik arz etmektedir³⁴².

Cavalcanti vd 2008 yılında yaptıkları çalışmada Brezilya için kurumlar ve kalkınma bağıntısını incelemişlerdir³⁴³. Brezilya ile birlikte Şili ve Arjantin ülkelerini de elen alan araştırmacılar yatay-kesit verileri 2EKK ve EKK metoduyla tahmin etmişlerdir. Çalışmada bir firmanın kaydı için gerekli tüm prosedürler, iflas davalarına ilişkin ortalama süre, istihdam katılığı endeksi, bir varlığı kaydetmek için ortalama maliyet, yasal haklar endeksi –kanuni, yasal haklar endeksi –fiili, borç sözleşmelerini uygulama maliyeti ve kamulaştırma riskine karşı ortalama koruma olmak üzere sekiz tane kurumsal gösterge ele alınmıştır. Çalışma sonucunda kurumsal reformların kişi başına düşen çıktı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu reformların büyüme üzerindeki etkileri önem derecesine göre; bir iş açmak için prosedürlerin sayısını azaltmak, iflas davalarına ilişkin ortalama süreyi azaltmak, iş gücü piyasası esnekliğini artırmak ve etkin alacaklı korumasını artırmak şeklindedir³⁴⁴.

2010 yılında Granville ve Leonard, resmi olmayan kurumların teknolojik değişme ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırdıkları çalışmada Rusya'nın 89 bölgesi içine panel veri analizi yapmışlardır³⁴⁵. Resmi olmayan kurumların kalitesini

³⁴¹ Marijana Badun, "The Quality of Governance and Economic Growth in Croatia", [Hırvatistan'da Yönetişim Kalitesi ve Ekonomik Büyüme], *Financial Theory and Practice*, 29 (4), 2005, 279-308.

³⁴² Badun, 297-298.

³⁴³ Tiago V. Cavalcanti, Andre M. Magalhaes ve Jose A. Tavares, "Institutions and Economic development in Brazil"[Brezilya'da Kurumlar ve Kalkınma], *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 48, 2008, 412-432.

³⁴⁴ Cavalcanti, vd., 425.

³⁴⁵ Brigitte Granville ve Carol S. Leonard, "Do Informal Institutions Matter for Technological Change in Russia? The Impact of Communist Norms and Conventions, 1998-2004", [Rusya'da Resmi Olmayan

temsilen yatırım riskini ele alan araştırmacılar 1998-2004 dönemine ait veriler kullanmışlar ve EKK yöntemiyle tahminlerde bulunmuşlardır. Yapılan tahminler sonucunda, resmi olmayan kurumların teknolojik değişme üzerinde etkili olduğu, kurumsal yapının iyileşmesinin teknoloji kanalıyla ekonomik büyümeyi artırdığı tespit edilmiştir³⁴⁶.

Benzer bir çalışma 2010 yılında Steer ve Sen tarafından Vietnam için yapılmıştır³⁴⁷. Araştırmacılar, Vietnam'da resmi ve resmi olmayan kurumların özel firmaların büyümesi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada 305 firmaya ait 2004 yılı verileri kullanılmıştır. Burada resmi ve resmi olmayan kurumlar risk davranışlarının belirleyicileri olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak incelenen firmaların zayıf resmi kurumlara rağmen yüksek riskler aldığı ortaya çıkmıştır. Firmaların risk almasının, gelişen resmi kurumlar ile birlikte (yazılı sözleşmeler gibi) resmi olmayan kurumlara da (iletişim ağları gibi) bağlı olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmada sonuç olarak, yavaş gelişen resmi kurumlar ile birlikte resmi olmayan kurumların risk yönetim mekanizması için önemli olduğuna işaret edilmiştir³⁴⁸.

2012 yılında Sikod ve Teke, Kamerun, Senegal ve Botsvana için yönetim ve ekonomik büyüme bağıntısını ortaya koymaya çalışmışlardır³⁴⁹. Çalışmada (yönetişim) kurumsal yapı göstergeleri olarak; hesap verebilirlik, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü, politik istikrar, hükümetin etkinliği değişkenleri kullanılmıştır. 1996-2004 dönemine ait panel verilerin kullanıldığı çalışmada regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, kurumsal yapı ile ekonomik büyüme arasında doğrudan ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda araştırmacılar, Kamerun'da geri kalmışlığın temel nedenin kurumsal yapının etkin ve verimli bir şekilde çalışmaması olduğuna dikkat çekmişlerdir³⁵⁰.

Kurumlar Teknolojik Değişim İçin Önemli mi? Komünist Normların ve Sözleşmelerin Etkisi, 1998-2004], *World Development*, 38 (2), 2010,155–169.

³⁴⁶ Granville ve Leonard, 166.

³⁴⁷ Liesbet Steer ve Kunal Sen, “Formal and Informal Institutions in a Transition Economy: The Case of Vietnam” [Bir Geçiş Ekonomisinde Resmi ve Resmi Olmayan Kurumlar: Vietnam Örneği], *World Development*, 38 (11), 2010,1603–1615.

³⁴⁸ Steer ve Sen, 1603.

³⁴⁹ Fondo Sikod, John Nde Teke, “Governance and Economic Growth in Cameroon”[Kamerun'da Yönetişim ve Ekonomik Büyüme], 2012, 1-39, Erişim Tarihi: 06, 09, 2016, <https://www.google.com.tr/#q=aericafrica.org%2F...%2F270-governance-and-economic-growth-in>.

³⁵⁰ Sikod ve Teke, 29.

2013 yılında Feenstra vd. kurumsal kalitenin Çin'deki yerli ve yabancı imalat sanayi üreticileri ile normal malların ihracatçıları üzerindeki etkisini incelemişlerdir³⁵¹. Çin'in 30 şehri için 1997-2007 aralığındaki panel veriler kullanılarak regresyon analizleri yapılmıştır. Çalışmada kurumsal kalite değişkenleri olarak; mahkemenin verimlilik derecesi, anlaşmazlıkların çözümü için kullanılan ortalama süre ve mahkeme prosedürünün devam ettiği süredeki maliyetler (Bunların sözleşmelerin uygulanabilirliği ile ilgili değişkenler olduğu anlaşılmaktadır.) şeklindeki göstergeler kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda tüm kurumsal değişkenlerin gerek yerli gerekse yabancı imalat sanayi üretimi ve normal malların ihracatı üzerinde pozitif ve önemli bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada sonuç olarak ele alınan değişkenlerin (sözleşmelerin verdiği güvenceden dolayı) özellikle yabancı üretici firmalar ve ihracatçılar için çok daha önemli olduğuna vurgu yapılmıştır³⁵².

İtalya üzerine yapılan önemli çalışmalardan bir diğeri de Lisciandra ve Millemaci'ye aittir³⁵³. Araştırmacılar 2015 yılında yaptıkları çalışmada İtalya'nın 20 bölgesi için yolsuzluğun ekonomik büyümeye etkisini incelemişlerdir. Çalışmada 5'er yıllık ortalaması alınan veriler 1968-2011 dönemini kapsamaktadır. EKK, statik ve dinamik panel veri tahminlerinin kullanıldığı çalışmanın sonucuna göre, İtalya'nın her bölgesi için yolsuzluk uzun dönemdeki ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir³⁵⁴.

Konu ile ilgili olarak Wilson 2016 yılında 1985-2005 dönemindeki veriler ile Çin'deki 29 şehri kapsayacak şekilde yönetim ve ekonomik performans ilişkisini analiz etmiştir³⁵⁵. VAR modelinin kullanıldığı çalışmada, yönetim kalitesi endeksi hükümet harcamaları, vergilendirme, hükümetin etkinliği ile adalet ve güvenlik kategorileri şeklindeki alt başlıklarından oluşmaktadır. Çalışmada yapılan analizler sonucunda, ekonomik büyümenin yönetim kalitesini pozitif etkilediği ancak yönetim

³⁵¹ Robert C. Feenstra, Chang Hong, Hong Ma, Barbara J. Spencer, "Contractual versus non-contractual trade: The role of institutions in China" [Sözleşmesiz ve Sözleşmeli Ticaret: Çin'de Kurumların Rolü], *Journal of Economic Behavior & Organization*, 94, 2013, 281–294.

³⁵² Feenstra vd., 291-292.

³⁵³ Maurizio Lisciandra ve Emanuele Millemaci, "The Economic Effect of Corruption in Italy: A Regional Panel Analysis" [İtalya'da Yolsuzluğun Ekonomik Etkileri: Bir Bölgesel Panel Analizi], 2015, 1-24, Erişim Tarihi: 20, 09, 2012, <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/62173/>.

³⁵⁴ Lisciandra ve Millemaci, 19.

³⁵⁵ Ross Wilson, "Does Governance Cause Growth? Evidence from China" [Yönetim Büyümeye Neden olur mu? Çin'den Kanıt], *World Development*, 79, 2016, 138–151.

kalitesinin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır³⁵⁶.

2000-2016 dönemindeki çeşitli yıllarda tek ülkeli/yatay kesit ve panel veri analizlerine dayalı uygulamalı çalışmaların özeti Tablo 2.3'te verilmiştir.

³⁵⁶ Wilson, 138.

Tablo 2.3. Tek Ülkeli/Yatay Kesit ve Panel Veri Analizlerine Dayanan Uygulamalı Çalışmalar

Çalışmanın Yazar(lar)ı ve Yılı	Çalışmanın Zaman Dilimi	Örnekleme Alan Ülke	Tahmin Yöntemi	Kullanılan Kurumsal Alt Yapı Göstergeleri	Sonuç
Carpenter ve Rondi-2000	1977 - 1993	İtalya	GMM	Kurumsal yönetim	Kurumsal yapı firmaların üretim düzeyi, yani ekonomik büyüme üzerinde etkilidir.
Monte ve Papagni -2001	1963-1991	İtalya	2SLS, LSDV	Yolsuzluk	Yolsuzluk, özel ve kamu yatırımlarının verimliliğini azaltarak, ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.
Fredriksson vd. -2003	1977-1987	ABD	OLS	Bürokratik yolsuzluk	Yolsuzluk doğrudan yabancı sermayeyi ve kamu yatırımlarını etkilemek suretiyle büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.
Basu-2004	1980-2001	Hindistan	OLS	Hukukun üstünlüğü, Hükümetin işleyişi, Kamu hizmetleri, Basın özgürlüğü, Ekonomik çevre, Sosyal katılım ve İşçi ile halkların katılımı	İyi kurumsal mekanizma ekonominin daha hızlı büyümesini ve ekonomik refah seviyesinin yüksek olmasını sağlamaktadır.
Badun-2005	1995-2002	Hırvatistan	GLS	Hukukun üstünlüğü, Kamu yönetimin kalitesi, Yolsuzluk ve Demokrasi	Kurumsal eksiklikler GSYİH'yi negatif etkilemektedir.
Cavalcanti vd. -2008	-----	Brezilya	2SLS, OLS	Prosedürler, yargılama süreleri, istihdam katılığı endeksi, yasal haklar endeksi, borç sözleşmelerini uygulama maliyeti vb.	Kurumsal reformlar ve kurumsal yapının iyileştirilmesi kişi başına düşen çıktı üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Granville ve Leonard-2010	1998-2004	Rusya	OLS	Yatırım riski	Resmi olmayan kurumlar ile teknolojik değişme arasında anlamlı bir ilişki vardır.
Steer ve Sen -2010	2004	Vietnam	Regresyon	Risk davranışlarının belirleyicileri (Yazılı sözleşmeler ve iletişim ağları gibi)	Resmi ve resmi olmayan etkin kurumlar, firmaların risk düzeylerini düşürüp, verimliliklerinin artmasını sağlamaktadırlar.
Sikod ve Teke - 2012	1996-2004	Kamerun	3SLS, Regresyon	Hesap verebilirlik, Düzenlemelerin kalitesi, Hukukun üstünlüğü, Yolsuzluğun kontrolü, Politik istikrar, Hükümetin etkinliği	Yönetişim ve ekonomik büyüme arasında direk ilişki vardır. Kamerun'un kalkınmada geri kalmasının nedeni büyük bir oranda kötü yönetimden kaynaklanmaktadır
Feenstra vd. -2013	1997-2007	Çin	OLS	Yargı sürecinin etkinliği, yargılama süresi, yargıdaki kayıt dışılık düzeyi, yargının tarafsızlığı	Kurumsal yapı değişkenleri üretim düzeyi ve ihracat miktarını önemli ölçüde etkilemektedir..
Lisciandra ve Millemaci-2015	1968-2011	İtalya	OLS, GMM Arellano-Bond	Yolsuzluk	Yolsuzluk uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.
Wilson-2016	1985-2005	Çin	VAR	Hükümet harcamaları, vergilendirme, hükümetin etkinliği ile adalet ve güvenlik	Ekonomik büyüme yönetim kalitesini pozitif etkilemektedir. Ancak tersi doğru değildir.

2.2.2. Zaman Serisi Analizlerine Dayalı Çalışmalar

Zaman serisi analizlerine dayalı olarak yapılan önemli çalışmalardan biri Asteriou ve Price'ye aittir³⁵⁷. Araştırmacılar 2001 yılında yaptıkları çalışmada, politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme ilişkisini İngiltere için araştırmışlardır. 1961-1997 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada ele alınan politik istikrarsızlık şeklindeki kurumsal yapı değişkeni için terör, çatışma, seçim, rejim ve savaşlar gibi alt göstergelerden yararlanılmıştır. EKK ve GARCH modellerinin tahmin edildiği araştırma sonucunda, politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu ve ekonomik belirsizlik yaratarak büyümenin sürdürülebilirliğini tehlikeye attığı belirlenmiştir³⁵⁸.

Erdal 2004 yılında İtalya için yaptığı çalışmada, kurumsal yapı göstergesi olan ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisini test etmiştir³⁵⁹. Çalışmada kullanılan ekonomik özgürlük değişkeni; hükümetin büyüklüğü, piyasaya müdahale, para ve bankacılık, sermaye piyasası, yasal yapı, dış ticaret, işgücü sektörü ve ekonomideki kaçaklar olmak üzere sekiz alt bileşenden (ve bunlarında alt bileşenlerinden) hareketle oluşturulmuştur. Granger nedensellik testi ve regresyon analizinin yapıldığı çalışmanın verileri 1960-2000 dönemini kapsamaktadır. EKK tahmin yöntemi ile analiz edilen çalışmada sonuç olarak, ekonomik özgürlüklerin İtalya ekonomisinin büyümesinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca gelişmiş kurumlar ile desteklenen ekonomik özgürlüklerin beşeri sermayenin toplam faktör verimliliği üzerinde direk etkiye ve yatırımlar üzerinde de dolaylı bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır³⁶⁰.

Groenewold ve Tang 2007 yılında Hong Kong için kurumsal değişim ve ekonomik büyüme bağıntısını test ettikleri çalışmalarında, kurumsal yapı değişkenleri olarak hukukun üstünlüğü ve demokratik hesap verebilirlik göstergelerini ele

³⁵⁷ Dimitrios Asteriou ve Simon Price, "Political Uncertainty and Economic Growth: UK Time Series Evidence" [Politik İstikrarsızlık ve Ekonomik Büyüme: İngiltere Zaman Serileri Kanıtı], *Scottish Journal Of Political Economy*, 48(4), 2001, 383-399.

³⁵⁸ Asteriou ve Price, 397-398.

³⁵⁹ Fuat Erdal, "Economic Freedom And Economic Growth: A Time Series Evidence From The Italian Economy" [Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme: İtalya Ekonomisinden Bir Zaman Serisi Kanıtı], 2004, 1-24. Erişim Tarihi: 26, 09, 2016, www.etsg.org/ETSG2004/Papers/erdal.pdf.

³⁶⁰ Erdal, 21.

almışlardır³⁶¹. Çalışmada 1984-2003 dönem aralığındaki veriler kullanılarak Granger nedensellik analizi yapılmış ve uzun dönemli etki için de ARDL modeli tahmin edilmiştir. Analizler sonucunda kısa dönemde demokratik hesap verebilirliğin ekonomik büyümeye neden olduğu sonucu tespit edilmiştir. Ayrıca ARDL tahmin sonuçları, demokratik hesap verebilirlik ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif ilişkinin var olduğunu ortaya koymuştur³⁶².

Campos ve Karanasos tarafından 2008 yılında yapılan çalışmada, 1896-2000 periyodundaki veriler ile Arjantin için büyüme, oynaklık ve resmi ile resmi olmayan politik istikrarsızlık bağıntısı ortaya konulmaya çalışılmıştır³⁶³. Çalışmada resmi politik istikrarsızlık olarak; yapısal ve yasal değişimler ele alınırken, resmi olmayan politik istikrarsızlık olarak ta suikastlar ve grevler ele alınmıştır. ARCH yöntemi ile analiz edilen veriler resmi olmayan politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerinde direk olarak olumsuz etkide bulunduğunu ve resmi politik istikrarsızlığında ekonomik büyüme üzerinde dolaylı olarak olumsuz etkide bulunduğunu göstermiştir³⁶⁴.

2009 yılında Zakaria ve Fida, Pakistan için demokratik kurumlar ve büyüme arasındaki ilişkiyi 1947-2006 periyodundaki veriler ile incelemişlerdir³⁶⁵. Demokratik kurumlar olarak; otokrasi ve demokrasi verilerinden oluşan demokrasi endeksini ele alan araştırmacılar, tahmin yöntemi olarak ta GMM'yi seçmişlerdir. Çalışma sonucunda demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde zayıf ve negatif bir etkisinin olduğu ve demokrasinin fiziki sermaye, beşeri sermaye, hükümetin tüketim harcamaları ve ticari açıklık üzerindeki olumsuz etki yaratarak, ekonomik büyümeyi dolaylı olarak olumsuz etkilediği tespit edilmiştir³⁶⁶.

³⁶¹ Nicolas Groenewold ve Sam Hak Kan Tang, "Killing The Goose That Lays The Golden Egg: Institutional Change And Economic Growth in Hong Kong" [Altın Yumurtlayan Tavuğu Öldürmek: Honk Kong'da Kurumsal Değişim ve Ekonomik Büyüme], *Economic Inquiry*, 45 (4), 2007, 787-799.

³⁶² Groenewold ve Tang, 798.

³⁶³ Nauro F. Campos ve Menelaos G. Karanasos, "Growth, Volatility and Political Instability: Non-Linear Time-Series Evidence for Argentina, 1896-2000" [Büyüme, Oynaklık ve Politik İstikrarsızlık: Arjantin için Doğrusal Olmayan Zaman Serisi Kanıtı 1896-2000], *Economics Letters* 100, 2008, 135-137.

³⁶⁴ Campos ve Karanasos, 137.

³⁶⁵ Muhammad Zakaria ve Bashir Ahmed Fida, "Democratic Institutions and Variability of Economic Growth in Pakistan: Some Evidence from the Time-series Analysis" [Pakistan'da Demokratik Kurumlar ve Ekonomik Büyüme Değişkenliği: Zaman Serileri Analizinden Bazı Kanıtlar], *The Pakistan Development Review*, 48(3), 2009, 269-289.

³⁶⁶ Zakaria ve Fida, 285.

Pulok 2010 yılında yaptığı çalışmada, yolsuzluğun ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini Bangladeş için araştırmıştır³⁶⁷. Çalışmada 1984-2008 dönemindeki verilerden faydalanılmış ve yolsuzluğun uzun dönemdeki ekonomik büyüme, fiziki sermaye, beşeri sermaye ve kamu yatırımları üzerindeki etkilerini incelenmiştir. EKK tahmin yönteminin kullanıldığı çalışmada, yolsuzluğun uzun dönem ekonomik büyüme üzerindeki etkisi için de ARDL metodu kullanılmıştır. Çalışmada yapılan analizler sonucunda, yolsuzluğun uzun dönemdeki ekonomik büyümeyi direk olumsuz etkilediği hatta bu dönemde yolsuzlukta meydana gelen % 1'lik artışın ekonomik büyümeyi % 10 oranında azalttığı belirlenmiştir. Ayrıca yolsuzluğun fiziki sermaye ve beşeri sermaye üzerindeki etkilerinin de negatif olduğu ve bu dönemde kamu yatırımları artmışsa da yolsuzluk nedeniyle ekonomik büyümeye katkıda bulunmadığı tespit edilmiştir³⁶⁸.

2013 yılında Adenike, yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Nijerya için araştırmıştır³⁶⁹. Araştırmada 1980-2009 dönemindeki veriler ile regresyon analizleri ve Granger nedensellik testi yapılmıştır. EKK tahmin yönteminin kullanıldığı araştırmanın sonucunda, yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yolsuzluğun özel dış yatırımları, eğitim harcamaları ve sermaye harcamalarını gerek direk gerekse dolaylı olarak negatif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Nedensellik analizi sonuçları ise kişi başı çıktıdan yolsuzluğa doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu göstermiştir³⁷⁰.

2014 yılında Esey ve Yaroson, Nijerya için kurumsal kalite ve doğrudan yabancı yatırımlar ve dolayısıyla ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir³⁷¹. Çalışmada 1980-2011 aralığındaki veriler ile Granger nedensellik ve eş bütünleşme testleri yapılmıştır. Kurumsal kalite değişkenleri olarak; politik istikrar ve yolsuzluğu ele alan araştırmacılar yaptıkları analizler sonucunda, politik istikrarsızlık ve yolsuzluğun

³⁶⁷ Mohammad Habibullah Pulok, "The Impact of Corruption on Economic Development of Bangladesh: Evidence on the Basis of an Extended Solow Model" [Yolsuzluğun Bangladeş'in ekonomik Kalkınması Üzerindeki Etkileri: Genişletilmiş Solow Modeli Temelinde Kanıt], 2010,1-43, Erişim Tarihi: 28, 09, 2016, https://mpa.ub.uni-muenchen.de/28755/1/MPRA_paper_28755.pdf.

³⁶⁸ Pulok, 32-33.

³⁶⁹ Egunjobi, T. Adenike, "An econometric analysis of the impact of Corruption on economic growth in Nigeria"[Nijerya'da Yolsuzluğun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Bir Analizi], *Journal of Business Management and Economics*, 4(3), 2013, 054-065.

³⁷⁰ Adenike, 064.

³⁷¹ Ntim Gyakari Eseyve EmiliaYaroson, "Institutional Quality and Foreign Direct Investment (FDI) In Nigeria: A Prognosis" Nijerya'da Kurumsal Kalite ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Bir Tahmin], *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, 19(6), 2014,37-45.

doğrudan yabancı yatırımlar için önemli derecede belirleyici olduğunu ve ekonomik büyüme oranlarını düşürdüğünü bulmuşlardır. Araştırma sonuçlarından hareketle Esey ve Yaroson, doğrudan yabancı yatırımların artırılması ve büyümeye katkı sağlaması için siyasi ve ekonomik kurumların güçlendirilmesinin gerekli olduğunu vurgulamışlardır³⁷².

Aynı yıl Chaib ve Siham tarafından yapılan benzer bir çalışmada, Cezayir için 1995-2011 dönemindeki veriler kullanılarak, politik ve ekonomik kurumsal kalitenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi incelenmiştir³⁷³. Politik kurumsal kalite değişkenleri; hukukun üstünlüğü, hükümetin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, politik istikrar ve şiddetin yokluğu, hesap verebilirlik ile yolsuzluk, ekonomik kurumsal kalite değişkenleri ise değişik değişkenlerden oluşan ekonomik özgürlükler endeksi şeklinde ele alınmıştır. Yapılan regresyon analizleri sonucunda, Esey ve Yaroson'un bulgularını destekler bulgulara ulaşılmıştır. Buna göre ekonomik özgürlükler endeksi ve politik kurumlardan hesap verebilirlik doğrudan yabancı yatırımların girişini uzun dönemde pozitif etkilediği ortaya çıkmıştır. Hükümetin etkinliği ise kısa dönemde pozitif iken uzun dönemde negatif bir etkide bulunmakta ve büyüme oranlarında dalgalanmaya yol açmaktadır³⁷⁴.

2001-2014 dönemindeki çeşitli yıllarda tek ülkeli/ zaman serisi analizlerine dayalı uygulamalı çalışmalar Tablo 2.4'te özetlenmiştir.

³⁷² Esey ve Yaroson, 43.

³⁷³ Pr. Bounoua Chaib ve Matallah Siham, "The Impact of Institutional Quality in Attracting Foreign Direct Investment in Algeria"[Cezayir'de Doğrudan Yabancı Yatırımları Çekmede Kurumsal Kalitenin Etkisi], *Topics in Middle Eastern and African Economies*, 16 (2), 2014,142-163.

³⁷⁴ Chaib ve Siham, 155.

Tablo 2.4. Tek Ülkeli/Zaman Serilerine Dayanan Uygulamalı Çalışmalar

Çalışmanın Yazar(lar)ı ve Yılı	Çalışmanın Zaman Dilimi	Örneklem Alınan Ülke	Tahmin Yöntemi	Kullanılan Kurumsal Alt Yapı Göstergeleri	Sonuç
Asteriou ve Price - 2001	1961-1997	İngiltere	OLS ve GARCH	Politik istikrarsızlık	Politik istikrarsızlık ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye ve ekonomik belirsizlik üzerinde de pozitif etkiye sahiptir.
Erdal-2004	1960-2000	İtalya	OLS	Ekonomik özgürlükler	Ekonomik özgürlükler İtalya ekonomisinin büyümesinde önemli bir pozitif etkiye sahiptir.
Groenewold ve Tang-2007	1984-2003	Hong Kong	ARDL	Hukukun üstünlüğü ve Demokratik hesap verebilirlik	Demokratik hesap verebilirlik ekonomik büyümeye kısa dönemde neden olmaktadır. Ayrıca demokratik hesap verebilirlik ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif ilişki vardır.
Campos ve Karanasos-2008	1896-2000	Arjantin	ARCH	Resmi ve resmi olmayan politik istikrarsızlık	Resmi olmayan politik istikrarsızlık ekonomik büyüme üzerinde direk olarak olumsuz etkide bulunmaktadır. Resmi politik istikrarsızlık ta ekonomik büyüme üzerinde dolaylı olarak olumsuz etkide bulunmaktadır.
Zakaria ve Fida -2009	1947-2006	Pakistan	GMM	Demokratik kurumlar (Demokrasi ve Otokrasi)	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde zayıf ve negatif bir etkisi vardır.
Pulo-2010	1984-2008	Bangladeş	OLS, ARDL	Yolsuzluk	Yolsuzluk uzun dönemdeki ekonomik büyümeyi doğrudan olumsuz etkilemektedir.
Adenike-2013	1980-2009	Nijerya	OLS	Yolsuzluk	Yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir.
Esew ve Yaroson -2014	1980-2011	Nijerya	VECM	Politik istikrar ve Yolsuzluk	Politik istikrar ve yolsuzluk doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme için önemlidir.
Chaib ve Siham -2014	1995-2011	Cezayir	VECM, VAR, OLS	Hukukun üstünlüğü, Hükümetin etkinliği, Düzenlemelerin kalitesi vb.	İyi kurumsal yapının doğrudan yabancı yatırımların girişi üzerinde uzun dönemde pozitif etkisi vardır.

2.3. SAHA ARAŞTIRMASINA DAYALI ÇALIŞMALAR

Kurumsal yapının ekonomik büyüme/kalkınma üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik saha araştırmasına dayalı çalışmalardan biri 2001 yılında Court tarafından yapılmıştır³⁷⁵. Dünya yönetim araştırmasının bir parçası olarak Hindistan'daki yönetişimin değerlendirilmesi için Hindistan'ın dört şehrinde anket çalışması yapılmıştır. Çalışmanın anketi altı kısımdan (sivil toplum, ekonomik, politik, hükümet, yargı ve bürokrasi) oluşmaktadır. Her kısım 5 soru olmak üzere toplam 30 soru sorulmuştur. Ayrıca anket soruları yaygın olarak kullanılan ve bazı iyi yönetim ilkeleri olan katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, eşitlik, etkinlik ve saygınlık göstergelerine dayanan 30 yönetim göstergesini kapsamaktadır. Çalışmadaki sorular bulunan dönemi ve beş yıl öncesini karşılaştıracak şekilde sorulmuştur. Çalışmada olumlu sonuç olarak Hindistan'da ifade ve örgütlenme özgürlüğünün yüksek olduğu, siyasi parti sayısının artması ile siyasi rekabetin yüksek olduğu, standartları düşüyor olsa da genel olarak iyi bir bürokrasinin olduğu ve sivil hükümete bağlı bir ordunun olduğu ortaya çıkmıştır. Olumsuz sonuç olarak ta politika yapıcıların uyguladıkları politikalarda halk tercihlerini yansıtmadığını, hesap verebilirlik seviyesinin düşük olduğu ve iş hayatında yolsuzluğun var olduğu hatta yolsuzluğun ülkedeki en önemli yönetim sıkıntısı olduğu ortaya çıkmıştır³⁷⁶.

Jinarat ve Quang 2003 yılında iyi yönetim ve örgütsel performans ilişkisini Tayland'ın 112 şirketine anket uygulayarak test etmeye çalışmışlardır³⁷⁷. Korelasyon ve regresyon analizlerinin yapıldığı çalışmada öncelikle kurumsal yönetim ve iyi yönetişimin fonksiyonel seviyesi arasındaki ilişki test edilmiş ve her iki değişken arasındaki ilişki pozitif bulunmuştur. İyi yönetişimin fonksiyonel seviyesinin ölçümü olarak hesap verebilirlik, şeffaflık, hukukun üstünlüğü, katılım ve çalışan memnuniyeti değişkenleri ele alınmıştır. Daha sonra iyi yönetişimin fonksiyonel seviyesi ve örgütsel

³⁷⁵ Julius Court, "Assessing and Analysing Governance in India: Evidence from a New Survey" [Hindistan'da Yönetişimin Analizi ve Değerlendirilmesi: Yeni Bir Araştırmadan Kanıtlar], 2001,1-33, Erişim Tarihi: 17, 10, 2016, http://archive.unu.edu/p&g/wga/publications/governance_in_india.pdf.

³⁷⁶ Court, 18-19.

³⁷⁷ Veerasak Jinarat ve Truong Quang, "The Impact of Good Governance on Organization Performance After The Asian Crisis in Thailand" [Asya Krizinden Sonra Tayland'da İyi Yönetişimin Örgütsel Performansa Etkileri] *Asia Pacific Business Review*, 10 (1), 2003, 21-42.

performans arasındaki ilişki test edilmiş ve bu analizlerde de pozitif etkiler bulunmuştur³⁷⁸.

2004 yılında Hemmert, Almanya ve Japonya'daki yoğun teknolojik firmaların (ilaç ve yarı iletken endüstrilerdeki firmalar) teknolojiyi edinme performansındaki kurumsal faktörlerin etkisini incelemiştir³⁷⁹. Araştırmada Japonya'da 9, Almanya'da 7 firma olmak üzere toplam 16 firmaya anket uygulanmıştır. Ankette kurumsal faktörler dört başlıkta ele alınmıştır. Bu başlıklar ilki dokuz maddeden oluşan Ar-Ge personelinin bulundurulması ve kalitesi, ikincisi 14 maddeden oluşan dış kaynaklı (Diğer firmalar ve Araştırma kurumlarının) bilginin kullanılabilirliği ve kalitesi, Üçüncüsü 7 maddeden oluşan politik, yasal ve idari faktörler ve son olarak 4 maddeden oluşan bilgi transferi organizasyonudur. Çalışmada yapılan regresyon analizi sonucunda hem iki ülke hem ele alınan iki endüstri üzerindeki kurumsal faktörlerin etkisi büyük ölçüde farklı olmuştur. Örneğin Almaya için Ar-Ge personelinin bulundurulması ve kalitesi, Japonya için dış kaynaklı bilginin kullanılabilirliği ve kalitesi daha önemli etken olarak ortaya çıkmıştır. Endüstriyel bazda bakıldığında ise ilaç endüstrisi için araştırma kurumları kaynaklı dış bilginin yarı iletkenler endüstrisi için ise diğer firma kaynaklı dış bilginin daha önemli olduğu anlaşılmıştır. Genel olarak ta firmaların teknoloji edinme performansındaki etkisinde politik, yasal ve idari faktörler ile bilgi transferi organizasyonun etkisinin düşük olduğu belirlenmiştir³⁸⁰.

2005 yılında Rus ve Iglıc, güven, yönetim ve performans ilişkisini Bosna ve Slovenya'nın KOBİ'leri üzerine anket uygulayarak incelemişlerdir³⁸¹. Çalışmada Bosna için 284 ve Slovenya için 210 firmaya anket uygulanmıştır. Sosyal güvenin kurumsal, ekonomik ve kişilerarası güven olarak kategorize edildiği çalışmada kurumsal engeller olarak; haksız rekabet, rekabetten gelen engeller, yolsuzluğun artması, resmi işlerde rüşvetin olması, devletin ve yerel yöneticilerinin destek eksikliği, lisanların kabul edilmemesi, piyasa ve finans hakkındaki bilgi yetersizliği vb. gibi göstergeler ele

³⁷⁸ Jinarat ve Quang, 38-39.

³⁷⁹ Martin Hemmert, "The Influence of Institutional Factors on The Technology Acquisition Performance of High-Tech Firms: Survey Results From Germany and Japan"[Yoğun Teknolojik Firmaların Teknolojiyi Edinme Performansında Kurumsal Faktörlerin Etkisi: Almanya ve Japonya'dan Anket Sonuçları], *Research Policy*, 33 2004, 1019–1039.

³⁸⁰ Hemmert, 1035-1036.

³⁸¹ Andrej Rus ve Hajdeja Iglıc, "Trust, Governance and Performance, The Role of Institutional and Interpersonal Trust in SMEs Development" [Güven, Yönetişim ve Performans, Kobilerin Kalkınmasında Kurumsal ve Kişilerarası Güvenin Rolü], *International Sociology*, 20(3), 2005, 371–39.

alınmıştır. Regresyon analizlerinin yapıldığı çalışmada, Slovenya’da iyi olan kurumsal çevrenin kurumsal güvene yol açtığı dolayısıyla ekonomik ilişkilerde kurumsal güvenin, sözleşmelerden ve kişilerarası güvenden daha çok kullanıldığı anlaşılmıştır. Bosna’da ise tam tersi kurumsal çevrenin azlığı kurumsal güveninin azlığına yol açmakta ve ekonomik ilişkilerde sözleşmelerin ve kişilerarası güvenin daha çok kullanıldığı ortaya çıkmıştır³⁸².

Campos ve Iooty 2007 yılında, Brezilya’daki tekstil ve elektronik endüstrisindeki firmaların sektöre giriş ve çıkışları önündeki kurumsal engeller üzerine bir araştırma yapmışlardır³⁸³. Araştırmacılar 70’i tekstil ve 28’i elektronik endüstrisinden olmak üzere toplam 98 firmanın yöneticileri ile yüz yüze görüşmek üzere anket uygulamışlardır. Anketten elde edilen bulgularla yapılan analizler sonucunda, Brezilya’daki kurumsal engellerin yüksek olduğu ve sektörler bazında farklılık gösterdiği ve 1990 yılından itibaren de arttığı tespit edilmiştir. Araştırmacılara göre kurumsal engeller, firmaların giriş ve çıkışlarını ve özellikle üretim düzeylerini dolayısıyla da Brezilya’nın ekonomik büyümesi olumsuz yönde etkilemektedir³⁸⁴.

Uddin 2010 yılında yaptığı çalışmada, kurumsal yapı göstergelerinden biri olan iyi yönetişimin Bangladeş’in kalkınmasındaki etkilerini incelemiştir³⁸⁵. İyi yönetişimin bazı göstergeleri kapsamında hesap verebilirlik ve şeffaflık, yargı bağımsızlığı, yolsuzluk, hukukun üstünlüğü, yerelleşme ve insan hakları konuları değerlendirilmiştir. Anket çalışması kapsamında kamu hastanelerinin işleyişi ve sağlık yönünden ekonomiye katkıları ele alınmıştır. Saha araştırması sonucunda bu kurumların yeterli düzeyde işletilemediği, hesap verebilirliğin ve sorumluluğun az olduğu ve ekonomiye katkının düşük düzeyde kaldığı anlaşılmıştır. Araştırmacı, Bangladeş kurumlarının

³⁸² Rus ve Iglıc, 371.

³⁸³ Nauro F. Campos ve Mariana Iooty, “Institutional Barriers To FirmEntry and Exit: Case-Study Evidence From The BrazilianTextiles and Electronics Industries”[Firmaların Giriş ve Çıkışlarındaki Kurumsal Engeller. Brezilya’nın Tekstil ve Elektronik Endüstrilerindeki Vaka Çalışmasından Kanıtlar], *Economic Systems*, 31, 2007, 346–363.

³⁸⁴ Campos, Iooty, 361-362.

³⁸⁵ S. M. Anowar Uddin, “Impact of Good Governance on Development in Bangladesh: A Study” [İyi Yönetişimin Bangladeş’in kalkınmasına Etkileri: Bir Çalışma], 2010, 1-97, Erişim Tarihi: 20, 10, 2016, http://ndc.gov.bd/lib_mgmt/webroot/earticle/2207/Impact_of_GG_on_Development_in_Bangladesh.pdf.

yönetişim noktasında kötü olduğunu, iyi yönetişimin teorik ve pratik olarak zayıf kaldığını ve tüm yönleriyle iyi yönetişime ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir³⁸⁶.

2011 yılında Hamad ve Karoui KOBİ'lerdeki yönetişim mekanizması ve finansal performans ilişkisini Tunus'daki KOBİ'ler üzerine yaptıkları araştırmayla belirlemeye çalışmışlardır³⁸⁷. Araştırmacılar, firmaların performansında etkili olabileceği düşüncesiyle firmaların sahiplilik yapısı, yönetim kurulu ve yöneticinin (yaş ve uzmanlık düzeyi gibi) özellikleri için hipotezler kurarak farklı sektörlerdeki 50 KOBİ üzerine anket uygulamışlardır. Elde edilen birincil veriler kullanılarak yapılan regresyon tahminleri sonucunda, hem sahiplilik yapısı hem de yönetim kurulunun KOBİ'lerin performansını geliştirmede önemli rol aldığı belirlenmiştir. Ayrıca dış üyelerin varlığı ile birlikte yönetim kurulunun büyüklüğünün KOBİ'lerin performansı üzerinde olumlu etki yarattığı belirlenmiştir³⁸⁸.

Tornyeva ve Wereko 2012 yılında yaptıkları çalışmada Gana'daki sigorta şirketlerinde kurumsal yönetim ve firma performansı ilişkisini test etmişlerdir³⁸⁹. Çalışmada Gana'nın "Ulusal Sigorta Komisyonu"ndan alınan veriler ile anket verilerinden faydalanılmıştır. Çalışmada yönetim kurulunun büyüklüğü ve bağımsızlığı, yönetimin becerileri, CEO'nun hizmet süresi gibi alt değişkenlerden oluşan yönetim kurulu faktörü, denetim komitesinin büyüklüğü ve bağımsızlığı gibi alt değişkenlerden oluşan denetim komitesi faktörü, yabancı sahiplilik, kurumsal sahiplilik ve kar dağıtım politikası gibi alt değişkenlerden oluşan sahiplilik faktörü son olarak firmanın yaşı ve büyüklüğü gibi kontrol faktörler değişkenleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda yönetim kurulunun büyüklüğü, becerileri, CEO'nun hizmet süresi, denetim komitesinin büyüklüğü ve bağımsızlığı, kurumsal ve yabancı sahiplilik yıllık yapılan genel kurul toplantıları gibi tüm değişkenlerin sigorta şirketlerinin performansını pozitif etkilediği belirlenmiştir³⁹⁰.

³⁸⁶ Uddin, 86-87.

³⁸⁷ Salah Ben Hamad ve Afef Karoui, "The SMEs Governance Mechanisms Practices and Financial Performansça: Case of Tunisian Industrial SMEs"[Kobilerin Yönetişim Mekanizması Pratiği ve Finansal Performans: Tunus Endüstriyel Kobiler Örneği], *International Journal of Business and Management*, 6 (7) 2011, 216-225.

³⁸⁸ Hamad ve Karoui, 222.

³⁸⁹ Kingsley Tornyeva ve Theophilus Wereko, "Corporate Governance and Firm Performance: Evidence from the Insurance Sector of Ghana" [Kurumsal Yönetim ve Firma Performansı: Gana'daki Sigorta Sektöründen Kanıt], *European Journal of Business and Management*, 4 (13), 2012, 95-112.

³⁹⁰ Tornyeva ve Wereko s.104.

Yukarıdaki çalışmaya benzer denilebilecek başka bir çalışma ise Dzigba tarafından 2015 yılında Gana üzerine yapılmıştır³⁹¹. Bu çalışmada Gana'daki KOBİ'lerin kurumsal yönetim uygulamaları ve bunun KOBİ'lerin kredilere ulaşabilmelerindeki etkisi 120 KOBİ'ye anket uygulayarak test edilmiştir. Anketlerden elde edilen verilerle yapılan analizler sonucunda, Gana'daki KOBİ'lerin kurumsal yönetim uygulamalarının oldukça düşük olduğu ve düşük olan kurumsal yönetim uygulamalarının KOBİ'lerin kredilere ulaşabilmelerinde önemli bir etkide bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda kurumsal yapı eksikliklerinin firma performansı üzerinde etkili olmadığına işaret edilmiştir³⁹².

Aynı yıl Sharma ve Mitra, yolsuzluk (rüşvet), yönetim ve firma performans ilişkisini Hindistan için incelemişlerdir³⁹³. Araştırmacılar verileri Dünya Bankası'nın Hindistan'ın 37 kentinde ve 22 endüstriye ait toplam 2287 şirketi üzerinde yaptığı anket çalışmasından elde etmişlerdir. Çalışmada şirketleri rüşvete götüren sebepler ve bu rüşvetin firma performansına etkileri olmak üzere iki temel konu araştırılmıştır. Regresyon analizinin yapıldığı çalışmanın sonuçlarına göre firmalar vergiden kaçınmak için resmi memurlara rüşvet vermekte ve politik engeller firmaları rüşvete götürmede önemli bir etken olmaktadır. Diğer bir ifadeyle politik ve bürokratik sistemdeki karışıklık rüşveti artırmaktadır. Kurumsal yapı yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan rüşvetin ise firma performansına etkisi farklı boyutlarda olmaktadır. Buna göre alınan rüşvet firmalar üzerinde vergi (maliyet) gibi etki yaratmakta ve firmaları verimsizliğe götürmektedir. Ayrıca ihracatı ve inovasyon üretimini ise pozitif etkilemektedir³⁹⁴.

2001-2015 dönemindeki çeşitli yıllarda çok ülkeli ve tek ülkeli saha araştırmalarına dayalı uygulamalı çalışmalar Tablo 2.5'te özetlenmiştir.

³⁹¹ David Dzigba, "Corporate Governance Practice among Small and Medium Scale Enterprises (SMEs) in Ghana; Impact on Access to Credit", [Gana'daki Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Arasındaki Kurumsal Yönetim Uygulaması; Krediyeye Ulaşabilmeleri Üzerindeki Etkisi], 2015, 1-76, Erişim Tarihi: 23, 10, 2016, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:829172/FULLTEXT01.pdf>.

³⁹² Dzigba, 60.

³⁹³ Chandan Sharma ve Arup Mitra, "Corruption, Governance and Firm Performance: Evidence From Indian Enterprises" [Yolsuzluk, Yönetişim ve Firma Performansı: Hindistan İşletmelerinden Kanıt], *Journal of Policy Modeling*, 37, 2015, 835-851.

³⁹⁴ Sharma ve Mitra s. 835.

Tablo 2.5. Çok Ülkeli ve Tek Ülkeli Saha Araştırmalarına Dayalı Uygulamalı Çalışmalar

Çalışmanın Yazar(lar)ı ve Yılı	Örneklem Alınan Ülke	Tahmin Yöntemi	Kullanılan Kurumsal Alt Yapı Göstergeleri	Sonuç
Court -2001	Hindistan	-----	Katılımcılık, Şeffaflık, Hesap verebilirlik, Eşitlik, Etkinlik ve Saygınlık göstergelerine dayanan 30 yönetim göstergesi	Bazı kurumsal yapı göstergelerinin iyi bazılarının da kötü olduğu Yolsuzluğun ülkedeki en önemli kurumsal yapı sıkıntısı olduğu belirlenmiştir.
Jinarat ve Quang -2003	Tayland	Korelasyon ve Regresyon analizi	Hesap verebilirlik, Şeffaflık, Hukukun üstünlüğü, Katılım ve Çalışan memnuniyeti	Kurumsal yönetim ve iyi yönetim ile iyi yönetim ve örgütsel performans arasındaki ilişkiler pozitifdir.
Hemmert-2004	Almanya ve Japonya	Regresyon analizi	Ar-Ge personelinin bulundurulması ve kalitesi, Dış kaynaklı bilginin kullanılabilirliği ve kalitesi vb.	Hem iki ülke hem ele alınan iki endüstri üzerindeki kurumsal faktörlerin etkisi büyük ölçüde farklı olmuştur.
Rus ve Iglic-2005	Bosna ve Slovenya	Regresyon analizi	Haksız rekabet, Rekabetten gelen engeller, Yolsuzluğun artması, Resmi işlerde rüşvetin olması, vb.	İyi olan kurumsal çevre kurumsal güvene yol açmakta, ekonomik ilişkilerde kurumsal güven sözleşmelerden ve kişilerarası güvenden daha çok kullanılmaktadır.
Campos ve Iooty -2007	Brezilya	-----	Yolsuzluk gibi kurumsal engeller	Genel olarak kurumsal engeller özel olarak ta yolsuzluk firmaların sektöre girişleri üzerinde büyük etkide bulunmaktadır.
Uddin-2010	Bangladeş	-----	Hesap verebilirlik Şeffaflık, Yargı bağımsızlığı, Yolsuzluk, Hukukun üstünlüğü vb.	Kurumların yeterli düzeyde işletilemediği hesap verebilirliğin ve sorumluluğun az olduğu anlaşılmıştır.
Hamad ve Karoui -2011	Tunus	Regresyon analizi	Firmaların sahiplilik yapısı, Yönetim kurulu, Yöneticinin (yaş ve uzmanlık düzeyi gibi) özellikleri	Hem sahiplilik yapısı hem de yönetim kurulu KOBİ'lerin performansının gelişmesinde önemli rol almaktadır.
Tornyeva ve Werekö-2012	Gana	Panel veri Regresyon analizi	Yönetim kurulu faktörü, Denetim komitesi faktörü, Sahiplilik faktörü	Yönetim kurulunun büyüklüğü, becerileri, CEO'nun hizmet süresi, denetim komitesinin büyüklüğü vb. faktörler sigorta şirketlerinin performansını pozitif etkilemektedir.
Dzigba-2015	Gana	Ki-kare analizi ve bazı testler	Yönetim kurulu kompozisyonu, Yönetim kurulu büyüklüğü, CEO/yönetim kurulu başkanının aynı kişi olup olmadığı kapsamındaki değişkenler	Gana'daki KOBİ'lerin kurumsal yönetim uygulamaları oldukça düşüktür. Ancak bu uygulamalar KOBİ'lerin kredilere ulaşabilmelerinde önemli bir etkide bulunmamaktadır.
Sharma ve Mitra -2015	Hindistan	Regresyon analizi	Yolsuzluk (Rüşvet)	Politik ve bürokratik sistemdeki karışıklık rüşveti artırmaktadır. Rüşvet firmalara vergi gibi yansımakta böylece firmaları verimsizliğe götürmektedir. Diğer taraftan verilen rüşvet firmanın ihracat ve inovasyon üretiminde pozitif etkide bulunmaktadır.

2.4. TÜRKİYE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Kurumsal yapı ve YEK bağlamında Türkiye üzerine yapılan uygulamalı çalışmaların incelendiği literatür araştırması sonucunda, tüm kurumsal yapı göstergelerini ve YEK unsurlarını ele alan tek bir çalışmanın olmadığı, ancak kurumsal yapının farklı göstergelerine yer verildiği ve böylece çalışmalar arasında birbirini tamamlama özelliğinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu kapsamda yapılan az sayıdaki önemli çalışmalardan biri Kutlar ve Dođanođlu'na aittir³⁹⁵. 2001 yılında yapılan çalışmada Türkiye için 1980-2000 dönemindeki veriler ile yolsuzluğun kamunun enerji ve ulaştırma alanındaki yatırımlarına, kamu gelirlerine ve kiři başına dūřen gelire etkisini test edilmiştir. Çalışmada ICRG VE CPI olmak üzere iki farklı yolsuzluk endeksi kullanılmıştır. EKK ile analiz edilen ICRG ve CPI endeks verileri kamunun yatırımları ve yolsuzluk arasında güçlü bir bağıntı olduğunu, yani yolsuzluğun artması ile enerji ve ulaştırma alanındaki yatırımların arttığını göstermiştir. Öte yandan yolsuzluğun kamu gelirleri ve kiři başına dūřen gelire negatif etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışmada genel olarak yolsuzluğun ekonomik büyümeyi ertelediği ve kamudaki yatırımların verimsiz bir şekilde gerçekleştirmesine yol açtığını vurgulanmıştır³⁹⁶.

Özgener 2003 yılında Nevşehir un sanayisindeki işletmeler üzerinde yaptığı çalışma ile KOBİ'lerin kurumsal yapı göstergelerinden yönetim ve organizasyon eksikliklerini belirlemeye çalışmıştır³⁹⁷. Bu kapsamda araştırmacı 49 adet un sanayi işletmesi üzerine anket yaparak, işletmelerdeki yönetim tarzı, kurumsallaşma, bilgi eksikliği, yasal mevzuatların takibi, personel tedariki, bürokratik engeller gibi birçok konuyu araştırmıştır. Anketlerden elde edilen veriler kullanılarak yapılan analizler sonucunda, işletmelerden % 75'ten fazlasında kurumsallaşmanın çok düşük olduğu ve bunun da söz konusu işletmelerin sürekliliğini ve verimliliğini olumsuz etkilediği tespit edilmiştir³⁹⁸.

³⁹⁵ Aziz Kutlar ve Fatih Doğanoğlu, " Türkiye'de 1980 Sonrası Yolsuzluklar, Kamu Yatırımları ve Büyüme Üzerine Bir Ekonometrik Çalışma" 2001, 1-9. Erişim Tarihi: 26, 10, 2016, https://www.researchgate.net/publication/268035354_Fatih_Turkiye'de_1980_Sonrasi_Yolsuzluklar_Kamu_Yatirimlari_Ve_Buyume_Uzerine_Bir_Ekonometrik_Calisma

³⁹⁶ Kutlar ve Doğanoğlu, 8.

³⁹⁷ şevki Özgener, "Büyüme Sürecindeki KOBİ'lerin Yönetim ve Organizasyon Sorunları: Nevşehir Un Sanayi Örneği", *Erciyes Üniversitesi İ. İ. B. F Dergisi*, 20, 2003, 137-161.

³⁹⁸ Özgener, 152.

2006 yılında Gökalp ve Baldemir konu ile ilgili yaptıkları çalışmada kümeleme ve panel veri analizini kullanmışlardır³⁹⁹. Çalışmada kümeleme analizi yapılmasının amacı, Türkiye'nin hangi ülkelerle benzer kurumsal yapıya sahip olduğunu; panel veri analizi yapılmasının amacı ise kurumsal yapı ekonomik büyüme ilişkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaçla araştırmacılar, kurumsal yapı değişkenleri olarak ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, politik istikrar ve şiddetin yokluğu, yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun önlenmesi göstergelerini ele almışlardır. Kümeleme analizi sonucunda Türkiye'nin Ermenistan, Gürcistan, Mozambik ve Mali gibi ülkeler ile aynı grupta yer aldığı, Türkiye'nin bu grupta en gelişmiş ülke olduğu, ancak Türkiye'nin gelişmişlik düzeyine paralel bir kurumsal yapıyı oluşturmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bulunduğu grupta Avrupa Birliği ve Orta Doğu ülkelerinden herhangi bir ülkenin de yer almaması, Türkiye'nin kurumsal yapısının (Ermenistan ve Gürcistan haricinde) içinde bulunduğu bölgedeki ülkelerin kurumsal yapısına benzemediğini göstermiştir. Çalışmada yapılan panel veri analizleri ise kurumsal yapı ve büyüme ilişkisinin analize tabi tutulan birinci, ikinci ve dördüncü gruptaki ülkelerde farklı büyüklüklerde olduğunu göstermiştir. Analiz sonuçlarından hareketle araştırmacılar, genel olarak kurumsal yapının büyüme performansını etkilediğini, ancak etkinin yönü ve büyüklüğü konusunda net bir yargıya varılamayacağını ileri sürmüşlerdir⁴⁰⁰.

Konu ile ilgili başka bir panel veri çalışması da Vural tarafından 2007 yılında yapılmıştır⁴⁰¹. Kurumsal koordinasyonun ekonomik performans üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmada, Avrupa Birliği ülkelerinden Almanya, Danimarka, Finlandiya, İsveç, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Portekiz, İrlanda, İspanya, Yunanistan, İtalya ve aday ülke olan Türkiye ele alınmıştır. Çalışmada 1990-2000 dönemine ait ücret koordinasyonu, sendikal yoğunluk, iş güvencesini sağlayan yasal göstergeler, piyasa kapitalizasyon oranları, piyasaların düzenlenme göstergeleri, sosyal harcamaların ve aktif emek piyasası politikaları harcamalarının gayri safi yurtiçi hâsılaya oranları gibi kurumsal yapı göstergelerine ilişkin seriler kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda kurumsal yapı ve ekonomik performans arasında U biçiminde bir ilişkinin olduğu ve

³⁹⁹ Gökalp ve Baydemir, 212-226.

⁴⁰⁰ Gökalp ve Baydemir, 224.

⁴⁰¹ Burçak Müge Vural, "Kurumsal Koordinasyonun Ekonomik Büyüme Etkileri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 2007, 1-29.

Türkiye, Yunanistan, Portekiz ile İspanya gibi ülkelerde kurumsal koordinasyon eksikliği nedeniyle ekonomik performansın düşük kaldığı tespit edilmiştir. Araştırmacıya göre kurumsal koordinasyonun düşük olması ekonomik ve sosyal politikaların eşgüdüm içerisinde uygulanmamasına ve ekonomik performansın düşük seviyede kalmasına yol açmaktadır⁴⁰².

2008 yılında Yapraklı, kurumsal alt yapının iktisadi büyümeye etkisini incelediği çalışmada örneklem olarak içinde Türkiye'nin de bulunduğu 36 üst orta gelir grubundaki ülkeleri ele almıştır⁴⁰³. Çalışmada 2002-2005 zaman aralığındaki panel veriler kullanılmıştır. İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, politik istikrar, yönetimin etkinliği, düzenlemelerin kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukların önlenmesi gibi kurumsal alt yapı değişkenlerinin ele alındığı çalışmada yapılan analizler sonucunda, kurumsal yapı değişkenlerinden 4 tanesinin (ifade özgürlüğü ve şeffaflık, politik istikrar, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü) iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu; iki tane değişkenin (yönetimin etkinliği ve yolsuzluğun önlenmesi) ise iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarından hareketle Yapraklı, kurumsal yapının ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediğini kesin bir şekilde söylemenin mümkün olmadığını ifade etmiştir⁴⁰⁴.

Beşkaya ve Manan 2009 yılında Türkiye için demokrasi, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki bağıntıyı inceledikleri çalışmalarında 1970-2005 dönemine veriler ile zaman serisi analizi yapmışlardır⁴⁰⁵. Araştırmacılar demokrasiyi temsilen politik haklar ve sivil özgürlükler endeksini, ekonomik özgürlükleri temsilen farklı kuruluşlar tarafından hazırlanan ekonomik özgürlükler endeksini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, ancak demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kesin bir şekilde açıklanamadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca söz konusu etkinin bazı modellerde pozitif bazılarında ise negatif olduğu tespit edilmiştir⁴⁰⁶.

⁴⁰² Vural, 25.

⁴⁰³ Yapraklı, 301-317.

⁴⁰⁴ Yapraklı, 311.

⁴⁰⁵ Ahmet Beşkaya, Ömer Manan, "Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri İle Analizi: Türkiye Örneği", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 2009, 47-76.

⁴⁰⁶ Beşkaya, "Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri İle Analizi: Türkiye Örneği", 72-73.

Aynı yıl Tavşancı kurumsallaşmanın firmaların rekabet gücüne olan etkisini incelemek üzere bir saha araştırması yapmıştır⁴⁰⁷. Araştırmacı kurumsallaşmanın göstergeleri olarak “kültürel güç, toplumsal değer ve normlara uyum, profesyonelleşme, biçimsel organizasyon yapısı, şeffaflaşma ve hesap verebilirlik, biçimsel faaliyet yapısı, kurumsal çevreye uyum, kurumsal sosyal sorumluluk, biçimsel yapıya uyum ve yetki delegasyonu” gibi değişkenler kullanmıştır. Çalışma kapsamında örneklem olarak İMKB’ye (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası) bağlı 249 firma seçilmiştir. Yapılan anketlerden elde edilen verilerle yapılan regresyon analizleri sonucunda firmalardaki kurumsallaşma seviyesinin rekabet gücünü pozitif etkilediği, yani kurumsallaşma seviyesi yükseldikçe rekabet gücünün de yükseldiği saptanmıştır⁴⁰⁸.

Demirci 2010 yılında İstanbul’daki KOBİ’ler üzerine yaptığı çalışmada kurumsal yönetimin firma karına etkisini tespit etmeye çalışmıştır⁴⁰⁹. Saha araştırmasına dayalı bu çalışmada 160 tane KOBİ’ye anket uygulanmıştır. Ankette kurumsal yönetime ilişkin göstergeler olarak şeffaflık, hesap verebilirlik, adalet ve eşitlik değişkenleri ele alınmıştır. Anketlerden elde edilen birincil veriler kullanılarak yapılan analizler sonucunda KOBİ’lerin büyük bir çoğunluğunun kurumsal yönetime önem verdikleri ve kurumsal yönetim uygulamaları yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca kurumsal yönetim uygulaması yapan KOBİ’lerin yarısından fazlasının karının arttığı belirlenmiştir⁴¹⁰. Aynı yıl Karagöz ve Karagöz Türkiye için yolsuzluğun kamu harcamaları ve iktisadi büyüme üzerindeki etkisini 1980-2005 aralığındaki veriler ile eş bütünleşme ve Granger nedensellik analizi yaparak incelemeye çalışmışlardır⁴¹¹. Çalışmada sonuç olarak iktisadi büyümeden yolsuzluğa nedenselliğin mevcut olduğu, iktisadi büyümenin kişi başına düşen yolsuzluğu yükselttiği ve yolsuzluk ile kamu harcamaları arasında ise ilişkinin mevcut olmadığı tespit edilmiştir⁴¹².

Arslan 2011 yılında yaptığı çalışmada Türkiye’de kurumsal yapı göstergelerinden biri olan politik istikrarsızlık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmeye

⁴⁰⁷Savaş Tavşancı, “*Firmalardaki Kurumsallaşma Düzeyinin Rekabet Gücüne Etkisi Üzerine Bir Araştırma*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, 2009, 1-165.

⁴⁰⁸Tavşancı, 122.

⁴⁰⁹ Mehmet Demirci, “*KOBİ’lerde Kurumsal Yönetim Uygulamasının Kara Etkisi; İstanbul İlinde Bir Uygulama*”(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi, SBE, 2010, 1-109.

⁴¹⁰Demirci, 97-98.

⁴¹¹ Karagöz ve Karagöz, 5-22.

⁴¹² Karagöz ve Karagöz, 18.

çalışmıştır⁴¹³. Bu amaçla çalışmada 1987-2007 dönemine ait veriler kullanılarak Johansen eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli tahmini yapılmıştır. Çalışmada politik istikrarsızlığı temsilen hükümetlerin iktidarda kalma süreleri, programlarını yürütebilme yeteneği, seçimle iş başına gelip gelmediği gibi ICRG'den derlenen değişkenler kullanılmıştır. Yapılan analizler politik istikrarsızlık ve ekonomik büyüme göstergesi GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu ve GSYİH'den politik istikrarsızlığa doğru tek yönlü nedenselliğin bulunduğunu ortaya koymuştur⁴¹⁴.

Hayaloğlu 2012 yılında yaptığı çalışmada öncelikle 110 ülke için, daha sonra Türkiye için kurumsal yapı (ekonomik özgürlükler endeksi ve politik hak ve sivil özgürlükler endeksi) ve iktisadi büyüme ilişkisini incelemiştir⁴¹⁵. Araştırmacı 110 ülkeyi Dünya Bankası'nın yaptığı gelir tasnifine göre üç grup olarak almış ve hem her ülke grubu için hem de tüm ülkeler panel veri analizleri yapmıştır. Yapılan analizler sonucunda kurumsal yapının ekonomik büyümedeki etkisinin ülkelerin bulunduğu gelir seviyelerine göre farklı olduğu belirlenmiştir. Buna göre kurumsal yapı her ülke veya ülke gurubunu farklı yönlerde ve farklı seviyelerde etkilemektedir. Hayaloğlu Türkiye için 1972-2009 dönemine ait aynı verileri kullanarak, eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modelleri ile zaman serisi analizleri yapmıştır. Araştırmacının yaptığı analizler, kurumsal yapının Türkiye'nin ekonomik büyümesini uzun dönemde etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermiştir⁴¹⁶.

Hisamoğlu 2014 yılında yaptığı uygulamalı çalışmada, Türkiye'nin büyük kurumsal reformlar gerçekleştirdiği Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde kurumlar ve ekonomik büyüme bağıntısını ortaya koymaya çalışmıştır⁴¹⁷. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmada 1987-2004 dönemine ait zaman serileri kullanılarak ARDL tahmin yöntemi ile analizler yapılmıştır. Çalışmada hukuk, düzen, bürokratik kalite, yolsuzluk, iç çatışmalar, etnik gerilmeler ve demokratik hesap verebilirlik gibi değişkenler kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda kurumlar ile ekonomik büyüme arasında

⁴¹³ Ünal Arslan, "Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği", *Ege Akademik Bakış*, 11(1), 2011, 73 -80.

⁴¹⁴ Arslan, 79.

⁴¹⁵ Hayaloğlu, 1-216.

⁴¹⁶ Hayaloğlu, 183-184.

⁴¹⁷ Ebru Hisamoğlu, "EU Membership, Institutions and Growth: The Case of Turkey" [Avrupa Birliği Üyeliği, Kurumlar ve Büyüme: Türkiye Örneği], *Economic Modelling*, 38, 2014, 211-219.

ilişki olduğu, özellikle de hukuk, düzen, bürokratik kalite, iç çatışmalar ve etnik gerilmelerin büyümeyi etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır⁴¹⁸.

Hayaloğlu tarafından 2015 yılında yapılan başka bir çalışmada ise Türkiye'nin de içinde bulunduğu MINT (Meksika, Endonezya ve Nijerya ve Türkiye) ülkeleri üzerine panel veri analizi yapılmıştır⁴¹⁹. Çalışmanın amacı kurumsal yapı göstergelerinden biri olan demokrasi ve iktisadi büyüme arasında ilişki olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaçla yapılan çalışmada 1990-2012 dönemine ait veriler kullanılmış ve demokrasi değişkenini temsilen farklı kurumlardan alınan (Freedom House demokrasi endeksi, ICRG demokrasi endeksi ve Polity demokrasi endeksi) endeksler kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Türkiye dâhil söz konusu ülkelerde demokrasiyi temsil eden her üç değişkendeki iyileşmenin iktisadi büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir⁴²⁰.

Şahin 2016 yılında yaptığı çalışmada ekonomik özgürlükler, yolsuzluk ve demokrasinin büyümeye etkilerini Türkiye için araştırmıştır⁴²¹. Çalışmada 1980-2015 dönemine ait zaman serileri kullanılarak Phillips-Perron (PP) birim kök testi ve Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, ekonomik özgürlükler ile büyüme arasında bir nedenselliğin olduğu, yani ekonomik özgürlüklerin büyümeyi olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır. Keza demokrasinin de ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği anlaşılmıştır. Ancak ekonomik büyümeden yolsuzluğa, ekonomik özgürlüklere ve demokrasiye doğru bir nedenselliğin olmadığı tespit edilmiştir⁴²².

2001-2016 dönemindeki çeşitli yıllarda Türkiye için yapılmış uygulamalı çalışmalara ait özet bilgiler Tablo 2.6'da sunulmuştur.

⁴¹⁸ Hisamoğlu, 218.

⁴¹⁹ Pınar Hayaloğlu, "MINT Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyümeyi Nasıl Etkilemektedir?", *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1 (1), 2015, 17-29.

⁴²⁰ Hayaloğlu, 28.

⁴²¹ İsmail Şahin, "Türkiye'de 1980-2015 Yılları Arası Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Yolsuzlukların Ekonomik Büyümeye Etkileri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2, 2016, 1-18.

⁴²² Şahin, 13-14.

Tablo 2.6. Türkiye İçin Yapılmış Uygulamalı Çalışmalar

Çalışmanın Yazar(lar)ı ve Yılı	Çalışmanın Zaman Dilimi	Çalışmanın Türü	Kullanılan Kurumsal Alt Yapı Göstergeleri	Sonuç
Kutlar ve Doğanoğlu -2001	1980-2000	Panel veri analizi	Yolsuzluk	Kamu yatırımları ve yolsuzluk arasında güçlü bir bağıntı vardır. Yolsuzluk kamudaki yatırımları verimsiz bir şekilde gerçekleştirmekte ve ekonomik büyümeyi ertelemektedir.
Özgener-2003	2003	Saha araştırması (Anket araştırması)	Yönetim tarzı, Kurumsallaşma, Yasal mevzuatların takibi Bürokratik engeller vb.	İşletmelerden %75'ten fazlasında kurumsallaşma çok düşüktür. Bu da söz konusu işletmelerin sürekliliğini ve verimliliğini olumsuz etkilemektedir.
Gökalp ve Baldemir -2006	-----	Kümeleme ve Panel veri analizi	İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, Politik istikrar ve şiddetin yokluğu, Yönetimin etkinliği vb.	Kurumsal yapının büyüme performansını etkilediğini, ancak etkinin yönü ve büyüklüğü konusunda net bir yargıya varılmadığı ileri sürülmüştür.
Vural-2007	1990 -2000	Panel veri analizi	Ücret koordinasyonu, Sendikal yoğunluk, İş güvencesini sağlayan yasal göstergeler vb.	Kurumsal yapı ve ekonomik performans arasında U biçiminde bir ilişki vardır.
Yapraklı-2008	2002-2005	Panel veri analizi	İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik, Politik istikrar, Yönetimin etkinliği, Düzenlemelerin kalitesi vb.	İfade özgürlüğü ve şeffaflık, politik istikrar, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğünün büyüme üzerindeki etkisi negatif, yönetimin etkinliği ve yolsuzluğun etkisi ise pozitifdir.
Beşkaya ve Manan -2009	1970-2005	Zaman serisi analizi	Politik haklar ve sivil özgürlükler endeksi, Ekonomik özgürlükler endeksi	Ekonomik özgürlükler ekonomik büyümeyi pozitif etkilemiştir. Ancak demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi kesin bir şekilde açıklanamamıştır
Tavşancı-2009	2009	Saha araştırması (Anket araştırması)	Kurumsallaşma (Kültürel güç, şeffaflaşma ve hesap verebilirlik vb.)	Firmalardaki kurumsallaşma seviyesi rekabet gücünü pozitif etkilemektedir.

Tablo 2.6. (Devamı)

Demirci-2010	2010	Saha araştırması (Anket araştırması)	Şeffaflık, Hesap verebilirlik, Adalet ve Eşitlik	Kurumsal yönetimi uygulayanların yarısından fazlası işletme kararının arttığını söylemişlerdir.
Karagöz ve Karagöz -2010	1980-2005	Zaman serisi analizi	Yolsuzluk	İktisadi büyümeden yolsuzluğa nedensellik mevcuttur. Yolsuzluk ile kamu harcamaları arasında ise ilişki bulunmamıştır.
Arslan-2011	1987-2007	Zaman serisi analizi	Hükümetlerin iktidarda kalma süreleri, Programlarını yürütebilme yeteneği vb.	Politik istikrarsızlık ve GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.
Hayaloğlu-2012	1972-2009	Zaman serisi analizi	Ekonomik özgürlükler endeksi, Politik hak ve sivil özgürlükler endeksi	Türkiye için yapılan analizde de kurumsal yapı Türkiye'nin ekonomik büyümesini uzun dönemde etkilemektedir.
Hisamoğlu-2014	1987-2004	Zaman serisi analizi	Hukuk, Düzen, Bürokratik kalite, Yolsuzluk, İç çatışmalar, Etnik gerilmeler vb.	Kurumlar büyümeyi etkilemekte ve büyüme için önemli olmaktadır.
Hayaloğlu-2015	1990-2012	Panel veri analizi	Demokrasi (Freedom House Demokrasi Endeksi, ICRG Demokrasi Endeksi, Polity Demokrasi Endeksi)	Çalışmaya dâhil ülkeler ve Türkiye için demokrasiyi temsilen ele alınan her üç değişkendeki iyileşme iktisadi büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Şahin-2016	1980-2015	Zaman serisi analizi	Ekonomik özgürlükler, Yolsuzluk, Demokrasi	Ekonomik özgürlükler ve demokrasi ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

2.5. UYGULAMALI ÇALIŞMALARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Kurumsal yapının ulusal/yerel büyüme-kalkınmaya olan etkisi ile ilgili olarak yapılan ve yukarıda ayrıntılı bir şekilde sunulan literatür araştırmasında, uygulamalı çalışmaların 1990'lı yılların sonlarından itibaren yoğunlaştığı ve günümüze kadarda artarak devam ettiği gözlemlenmiştir. İncelenen belli başlı uygulamalı çalışmalar, başta çok ülkeli ve tek ülkeli olmak üzere kategorize edilmiş, daha sonra yatay kesit veriler ile panel veri analizleri ve zaman serileri analizleri biçiminde alt kategorilere ayrılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili saha araştırmaları ve Türkiye için yapılmış çalışmalar da yine ayrı başlıklar altında irdelenmiştir.

Söz konusu tüm çalışmalar genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda bazı çıkarımlar elde edilmiştir. Bunları aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

1. İncelenen çalışmalar içinde saha araştırmaları, zaman serileri analizlerine nispeten ve zaman serileri analizleri de yatay kesit verileri ile panel veri çalışmalarına nispeten daha az sayıdadır. Bu çalışmalarda nispeten daha fazla olan panel veri çalışmaların daha çok çok ülkeli çalışmalar şeklinde olduğu ve ele alınan ülkelerin genellikle Dünya Bankası'nın yaptığı gelişmişlik tasnifine göre belirlendiği görülmüştür. Böylece kurumsal yapının büyüme ve kalkınmayı gelişmişlik derecesine göre nasıl etkileyebileceği tespit edilmeye çalışılmıştır.
2. Gerek bağımlı değişken ve gerekse bağımsız değişken olarak alınan kurumsal yapı göstergeleri, tüm çalışmalarda standart olarak kullanılmamaktadır ve kullanılan değişkenler çoğu zaman çalışmadan çalışmaya farklılık gösterebilmektedir. Çalışmalarda standart göstergelerin kullanılmamasının, kurumsal yapının ulusal/yerel kalkınma üzerindeki etkisinin yönü ve büyüklüğü konusunda net bir görüş birliğine ulaşılamamasına neden olduğunu söylemek mümkündür.
3. Kurumsal yapının büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisine yönelik olarak yapılan çoğu çalışmada elde edilen bulgular farklılık arz etmektedir. Nitekim incelenen çalışmalarda genel olarak kurumsal yapının büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisinin bazı çalışmalarda pozitif, bazı çalışmalarda negatif olduğu

yönünde bulgulara ulaşıldığı görülmüştür. Daha az sayıda olan kimi çalışmada ise ilişkinin olmadığı ya da belirsiz olduğu sonucu ortaya konulmuştur.

4. Uygulamalı çalışmalarda kullanılan kurumsal yapı göstergelerinin çoğunun büyüme-kalkınma üzerindeki etkileri, etkilerinin büyüklükleri ve yönleri farklılık göstermektedir. Bu bağlamda örneğin bazı ülkelerde hukukun üstünlüğü ve ifade özgürlüğü, bazı ülkelerde ise yönetimin kalitesi veya başka bir kurumsal yapı göstergesi kalkınma üzerinde etkili olabilmektedir. Bu ise her gösterge bazında gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklı sonuçların elde edilmesine yol açmaktadır.
5. Yapılan literatür araştırması sonucunda, yatay kesit, panel veri ve zaman serisi analizlerine dayalı çalışmalara göre daha az sayıda olan saha araştırmalarında, ülke/bölge-il bazında kurumsal yapıya ilişkin durumun ve/veya eksikliklerin belirlenmesine odaklanıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda daha çok kurumsal yapının ele alınan firmaların performansları üzerindeki etkileri üzerinde durulmuş, ancak firmaların bulunduğu il, bölge ya da ülkenin büyümesi-kalkınması üzerindeki etkilerine fazla yer verilmemiştir. Bu çıkarımın bu çalışmanın yönelimi açısından önem arz ettiğini ve konu ile ilgili literatüre katkı sağlamak amacıyla karşılaştırmalı olarak il bazında kurumsal yapının mevcut durumu ve kurumsal yapı-YEK ilişkisini araştırmayı gerekli hale getirdiğini ifade etmek mümkündür.
6. Türkiye üzerine yapılmış çalışmalar irdelendiğinde, kurumsal yapı değişkenleri ve kurumsal yapının büyüme ve kalkınmaya etkisi konusunda uluslararası literatürle uyumlu sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Yani konu ile ilgili değişken kullanımı ve kurumsal yapının ulusal/yerel büyüme-kalkınma üzerindeki etkisi, etkinin yönü ve büyüklüğü hakkında net bir görüş birliği oluşmamıştır. Ayrıca Türkiye üzerine yapılan saha araştırmasına dayalı çoğu çalışmada kurumsal yapı düzeyinin belirlenmeye çalışıldığı, kurumsal yapının yerel ekonomik kalkınmaya olan etkisinden ziyade işletmelerin performansına ve rekabet edebilirliği gibi kıstaslara olan etkisinin analiz edildiği belirlenmiştir.

Özetlenecek olursa, yapılan literatür araştırması sonucunda genel olarak kurumsal yapı göstergelerinin standart olarak kullanılmadığı ve bunun kurumsal yapının

ekonomik etkilerinin tespiti konusunda güçlükler yarattığı görülmektedir. Ayrıca konu ile ilgili olarak yapılan birbirini tamamlama niteliğindeki uygulamalı çalışmalar, kurumsal yapının büyüme-kalkınmayı etkilediğini, ancak etkinin yönü konusunda farklı bulgulara ulaşıldığını göstermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERZURUM VE BATMAN'A İLİŞKİN TANIMSAL ANALİZLER VE KURUMSAL YAPI İLE YEK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI

Büyüme ve kalkınma literatürü incelendiğinde ulusal ve yerel gelişmişlik farklarının salt geleneksel üretim faktörlerinden değil kurum-kurumsal yapı arasındaki farklılıklardan da kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle bu bölümde Türkiye'nin görece gelişmemiş illeri arasında yer alan Erzurum ve Batman illerinde kurumsal yapının mevcut durumu ve ekonomik açıdan önemi irdelenecektir. Böylece kurumsal yapının YEK sürecindeki katkısı ve kurumsal yapı ile ilgili gerekli plan ve politikalar ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Çalışmada Erzurum ve Batman illerinin ele alınmasında, bu illerdeki kurumsal yapı potansiyelinin YEK'in gelişimine önemli katkı yapacağı görüşü etkili olmuştur.

Bu bağlamda ilk olarak Erzurum ve Batman'da kurumsal yapının tarihsel süreçteki gelişimi ve değişimi ele alınmakta ve iller bazındaki ekonomik, sosyal ve demografik YEK göstergeleri tanımsal ve karşılaştırmalı olarak irdelenmektedir. Daha sonra Erzurum ve Batman'daki kurumsal yapının mevcut durumunu ve kurumsal yapının bu illerdeki YEK sürecine katkısını belirlemek üzere 2017 yılındaki saha araştırması ve yatay kesit verileri ile tanımsal, istatistiki ve ekonometrik analizler yapılmakta ve analizlerden elde edilen bulgular tablolar halinde değerlendirilmektedir. Son olarak bu analizlerin bulguları ve bazı öneriler ile çalışma sonlandırılmaktadır.

3.1. ERZURUM VE BATMAN'DA KURUMLAR-KURUMSAL YAPININ GELİŞİMİ

Bu kısımda kurum-kurumsal yapının özellikle gelişmemiş illerin YEK sürecindeki katkısından dolayı Erzurum ve Batman'da kurumsal yapının tarihsel süreçteki gelişimi ve iller bazındaki ekonomik, sosyal ve demografik YEK göstergeleri tanımsal ve karşılaştırmalı olarak irdelenmektedir. Ancak daha önceden de ifade edildiği gibi kurum-kurumsal yapının heterojen olma özelliği ve ülke bazında veri bulma güçlüğü gibi nedenler kurumsal yapının ölçümünü ve kurumsal yapının tarihsel süreçteki

anlatımını zorlaştırmaktadır. Kaldı ki bölge-il bazında bunun irdelenmesi daha zor hale gelmektedir. Bu nedenle ulaşılabilen istatistiki veriler kullanılarak kurumsal yapı ve YEK göstergeleri dönemsel ve karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Söz konusu veriler, TÜİK, Türk Patent ve Marka Kurumu, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı resmi istatistiklerinden derlenmiştir.

Sürdürülebilir YEK açısından önemli olan kurumsal yapı göstergelerinin gelişimi hakkında temel bilgilere ulaşabilmek için gelişim sürecini dönemsel olarak incelemenin daha uygun olacağı düşünülmektedir. Genel bir bakış açısı kapsamında kurumsal değişim ve gelişim süreçlerini 1980 öncesi, 1980-1990 arası, 1990-2000 arası ve 2000 sonrası şeklinde dönemlere ayırmak mümkündür. Bu nedenle kurumsal yapının tarihsel gelişim süreci dönemsel olarak alt başlıklar halinde incelenecektir.

3.1.1. 1980 Öncesi Dönem

Türkiye’de kurumsal yapının ulusal ve özellikle yerel düzeyde tarihsel gelişimini incelemek ve gelinen noktayı istatistiki verilerle ortaya koymak zor olmakla birlikte Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından itibaren Erzurum ve Batman dahil Türkiye’nin illerinde kurumsal yapı göstergeleri bazında önemli bir değişim olduğu söylenebilir.

1923-1960 yılları arasında temel olarak kurumsal yapı bağlamında, Cumhuriyet’in ilanı, II. Dünya Savaşı, dışa açılım politikaları şeklindeki ekonomik, sosyal ve siyasal değişimler kurumsal yapı göstergelerini de etkilemiştir. Bu dönemde göçler, eğitim, nüfus yapısı vb. bireylerin birlikte hareket etmesi, ifade özgürlüğü, demokrasi gibi unsurların genellikle ekonomik koşullarla yakından ilgili olduğu görülmektedir.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Osmanlı’daki monarşi düzeninin yerini demokratik bir süreç almış ve ekonomik alanda ise liberal politikalar uygulanmıştır. Batıya benzer bir devlet ve toplum istendiği bu dönemde, iktisadi olarak piyasa, politik olarak temsili demokrasi ve sosyal olarak sivil toplum örgütleri anlayışı kabul edilmiştir. Türkiye 1950’lerden sonra Marshall Planı ile beraber ABD ve NATO ile ilişkileri iyileştirmiş ve

batıya açılma politikaları yürütmüştür. Bu dönemde girişimcilik faaliyetlerin artması, karayolu ulaşımının gelişmesi ile şehir ve piyasalar bütünleşmiştir⁴²³.

Öte yandan cumhuriyetin başlarında uygulanan liberal politikalara rağmen yönetimde koyu bir merkezîyetçi anlayış hakim olmuştur. 1944 yılına kadar tek parti dönemi ve devletçi uygulamaların olduğu bu dönemde yerel yönetimler bağlamında Belediyeler Yasası çıkarılmış ve bu yasayla İstanbul ile Ankara haricindeki tüm belediyeler arasında eşitlik sağlanmıştır. II. Dünya savaşı sonrası çok partili döneme geçilmiştir. Ancak bu dönemde hala belediye başkanlarının merkez tarafından onaylanması veya gerektiğinde atanması bağlamında bir değişiklik yapılmadığından yerel yönetimlerde demokratik olmayan uygulamalar devam etmiştir⁴²⁴.

Aslında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte merkezîyetçi anlayış terk edilmeye başlanmıştır. Böylece yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesi sürecine gidilmiştir. Ancak bu dönemde kent merkezlerine olan göçün artması kentlerdeki yerel yönetimler idari ve finansal olarak sıkıntılara maruz kalmış ve görevlerini yeterince icra edememişlerdir. Kısaca merkezîyetçi, hiyerarşik ve bürokratik yapısından dolayı etkin bir şekilde çalışmamışlardır⁴²⁵.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye’de ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulanmaya başlamıştır. Başlangıçta başarılı olan bu strateji ekonomik, politik ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle 1980 yılında terk edilmek durumunda kalmıştır. 1960-1980 döneminde enerji krizleri, artan dış borçlar, askeri darbe ve müdahaleler kurumsal yapı bağlamında demokratik sürecin askıya alınmasına, politik istikrarsızlık baş göstermesine ve ekonomik performansın olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır⁴²⁶.

⁴²³ Manan, 20-21; İlkay Noyan Yalman, Ali Rıza Sandalcılar, Ferhat Demir Koparan, “Özgürlükler ve Ekonomik Kalkınma: Latin Amerika ve Türkiye”, *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 2011, 438-439.

⁴²⁴ Melih Ersoy, “Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye’de Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkisi”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 3.

⁴²⁵ Filiz Tufan Emini, “Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri”, *Yönetim ve Ekonomi*, 16 (2), 2009, 34.

⁴²⁶ Beşkaya ve Manan, 50-73; Erdal Akdeve, Erdal Tanas Karagül, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 2013, 329-330-337; Noyan Yalman., vd., 439.

3.1.2. 1980-1990 Arasındaki Dönem

Bu dönemde ülkenin kurumsal yapısını ve politik istikrarını olumsuz etkileyerek ekonomik performansını zedeleyen 1980 askeri darbesi yaşanmıştır. Bununla birlikte ekonomik alandaki kurumsal yapıdaki köklü değişikliklerin yapıldığı 24 Ocak 1980 kararları da bu dönemde uygulanmıştır⁴²⁷. Ülke ekonomisinde kapsamlı bir yapısal dönüştürmeyi içeren bu kararlar doğrultusunda zaman içinde finans ve yabancı sermaye hareketlerinde liberalizasyonun sağlanması, kamunun etkinliğinin azaltarak özelleştirmelerin hızlandırılması, özgür bir piyasa mekanizmasına geçilmesi, ihracata dayalı bir üretim modeli uygulanarak dış ticaretin serbestleştirilmesi uygulamaları başlamıştır. Diğer taraftan bu dönemde sıklıkla seçimlerin yapılması diğer bir ifadeyle 10 yıllık zaman zarfı içerisinde 5 hükümetin görev yapması, politik istikrarsızlığa ve makroekonomik sıkıntılara neden olmuştur⁴²⁸.

Ekonomik alandaki bu sıkıntıların yanında yerel ve kent bazında belediye başkanlarının görevden alınarak yerlerine yeni atamaların yapılması böylece politik anlamda tüm oluşumların denetlenmesi ile hiyerarşik ve bürokratik bir sürece girilmiştir. Şehirler ile ilgili düzenlemeler bu gelişmelerin çerçevesinde daha denetimci ve engelleyici kıstaslarla yapılmıştır. Kısacası bu liberal dönemde özellikle mali açıdan yerel unsurların üzerinde sıkı denetimlerle merkeziyetçi bir anlayış benimsenmiştir⁴²⁹.

1980 sonrasında hükümetler her ne kadar kamunun etkilerini azaltıp, hizmet piyasalarını artırarak kent ve yerel yönetimlerin güçlenmesi için çaba sarf etmişlerse de yereldeki birimler üzerindeki merkez vesayeti azalmamıştır. Nitekim bu dönemde uygulanan “Beşinci Beş yıllık Kalkınma Programı” (1985-1989) nda belirtilen kamu hizmetlerinin daha hızlı ve etkin olması amacıyla bürokratik gecikmelerin azaltılması, yerel yönetimlerin işlevlerinin artırılması, kamu ve yereldeki yönetsel birimler arasında işbirliğinin oluşturulması, toplum için yapılacak görev ve hizmetlerde yönetim ve halk ilişkisinin sürdürülmesi, kamu hizmetlerinin kurumlar bağlamında eşit ve etkin bir

⁴²⁷ Beşkaya ve Manan, 72-73.

⁴²⁸ Metin Bayrak, Osman Cenk Kanca, “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 2013, 2-6; Noyan Yalman., vd., 439.

⁴²⁹ Ersoy,10-12.

şekilde dağıtılması gibi kurumsal düzenlemeler planlamıştır. Ancak bu düzenlemeler daha çok teoride kalmış ve pratikte tam olarak gerçekleştirilememiştir⁴³⁰.

Kısacası 1980'li yıllarla birlikte özel sektör, ihracat seferberliği ve dışa açılmaya yönelik politikalar başlangıçta olumlu sonuçlar vererek ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır. Böylece telekomünikasyon, karayolları, turizm ve altyapı alanlarında büyük yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Ancak bir taraftan da çalışanların sendikal faaliyetleri ve grev hakları yasaklanmış, ücret ve maaşlar arttırılmamış ve taban fiyat alımların ve desteklemelerin oranı azaltılmıştır. Kısaca sayılan olumlu olaylar kısa sürmüş ve akabinde politik istikrassızlıkların, güçsüz hükümetlerin, yönetimde başarısızlıkların ve bürokratik engellerin olduğu döneme girilmiştir⁴³¹.

3.1.3. 1990-2000 Arasındaki Dönem

Bu dönemde hem Türkiye'de hem de Dünya'da baş gösteren ekonomik krizler, kısa süreli hükümetler, sık sık yapılan seçimler nedeniyle ortaya çıkan seçim ekonomisine yönelik harcamalardaki artış ekonomik ve politik belirsizliklerin artmasına ve kurumsal yapı göstergelerinin gerilemesine yol açmıştır denilebilir. 1994, 1997 ve 2000 yıllarında yaşanan ekonomik ve siyasi olumsuzluklar karşısında bir takım önlemler alınmıştır. Ancak bu önlemler içinde kurumsal yapılanmaya ilişkin önlemler yer almamış ve bu da belirsizlik ortamının artmasına neden olmuştur⁴³².

Yaşanan ekonomik sıkıntıların büyüklüğü, koalisyonlar ve çekişmelerin olması bu dönemde kurumsal ve yönetsel bazdaki yapılandırmaların ihmal edilmesine neden olmuştur. Ekonomik krizler ve toplumsal sorunların giderilmemesi yeni reform ve yapılandırmaları engelleyerek bu reformlar noktasında diğer ülkeleri geriden takip etmesine yol açmıştır. Bununla beraber bu reformların yapılmasının artık zorunlu olduğu anlaşılmıştır⁴³³.

⁴³⁰ Gökhan Kalağan, "Cumhuriyet Dönemi Türk Kamu Bürokrasisi'nde Yeniden Yapılanma ve Yönetimsel Reform Çalışmaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2 (1), 2010,76-77.

⁴³¹ Bayrak ve Kanca,4-18.

⁴³² Bayrak ve Kanca,5-18; Beşkaya ve Manan, 73;

http://www.ekodialog.com/Konular/1994_ekonomik_krizi.html, Erişim Tarihi: 17.03.2017.

⁴³³ Mehmet Uçar, Abdullah Karakaya, "Yönetimsel Reformlar Perspektifinden Türkiye'de Yönetimin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 2014, 159.

Diğer taraftan bu dönemde uygulanan kalkınma planlarında merkezi ve yerel birimlerin birbirleriyle etkin bir iletişim içinde olması böylece uygulanacak projelerin coğrafik açıdan uyumlu olması sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle yönetsel birimlerin araştırmaya odaklı, değişen ve gelişen böylelikle toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilir bir yapıya kavuşturmak hedeflenmiştir. Gerek merkezi gerek yerel birimlerin sağladıkları hizmetlerin daha verimli, etkin ve hızlı bir şekilde yapılması gerçekleştirilmiştir. Yönetimde artık daha küçük örgütlemeler ile halka yönelik bir yönetim anlayışı benimsenmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu gereklilik aynı zamanda bu hizmeti yapacakların liyakat, kariyer ve eşit ücret konularında da dile getirilmiştir⁴³⁴.

. Ayrıca bu dönemde ekonomik krizlerle baş etme amacıyla IMF gibi uluslararası kuruluşlardan alınan krediler ile kurumsal düzenlemeler denilebilecek neo-liberal politikaları uygulayacağını taahhüt edilmiştir. Bu bağlamda müdahaleci devlet anlayışından düzenleyici devlet anlayışına geçileceği, özelleştirme, yerelleşme, merkezi ve yerel birimler arasındaki ilişkilerin tekrar yenilenmesi konularında düzenlemeler yapılmıştır. Böylelikle bürokratik engellerin kaldırılması, sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi, demokrasini benimsenmesi sağlanmış, katılımcı, şeffaf, sorumlu ve etkin bir yönetim anlayışı getirilmeye çalışılmıştır⁴³⁵.

3.1.4. 2000 Sonrası Dönem

2000 yılında baş gösteren siyasi ve ekonomik sıkıntılar sonucunda 2001 yılında ekonomik kriz patlak vermiş ve bu krizden sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında finans sektörü, kamudaki şeffaflığı ve sosyal dayanışmayı artırmak gibi bazı kurumsal düzenlemeler uygulanmaya başlanmıştır. Kasım 2002 erken seçimle birlikte tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi bu programı devam ettirmiş ve bunun yanında AB'ye tam üye olma nedeniyle iktisadi, sosyal ve politik alanda yeni uyum yasaları uygulamıştır⁴³⁶.

Özellikle 2005 yılından itibaren AB ile müzakerelerin başlaması neticesinde kurumsal alt yapılarda kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Mesela yolsuzluk konusunda hala iyi bir durumda olmayan Türkiye 2004 yılında 146 ülke arasında 77.

⁴³⁴ Kalağan, 77-78.

⁴³⁵ Emni, 37-38.

⁴³⁶ Bayrak ve Kanca, 11-12-13.

sırada iken 2008 yılında 180 ülke arasında 58. sıraya gelerek gelişme göstermiştir. Bu dönemde yasama alanında seçme ve seçilme haklarının genişletilmesi bağlamında seçilme yaşının düşürülmesi yeterli olmasa da kurumsal yapının gelişmesi noktasında önemli olarak görülmektedir. Yerel yönetimler, sendika hakları, sivil toplum örgütleri, yargı bağımsızlığı, basın özgürlüğü, etnik ve din bağlamındaki özgürlükler ile ilgili gelişmeler yaşanmıştır. Ancak bu konularda yapılan tüm gelişmelerin yetersiz olduğu ifade edilmiştir⁴³⁷.

Kısacası Türkiye 2000'li yıllardan sonra ekonomik özgürlükler, politik özgürlükler, sivil özgürlükler ve yolsuzluklar gibi kurumsal yapı bağlamında ilerlemeler kaydetmişse de bu noktalarda yapılan reformların hala yetersiz olduğu dolayısıyla kurumsal yapı bağlamında gelişmiş ülkelerin çok gerisinde yer aldığı söylenilebilir⁴³⁸. Bununla birlikte politik istikrar kapsamında 2002 seçimleri ile birlikte tek partili iktidar dönemine girilmesi ve bu sürecin 2007 ile 2011 seçimlerinde de yaşanması politik istikrarın oluşmasına neden olmuş bu da ekonomiyi sınırlı da olsa olumlu etkilemiştir⁴³⁹.

Ayrıca bu dönemde uygulanan kalkınma programlarında bölgesel bazda Güneydoğu Anadolu Projesi ve Doğu Anadolu Projelerine öncelik verilmiştir. Sektörel bazda uzmanlaşmanın, Ar-Ge ve teknoloji desteğinin, eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin, girişimcilik ve işbirliği geliştirme hizmetlerinin ve kurumsallaşmanın sağlanmasına yönelik politikalar yürütülmüştür. Bölgesel kalkınma için üniversite-sanayi işbirliği, kümelenmeler, girişimcilik, inovasyon, yerel ve içsel dinamikler ve yereldeki kurumsal kapasitenin artırılması gibi araçlara vurgu yapılmıştır⁴⁴⁰.

Öte yandan yerel düzeyde kalkınmaya yönelik kurumsallaşma süreci uzun vadeli programlar ve yenilikçi süreçler kapsamında ilerleme göstermiştir. YEK için yönetim süreci zor olsa da kalkınma ajanslarını bu sürecin başlangıcı olarak ele almak mümkündür⁴⁴¹. Bu noktadan bakıldığında Türkiye'de içinde Erzurum ilinin yer aldığı

⁴³⁷ Manan, 65-68.

⁴³⁸ Hayaloğlu, 152-163.

⁴³⁹ Bayrak ve Kanca, 19.

⁴⁴⁰ Hidayet Keskin, Onur, Sungur, "Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye'de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 2010, 286-287.

⁴⁴¹ Serap Kayasü, Uğraş Doyduk, "Yeni Ekonomi Anlayışı İçinde Kurumsallaşma: Kurumsal Ekonomi ve Yönetişim", *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt I, Mart 2004, 361.

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı ve Batman ilinin yer aldığı Dicle Kalkınma Ajansı gibi bölgesel kalkınma ajanları bu dönemde kurulmuştur⁴⁴². Kurumsal yapı göstergeleri bu kapsamda ele alındığında yerel düzeyde Erzurum ve Batman'ın girişimcilik ve yenilik ile ilgili göstergeleri ön plana çıkmaktadır. Söz konusu illerde kurulan ve kapanan kooperatif ile işletmeler Tablo 3.1, illerin patent başvurusu sayısı ise Tablo 3.2'de verilmiştir.

Tablo 3.1. Erzurum ve Batman'da Kurulan ve Kapanan İşletme ve Kooperatiflerin Sayısı

Yıllar	ERZURUM		BATMAN	
	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan
2002	138	25	90	5
2003	129	24	82	7
2004	229	26	114	6
2005	249	34	117	8
2006	233	46	122	12
2007	265	411	129	25
2008	213	32	120	9
2009	192	30	149	21

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler kısmındaki İş Demografisi verilerinden yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 3.1 incelendiğinde, Erzurum'da 2002 yılından 2009 yılına kadar kurulan yeni işletme ve kooperatiflerin sayısının Batman ilinde kurulan yeni işletmeler ve kooperatiflerden daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak şehirlerin nüfusu (Örneğin TÜİK verilerine göre Erzurum'un 2007 yılındaki nüfusu 784.941, 2008 yılındaki nüfusu 774.967 ve 2009 yılındaki nüfusu 774.207 iken Batman'ın nüfusu bu yıllarda sırasıyla 472.482, 486.616 ve 497.998'dir) göz önünde bulundurulduğunda bu durumun normal olduğu söylenebilir⁴⁴³. Erzurum ilinde açılan işletme ve kooperatif sayısının yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlediği, Batman'ın ise 2003 ve 2008 yılları haricinde genellikle artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Bu durum girişimcilik açısından

⁴⁴² Halil İbrahim Aydın, Mücahit Çayın, "Bölgesel Kalkınma- Sosyal Politika İlişkisi: Dicle Kalkınma Ajansı Örneği", *ÜNİDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı*, 28-30 Eylül 2016, 473-474.

⁴⁴³ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Erişim Tarihi: 21.03.2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do>

Batman'ın Erzurum'a göre daha iyi durumda olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tablo 3.1'e kapanan işletmeler noktasında da bakıldığında Batman'ın daha iyi durumda olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Erzurum'daki kapanan işletmelerin sayısının yıllar itibariyle Batman'dan daha fazla olduğu gerek rakamlardan gerekse oranlardan anlaşılmaktadır. Şöyle ki Erzurum'da 2002 yılında kapanan 25 işletme aynı yıl kurulan 138 işletmenin %18'ini aşarken, Batman'da kapanan 5 işletme aynı yıl kurulan 90 işletmenin sadece % 5'ni aşmaktadır. Nihayet hesaplama tüm yıllar için yapıldığında Batman'daki oranların Erzurum'daki oranlardan daha küçük olduğu görülmektedir.

Erzurum ve Batman'ın yıllara göre patent başvuru sayılarının verildiği Tablo 3.2 incelendiğinde, Erzurum'un 1995 yılından 2016 yılına kadar patent başvuru sayısının genel olarak arttığı ve toplamda 108 tane olduğu görülmektedir. Buna karşın aynı dönemde Batman ilinde paten başvuru sayısı sadece 24 adet olmuştur.

Tablo 3.2. Erzurum ve Batman'da Patent Başvuru Sayısı (1995-2016)

Yıllar	Erz	Bat	Yıllar	Erz	Bat	Yıllar	Erz	Bat
1995	0	0	2003	1	0	2011	3	2
1996	0	0	2004	1	0	2012	10	1
1997	0	0	2005	1	0	2013	7	4
1998	2	0	2006	0	2	2014	7	3
1999	0	0	2007	12	0	2015	14	7
2000	2	0	2008	7	1	2016	18	2
2001	0	0	2009	12	2	-----	-----	-----
2002	0	0	2010	11	0	-----	-----	-----

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu Resmi istatistiklerden yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Erzurum ve Batman'ın nüfuslarının, paten başvuru sayılarının ve bunların birbirine oranlarının sunulduğu Tablo 3.3 incelendiğinde, Erzurum'un Batman'dan daha iyi konumda olduğu görülmektedir. 2007 yılından 2016'ya kadar Erzurum ve Batman'ın

yıllara göre nüfus rakamları patent başvuru sayılarına bölündüğünde tüm yıllarda Erzurum'un Batman'dan daha iyi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.3. Erzurum ve Batman'da Yıllara Göre Nüfus, Patent Başvuru Sayıları ve Bunların Birbirine Oranı

Yıllar	ERZURUM			BATMAN		
	Nüfus (a)	Patent Başv. Say. (b)	(a)/(b)	Nüfus (a)	Patent Başv. Say. (b)	(a)/(b)
2007	784.941	12	65.412	472.482	0	0
2008	774.967	7	110.709	486.616	1	486.616
2009	774.207	12	64.517	497.998	2	248.999
2010	769.085	11	69.917	510.200	0	0
2011	780.847	3	260.282	524.499	2	262.249
2012	778.195	10	77.819	534.205	1	534.205
2013	766.729	7	110.961	541.581	4	135.395
2014	763.320	7	109.046	557.593	3	185.864
2015	762.321	14	54.452	566.633	7	80.948
2016	762.021	18	42.335	576.899	2	288.449

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu Resmi İstatistiklerden ve TÜİK, Bölgesel İstatistikler kısmındaki Nüfus verilerinden yararlanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.

Kurumsal yapı ile ilgili veri bulma sıkıntısı konu ile ilgili karşılaştırmalı tanımsal analizler yapılmasına olanak sağlamamakla birlikte, yeni kurulan işletme ve kooperatif ile patent başvuru sayılarını girişimcilik ve yenilik bağlamında kurumsal yapıda ortaya çıkan gelişmeler olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü 2000 yıllardan itibaren yerel kaynak ve potansiyelleri belirleyip, buna uygun merkezi/yerel politikalar üretilmeye başlanması kurumsal yapının YEK'e pozitif katkı sağlamasına olanak verecek konumdadır denilebilir.

Özetlenecek olursa Türkiye'de ulusal ve yerel düzeyde kurumsal yapının tarihsel gelişim ve değişim sürecinin genel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarsızlıklarla şekillenmek durumunda kaldığı söylenebilir. Bu ise etkin ve verimli çalışan, süreklilik arz eden kurumsal yapı unsurlarının oluşmasına engel teşkil etmiştir. 2000'li yıllardan itibaren ise kurumsal yapıya ilişkin gelişmelerin ve uygulanan politikaların umut vadeden nitelikte olduğu ifade edilebilir.

3.2. ERZURUM VE BATMAN'IN YEK GÖSTERGELERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

YEK'i sağlamak, yerel düzeydeki kurumsal kapasiteyi geliştirmek ve kırsal kalkınma hedeflerine ulaşmak için öncelikle o yerin iç potansiyelini, yerel dinamiklerini ve kurumsal kapasitesini ortaya koymak gerekmektedir⁴⁴⁴. İl bazında az gelişmişliğin nedenlerini belirlemek ve bunlara yönelik politika ve stratejiler ortaya koyabilmek için çalışmada elde edilen veriler nispetinde karşılaştırmalı tanımsal analizler yapılmaktadır. Bayramoğlu'na göre YEK'in tüm göstergelerini-ölçümlerini göz önünde bulundurarak tanımsal analizleri yapmak, daha anlamlı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Fakat çalışma kapsamında ele alınan illere ait veri bulma güçlüğü, kapsamlı analizler yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Bayramoğlu çeşitli YEK göstergeleri kapsamında bazı demografik, sosyal ve ekonomik göstergeler kullanmıştır⁴⁴⁵. Bu noktadan hareketle burada Erzurum ve Batman illerine ait ekonomik, sosyal ve demografik özelliklere dayanan bazı temel YEK göstergeleri karşılaştırmalı olarak ele alınmakta ve böylece YEK'in önündeki engeller tespit edilmeye çalışılmaktadır.

3.2.1. Ekonomik Yapı

YEK'in temel ekonomik göstergeleri arasında dış ticaret, Gayri Safi Yurt Hâsıla (GSYİH), Gayri Safi Katma Değer (GSKD) ve GSKD'nin tarım, sanayi ve hizmet sektöründeki payları yer almaktadır⁴⁴⁶. Burada ekonomik yapı öncelikle kişi başına GSYİH ve dış ticaret bazında irdelenmektedir. Daha sonra tarım, sanayi ve hizmetler sektörü başlıkları altında analizler daha detaylı hale getirilmektedir. Bu doğrultuda Erzurum ve Batman'ın kişi başına düşen GSYİH verileri için Tablo 3.4; ithalat ve ihracat değerleri için Tablo 3.5 ve kişi başına düşen ihracat ve ithalat değerleri için de Tablo 3.6 oluşturulmuştur.

2004-2014 yılları arasındaki döneme ilişkin verilerden oluşan Tablo 3.4'teki değerler incelendiğinde Erzurum'daki kişi başı GSYİH değerlerinin Türk Lirası bazında

⁴⁴⁴ Ergün Aktürk, Metin Bayrak, Ahmet Sarı, Hüseyin Daştan, Ömer Yılmaz, Hüseyin Özer, *Batman İli Sosyo-Ekonomik Profili*, Batman Ticaret Odası Yayını, Kaya Grafik, Batman 2011, 6.

⁴⁴⁵ Bayramoğlu, 100.

⁴⁴⁶ Bayramoğlu, 108.

yıldan yıla arttığı, dolar bazında da sadece 2009 yılı hariç yine yıldan yıla arttığı görülmektedir.

Tablo 3.4. Erzurum ve Batman için Kişi Başına Düşen GSYİH

Yıllar	Erzurum		Batman	
	Türk Lirası (TL)	Dolar (\$)	Türk Lirası (TL)	Dolar (\$)
2004	4.380	3.058	4.076	2.846
2005	4.888	3.627	4.696	3.484
2006	5.644	3.918	5.430	3.769
2007	6.305	4.851	5.719	4.401
2008	7.245	5.656	6.644	5.187
2009	7.805	5.053	6.391	4.138
2010	9.314	6.202	7.990	5.320
2011	10.742	6.407	9.424	5.621
2012	11.946	6.630	10.062	5.584
2013	13.657	7.172	10.928	5.739
2014	15.442	7.061	11.794	5.393

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, Ulusal Hesaplar kısmındaki verilerinden hareketle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 3.4'e Batman'daki kişi başı GSYİH değerleri açısından bakıldığında gerek Türk Lirası olsun gerek dolar bazında olsun sadece 2009 yılı hariç yıldan yıla arttığı müşahede edilmiştir. Bununla beraber Erzurum'daki kişi başı GSYİH'nin tüm yıllarda Batman'ın GSYİH'den daha fazla olduğu hatta yılların ilerlemesiyle birlikte aradaki farkın daha da arttığı ortaya çıkmıştır. Mesela iki ilin 2004 yılındaki kişi başı GSYİH değerleri arasındaki fark Türk Lirası bazında (4.380-4.076) 304 TL iken, 2014 yılındaki kişi başı GSYİH değerleri arasındaki fark (15442-11794) 3.648 TL'ye çıkmıştır.

Tablo 3.5'te Erzurum ve Batman'ın 2002-2015 yılları aralığındaki dış ticaret verileri verilmiştir. Tabloya bakıldığında genel olarak Batman ilinin daha iyi konumda olduğu söylenilebilir. Çünkü her ne kadar 2011 yılına kadar iki ilin ihracat değerlerinin yıllara göre bir birini geçtiği durumlar söz konusu ise de 2011 ve sonrası Batman'ın ihracat rakamları tüm yıllarda Erzurum'un ihracat rakamlarından daha yüksektir.

Tablo 3.5. Erzurum ve Batman'ın İhracat ve İthalat Değerleri (1000\$)

Yıllar	Erzurum		Batman	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
2002	7.070	7.496	600	7.146
2003	9.854	9.435	3.006	3.564
2004	14.171	6.427	15.518	6.241
2005	20.896	10.263	44.434	6.978
2006	20.546	15.538	17.991	11.515
2007	27.190	35.442	40.729	8.618
2008	34.105	34.069	12.737	18.972
2009	24.363	57.308	16.198	15.590
2010	38.439	25.912	27.213	26.900
2011	22.907	50.336	52.291	51.611
2012	45.859	77.801	83.513	26.771
2013	38.424	35.716	44.583	45.338
2014	32.990	38.832	46.698	34.373
2015	19.941	38.035	32.104	31.128

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Dış Ticaret hesaplar kısmındaki verilerden hareketle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 3.5'e ithalat değerleri açısından bakıldığında 2010, 2011 ve 2013 yılları hariç Erzurum'un daha yüksek rakamlara ulaştığı görülmektedir. Bununla birlikte her iki ilinde ihracat rakamlarının 2012 yılında en yüksek değerlerini gördüğü, ancak bundan sonraki yıllarda ise azaldığı gözlenmektedir. Hatta her iki il için de 2015 yılındaki ihracat rakamlarının 2012 yılındaki ihracat rakamlarının yarısından daha az olduğu anlaşılmıştır.

Erzurum ve Batman'ın kişi başı ihracat ve ithalat değerlerinin sunulduğu Tablo 3.6', kişi değerler açısından da genel olarak Batman'ın daha iyi durumda olduğunu göstermektedir. Nitekim 2008 yılı haricinde mevcut yılların tümünde Batman'ın kişi başına düşen ihracat değerlerinin Erzurum'dan daha yüksek olduğu, hatta bazı yıllarda iki katından daha fazla olduğu gözlenmektedir.

Tablo 3.6. Erzurum ve Batman'ın Kişi Başı İhracat ve İthalat Değerleri (\$)

Yıllar	Erzurum		Batman	
	Kişi Başı İhracat	Kişi Başı İthalat	Kişi Başı İhracat	Kişi Başı İthalat
2007	35	45	86	18
2008	44	44	26	39
2009	31	74	33	31
2010	50	34	53	53
2011	29	64	100	98
2012	59	100	156	50
2013	50	47	81	83
2014	43	51	84	62
2015	26	50	57	55

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Dış Ticaret hesaplar kısmındaki verilerden hareketle yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tabloda görüldüğü gibi kişi başı ithalat açısından Batman'daki rakamlar genel olarak daha yüksektir. Fakat durum kişi başı ihracat ve ithalat farkları açısından ele alındığında Batman'ın daha iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Erzurum'daki kişi başı ihracatın 2008, 2010 ve 2013 yılları hariç kişi başı ithalatını karşılayamadığı buna karşın Batman'ın kişi başı ihracat değerlerinin 2008 ve 2013 yılları dışındaki tüm yıllarda kişi başı ithalat değerlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.2.1.1. Tarım Sektörü

Sektörel bazda yapılan analizler kapsamında Erzurum ve Batman illerinin tarımsal alanlarına ait veriler kullanılarak Tablo 3.7 oluşturulmuştur. Tablodan anlaşılacağı üzere Erzurum'da işlenen tarım alanı 1995 ile 2000 yılları arasında azalmış olmasına rağmen 2000'den sonra artmıştır. 2015 yılına gelindiğinde ise işlenen tarımsal alan 346.121 hektar ile 1995 yılındaki işlenen tarımsal alanın 1,5 katından daha fazla olmuştur.

Tablo 3.7. Erzurum ve Batman'ın Tarımsal Alanları (Hektar)

Yıllar	ERZURUM			BATMAN		
	İşlenen Tarım Alanı (a)	Uzun Ömürlü Bitkilerin alanı (b)	(a)+(b)	İşlenen Tarım Alanı (a)	Uzun Ömürlü Bitkilerin alanı (b)	(a)+(b)
1995	289.078	1.530	290.608	104.354	6.937	111.291
2000	273.835	1.183	275.018	108.735	5.000	113.735
2005	378.890	1.821	380.711	130.666	4.902	135.568
2010	344.217	1.609	345.826	116.398	9.140	125.538
2015	346.121	1.596	347.717	102.617	9.430	112.047

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Tarım kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

Batman'a bakıldığında ise 1995 yılından 2005 yılına kadar artan işlenen tarımsal alan 2005 yılından sonra azalmış ve 2015 yılında 102.617 hektar ile 1995 yılındaki işlenen tarımsal alandan daha az olmuştur. Batman'da uzun ömürlü bitkilerin alanında 2005 yılına kadar azalma olmuş ise de 2005 yılından sonra yüksek oranlarda artışlar mevcuttur. İlde 1995 yılındaki 6.937 hektarlık alan 2015 yılına gelindiğinde 9.430 hektarlık alanın neredeyse 1,5 katı kadar olmuştur. Erzurum ve Batman'a toplam değerler itibariyle bakıldığında yıllar itibariyle yükselmeler ve azalmalar olduğu görülmektedir. Her iki ilin 2015'teki rakamları 1995 yılına göre artmış ise de Erzurum'daki artış oranının çok fazla, buna karşın Batman'daki artış oranının çok düşük olduğu ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu illerin tarım sektörüne ait ekonomik durumunu ortaya çıkarma amacı doğrultusunda Tablo 3.8 oluşturulmuştur. Tabloda Erzurum ve Batman'ın 2007-2015 yılları arasındaki kişi başı tarımsal üretim değerleri verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi her iki ilin üretim değerleri yıllar itibariyle azalış ve artış yönünde bir eğilim sergilemiştir. Ancak eğilimin genel itibariyle artış yönünde olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3.8. Erzurum ve Batman’ın Kişi Başı Tarımsal Üretim Değerleri (TL)

Yıllar	ERZURUM			BATMAN		
	Bitkisel Üretim Değeri	Canlı Hayvanlar Değeri	Hayvansal Ürünler Değeri	Bitkisel Üretim Değeri	Canlı Hayvanlar Değeri	Hayvansal Ürünler Değeri
2007	288	937	449	424	257	105
2008	316	1.042	543	226	344	93
2009	305	1.149	607	339	348	99
2010	407	1.696	1.304	585	655	349
2011	452	2.012	604	586	847	198
2012	421	2.089	719	523	951	230
2013	547	2.009	905	658	879	351
2014	613	2.338	987	689	788	312
2015	640	2.913	1.212	721	815	318

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Tarım kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

Tabloya göre Batman’ın kişi başı bitkisel üretim değeri 2008 yılı hariç Erzurum’un kişi başı bitkisel üretim değerinden yüksek farklarla olmasa da daha yüksek değerlere sahiptir. Ancak kişi başı canlı hayvanlar değeri ve kişi başı hayvansal ürünler değeri noktasında ise Erzurum’un tüm yıllarda Batman’dan çok yüksek farklar ile daha iyi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim örnek olarak 2015 yılına bakıldığında, Erzurum kişi başı canlı hayvanlar değeri olan 2.193 TL Batman’ın kişi başı canlı hayvanlar değeri olan 815 TL’nin 3,5 katına tekabül etmektedir. Nihayet aynı yılın kişi başı hayvansal üretim rakamları da Erzurum’un Batman’dan yaklaşık 4 kat daha iyi durumda olduğunu göstermektedir.

3.2.1.2. Sanayi Sektörü

Erzurum ve Batman şehirleri sanayi bakımından az gelişmiş şehirler arasında yer almaktadır. Çünkü her iki ilin de Türkiye’deki toplam sanayi işletmeleri içerisindeki payı % 0,2’dir. Bu oran söz konusu illerde sanayi sektörünün yeterli düzeyde gelişmediğini göstermektedir⁴⁴⁷. Bununla birlikte her iki ildeki mevcut işletmeler genellikle küçük ve mikro ölçekli olsa da Batman’da orta ölçekli ve büyük ölçekli işletmelerin oranı Erzurum’dan daha fazladır. Zira Erzurum’daki işletmelerin %68’i mikro ölçekli, %27’si küçük ölçekli, %4’ü orta ölçekli, %1’i büyük ölçekli iken,

⁴⁴⁷ Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, “Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu”, Ekim 2014, Erişim Tarihi: 29.03.2017, <http://www.tarsusticaretborsasi.com/DOSYALAR/pdf/81%20IL%20SANAYI%20DURUM%20RAPORU.pdf>.

Batman'daki işletmelerin %33'ü mikro ölçekli, %48'i küçük ölçekli, %17'si orta ölçekli, % 2'si büyük ölçeklidir. Batman ili, Türkiye'deki sanayi sektöründe toplam istihdamın % 0,28'ini gerçekleştirirken, Erzurum sadece % 0,18'ini gerçekleştirmektedir. Ayrıca sanayi işletmelerinin sektörel dağılımına bakıldığında her iki ilde de gıda ürünleri ilk sırada gelmektedir. Erzurum'da ikinci sırada mobilya, üçüncü sırada ağaç ürünleri gelirken, Batman'da ikinci sırada metalik olmayan mineral ürünler ve üçüncü sırada da giyim eşyaları gelmektedir⁴⁴⁸.

Öte yandan Erzurum ve Batmanda imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin 2015 yılı itibariyle marka, tasarım vb. şeklindeki başvuruları Tablo 3.9'da sunulmuştur. Bu veri bağlamında illerin teknoloji ve yenilik içeren büyüme-kalkınmayı sağlama konusundaki mevcut durumunu ortaya koyma imkânı elde edilmiştir. Tablo 3.9 incelendiğinde, genel olarak Batman'ın imalat sanayindeki yenilikçilik durumunun Erzurum iline göre daha iyi durumda olduğu görülmektedir.

Tablo 3.9. Erzurum ve Batman'daki İmalat Sanayisi İşletmelerin Başvuruları (2015)

Başvurular	Erzurum	Batman
Marka Başvurusu	26	63
Faydalı Model Başvurusu	-	2
Tasarım Sayısı	7	6
Tasarım Başvurusu	3	3

Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, 2015 Yılı 81 İl Sanayi Durumu Raporundaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

Tablo 3.9'a göre 2015 yılında Batman ili 65 marka, 2 faydalı model, 3 tasarım başvurusunda bulunurken, Erzurum 26 marka ve 3 tasarım başvurusunda bulunmuştur. Tasarım sayısında ise her ne kadar Erzurum'un 2015 yılındaki tasarım sayısı Batman'dan 1 tane fazla olsa da söz konusu illerin nüfusları göz önünde bulundurulduğunda Batman'ın daha iyi durumda olduğunu söylemek mümkündür.

⁴⁴⁸ Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, "81 İl Sanayi Durumu Raporu (2015)", Erişim Tarihi:29.03.2017, <http://sgm.sanayi.gov.tr/sayfa.html?sayfaId=d52b083d-e614-4692-9266-48df749babe0>

3.2.1.3. Hizmet Sektörü

Erzurum ekonomisinde hizmet sektörü, tarım ve hayvancılık sektöründen sonra kilit rol alan sektördür. Çünkü Erzurum'un coğrafi yapısının iyi olması ve gelişmiş ulaşım alt yapısına sahip olması şehri ticaret merkezi haline getirmiştir. Bunların yanı sıra şehirde bulunan üniversitelerin, kamu kurumların bölge müdürlükleri ile sağlık, lojistik ve çağrı merkezlerinin olması şehirde yoğun bir şekilde öğrenci, asker ve memur nüfusun yaşamasını ve turizm faaliyetlerinin artırmasını sağlamış ve böylece ticaretin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır⁴⁴⁹. Hizmet sektörü kapsamında yer alan ticaret, Batman ilinin teşvik kapsamında olması bunun da yatırımları artırması ve kültürel zenginliğiyle bilinen Hasankeyf'in turist çekmesi nedenleriyle Batman'da da gelişmiştir⁴⁵⁰.

Tablo 3.10. Erzurum ve Batman'daki Net Satışlar (\$)

Yıllar	Erzurum	Batman
2011	4.795.776.777	5.310.117.283
2012	5.821.290.171	6.760.004.915
2013	5.384.572.773	5.900.089.781
2014	5.556.082.421	6.335.563.766
2015	5.040.976.742	5.007.979.263

Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, 2015 yılı 81 İl Sanayi Durumu Raporundaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

Zira iki ilin ticaret göstergesi olarak net satışları gösteren Tablo 3.10'a bakıldığında her iki il arasında çok yüksek fark olmadığı görülmektedir. Bununla beraber 2011 yılından 2014 yılına kadar Batman'ın net satışlarının Erzurum'un net satışlarından daha fazla olduğu, 2015 yılına gelindiğinde ise Batman'ın daha az olduğu görülmüştür. Yine Erzurum'un net satışları yıllar itibariyle değişiklik göstermişse de bu değişikliklerin yüksek oranda olmadığı, aksine Batman'daki net satışların büyük oranlarda değişiklik arz ettiği müşahede edilmiştir.

⁴⁴⁹ Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, "81 İl Sanayi Durumu Raporu (2015)", 538; Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, "TRA1 Düzey 2 Bölge Planı Taslağı (2014 – 2023)" Erişim Tarihi:29.03.2017, s.114. <http://www.kudaka.org.tr/ekler/8735d-bbtaslak2013.pdf>.

⁴⁵⁰ Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, "81 İl Sanayi Durumu Raporu (2015)", 242.

Hizmet sektörü kapsamında yer alan diğer bir faaliyet turizmdir. Bu doğrultuda her iki ilin turizm bileşenleri olan konaklama tesislerine gelenlerin sayılarını gösteren Tablo 3.11 hazırlanmıştır. Tablo incelendiğinde Erzurum’da belediye belgeli konaklama tesislerine gelenlerin sayısı turizm işletme belgeli konaklama tesislerine gelenlerin sayısından fazla iken, Batman’da tersi durum söz konusudur. Batman’da turizm işletme belgeli konaklama tesislerine gelenlerin sayısı belediye belgeli konaklama tesislerine gelenlerin sayısından daha fazladır.

Tablo 3.11. Erzurum ve Batman’daki Konaklama Tesislere Gelenlerin Sayısı (Kişi)

Yıllar	ERZURUM			BATMAN		
	Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri (a)	Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri (b)	(a)+(b)	Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri (a)	Belediye Belgeli Konaklama Tesisleri (b)	(a)+(b)
2002	107.119	228.271	335.390	51.145	14.655	65.800
2005	115.695	218.949	334.644	39.724	16.776	56.500
2010	166.831	266.899	433.730	56.299	22.523	78.822
2015	182.361	190.368	372.729	60.307	18.956	79.283

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Turizm kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

Tabloda görüleceği üzere ele alınan dönem itibariyle Erzurum’daki turizm işletme belgeli konaklama tesislerine gelenlerin sayısında sürekli artışlar mevcut iken, belediye belgeli konaklama tesislerine gelenleri sayısında da artışlar ve azalışlar bulunmaktadır. Batman’da ise her iki konaklama tesisine gelenlerin sayısında artışlar ve azalışlar mevcuttur. Toplam olarak ele alındığında Erzurum’a 2002 yılında 335.390 kişi gelirken, 2010 yılında yüksek bir artışla 433.730 kişi gelmiştir. Ancak 2015 yılına gelindiğinde bu sayı 372.729’a düşerek 2002 yılına göre çokta yüksek bir artışın olmadığı görülmüştür. Aslında aynı durum Batman için de geçerlidir. 2002 yılında 65.800 gelen kişi varken 2015 yılında 79.283 kişi gelmiştir. Aradaki 13 yıllık zaman dilimi göz önünde bulundurulduğunda bu artışların çok yüksek olmadığı söylenebilir.

Diğer taraftan her iki il kıyaslandığında Erzurum’un, Batman’a göre daha iyi konumda olduğu görülmektedir. Erzurum’a gelenlerin sayısı Batman’a gelenlerin

sayısından çok daha fazladır. Nitekim toplamda bakıldığında 2002 yılında Erzurum'a gelenlerin sayısı Batman'a gelen turist sayısının 5 katından daha fazladır. 2015 yılında da Erzurum'a gelenlerin sayısı Batman'a gelenlerin sayısının yaklaşık 5 katı ($372.729/79.283=4.70$) civarındadır.

3.2.2. Sosyal Yapı

Bir toplumdaki değişimin ölçülebilir yönleri olarak değerlendirilen YEK'in sosyal yapı göstergeleri arasında eğitim, sağlık, işsizlik ve istihdam vb. yer almaktadır⁴⁵¹. Bu nedenle burada eğitim, sağlık ve işsizlik ile ilgili verilerin tanımsal analizi yapılmaktadır. Bu doğrultuda eğitim ile ilgili göstergelerin yer aldığı Tablo 3.12, Tablo 3.13 ve Tablo 3.14; sağlık ile ilgili göstergelerin yer aldığı Tablo 3.15 ve son olarak işsizlik/istihdam ile ilgili göstergelerin yer aldığı Tablo 3.16 hazırlanmıştır.

Eğitimle ilgili temel göstergeler bazında Tablo 3.12 incelendiğinde, her iki ildeki göstergelerin yıldan yıla gelişme gösterdiği, Batman'a ait göstergelerdeki gelişmenin Erzurum'dan daha iyi durumda olduğu gözlenmektedir. Mesela Batman'da 2000 yılında toplam 356 okul sayısı 2015 yılında yaklaşık 3 kat artarak 935'e yükselmiştir. Buna karşın Erzurum'daki okul sayılarındaki artış oranı daha düşük olmuştur. Keza aynı durum öğretmen sayısı, şube sayısı ve öğrenci sayısındaki artışlarda da mevcuttur. Yani Erzurum'da her ne kadar bu göstergeler genel olarak artış göstermiş ise de artış oranı olarak Batman'a yetişememiştir.

Tablo 3.12. Erzurum ve Batman için Eğitim İle İlgili Göstergeler

Eğitim İle İlgili Göstergeler	ERZURUM				BATMAN			
	2000	2005	2010	2015	2000	2005	2010	2015
Toplam Okul Sayısı	1296	1254	1606	1613	356	567	679	935
Toplam Öğretmen Sayısı	6268	7492	10796	11460	2681	3853	6611	9411
Toplam Şube Sayısı	8559	9282	10222	18625*	3080	4744	5862	13501*
Toplam Öğrenci Sayısı	171421	177432	200276	189589	113831	145290	179938	187957

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Eğitim kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

- Her iki il için 2015 yılındaki şube sayılarıyla birlikte derslik sayıları da alınmıştır.

⁴⁵¹ Bayramoğlu, 105.

Tabloya göre tüm kıstaslarda Erzurum daha iyi durumdadır. Nitekim toplam öğrenci sayıları göz önünde bulundurulduğunda okul, öğretmen ve şube başına düşen öğrenciler noktasında Erzurum'un çok daha iyi olduğunu söylemek mümkündür. Kısacası tablo genel olarak değerlendirildiğinde 2000 yılından 2015 yılına dek her ne kadar aradaki fark azalmışsa da hala Erzurum'un tüm kıstaslarda daha iyi olduğu görülmektedir.

Erzurum ili eğitim ile ilgili oranlarda da Batman'dan daha iyi konumdadır. Zira Tablo 3.13 incelendiğinde 2008 yılında okuma yazma bilmeyenlerin oranı Erzurum'da %11,8 iken, Batman'ın %17,3 ile daha yüksek bir orana sahip olduğu görülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde de yine Batman'da bu oran Erzurum'dan daha yüksektir. Ancak her iki il arasındaki bu farkın 2015 yılında 2008 yılına göre daha az olduğu ortaya çıkmıştır. Yani aradaki fark zaman içinde azalma eğilimi göstermiştir. Ayrıca her iki il için lise, ön lisans ve lisans mezunlarının sayısında genel olarak yıllar bazında artışların olduğu ve bu değişkenlerde de yüksek farklarla olmasa da Erzurum'un Batman'dan daha iyi olduğu görülmektedir.

Tablo 3.13. Erzurum ve Batman için Eğitim İle İlgili Oranlar (%)

Eğitim İle İlgili Oranlar	ERZURUM			BATMAN		
	2008	2011	2015	2008	2011	2015
Okuma Yazma Bilenlerin Oranı	88,2	92,2	93,5	82,7	91,4	92,8
Okuma Yazma Bilmeyenlerin Oranı	11,8	7,8	6,5	17,3	8,6	7,2
Lise veya Dengi Mezunların Oranı	19,5	21,1	21,4	16,5	18,7	17,8
Ön lisans veya Lisans Mezunların Oranı	5,4	8,8	11,7	3,4	6,5	10,6

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Eğitim kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

İllerde bulunan üniversitelerdeki öğretim elemanı ve üniversite öğrenci sayılarını gösteren Tablo 3.14 incelendiğinde, gerek üniversitedeki öğretim elemanları sayıları olsun gerekse öğrenci sayılarında olsun her iki ilde de yıllar bazında yüksek oranlarda artışlar olduğu görülmektedir.

Tablo 3.14. Erzurum ve Batman’da Üniversite Öğretim Elemanları ve Öğrencileri

Yıllar	ERZURUM		BATMAN	
	Öğretim Elemanları	Öğrenciler	Öğretim Elemanları	Öğrenciler
2007	2317	29039	27	1656
2011	2457	46768	187	4128
2015	2898	194856	431	9962

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Eğitim kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir

Çayın ve Yapraklı 2014 yılında yaptıkları çalışmada Batman Üniversitesi’nin, sadece 286 öğretim görevlisi, 399 idari personel ve 4779 öğrencinin bulunduğu 2012-2013 akademik yılında, Batman iline 17.698.956 TL doğrudan ve 44.875.999 TL dolaylı olarak gelir katkısında bulunduğunu tespit etmişlerdir⁴⁵². Tablo 3.14’teki niceliksel değerlere bu açıdan bakıldığında Erzurum’daki gelir katkısının Batman’a göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Temel sosyal göstergelerden biri olan sağlıkla ilgili unsurların yer aldığı Tablo 3.15’e göre Erzurum sağlık açısından üzere Batman’dan daha iyi durumdadır. Erzurum sahip olduğu sağlık kurumları sayısındaki fazlalığın yanı sıra yatak sayısı, yüz bin kişi başına yatak sayısında da ele alınan dönemler itibariyle Batman’ın iki katından daha fazla rakamlara sahiptir.

Tablo 3.15. Erzurum ve Batman için Sağlık İle İlgili Göstergeler

Sağlık İle İlgili Göstergeler	ERZURUM			BATMAN		
	2007	2011	2015	2007	2011	2015
Toplam Sağlık Kurumları sayısı	16	22	24	11	11	11
Toplam Yatak Sayısı	2797	3188	3611	685	1036	1252
Yüz Bin Kişi Başına Toplam Yatak Say.	356	408	474	145	198	222
Toplam Hekim ve Diş Hekimi Sayısı	1525	1719	1823	547	607	775
Toplam Hemşire ve Ebe Sayısı	1636	2215	2390	663	946	1262
Toplam Sağlık Memuru Sayısı	1072	1455	1620	545	659	914
Toplam Eczacı Sayısı	160	178	195	105	120	122

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Sağlık kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir

⁴⁵² Mücahit Çayın ve Sevda Yapraklı, “Üniversitelerin Yerel Gelir ve İstihdam Üzerindeki Etkileri: Batman Üniversitesi Üzerine Bir Uygulama”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (2), 2014, 155-172.

Tabloya göre sağlık çalışanları (hekim, diş hekimi, hemşire, ebe, sağlık memuru, eczacı) açısından da Erzurum Batman'dan daha iyi konumdadır. Çünkü neredeyse ele alınan tüm yıllarda Erzurum Batman'ın iki katından fazla değerlere sahiptir. Söz konusu illerin nüfusları (Erzurum'un nüfusu Batman'da daha fazla olsa da iki katı değildir.) dikkate alındığında Erzurum'un Batman'a göre daha iyi bir konumda olduğu meydana çıkmaktadır. Tüm bunlarla birlikte her iki ilde neredeyse tüm göstergelerde yıldan yıla yükselmelerin olduğu görülmektedir.

Sosyal yapı kapsamında değerlendirilen diğer bir husus olan işsizlik ve istihdam göstergeleri Tablo 3.16'daki gibidir. Tablo değerlendirildiğinde Erzurum'daki işgücüne katılım oranı 2008 yılından 2013 yılına kadar ortalama %50'lerde seyrederken, Batman'daki işgücüne katılım oranı ise ortalama %35'lerde kalmıştır. İstihdam oranları Erzurum'da ortalama %50'ye yakın olurken, Batman'da ise ancak Erzurum'un yarısından biraz fazla olduğu görülmüştür. Hal böyle olunca Batman'daki işsizlik oranları Erzurum'dan çok daha yüksek olmuştur. Hatta bu oran 2008 yılından 2011 yılına kadar Batman'da Erzurum'un ortalama iki katı bir değere sahipken, 2012 ve 2013 yıllarında ise bu fark giderek açılmış olup, ortalama 4 kata çıkmıştır.

Tablo 3.16. Erzurum ve Batman'ın İşsizlik ve İstihdam Oranları

Yıllar	Erzurum			Batman		
	İşgücüne Katılım Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı	İşgücüne Katılım Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
2008	52,6	49,3	6,2	31,4	26,9	14,3
2009	51,0	47,0	7,9	32,5	28,1	13,5
2010	52,0	48,6	6,5	36,6	32,3	11,7
2011	49,4	46,2	6,5	34,3	29,5	14,1
2012	48,0	44,9	6,5	35,3	26,5	25,0
2013	50,0	46,7	6,6	36,2	27,8	23,4

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler İşgücü kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

Diğer taraftan Bayramoğlu'na göre Erzurum'da 2000'li yıllara kadar tarım sektöründe istihdam oranları yüksekken, bu oran 2004 yılından sonra sürekli gerileyerek yerini sanayi ve hizmetler sektöründeki istihdama bırakmıştır. Bununla birlikte hizmetler sektöründeki istihdam oranı sanayi sektörüne göre çok daha fazladır ve bu

nedenle ilde sanayi sektörü yeterli gelişmeyi gösterememiştir⁴⁵³. Benzer bir açıklamanın Batman için Çayın tarafından yapıldığı görülmektedir. Araştırmacıya göre Batman'da da sanayi sektördeki istihdam son yıllarda giderek azalmaktadır⁴⁵⁴.

3.2.3. Demografik Yapı

YEK sürecinde önem arz eden diğer bir etken de demografik yapıdır. Bu bağlamda nüfus, nüfus artış hızı, nüfus yoğunluğu gibi göstergeler ön plana çıkmaktadır⁴⁵⁵. Çalışmada TÜİK verilerinden hareketle dört (Tablo 3.17, 3.18, 3.19, 3.20) adet tablo hazırlanmış ve demografik yapı incelenmiştir.

İllerin nüfusu, nüfus yoğunluğu ve nüfus artış hızını kapsayan Tablo 3.17 ele alındığında, 2007-2016 döneminde Erzurum'da genel olarak nüfusun azaldığı, Batman'da nüfusun arttığı görülmektedir. Diğer taraftan kilometrekareye düşen kişi sayısını ifade eden nüfus yoğunluğu, Erzurum'da bu dönem aralığında 30 ve 31'lerde kalarak çok değişmemiştir. Ancak Batman'da 101 kişi ile başlayan bu oran 2016 yılında 120'ye çıkarak büyük bir oran ile değişim göstermiştir.

Tablo 3.17. Erzurum ve Batman için Nüfus İle İlgili Göstergeler

Yıllar	Erzurum			Batman		
	Nüfus	Nüfus* Yoğunluğu	Nüfus Artış Hızı (Binde)	Nüfus	Nüfus* Yoğunluğu	Nüfus Artış Hızı (Binde)
2007	784.941	31	-----	472.482	101	-----
2008	774.967	31	-12,79	486.616	104	27,41
2009	774.207	31	-0,98	497.998	107	25,18
2010	769.085	30	-6,64	510.200	110	24,21
2011	780.847	31	15,8	524.499	113	27,64
2012	778.195	31	-3,4	534.205	115	18,34
2013	766.729	30	-14,84	541.581	118	20,7
2014	763.320	30	-4,46	557.593	120	18,12
2015	762.321	30	-1,31	566.633	122	16,08
2016	762.021	30	-0,39	576.899	120	17,96

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Nüfus ve Göç kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

*Nüfus Yoğunluğu; Kilometrekareye düşen kişi sayısını ifade etmektedir

⁴⁵³ Bayramoğlu, 106.

⁴⁵⁴ Mücahit Çayın, "Bölgesel Kalkınmada İşsizlik Problemi: TRC3 Düzey 2 Bölgesi (Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak) Örneği", *ICOMEPEP (International Congress of Management Economy and Policy) Proceedings Book*, 2016, 811.

⁴⁵⁵ Bayramoğlu, 100-101.

Tablo 3.17'ye göre nüfus artış hızı Erzurum'da 2011 yılı haricinde hep negatif seyretmiştir. Ancak özellikle son üç yılda negatif olan nüfus artış hızının da küçüldüğü böylece nüfusun giderek azalan oranlarda düştüğü tespit edilmiştir. Nüfus artış hızı pozitif olan Batman'da ise 2008 yılından itibaren genel olarak düşüşler yaşanmış olsa da halen bu rakamların yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Kısaca 2007 yılında her iki ilin nüfusu arasındaki fark üç yüz binin üzerinde iken Batman'da ki nüfus artışı ve Erzurum'daki nüfus azalışı nedeniyle 2016 yılında bu fark iki yüz binin altına düşmüştür.

Öte yandan Batman ve Erzurum'daki göç durumunu gösteren Tablo 3.18 incelendiğinde, Erzurum'un tüm yıllarda Batman'ın ise 2009 ve 2010 yılı haricindeki diğer yıllarda negatif göç hızına sahip olduğu görülmektedir. Erzurum'da alınan göç ve verilen göç farklarında azalma olmakla birlikte, bu farklar Batman'a göre çok daha yüksektir. Ayrıca Tablo 3.18, Tablo 3.17'deki veriler ışığında değerlendirildiğinde, Batman'daki net göç hızının negatif olmasına karşın nüfus artış hızının pozitif ve yüksek olması ildeki doğum oranlarının fazla olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Benzer bir şekilde her iki tablo birlikte düşünüldüğünde, Erzurum'daki nüfus artış hızının negatif olması, net göç hızındaki negatiflikten kaynaklandığı tahmini yürütülebilir.

Tablo 3.18. Erzurum ve Batman için Göç İle İlgili Göstergeler

Yıllar	Erzurum			Batman		
	Alınan Göç	Verilen Göç	Net Göç Hızı (Binde)	Alınan Göç	Verilen Göç	Net Göç Hızı (Binde)
2008	18.999	43.583	-31,23	16.667	19.669	-6,57
2009	24.830	33.681	-11,37	18.326	16.855	2,96
2010	23.294	35.711	-16,02	19.561	18.839	1,42
2011	27.719	33.599	-7,5	18.429	19.902	-2,8
2012	22.551	33.234	-13,63	15.906	20.739	-9,01
2013	23.398	33.997	-21,42	18.816	20.209	-2,54
2014	27.994	45.205	-22,3	18.543	21.515	-5,32
2015	29.624	41.803	-15,85	18.872	23.216	-7,64
2016	26.957	36.340	-12,24	18.857	21.489	-4,72

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Nüfus ve Göç kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

Tablo 3.19 Erzurum ve Batman'daki nüfusun merkez ve kırsal dağılımını göstermektedir. Buna göre her iki ilin de incelenen yıllar itibariyle il ve ilçe merkez nüfusları, belde ve köy nüfuslarından daha fazladır. Hem Erzurum'un hem de

Batman'ın il ve ilçe merkez nüfus oranları 2010 yılında 2007 yılına göre, 2012 yılında da 2010 yılına göre artış göstermiştir. Buna paralel olarak belde ve köylerdeki nüfus oranları da giderek azalmıştır. Her iki il kıyaslandığında, Batman'daki merkez nüfus oranlarının Erzurum'a nispeten ortalama %10'luk bir farkla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda kırsal (belde ve köylerin nüfusu) nüfus oranlarında da ortalama %10'luk bir farkla daha gerilerde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3.19. Erzurum ve Batman'daki Nüfusun Merkez ve Kırsal Dağılımı

Nüfus İle İlgili Göstergeler	ERZURUM			BATMAN		
	2007	2010	2012	2007	2010	2012
Toplam Nüfus	784.941	769.085	778.195	472.487	510.200	534.205
İl ve İlçe Merkez Nüfusu	485.563	489.486	509.474	342.452	373.388	399.042
Belde ve Köy Nüfusu	299.378	279.599	268.721	130.035	136.812	135.163
İl ve İlçe Merkez Nüfus Oranı (%)	61,86	63,65	65,47	72,48	73,18	74,7
Belde ve Köy Nüfus Oranı (%)	38,14	36,35	34,53	27,52	26,82	25,3

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Nüfus ve Göç kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir.

Son olarak demografik yapı bağlamında Erzurum ve Batman'daki 2015 ve 2016 yıllarına ait toplam nüfus içindeki genç nüfus oranları Tablo 3.20'ye bakılarak analiz edilebilir.

Tablo 3.20. Erzurum ve Batman'daki Genç Nüfus Oranı

Nüfus ve Genç nüfus	Erzurum		Batman	
	2015	2016	2015	2016
Toplam Nüfus	762.321	762.021	566.633	576.899
Toplam Genç Nüfus	153.596	154.613	120.155	123.208
Genç Nüfus oranı (%)	20,1	20,3	21,2	21,4

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler Nüfus ve Göç kısmındaki verilerden hareketle düzenlenmiştir

Tablo 3.20'ye göre her iki ilin genç nüfus oranı 2015 yılından 2016 yılına gelindiğinde % 0,2'lik bir oran ile artmıştır. Bununla birlikte her iki yılda da Batman'daki genç nüfus oranının Erzurum'daki genç nüfus oranına nispeten az farkla da olsa daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kısaca YEK açısından yapılan karşılaştırmalı tanımsal analizler sonucunda bazı kıstaslarda Erzurum'un daha iyi durumda olduğu, bazı kıstaslar da ise Batman'ın daha iyi durumda olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak genel olarak bir değerlendirme yapıldığında Erzurum'un Batman'a göre daha iyi YEK göstergelerine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda söz konusu illerin YEK göstergelerine paralel bir kurumsal yapıya sahip olup olmadıklarını, ya da kurumsal yapının YEK sürecine katkısını belirlemek amacıyla iki ilde saha araştırması yapılması uygun görülmüştür.

3.3. ERZURUM VE BATMAN'DA KURUMSAL YAPI İLE YEK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu kısmı Batman ve Erzurum illerinde kurumsal yapının mevcut durumunu ortaya koymak ve yerel kalkınmaya olan katkısını belirlenmek için oluşturulmuştur. Bu kapsamda ilk olarak araştırmanın amacı, önemi, kapsamı, sınırları, kısıtları, yararları, modelleri, değişkenleri, hipotezleri, yöntemi ve örneklem süreci hakkında bilgiler sunulmaktadır. Daha sonra yapılan saha araştırması ile ulaşılan ve analize tabi tutulan veriler ve sonuçları hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır.

3.3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kurumsal yapının YEK sürecindeki katkısı ve sürdürülmesindeki öneminden hareketle yapılan bu araştırmanın temel amacı; 2017 yılındaki anket çalışması ve yatay kesit verilerini kullanarak Türkiye'nin geri kalmış illeri arasında yer alan Erzurum ve Batman'da kurumsal yapı göstergeleri bazında kurumsal yapının mevcut durumunu ve sosyal, kültürel ve siyasi açıdan yerel kalkınmaya olan katkısını ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra araştırmanın yapılmasını gerektiren diğer amaçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Erzurum ve Batman'daki tarım, sanayi ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletme sahiplerinin demografik özelliklerini belirlemek,
- İllerdeki işletmelerin tanımlayıcı özelliklerini ortaya koymak,
- Katılımcıların kurumsal yapıya ilişkin düşüncelerini tespit etmek,
- Kurumsal yapının hangi sektörlerde daha etkin olduğunu ortaya çıkarmak,
- Kurumsal yapı yetersizliklerinin nedenlerini belirlemek,

- Kurumsal yapının etkin hale gelmesi için işletme sahiplerin katlanacağı maliyetleri ve kamunun sağlayabileceği katkıları tespit etmek,
- YEK göstergeleri açısından farklılık gösteren iki ilde kurumsal yapı göstergelerini karşılaştırmak,
- Kurumsal yapının hangi göstergesinin hangi ilde YEK açısından daha etkili olduğunu ortaya çıkarmaktır.

Ayrıca konu ile ilgili literatürde sınırlı sayıda olduğu gözlenen il bazındaki çalışmalar açısından özellikle ulusal literatüre katkı sağlaması ve birincil veriler elde ederek gelecekte yapılacak çalışmalara yardımcı olması beklenilmektedir.

Araştırmanın önemi ise kurumlar-kurumsal yapının Erzurum ve Batman illerinin YEK sürecine etkisini ortaya koyarak Erzurum ve Batman illerinin geri kalmışlığına neden olan ekonomik sorunların çözülmesinde kilit rol üstlenmesinden gelmektedir. Ayrıca söz konusu illerin YEK sürecinde katkıda bulunacak en önemli sermaye ve avantajlarından biri de etkin ve verimli kurumsal yapı (kurumsal sermaye) olmasına rağmen bu sermayenin etkin ve verimli işletilmediği gözlenmektedir. Bu nedenle çalışma, işletmelerde kurumsal yapının hangi göstergelerinin ihmal edildiği tespit edilmesi açısından işletme sahiplerine ve işletmelerdeki kurumsal yapının etkin hale gelmesi için yapılması gerekenler ile merkezi ve yerel aktörlere yol gösterici mahiyetindedir.

3.3.2. Araştırmanın Kapsamı, Sınırları ve Kısıtları

Araştırma, TRA1 (Erzurum Alt Bölgesi) ve TRC3 (Mardin Alt Bölgesi) Düzey II Bölgeleri'nde yer alan Erzurum ve Batman illerindeki tarım, sanayi ve hizmetler sektöründeki işletmeleri kapsamaktadır. Söz konusu illerin araştırmaya konu edilmesinde buldukları bölgelerde gelişmişlik düzeyi açısından en iyi konumda olmaları etkili olmuştur⁴⁵⁶. Kurumsal yapının daha etkin olabileceği düşüncesiyle söz konusu illerdeki ticaret ve sanayi odalarına kayıtlı il, ilçe ve köylerdeki işletmeler tercih edilmiştir. Bu nedenle araştırma, Erzurum için Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası (ETSO)'na üye olan Merkez ilçeler (Aziziye, Yakutiye, Palandöken) ile İspir,

⁴⁵⁶ Türkiye İş Bankası, "2010 ve 2012 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması", 2014, Erişim Tarihi: 15.03.2017, https://ekonomi.isbank.com.tr/userfiles/pdf/ar_03_2012.pdf.

Pazaryolu, Horasan, Köprüköy, Tekman, Narman, Tortum, Uzundere, Çat, Hınıs, Karayazı, Karaçoban ve Aşkale ilçelerindeki işletmelerle; Batman için Batman Ticaret ve Sanayi Odası (BATSO)'na üye olan merkez ile Beşiri, Hasankeyf, Gercüş, Kozluk ve Sason ilçelerindeki işletmeler ile sınırlandırılmıştır.

Ayrıca araştırma, Erzurum ve Batman'ın farklı coğrafi bölgelerde bulunma zorluğu, maddi-zaman kaynağının eksikliği gibi kısıtların olması nedeniyle Erzurum ve Batman'daki 810 işletmeye anket uygulanmak suretiyle sınırlı kalmıştır.

3.3.3. Araştırmadan Beklenen Yararlar

Erzurum ve Batman illerindeki kurumsal yapı göstergelerinin mevcut düzeyini ve YEK'e etkisini karşılaştırmalı olarak ortaya koymak, hangi kurumsal yapı göstergesinin hangi ilde zayıf olduğunu belirlemek ve zayıf yönlerin bertaraf edilmesine katkı sağlamak çalışmanın en önemli yararı olarak görülmektedir. Böylece işletmelerdeki kurumsal yapının zayıf ve güçlü yönleri hakkında farkındalık oluşturulması, zayıf yönlerin giderilmesinde destek sağlanması, sektör ve işletme türüne göre kurumsal yapının geliştirilmesi söz konusu illerdeki YEK sürecine katkıda bulunacağı beklenilmektedir.

Bu araştırma ile kurumsal yapı konusunda bilgi sahibi olan işletme sahip/yöneticilerinin, kurumsal yapı yetersizliklerinin nedenleri ve bunların giderilmesi konusundaki düşünceleri tespit edilecektir. Böylece bunların konuya ilişkin ekonomik, sosyal ve siyasal değerlendirmelerini ortaya konulacağından işletme sahiplerinin YEK'e katkıda bulunacak kurumsal yapı göstergelerinin geliştirilmesine yönelik politikalarda destek sağlayacaktır.

Bunların yanında kurumsal yapının YEK sürecindeki yerinin tespit edilmesi ve kurumsal yapının etkin hale gelmesi için yapılması gerekenlerin değerlendirilmesi sonucunda görece az gelişmiş Erzurum ve Batman'ın YEK sürecine olumlu katkı sağlanması beklenilmektedir. Nitekim her İki ildeki işletme sahiplerinin kurumsal yapının etkin hale gelmesi için beklentileri belirleneceğinden devletin söz konusu illerdeki YEK sürecinde uygulanacak bazı politikaların nasıl ve nerede uygulanması gerektiği hedefine ulaşılacaktır.

3.3.4. Araştırmanın Modeli ve Değişkenleri

Araştırmada YEK’i etkileyen kurumsal yapı göstergelerinin tespit edilmesi için tahmin edilen model, kurumsal yapı ile ekonomik büyüme-kalkınma ilişkisine ilişkin yerli ve yabancı literatür incelenerek oluşturulmuştur. Söz konusu literatürde yer alan çalışmalarda kurumsal yapı endeksleri veya göstergelerinin farklı olduğu, ancak bu faktörlerin genellikle ekonomik büyüme-kalkınma göstergesi olarak alınan kişi başına düşen reel GSYİH veya reel GSYİH üzerindeki etkilerinin incelendiği görülmektedir. Konu ile ilgili olarak yapılan belli başlı çalışmalarda [Aron (2000), Arslan (2007), Yapraklı (2008), Artan ve Hayaloğlu (2013), Law vd. (2013), Lisciandra ve Millemaci (2015) ve Şahin (2016)] farklı bağımsız değişken kullanımına rağmen genellikle aynı bağımlı değişkenin kullanıldığı görülmektedir⁴⁵⁷. Ancak genel olarak söz konusu değişkenin YEK’i temsil etme gücünün zayıf olduğu ve il bazında veri bulma sıkıntısının yaşandığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmada işletmelerin ortalama gelirlerinin yanı sıra YEK’i temsil edecek bağımlı değişken belirlemek amacıyla ekonomik, sosyal-kültürel ve siyasal etkiler şeklinde beşli likert ölçeğine dayalı olarak dokuzar maddeden oluşan sorular sorulmuştur. Sorulara verilen cevapların ortalamaları alınarak üç ayrı bağımlı değişken elde edilmiştir. Böylece araştırmada anketlerden elde edilen veriler ile YEK’i temsilen oluşturulan üç temel değişken üzerinde; aynı yöntemle oluşturulan kurumsal yapı göstergelerinin etkileri irdelenmiştir. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki (3.1, 3.2, 3.3 ve 3.4) nolu modeller oluşturulmuştur;

$$YEK_G = \beta_0 + \beta_{1i} \dot{I}ÖHV + \beta_{2i} P\dot{I} + \beta_{3i} YE + \beta_{4i} DKO + \beta_{5i} H\dot{U} + \beta_{6i} Y\dot{O} + \varepsilon \quad (3.1)$$

$$YEK_{EE} = \beta_0 + \beta_{1i} \dot{I}ÖHV + \beta_{2i} P\dot{I} + \beta_{3i} YE + \beta_{4i} DKO + \beta_{5i} H\dot{U} + \beta_{6i} Y\dot{O} + \varepsilon \quad (3.2)$$

$$YEK_{SKE} = \beta_0 + \beta_{1i} \dot{I}ÖHV + \beta_{2i} P\dot{I} + \beta_{3i} YE + \beta_{4i} DKO + \beta_{5i} H\dot{U} + \beta_{6i} Y\dot{O} + \varepsilon \quad (3.3)$$

$$YEK_{SE} = \beta_0 + \beta_{1i} \dot{I}ÖHV + \beta_{2i} P\dot{I} + \beta_{3i} YE + \beta_{4i} DKO + \beta_{5i} H\dot{U} + \beta_{6i} Y\dot{O} + \varepsilon \quad (3.4)$$

Burada bağımlı değişken olarak kullanılan YEK_G , YEK’i temsilen toplam işletme gelirini; YEK_{EE} , ekonomik etkileri; YEK_{SKE} , sosyal ve kültürel etkileri ve YEK_{SE} , siyasal etkileri göstermektedir. Modellerde yer alan bağımsız değişkenlerden $\dot{I}ÖHV$,

⁴⁵⁷Aron, 99-135; Arslan, 115-116; Yapraklı, 307; Seyfettin Artan ve Pınar Hayaloğlu, “Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Kurumsal Yapının Rolü: Panel Veri Analizi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 2013, 38; Law vd., 615; Lisciandra ve Millemaci, 10; Şahin, 8.

ifade özgürlüğü ve hesap verebilirliği; Pİ, politik istikrarı; YE, yönetimin etkinliğini; DKO, düzenlemelerin kaliteli olmasını; HÜ, hukukun üstünlüğünü, YÖ ise yolsuzlukların önlenmesini temsil etmektedir. Her bir bağımsız değişken için de dokuz soru sorulmuş ve ortalamaları alınmak suretiyle değişken haline getirilmiştir. ϵ , hata terimini; i ise ele alınan ili ($i = 1, 2$; Erzurum, Batman) temsil etmektedir.

Çalışmada yukarıda verilen 3.1, 3.2, 3.3 ve 3.4 nolu modeller hem toplam olarak hem de her iki il için ayrı ayrı regresyon analizine tabi tutulmakta ve sonuçlar karşılaştırmalı olarak tablolar halinde sunulmaktadır.

Modellerin sınanmasında ana kütlede elde edilen örneklem sayısı yeterli sayıda ve veriler normal dağılımda olduğu zaman doğrusal çoklu regresyon analizleri yapılabilmektedir. Bununla birlikte çalışmada kurumsal yapının YEK'e etkisinin Erzurum ve Batman'da farklı olup olmadığı t-testi ile kurumsal yapı değişkenlerinin ortalamasının sektörel bazdaki (tarım, sanayi ve hizmet) işletmelerde farklı olup olmadığı ise Varyans Analizi (Analysis of Variance-Anova) ile belirlenmiştir. Değişkenlerin iki alt gruptan oluşması halinde fark testlerinden olan t-testi, değişkenlerin ikiden fazla alt gruptan oluşması halinde ise Anova uygulanmaktadır. Bu iki analiz yapılmadan önce grupların varyans eşitliği veya homojenliği incelenmektedir. Varyans eşitlik değeri (Homojenlik) Anova testi için $P > 0,05$ ve t-testi için $P < 0,05$ şartını sağlamalıdır. Bu şartlar sağlandıktan sonra Anova testi (P) ve t-testi (P) değerlerine bakılarak ilgili değişkenlerin ortalamaları hakkında yorumlar yapılabilir. Anova testi (P) değeri ve t- testi (P) değerinin 0,05'den küçük olması durumunda değişken ortalamalarının farklı olduğu sonucuna varılabilir⁴⁵⁸.

Ayrıca fark testleri sonucunda istatistiksel bir fark bulunduğunda, bu farklılığın hangi grup veya gruplardan kaynaklandığını ortaya koymak için grupların varyans eşitliği de göz önünde bulundurarak Post-Hoc istatistikleri uygulanmaktadır. Bu veriler ışığında çalışmada en çok kullanılan Post-Hoc testlerinden biri olan Tukey HSD testi kullanılmıştır⁴⁵⁹.

⁴⁵⁸ Beril Durmuş, E. Serra Yurtkoru ve Murat Çinko, *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, Beta Basım Yayım, İstanbul 2013,117-129; Bayramoğlu, 121-122.

⁴⁵⁹ Durmuş, vd., 128; Bayramoğlu, 122.

3.3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın ana hipotezi, tahmin edilen modeller çerçevesinde “Kurumsal yapı YEK’i pozitif yönde etkilemektedir” şeklinde oluşturulmuştur. Temel hipotez bağlamında her bir kurumsal yapı göstergesinin YEK’i temsilen kullanılan işletme geliri, ekonomik, sosyal-kültürel ve siyasi etkiler şeklindeki değişkenleri etkileyeceği beklentisi ile oluşturulan alt hipotezler aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

H_{1a}: İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (şeffaflık), işletme geliri açısından YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{1b}: İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (şeffaflık), ekonomik açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{1c}: İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (şeffaflık), sosyal ve kültürel açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{1d}: İfade özgürlüğü ve hesap verebilirlik (şeffaflık), siyasi açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{2a}: Politik istikrar, işletme geliri açısından YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{2b}: Politik istikrar, ekonomik açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{2c}: Politik istikrar, sosyal ve kültürel açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{2d}: Politik istikrar, siyasi açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{3a}: Yönetimin etkinliği, işletme geliri açısından YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{3b}: Yönetimin etkinliği, ekonomik açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{3c}: Yönetimin etkinliği, sosyal ve kültürel açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{3d}: Yönetimin etkinliği, siyasi açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{4a}: Düzenlemelerin kaliteli olması, işletme geliri açısından YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{4b}: Düzenlemelerin kaliteli olması, ekonomik açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{4c}: Düzenlemelerin kaliteli olması, sosyal ve kültürel açıdan YEK’i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{4d}: Düzenlemelerin kaliteli olması, siyasi açıdan YEK'i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{5a}: Hukukun üstünlüğü, işletme geliri açısından YEK'i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{5b}: Hukukun üstünlüğü, ekonomik açıdan YEK'i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{5c}: Hukukun üstünlüğü, sosyal ve kültürel açıdan YEK'i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{5d}: Hukukun üstünlüğü, siyasi açıdan YEK'i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{6a}: Yolsuzluğun giderilmesi, işletme geliri açısından YEK'i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{6b}: Yolsuzluğun giderilmesi, ekonomik açıdan YEK'i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{6c}: Yolsuzluğun giderilmesi, sosyal ve kültürel açıdan YEK'i pozitif yönde etkilemektedir.

H_{6d}: Yolsuzluğun giderilmesi siyasi açıdan YEK'i pozitif yönde etkilemektedir.

3.3.6. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma Erzurum`da ETSO, Batman`da BATSO`ya üye işletme sahipleri/yöneticilerine anket uygulanmak kaydıyla saha araştırmasına dayanmaktadır. Saha araştırması kapsamında yapılan kapalı uçlu anketlerden elde edilen veriler ile yukarıda oluşturulan modeller ve hipotezler sınanmıştır.

3.3.6.1. Veri Toplama Yöntem ve Aracı

Çalışmanın uygulama kısmı için oluşturulan anket formu konu ile ilgili olarak yapılan belli başlı çalışmalardan⁴⁶⁰ yararlanılarak hazırlanmış ve toplam dört bölüm altında 113 adet soru sorulmuştur. Kapalı uçlu soru tekniği ve çoğunlukla beşli likert tekniğinin olduğu anket formundaki ilk bölüm, işletme sahipleri ile işletmelere ait tanımlayıcı bilgileri içermektedir. Bu kapsamda öncelikle işletme sahiplerinin yaşı, cinsiyeti, eğitim ve gelir düzeylerinin belirlenmesi, ardından da işletmelerin kurumsal

⁴⁶⁰ Bu çalışmalar; Özgener (2003), Yılmaz ve Alkan (2006), Özdemir vd. (2007), Apaydın (2007), Apaydın (2008), Haşit ve Yazıcı (2008), Kendirli vd. (2008), Büte (2010), Demirci (2010), Bayramoğlu (2013), Demir ve Sezgin (2014), Kaygusuzoğlu ve Şaşa (2015) şeklinde sıralanabilir.

yapısını etkileyeceği düşüncesiyle işletmelerin sahiplik durumu, kuruluş yılı, hangi sektörde faaliyet gösterdiği ve ne tür bir mal ürettiği gibi sorular sorulmuştur.

Anketin ikinci bölümü, işletme sahiplerinin işletmelerindeki kurumsal yapıda yetersizliğin olup olmadığı, kurumsal yapı yetersizliğin nedenleri, kurumsal yapının etkin hale gelmesi için katlanacağı maliyetler ve kurumsal yapının etkin hale gelmesi için devletten bekledikleri destekler gibi soruların olduğu kurumsal yapıya ilişkin düşüncelerini belirlemeye yöneliktir. Anketin üçüncü bölümü, kurumsal yapının altı göstergesini temsil edecek 55 soru ile dizayn edilirken, son ve dördüncü bölümü kurumsal yapının YEK'e ekonomik, sosyal ve siyasal açıdaki etkilerine ilişkin sorular ile tasarlanmıştır.

3.3.6.2. Güvenirlik Analizi

Literatürdeki farklı çalışmalardan hareketle oluşturulan anket formunun güvenirlik analizine tabi tutulması için Batman'da 40 Erzurum'da 41 olmak üzere 81 pilot anket uygulanmıştır. Uygulanan pilot anketlerden işletme sahiplerinin ve işletmelerin tanımlayıcı özellikleri ile ilgili bölümler hariç diğer bölümler için Cronbach's Alfa değeri bulunmuştur. Cronbach's Alfa değeri sorular arasındaki uyum değerini ifade etmekte ve böylece alt boyuttaki soruların toplam güvenirlik derecesini göstermektedir. Soru sayısının çok olduğu anketlerde bu değer 0,70 ve yukarısı olduğu durumlarda anketin güvenilir olduğu kabul edilmektedir⁴⁶¹. Bu bağlamda anket formundaki soruların bölüm bazındaki Cronbach's Alfa değerleri Tablo 3.21'de verilmiştir. Tüm değerlerin 0,70 üstünde olması anketin yeterli güvenirlığe sahip olduğunu ve bu şekilde uygulanabileceğini göstermektedir.

⁴⁶¹ Durmuş, vd., 89.

Tablo 3.21. Anket Formunun Güvenirlilik Katsayı Değerleri

Anket Bölümleri	Cronbach's Alfa Değeri
Kurumsal Yapıya İlişkin Düşünceler (19 Soru)	0,71
Kurumsal Yapı Göstergeleri	
1. İfade Özgürlüğü ve Hesap verebilirlik (10 soru)	0,82
2. Politik İstikrar (9 Soru)	0,70
3. Yönetimin Etkinliği (9 Soru)	0,78
4. Düzenlemelerin Kaliteli Olması (9 soru)	0,80
5. Hukukun Üstünlüğü (9 soru)	0,89
6. Yolsuzlukların Önlenmesi (9 soru)	0,89
Kurumsal Yapının Yerel Kalkınmaya Etkileri	
1. Ekonomik Etkiler (9 soru)	0,94
2. Sosyal ve Kültürel Etkiler (9 soru)	0,93
3. Siyasal Etkiler(9 soru)	0,93

3.3.6.3. Örneklem Süreci

Çalışmanın ana kütlesi ETSO'ya bağlı 5309 ve BATSO'ya bağlı 3875 işletmeden oluşmaktadır. Bu ana kütlede hareketle minimum örneklem büyüklüğü, % 5 önem derecesinde ve % 5 hata payıyla Erzurum için 358; Batman için de 350 olmak üzere toplam 708 işletme olarak hesaplanmıştır⁴⁶². Ancak araştırmada her ilde eksiksiz 400 anket yapılması hedeflenmiş ve bazı anketlerin hatalı veya eksik olabileceği ihtimali ile her ilde 420'şer anket uygulanmıştır. Anketler, gerekli eğitimler verilen ve üniversite öğrencisi olan her ilde 6 kişi olmak üzere toplamda 12 tane anketör yardımıyla işletme sahibi veya yöneticisine bizzat ulaşılarak yapılmıştır. Ayrıca anketler ana kütle temsil eden ilgili ticaret odalarının merkez ve ilçede bulunan üyelerin oranları göz önünde bulundurularak uygulanmıştır. Bu bağlamda hazırlanan Tablo 3.22'den de anlaşılacağı üzere Erzurum merkezinde (Aziziye, Yakutiye ve Palandöken ilçeleri) 312 ve diğer ilçelerinde 89 tane olmak üzere toplam 407 anket ve Batman merkezinde 355 ve ilçelerinde 58 tane olmak üzere toplam 403 anket uygulanmıştır. Kısacası eksik ve hatalı anketlerin elenmesinden sonra araştırmaya esas teşkil edecek veriler Erzurum için 407 ve Batman için 403 anket olmak üzere toplam 810 anketten elde edilmiştir.

⁴⁶² Bu hesaplama için Özer vd. (2010) ile Çayın ve Özer (2015)'in çalışmalarından yararlanılmış ve <http://www.surveysystem.com/sscalc.htm> sayfasına ana kütle ve güven aralığı rakamları girilerek örneklem büyüklüğü tespit edilmiştir.

Tablo 3.22. ETSO ve BATSO'nun Üye Dağılımı ve Uygulanan Anket Sayıları

	İlçeler /Toplam	ETSO Üye Sayısı*	Uygulanan Anket Sayısı
	ERZURUM	Merkez (Aziziye, Yakutiye, Palandöken)	4642
İspir		66	9
Pazaryolu		17	2
Horasan		121	15
Köprüköy		17	2
Tekman		28	5
Narman		36	5
Tortum		39	6
Uzundere		47	6
Çat		38	5
Hınıs		71	10
Karayazı		41	6
Karaçoban		31	5
Aşkale		115	13
Toplam		5309	407
BATMAN		İlçeler/Toplam	BATSO Üye Sayısı*
	Merkez	3591	355
	Beşiri	55	12
	Hasankeyf	11	4
	Gercüş	27	7
	Kozluk	140	16
	Sason	51	9
	Toplam	3875	403

*: Üye sayıları ETSO ve BATSO'dan alınmıştır.

3.3.7. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

İşletme sahip/yöneticilerine uygulanan 810 anketin analizi ve değerlendirilmesi için veriler öncelikle Excel programına aktarılmış daha sonra SPSS 16.0 programında detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu analizler kapsamında öncelikle işletme sahiplerinin ve işletmelerin tanımlayıcı özellikleri alt başlıklardaki soruların frekans ve yüzde dağılımları bulunmuş, akabinde ise yukarıda kurulan modeller çerçevesinde regresyon analizleri yapılmış ve tablolar halinde sunulmuştur.

3.2.7.1. İşletme Sahiplerinin Tanımlayıcı Özellikleri

Ankete katılan işletme sahiplerinin tanımlayıcı özellikleri için yapılan frekans ve yüzde dağılım analiz bulguları Tablo 3.23'te verilmiştir. Tablo cinsiyet dağılımı itibariyle incelendiğinde 810 katılımcıdan 41'i kadın (Batman'da 20 ve Erzurum'da 21

olmak üzere) 769'u (Batman'da 383 ve Erzurum'da 386 olmak üzere) ise erkektir. Yani katılımcıların %5,1'inin kadın ve %94,9'unun erkek olduğu belirlenmiştir. Tablo yaş dağılımı itibariyle ele alındığında, katılımcılardan 806 kişinin %99,5 oran ile 15-65 yaş aralığında olduğu, buna karşın sadece 4 kişinin 66 ve üzeri yaşta olduğu görülmektedir. 66 yaş üzeri grubunda yer alan 4 kişiden 1 kişinin Batman diğer 3 kişinin ise Erzurum örnekleminde yer aldığı belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında en küçük frekans (2 kişi) ve yüzde (% 0,2) dağılımın eğitim düzeyi yok şikkına ait olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla lisansüstü, okur-yazar, ilkokul, 2 yıllık yüksekokul, yüksekokul ile fakülte ve lise eğitimi grubundakiler takip etmektedir. Diğer bir ifadeyle katılımcıların büyük bir oranı (%43,3) lise mezunudur. Bu orana 2 yıllık yüksekokul mezunları (%16,5), yüksekokul ve fakülte mezunları (%20,2) ve lisansüstü mezunlarının (%1,9) oranı eklendiğinde katılımcıların eğitim seviyelerinin genel olarak yüksek olduğu gözlenmektedir. Ayrıca Batman ve Erzurum'daki katılımcıların eğitim düzeylerinin bazı gruplarda bir birinden daha fazla olsa da genel olarak bir birine yakın olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3.23. İşletme Sahiplerinin Tanımlayıcı Özellikleri

Özellikler	Batman		Erzurum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Cinsiyet						
Kadın	20	5,0	21	5,2	41	5,1
Erkek	383	95,0	386	94,8	769	94,9
Yaş						
15-65	402	99,8	404	99,3	806	99,5
66+	1	0,2	3	0,7	4	0,5
Eğitim Düzeyi						
Yok	1	0,2	1	0,2	2	0,2
Okur-yazar	8	2,0	13	3,2	21	2,6
İlkokul	64	15,9	59	14,5	123	15,2
Lise	159	39,5	192	47,2	351	43,3
2 Yıllık Yüksekokul	65	16,1	69	17,0	134	16,5
Yüksekokul ve Fakülte	98	24,3	66	16,2	164	20,2
Lisans Üstü	8	2,0	7	1,7	15	1,9
Gelir Düzeyi (TL)						
0-2.500	90	22,3	83	20,4	173	21,4
2.501-5.000	111	27,5	144	35,4	255	31,5
5.001-7.500	99	24,6	118	29,0	217	26,8
7.501-10.000	32	7,9	47	11,5	79	9,8
10.001- ve Üstü	71	17,6	15	3,7	86	10,6

Tablo 3.23 katılımcıların gelir düzeyleri açısından irdelendiğinde, en yüksek frekans ve yüzde dağılımın 255 kişi ve %31,5 oran ile 2.501-5000 TL gelir grubuna; en düşük frekans ve yüzde dağılımın ise 79 kişi ve %9,8 oran ile 7.501-10.001 TL gelir grubuna ait olduğu görülmektedir. En yüksek gelir grubu olan 10.001 TL ve üstü gelir grubunda ise 86 katılımcı yer almaktadır. Bu 86 kişiden 71'i Batman, 15'i ise Erzurum örnekleminde yer almaktadır. Bu farkın Batman örneklemindeki büyük sanayicilerden (Örneğin yaklaşık 30 tane tekstil fabrikasına gidilmiştir.) kaynaklandığını söylemek mümkündür. Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında toplam katılımcıların büyük çoğunluğunun 5.001-7500 TL ve altındaki gelir gruplarında yer aldığı anlaşılmıştır.

3.2.7.2. İşletmelerin Tanımlayıcı Özellikleri

İşletmelerin tanımlayıcı özellikleri kapsamında kuruluş yılı, sahiplik durumu, faaliyette bulunduğu sektör, üretilen malın niteliği, üretim şekli, istihdam edilen personel sayısı ve personelin ortalama çalışma yılının bulunduğu Tablo 3.24a ve Tablo 3.24b hazırlanmıştır. Tablo 3.24a'ya göre örneklem dâhilindeki işletmelerin 83'ü (%10,2) 1990 yılı ve öncesinde, 187'si (%23,1) 1991-2000 yılları arasında 339'u (%41,9) 2001-2010 yıl aralığında ve 201'i (%24,8) ise 2011-2016 yıl aralığında kurulmuştur. Batman ve Erzurum kıyaslandığında, Batman örnekleminde 2001 ve sonrasında kurulan işletmelerin sayısının Erzurum'a nispeten daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Batmandaki katılımcı işletmelerin 149'u (%37,0) 2001-2010 yılları arasında kurulmuşken, 153'ü (%38,0) 2011-2016 yıllarında kurulmuştur. Bu oranlara bakıldığında Batman'daki işletme sayılarındaki gelişimin son yıllarda daha çok olduğu söylenilebilir.

Tablo 3.24a. İşletmelerin Tanımlayıcı Özellikleri

Özellikler	Batman		Erzurum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kuruluş Yılı						
1990 Yılı ve öncesi	36	8,9	47	11,5	83	10,2
1991-2000	65	16,1	122	30,0	187	23,1
2001-2010	149	37,0	190	46,7	339	41,9
2011-2016	153	38,0	48	11,8	201	24,8
Sahiplik Durumu						
Ferdi Mülkiyet	156	38,7	130	31,9	286	35,3
Adi Ortaklık	1	0,2	1	0,2	2	0,2
Kolektif	-----	-----	2	0,5	2	0,2
Anonim	36	8,9	43	10,6	79	9,8
Limited	199	49,4	209	51,4	408	50,4
Kooperatif	9	2,2	21	5,2	30	3,7
Diğer	2	0,5	1	0,2	3	0,4
Faaliyette Bulunduğu Sektör						
Tarım	31	7,7	28	6,9	59	7,3
Sanayi	128	31,8	117	28,7	245	30,2
Hizmet	244	60,5	262	64,4	506	62,5

Örneklem dâhilindeki işletmelerin sahiplik durumu ele alındığında, Batman ve Erzurum'da 1'er tane adi ortaklı işletme olduğu, Batman'da kolektif işletme yok iken Erzurum'da 2 tane kolektif yapılı işletme olduğu görülmüştür. İşletmelerin büyük oranda Batman'da 199 (%49,4) tane ve Erzurum'da 209 (%51,4) tane olmak üzere limited yapıda olduğu anlaşılmıştır. Bunu sırasıyla ferdi mülkiyet, anonim ve kooperatif yapılı işletmeler takip etmiştir. Bu durum ETSO ve BATSO'ya üye işletmelerin hukuki yapılarına paralellik arz etmiştir. Nitekim her iki ticaret odasından alınan verilere göre kendilerine üye dağılımı sırası da limited, ferdi mülkiyet, anonim ve kooperatif şeklindedir. Tablo 3.24a'ya göre anket uygulanan 506 (%62,5) işletme hizmet sektöründe, 245 (%30,2) işletme sanayi sektöründe ve 59 (%7,3) işletme tarım sektöründe faaliyet göstermektedir. Erzurum ve Batman özelinde bakıldığında, bu oranların birbirine yakın olduğu ve bu sıralamanın her iki il içinde geçerli olduğu görülmektedir. TÜİK verilerine göre bu iki ilde sektörel bazdaki istihdamın sırasıyla hizmet, sanayi ve tarım sektöründe olduğu düşünüldüğünde bu sıralamanın buna paralellik arz ettiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.24b'de görüleceği üzere katılımcı işletmelerin 433'ü (%53,5) yani yarısından fazlası tüketim malı, 130'u (%16,0) ara malı, 81'i (%10,0) yatırım malı ve 166'sı (%20,5) diğer malları ürettiklerini belirtmişlerdir. Tüketim ve yatırım malı

ürettiklerini belirten işletmelerin oranı, Batman ve Erzurum'da bir birine yakın iken, ara malı ürettiklerini belirten işletmelerin sayısı Erzurum'da, diğer malları ürettiklerini belirten işletmelerin sayısı ise Batman'da daha fazladır.

Tablo 3.24b. İşletmelerin Tanımlayıcı Özellikleri

Özellikler	Batman		Erzurum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Üretilen Malın Niteliği						
Ara malı	52	12,9	78	19,2	130	16,0
Tüketim Malı	216	53,6	217	53,3	433	53,5
Yatırım Malı	44	10,9	37	9,1	81	10,0
Diğer	91	22,6	75	18,4	166	20,5
Üretim Şekli						
Seri Üretim	94	23,3	77	18,9	171	21,1
Siparişe Göre Üretim	309	76,7	330	81,1	639	78,9
İstihdam Edilen Personel Sayısı						
1-50	317	78,7	348	85,5	665	82,1
51-100	42	10,4	41	10,1	83	10,2
101-150	20	5,0	13	3,2	33	4,1
151+	24	6,0	5	1,2	29	3,6
Personelin Ortalama Çalışma Yılı						
0-3	199	49,4	216	53,1	415	51,2
4-7	125	31,0	132	32,4	257	31,7
7-12	42	10,4	46	11,3	88	10,9
12+	37	9,2	13	3,2	50	6,2

Tablo 3.24b'ye katılımcı işletmelerin üretim şekli açısından bakıldığında, 639 (%78,9) işletmenin siparişe göre, 171 (%21,1) işletmenin ise seri üretime göre faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Seri üretimde bulunan katılımcı işletmelerin sayısı Batman'da 94 (%23,3), Erzurum'da 77 (%18,9), siparişe göre üretimde bulunan katılımcı işletmelerin sayısı Batman'da 309 (%76,7), Erzurum'da 330 (%81,1)'dur. Yani seri üretimde bulunan işletmeler Batman'da, siparişe göre üretimde bulunan işletmeler ise Erzurum'da daha fazladır.

Tablo 3.24b katılımcı işletmelerin istihdam ettikleri personel sayıları itibariyle incelendiğinde, işletmelerin 665 (%82,1)'inin 1-50 kişi arasında personel istihdam ettikleri görülmektedir. Bunu sırasıyla 51-100 kişi arası, 101-150 kişi arası ve 151 ve üstü kişi grupları takip etmektedir. 1-50 kişi aralığında personel istihdam ettiklerini ifade eden işletmelerin sayısı Erzurum'da Batman'a göre daha fazladır. Ancak 101-150 ile 151 ve üstü personel istihdam ettiklerini belirten katılımcı işletmeleri sayısı ise

Batman'da daha fazladır. Bu farkın yukarıda da değinildiği gibi Batman'daki tekstil firmalarının çokluğundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

Son olarak Tablo istihdam edilen personelin ortalama çalışma yılı açısından incelendiğinde, 415 (%51,2) işletmede istihdam edilen personelin ortalama çalışma yılının 0-3 yıl aralığında olduğu belirlenmiştir. Bunu sırasıyla 257 (%31,7) işletme 4-7 yıl arası, 88 (%10,9) işletme 7-12 yıl arası ve 50 (%6,2) işletme ise 12 ve üstü yıl olarak cevaplamışlardır. Batman ve Erzurum'daki katılımcılar arasında bu oranlar farklı olsa da en büyük farkın 12 yıl ve üstü grubunda olduğu ve Batman'da bu oranın daha yüksek olduğu görülmüştür.

3.2.7.3. İşletmelerin Kurumsal Yapıya İlişkin Düşünceleri

Örnekleme dâhilindeki işletmelerin kurumsal yapıya ilişkin düşünceleri Tablo 3.25a ve Tablo 3.25b'deki gibidir. Tablo 3.25a irdelendiğinde, katılımcılardan 599 (%74) kişinin kurumsal yapı hakkında tam bilgiye sahip olduğu, 167 (%20,6) kişinin biraz bilgisi olduğu, 44 (%5,4) kişinin ise bilgisi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kurumsal yapı hakkındaki bilgi Erzurum ve Batman özelinde irdelendiğinde Erzurum'da evet diyenlerin sayısı Batman'dan daha fazla iken, Batman'da ise biraz ve hayır diyenlerin sayısı Erzurum'a göre daha fazladır.

Tablo 3.25a. Katılımcıların Kurumsal Yapıya İlişkin Düşünceleri

	Batman		Erzurum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kurumsal Yapı Hakkındaki Bilgi						
Evet	287	71,2	312	76,7	599	74,0
Biraz	92	22,8	75	18,4	167	20,6
Hayır	24	6,0	20	4,9	44	5,4
Kurumsal Yapı Yetersizliğinin Olması*						
Evet	296	73,4	346	85,0	642	79,3
Biraz	99	24,6	56	13,8	155	19,1
Hayır*	8	2,0	5	1,2	13*	1,6*
Kurumsal Yapının Etkin Bir Şekilde İşletilme İsteği*						
Evet	374	92,8	394	96,8	768	94,8
Biraz	19	4,7	8	2,0	27	3,3
Hayır*	2	0,5	0	0	2*	0,2*

*: Anket formunda bu iki soruya hayır diyenlerin bundan sonraki bu sorularla ilişkili bazı soruları cevaplamamaları istenmiştir. Dolayısıyla bundan sonraki bazı frekans ve yüzde dağılımlarında bu frekans (13+2=15) ve yüzde (%1,6+%0,2=%1,8) dağılımları hesaplamalara dahil edilmemiştir.

Tabloda görüldüğü gibi katılımcılardan 642 (%79,3) kişi işletmesinde kurumsal yapı yetersizliği olduğunu belirtirken, 155 (%19,1) kişi kurumsal yapı yetersizliğinin biraz olduğunu ve 13 kişi (%1,6) kurumsal yapı yetersizliğinin olmadığını belirtmiştir. Bu soruda da evet diyenlerin sayısı Erzurum'da Batman'a göre daha fazla iken biraz ve hayır diyenlerin sayısı Batman'da Erzurum'a göre daha fazladır.

“İşletmenizde kurumsal yapının etkin bir şekilde işlemlerini ister misiniz?” şeklindeki soruya katılımcılardan 768 (%94,8) kişi evet demiştir. Biraz diyenlerin sayısı 27 (%3,3), hayır diyenlerin sayısı ise 2 (%0,2)'dir. Hayır diyen 2 kişinin de Batman örneğinde yer aldığı görülmektedir. Biraz diyenlerin sayısı Batman'da 19 (%4,7) kişi ile Erzurum'dan daha fazla iken, evet diyenlerin sayısı 394 (%96,8) ile Batman'dan daha fazladır.

Tablo 3.25b'de görüleceği üzere kurumsal yapının etkin bir şekilde işlemesi için aylık 1000-2000 TL, 2001-4000 TL ve 6001-8000 TL arası masrafa katlanacaklarını belirtenlerin sayısı Erzurum ve Batman'da birbirine yakındır. Aylık 4001-6000 TL ile 8001 TL ve üstü masrafa katlanıran diyenlerin sayısında Batman ve Erzurum arasında % 10'un üzerinde bir fark olduğu görülmüştür. Erzurum'da 4001-6000 TL şikkini cevaplayanların sayısı daha fazla iken Batman'da 8001 TL ve üstü şikkini cevaplayanların sayısı daha fazladır. Genel olarak değerlendirildiğinde, en büyük frekansın 288 (36,6) kişi ile 4001-6000 TL'ye ait olduğu, bunu sırasıyla 207 (%26,6) kişi ile 2001-4000 TL, 123 (%15,2) kişi ile 6001-8000 TL, 93 (%11,5) kişi ile 8001 TL ve üstü, 84 (%10,4) kişi ile 1000-2000 TL grubunun takip ettiği görülmektedir.

Tablo 3.25b. Katılımcıların Kurumsal Yapıya İlişkin Düşünceleri

	Batman		Erzurum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kurumsal Yapının Etkin Olması İçin Katlanılacak Aylık Masraflar (TL)						
1000-2000	43	10,7	41	10,1	84	10,4
2001-4000	96	23,8	111	27,3	207	25,6
4001-6000	122	30,3	166	40,8	288	35,6
6001-8000	62	15,4	61	15,0	123	15,2
8001 ve Üstü	70	17,4	23	5,7	93	11,5
Kurumsal Yapının Etkin Olması İçin Devletten Beklenen Destekler						
%20	11	2,7	18	4,4	29	3,6
%40	43	10,7	49	12,0	92	11,4
%60	142	35,2	149	36,6	291	35,9
%80	78	19,4	90	22,1	168	20,7
%100	119	29,5	96	23,6	215	26,5
Kurumsal Yapının Etkin Olması Durumunda Aylık Maliyet Azalışı (TL)						
1000-2000	23	5,7	12	2,9	35	4,3
2001-4000	73	18,1	74	18,2	147	18,1
4001-6000	111	27,5	160	39,3	271	33,5
6001-8000	90	22,3	106	26,0	196	24,2
8001 ve Üstü	96	23,8	50	12,3	146	18,0

“Kurumsal yapının etkin hale gelmesi için yapılan masrafların aylık % kaçını devletin karşılamasını isterseniz?” sorusuna ise katılımcılardan 291 (%35,9) kişi % 60, 215 (%26,5) kişi %100, 168 (%20,7) kişi %80, 92 (%11,4) kişi %40 ve 29 (%3,6) kişi %20 cevabını vermişlerdir. Katlanılacak masrafın tamamını yani %100’nü devletten isteyenlerin sayısı Batman’da daha fazladır. %80, %60 ve % 40 destek isteyenlerin sayısı ise Erzurum’da daha fazladır.

Son olarak Tablo 3.25b’de görüldüğü gibi kurumsal yapının etkin olması durumunda 4001-6000 TL arasında maliyet azalışının olacağını belirten katılımcı sayısı 271 (%33,5)’dir. Bunu sırasıyla 196 (%24,2) kişi ile 6001-8000 TL, 147 (%18,1) kişi ile 2001-4000 TL, 146 (%18,0) kişi ile 8001 TL ve üstü, 35 (%4,3) kişi ile 1000-2000 TL grubu izlemektedir. Sorulara verilen cevaplar bazında, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kurumsal yapının etkin işlenmesi halinde kar edileceğini düşündükleri görülmektedir.

3.2.7.4. Kurumsal Yapı Yetersizliklerinin Nedenleri

İşletmesinde kurum ve kurumsal yapı eksikliği olduğunu belirten katılımcılara bu eksikliğin nedenleri sorulmuş ve cevaplar Tablo 3.26a ve 3.26b’de sunulmuştur. Tablo

3.26a'da görüldüğü gibi hem Batman hem de Erzurum için işletmelerdeki kurumsal yapı yetersizliğinin en büyük nedeni, işletmelerin salt maddi ve somut materyallere odaklanmalarıdır. Nitekim bu soruya katılımcıların büyük bir çoğunluğu evet ve kesinlikle evet cevabı vermişken, hayır ve kesinlikle hayır diyenlerin cevabı sırasıyla 27 (%3,3) ve 5 (%0,6) olmak üzere çok düşük orandadır. Kurumsal yapı yetersizliğinin ikinci büyük nedeni, finansal ve teknik yardımların zamanında alınmamasıdır. Çünkü gerek Batman gerekse Erzurum'daki katılımcıların %60'dan fazlası evet ve kesinlikle evet şıklarını cevaplayarak böyle bir problemin olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Tablo 3.26a. Kurumsal Yapı Yetersizliklerinin Nedenleri

	Batman		Erzurum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
(1) Maddi ve Somut Materyallere Odaklanılması						
Kesinlikle Evet	121	30,0	85	20,9	206	25,4
Evet	188	46,7	205	50,4	393	48,5
Kısmen	67	16,6	99	24,3	166	20,5
Hayır	16	4,0	11	2,7	27	3,3
Kesinlikle Hayır	3	0,7	2	0,5	5	0,6
(2) Finansal ve Teknik Yardımları Elde Etmenin Zaman Alması						
Kesinlikle Evet	131	32,5	126	31,0	257	31,7
Evet	147	36,5	139	34,2	286	35,3
Kısmen	92	22,8	94	23,1	186	23,0
Hayır	19	4,7	40	9,8	59	7,3
Kesinlikle Hayır	6	1,5	3	0,7	9	1,1
(3) Diğer Firma ve Yatırımcılarla Bilgi Alışverişi Yapılamaması						
Kesinlikle Evet	64	15,9	28	6,9	92	11,4
Evet	122	30,3	106	26,0	228	28,1
Kısmen	141	35,0	191	46,9	332	41,0
Hayır	58	14,4	73	17,9	131	16,2
Kesinlikle Hayır	10	2,5	4	1,0	14	1,7

Tablo 3.26a'ya göre katılımcılar kurumsal yapı yetersizliğinin üçüncü sıradaki nedeninin, diğer firma ve yatırımcılarla bilgi alış verişi yapılamaması olduğunu belirtmişlerdir. Bu soruya 92 (%11,4) kişi kesinlikle evet, 228 (%28,1) kişi evet, 332 (%41,0) kişi kısmen, 131(%16,2) kişi hayır ve 14(%1,7) kişi kesinlikle hayır demiştir. Her ne kadar bu problem her iki il için üçüncü sıradaki eksiklik olsa da, Batman'da evet ve kesinlikle evet diyenlerin sayısı Erzurum'a göre daha fazladır. Bu ise sorunun Batman'da daha fazla olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3.26b’de görüldüğü gibi kurumsal yapı yetersizliklerinin nedenlerine ilişkin sıralama bağlamında dördüncü sırayı takım çalışmasının eksik olması almaktadır. İşletmesinde takım çalışmasının eksik olduğunu kesinlikle evet ve evet olarak belirtenlerin sayısı sırasıyla 48 (%5,9) ve 216 (%26,7) iken hayır ve kesinlikle hayır olarak belirtenlerin sayısı da sırasıyla 176 (%21,7) ve 13 (1,6)’tır. Takım çalışmasının kısmen olduğunu belirtenlerin sayısı 344 (%42,5)’dür ve bu oran Erzurum’dan kaynaklanmaktadır. Hayır ve kesinlikle hayır diyenlerin sayısı Erzurum ve Batman’da birbirine yakındır, ancak evet ve kesinlikle evet diyenlerin sayısı Batman’da daha çoktur. Kısacası takım çalışmasının eksik olması noktasında Batman’ın daha kötü durumda olduğu söylenilebilir.

Tablo 3.26b. Kurumsal Yapı Yetersizliklerinin Nedenleri

	Batman		Erzurum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
(4) Takım Çalışmasının Eksik Olması						
Kesinlikle Evet	35	8,7	13	3,2	48	5,9
Evet	114	28,3	102	25,1	216	26,7
Kısmen	146	36,2	198	48,6	344	42,5
Hayır	91	22,6	85	20,9	176	21,7
Kesinlikle Hayır	9	2,2	4	1,0	13	1,6
(5) İşveren ve Çalışanlar Arasında Güven ve Bilgi Akımı Yetersizliği						
Kesinlikle Evet	36	8,9	14	3,4	50	6,2
Evet	94	23,3	80	19,7	174	21,5
Kısmen	147	36,5	193	47,4	340	42,0
Hayır	105	26,1	107	26,3	212	26,2
Kesinlikle Hayır	13	3,2	8	2,0	21	2,6
(6) Mali Kaynakların Verimsiz Alanlara Yönlendirilmesi						
Kesinlikle Evet	30	7,4	20	4,9	50	6,2
Evet	71	17,6	71	17,4	142	17,5
Kısmen	137	34,0	178	43,7	315	38,9
Hayır	138	34,2	116	28,5	254	31,4
Kesinlikle Hayır	19	4,7	17	4,2	36	4,4
(7) İşletme Yöneticilerinin Yeterli Nitelikte Olmaması						
Kesinlikle Evet	29	7,2	9	2,2	38	4,7
Evet	78	19,4	48	11,8	126	15,6
Kısmen	137	34,0	174	42,8	311	38,4
Hayır	109	27,0	145	35,6	254	31,4
Kesinlikle Hayır	42	10,4	26	6,4	68	8,4

Benzer durum kurumsal yapı yetersizliğin diğer bir kıstası olarak ele alınan işveren ve çalışanlar arasında güven ve bilgi akımı yetersizliği noktasında da geçerlidir. Çünkü bu soruya Batman'da evet ve kesinlikle evet diyenlerin sayısı toplam 130 (%32,2) iken Erzurum'da bu hesaplamanın 94 (% 23,1) olduğu görülmektedir. Hayır ve kesinlikle hayır diyenlerin sayısı birbirine yakın iken kısmen diyenlerin sayısı Erzurum'da daha fazladır. Ayrıca toplu olarak değerlendirildiğinde bu problemin kurumsal yapı yetersizliğinde beşinci sırada geldiği görülmektedir. Altıncı sırada mali kaynakların verimsiz alanlara yönlendirmesi kıstası gelmektedir. Nitekim bu soruya katılımcılardan 315 (%38,9) kişi kısmen, 254 (%31,4) kişi hayır, 142 (%17,5) kişi evet, 50 (%6,2) kişi kesinlikle evet ve 36 (%4,4) kişi kesinlikle hayır cevabını vermişlerdir. Batman ve Erzurum ayrı olarak değerlendirildiğinde evet diyenlerin sayısının aynı olduğu, kesinlikle evet, hayır ve kesinlikle hayır diyenlerin sayısının Batman'da daha fazla olduğu, kısmen diyenlerin sayısının ise Erzurum'da daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.26b'ye göre kurumsal yapı yetersizliğinde son (yedinci) sırayı yöneticilerin yeterli nitelikte olmaması kıstası olmaktadır. Bu soruya çoğunluğu Erzurum'da olmak üzere 311 (%38,4) kişi kısmen ve 254 (%31,4) kişi de hayır cevabını vermiştir. Batman'a bakıldığında ise her ne kadar kesinlikle hayır diyenlerin sayısı fazla olsa da kesinlikle evet ve evet diyenlerin sayısı da Erzurum'a göre bir hayli fazladır. Bu durumda Erzurum'un Batman'dan daha iyi durumda olduğu söylenebilir.

3.2.7.5. Kurumsal Yapının Etkin Hale Gelmesi İçin Devletten Beklenen Yardımlar

Katılımcılara kurumsal yapı yetersizliğinin giderilmesi için devletten bekledikleri yardımların önem derecesi sorulmuş ve bu bağlamda Tablo 3.27a ve Tablo 3.27b oluşturulmuştur. Tablo 3.27a incelendiğinde gerek Batman gerekse Erzurum'daki katılımcıların 1.derecede vergi indirim ve muafiyetleri istedikleri görülmektedir. Toplamda 746 (%92,1) kişi bu konu bizim için 1. derece 32 (%4,0) kişi ise 2. derece önemlidir demiştir. Konu ile ilgili frekans ve yüzde dağılımları Erzurum ve Batman'daki birbirine yakın değerlerdedir.

Tablo 3.27a. Kurumsal Yapının Etkin Olması İçin Devletten Beklenen Yardımlar

Önem Derecesi	Batman		Erzurum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
(1) Vergi İndirimleri ve Muafiyetlerin Sağlanması						
1.Derece	361	89,6	385	94,6	746	92,1
2.Derece	23	5,7	9	2,2	32	4,0
3.Derece	5	1,2	4	1,0	9	1,1
4.Derece	1	0,2	2	0,5	3	0,4
5.Derece	3	0,7	2	0,5	5	0,6
(2) Yerel Büyüme Dinamiklerine Yönelik Maliyetlerinin Azaltılması						
1.Derece	348	86,4	372	91,4	720	88,9
2.Derece	26	6,5	19	4,7	45	5,6
3.Derece	10	2,5	8	2,0	18	2,2
4.Derece	2	0,5	1	0,2	3	0,4
5.Derece	7	1,7	2	0,5	9	1,1
(3) Alt Yapı Yatırımlarının Yapılması						
1.Derece	347	86,1	373	91,6	720	88,9
2.Derece	36	8,9	15	3,7	51	6,3
3.Derece	4	1,0	8	2,0	12	1,5
4.Derece	1	0,2	0	0	1	0,1
5.Derece	5	1,2	6	1,5	11	1,4

Tablo 3.27a'da görüldüğü üzere, katılımcıların yerel büyüme dinamiklerine yönelik maliyetlerin azaltılması ve alt yapı yatırımlarının yapılmasına yönelik isteklerine ait değerler bir birine çok yakındır. Ayrıca Erzurum ve Batman'a ait rakamların yine bir birine yakın olduğu ve bu iki yardımın vergi indirimi ve muafiyetlerden sonra geldiği tespit edilmiştir.

Konu ile ilgili olarak hazırlanan Tablo 3.27b'ye göre devletten beklenen yardımlar kapsamında katılımcılar açısından yerel düzeyde karar verme yetkisinin sağlanması hususu dördüncü derecede önemlidir. Zira 668 (%82,5) kişi bu hususun 1. derecede 83 (%10,2) kişi 2. derecede önemli olduğunu belirtmiştir. Konu ile ilgili Erzurum ve Batmandaki rakamlar çok farklı olmasa da bu konunun Erzurum'da Batman'a göre daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Erzurum'da 1. derece diyenlerin sayısı 351 (%86,2) iken, Batman'da bu sayı 317 (%78,7)'dir. Batman'da ise 2. derece önemli olduğunu belirtilenlerin sayısı Erzurum'a göre daha fazladır.

Tablo 3.27b. Kurumsal Yapının Etkin Olması İçin Devletten Beklenen Yardımlar

Önem Derecesi	Batman		Erzurum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
(4) Yerel Düzeyde Karar Verme Yetkisinin Sağlanması						
1.Derece	317	78,7	351	86,2	668	82,5
2.Derece	52	12,9	31	7,6	83	10,2
3.Derece	11	2,7	12	2,9	23	2,8
4.Derece	8	2,0	7	1,7	15	1,9
5.Derece	5	1,2	1	0,2	6	0,7
(5) Danışma ve Bilgilendirme Hizmetlerinin Sunulması						
1.Derece	280	69,5	240	59,0	520	64,2
2.Derece	46	11,4	69	17,0	115	14,2
3.Derece	35	8,7	47	11,5	82	10,1
4.Derece	17	4,2	13	3,2	30	3,7
5.Derece	15	3,7	33	8,1	48	5,9
(6) AR-GE Desteklerinin Verilmesi						
1.Derece	272	67,5	238	58,5	510	63,0
2.Derece	52	12,9	60	14,7	112	13,8
3.Derece	30	7,4	49	12,0	79	9,8
4.Derece	14	3,5	19	4,7	33	4,1
5.Derece	25	6,2	36	8,8	61	7,5

Önem derecesinde beşinci sırayı danışma ve bilgilendirme hizmetlerinin sunulması hususu almaktadır. Katılımcılardan 520 (%64,2) kişi 1. derece, 115 (%14,2) 2. derece, 82 (%10,1) 3. derece, 30 (%3,7) 4. derece, 48 (%5,9) kişi 5. derece şikkını işaretlemişlerdir. Bu hususun Batman'da Erzurum'a göre daha önemli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Batman'da 1. derece diyenlerin sayısı 280 (%69,5) iken, Erzurum'da 1. derece diyenlerin sayısı 240 (%59,0) olduğu görülmektedir. Bu da % 10'dan daha fazla bir farka tekabül etmektedir.

Tabloda katılımcılar açısından en son önemli olan AR-GE desteklerinde de Batman'ın Erzurum'a göre daha fazla yardım beklediği görülmektedir. Çünkü Batman'da 1. derece diyenlerin sayısı fazla iken, diğer tüm derecelerde Erzurum'daki sayıların daha fazla olduğu görülmektedir. Genel olarak AR-GE desteklerinde dahi katılımcıların % 60'tan fazlası bu hususun 1. derece önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu da Erzurum ve Batman'daki işletmelerde kurumsal yapının etkin hale gelmesi için devletten büyük oranda destek bekledikleri anlamına gelmektedir.

3.2.7.6. Kurumsal Yapının Yerel Kalkınmaya Etkisi

Anket formunun son bölümünde kurumsal yapının yerel kalkınmaya ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan katkısı sorulmuş ve konu ile ilgili Tablo 3.28 hazırlanmıştır. Tablo irdelendiğinde katılımcılardan 721 (%89,0) kişi kurumsal yapının yerel kalkınmaya etkide bulunduğunu belirtmiştir. Geri kalan katılımcılardan 76 (%9,4) kişi biraz etkide bulunduğunu belirtirken, 13 (%1,6) kişi kurumsal yapının yerel kalkınmaya etkisi olmadığını belirtmiştir. Bu 13 kişiden 6 kişinin Batman, 7 kişinin ise Erzurum örnekleminde yer aldığı tespit edilmiştir. Erzurum örneklemindeki diğer katılımcılardan 371 (%91,2) kişi evet, 29 (%7,1) kişi biraz cevabını vermiştir. Buna karşın Batman örneklemindeki katılımcılardan 350 (%86,8) kişi evet ve 47 (%11,7) kişi biraz cevabını vermiştir.

Tablo 3.28. Kurumsal Yapının Yerel Kalkınmaya Etkisi

	Batman		Erzurum		Toplam	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kurumsal yapının ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan katkı sağlaması						
Evet	350	86,8	371	91,2	721	89,0
Biraz	47	11,7	29	7,1	76	9,4
Hayır	6	1,5	7	1,7	13	1,6

3.2.7.7. Fark Testleri (t ve Anova Testleri)

Çalışmada öncelikle katılımcıların, kurumsal yapının YEK üzerindeki etkilerine yönelik görüşlerinin ve kurumsal yapı göstergelerine ait ortalamaların Erzurum ve Batman'da istatistiki olarak farklı olup olmadığını belirlemek için t-testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3.29 ve Tablo 3.30'da sunulmuştur.

Tablo 3.29 incelendiğinde tüm etkiler için (ekonomik, sosyal ve kültürel etkiler ile siyasal etkiler) varyans eşitlik P değerlerinin sırasıyla $0,028 < 0,050$, $0,004 < 0,050$ ve $0,000 < 0,050$ olduğu ve t- testi uygulanabilirlik ön şartını sağladığı görülmektedir. Ortalama eşitlik P değerlerine (t-testi) bakıldığında ise sırasıyla 0,299, 0,596 ve 0,423 tüm değerlerin 0,05'ten büyük olduğu böylelikle her iki il arasındaki farklılığın anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.29. Kurumsal Yapının YEK'e Etkisine İlişkin Fark (t) Testi Sonuçları

Kurumsal Yapının Yerel Kalkınmaya Etkileri	İl	Ortalama Değer	Varyans Eşitlik P Değeri	Ortalama Eşitlik P Değeri	Standart Hata Ortalaması
Ekonomik Etkiler	Batman	1,5981	0,028	0,299	0,02830
	Erzurum	1,5539		0,299	0,03172
Sosyal ve Kültürel Etkiler	Batman	1,6986	0,004	0,596	0,03110
	Erzurum	1,6742		0,596	0,03388
Siyasal Etkiler	Batman	1,8463	0,000	0,423	0,03553
	Erzurum	1,8042		0,423	0,03879

Tablodaki bulgulardan hareketle, kurumsal yapının YEK'e ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi açıdan etkileri ile ilgili görüşlerin ortalamalarının Batman ve Erzurum için istatistiki açıdan farklı olmadığını söylemek mümkündür.

Erzurum ve Batman'daki kurumsal yapı göstergelerine ait ortalamaların farklı olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t testinin sonuçları ise Tablo 3.30'daki gibidir. Tabloya bakıldığında tüm göstergelerin varyans eşitlik değerinin (P) 0,05'den küçük olduğu görülmektedir. Buna göre ortalama eşitlik değerleri (P), yönetimin etkinliği hariç, diğer beş göstergede de 0.05'den küçüktür. Bu nedenle beş temel kurumsal yapı göstergesine ait ortalamalar Erzurum ve Batman açısından istatistiki olarak farklıdır.

Tablo 3.30. Kurumsal Yapı Göstergelerinin Ortalamalarına İlişkin Fark (t) Testi Sonuçları

Kurumsal Yapı Göstergeleri	İl	Ortalama Değer	Varyans Eşitlik P Değeri	Ortalama Eşitlik P Değeri	Standart Hata Ortalaması
İfade Özgürlüğü ve Hesap verebilirlik	Batman	2,0635	0,001	0,000	0,03365
	Erzurum	2,2934		0,000	0,02679
Politik İstikrar	Batman	1,9719	0,003	0,000	0,02871
	Erzurum	2,1873		0,000	0,02564
Yönetimin Etkinliği	Batman	2,2920	0,000	0,050	0,03398
	Erzurum	2,3778		0,050	0,02753
Düzenlemelerin Kaliteli Olması	Batman	2,0187	0,007	0,000	0,03071
	Erzurum	2,1622		0,000	0,02508
Hukukun Üstünlüğü	Batman	2,4221	0,000	0,000	0,04296
	Erzurum	2,6497		0,000	0,03523
Yolsuzluğun Önlenmesi	Batman	2,0403	0,000	0,000	0,03534
	Erzurum	2,2424		0,000	0,02844

Yönetimin etkinliği dışındaki beş kurumsal yapı göstergesini ortalama değerlerine bakıldığında ise bütün ortalama değerlerin Erzurum'da daha yüksek olduğu görülmektedir. Kısacası kurumsal yapının altı göstergesinden yönetimin etkinliği hariç diğer tüm göstergelerin ortalamasının istatistiki olarak farklı olduğu ve bu farklılığın Erzurum lehine gerçekleştiği belirlenmiştir.

Öte yandan çalışmada kurumsal yapı değişkenlerinin ortalamasının sektörel bazda (tarım, sanayi ve hizmet) işletmeler açısından farklı olup olmadığı da test edilmiştir. Bağımsız değişken grubu üç alt gruptan oluştuğu için Anova analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3.31'de sunulmuştur. Analizin ön şartı için varyans eşitlik değerlerine (P) bakıldığında ifade özgürlüğü ve hesap verebilirlik göstergeleri hariç (Çünkü $0,005 < 0,050$ 'dir.) diğer göstergelerdeki değerlerin (P) $0,05$ 'den büyük olduğu görülmüştür. Analiz ön koşulunu sağlayan bu beş göstergenin Anova P değerleri de $0,05$ 'den küçük olduğu için söz konusu göstergelerin ortalamasının tarım, hizmet ve sanayi sektöründeki işletmelerde istatistiki olarak farklı olduğu belirlenmiştir.

Kurumsal yapı değişkenlerinin ortalamasının sektörel bazda (tarım, sanayi ve hizmet) farklı olmasının hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için Post-Hoc testlerinden Tukey HSD testi uygulanmıştır. Tablo 3.31'deki Tukey HSD P değerleri incelendiğinde, politik istikrar göstergesinin tüm sektörlerde farklı olduğu görülmektedir. Ortalama değerler açısından ise en yüksek ortalama sanayi sektöründeki işletmelerdedir ve bunu sırasıyla hizmet sektörü ve tarım sektöründeki işletmeler takip etmektedir. Yönetimin etkinliği için tarım sektöründeki işletmeler sanayi ve hizmet sektörüne göre farklıdır. Ancak sanayi sektörü ve hizmet sektöründeki işletmeler istatistiki olarak farklı ($0,520 > 0,050$ olduğu için) değildir.

Tablo 3.31. İşletmelerde Sektörel Bazda Kurumsal Yapı Göstergelerinin Karşılaştırılması

Kurumsal Yapı Göstergeleri	Sektör	Sektör	Tukey HSD P Değeri	Ortalama Değer	Varyans Eşitlik _(p)	Anova P Değeri
İfade Özgürlüğü Ve Hesap verebilirlik	Tarım	Sanayi	0,000	2,0759	0,005	0,000
		Hizmet	0,000			
	Sanayi	Tarım	0,000	2,5475		
		Hizmet	0,055			
	Hizmet	Tarım	0,000	2,1860		
		Sanayi	0,055			
Politik İstikrar	Tarım	Sanayi	0,000	1,9687	0,240	0,000
		Hizmet	0,000			
	Sanayi	Tarım	0,000	2,3879		
		Hizmet	0,007			
	Hizmet	Tarım	0,000	2,0982		
		Sanayi	0,007			
Yönetimin Etkinliği	Tarım	Sanayi	0,005	2,2816	0,083	0,007
		Hizmet	0,019			
	Sanayi	Tarım	0,005	2,5650		
		Hizmet	0,520			
	Hizmet	Tarım	0,019	2,3342		
		Sanayi	0,520			
Düzenlemelerin Kaliteli Olması	Tarım	Sanayi	0,000	1,9764	0,333	0,000
		Hizmet	0,000			
	Sanayi	Tarım	0,000	2,4388		
		Hizmet	0,008			
	Hizmet	Tarım	0,000	2,1056		
		Sanayi	0,008			
Hukukun Üstünlüğü	Tarım	Sanayi	0,000	2,4408	0,127	0,000
		Hizmet	0,000			
	Sanayi	Tarım	0,000	3,1299		
		Hizmet	0,454			
	Hizmet	Tarım	0,000	2,5136		
		Sanayi	0,454			
Yolsuzluğun Önlenmesi	Tarım	Sanayi	0,000	2,0676	0,056	0,000
		Hizmet	0,001			
	Sanayi	Tarım	0,000	2,4614		
		Hizmet	0,315			
	Hizmet	Tarım	0,001	2,1405		
		Sanayi	0,315			

Tablo 3.31'e bakıldığında düzenlemelerin kalitesi kıstasında yine bu üç sektördeki işletmelerin farklı ortalamalara sahip olduğu ve en yüksek ortalamanın sanayi sektöründeki işletmelere ait olduğu görülmektedir. Hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun önlenmesi göstergelerinde de tarım sektörü işletmelerinin farklı olduğu ve diğer sektörlerden sonra geldiği gözlemlenmiştir. Genel bir değerlendirme yapıldığında kurumsal yapı göstergelerinde sanayi sektöründeki işletmelerin daha iyi bir kurumsal

yapıya sahip oldukları, bunu sırasıyla hizmet sektörü ve tarım sektöründeki işletmelerin takip ettiği ifade edilebilir.

Fark testleri kapsamında son olarak kurumsal yapı eksikliğinin hangi tür işletmelerde farklı olduğunu ortaya koymak için Anova analizi yapılmıştır. Tablo 3.32'den görüleceği üzere varyans eşitlik P değeri $0,665 > 0,05$ olduğu için testin ön koşulu sağlanmıştır. Anova P değeri de ($0,000 < 0,05$) işletmeler arasında kurumsal yapı eksikliğinin ortalamasının farklı olduğunu göstermektedir. Tukey HSD P değerlerine bakıldığında ise bu farklılığın ferdi mülkiyet, anonim, limited ve kooperatiflerden kaynaklandığı görülmektedir.

Tablo 3.32. İşletme Türlerine Göre Kurumsal Yapı Eksikliğinin Belirlenmesi

İŞLETMELER	İşletmeler	Tukey HSD P Değeri	Ortalama Değer
Ferdi Mülkiyet	Adi Ortaklık	0,351	2,9886
	Kollektif	0,838	
	Anonim	0,000	
	Limited	0,000	
	Kooperatif	0,290	
Adi Ortaklık	Ferdi Mülkiyet	0,351	2,2143
	Kollektif	0,605	
	Anonim	0,051	
	Limited	0,154	
	Kooperatif	0,536	
Kolektif	Ferdi Mülkiyet	0,838	2,5000
	Adi Ortaklık	0,605	
	Anonim	0,217	
	Limited	0,487	
	Kooperatif	0,930	
Anonim	Ferdi Mülkiyet	0,000	2,5800
	Adi Ortaklık	0,051	
	Kollektif	0,217	
	Limited	0,002	
	Kooperatif	0,000	
Limited	Ferdi Mülkiyet	0,000	2,7721
	Adi Ortaklık	0,154	
	Kollektif	0,487	
	Anonim	0,002	
	Kooperatif	0,004	
Kooperatif	Ferdi Mülkiyet	0,290	2,8643
	Adi Ortaklık	0,536	
	Kollektif	0,930	
	Anonim	0,000	
	Limited	0,004	
Varyans Eşitlik P Değeri =0,665 Anova P Değeri=0,000			

Tabloda ferdi mülkiyet, anonim, limited ve kooperatif şeklindeki işletme türleri arasında en az kurumsal eksiklik ortalamasının anonim işletmelere ait olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla limited, kooperatif ve ferdi mülkiyet işletmeleri takip etmektedir. Böyle olmakla beraber ferdi mülkiyet ve kooperatifler arasında da kurumsal yapı eksikliğinin ortalamasının istatistiki olarak farklı olmadığı ($0,290 > 0,050$ olduğu için) anlaşılmaktadır.

3.2.7.8. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizlerine İlişkin Bulgular

Çalışmada kurumsal yapı göstergelerinin YEK üzerindeki etkilerini tespit etmek amacıyla 3.3.4 nolu başlık altında verilen 3.1, 3.2, 3.3 ve 3.4 nolu modeller tahmin edilmiştir. Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizleri sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda çalışmada kurulan hipotezler test edilmiştir. Çoklu doğrusal regresyon analizlerinin yapılabilmesi için değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olması, oto korelasyon ve çoklu bağıntı problemlerin olmaması gerekmektedir. Oto-korelasyon problemi için Durbin Watson (DW) testi ve çoklu bağıntı durumu için de VIF (Varyans Büyütme Faktörü) değerlerine bakılarak değerlendirme yapılabilmektedir⁴⁶³. Durbin Watson test değerinin 1-3 arası olduğu durumda oto-korelasyonun ve VIF değerlerinin 10'dan küçük olması durumunda da çoklu bağıntı sorununun olmadığına karar verilebilmektedir⁴⁶⁴.

Bu bağlamda öncelikle modellerde yer alan değişkenlerin (bağımlı ve bağımsız) tanımlayıcı istatistikleri Tablo 3.33'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde YEK'i temsil eden bağımlı değişkenlerin (G, EE, SKE ve SE) ortalamaları Erzurum ve Batman illerinde farklı olmakla birlikte ortalama değerlerde yer aldığı görülmektedir. Örneğin YEK'i temsil eden işletmelerin gelir (G) değişkeninin ortalama değeri Erzurum ve Batman'da sırasıyla 2,4275 ve 2,7097 olduğu gözlemlenmektedir. Bu da Batmandaki katılımcıların Erzurum'daki katılımcılara göre daha yüksek bir gelire sahip olduğu anlamını gelmektedir. Gelir (G) değişkeni her iki il için toplam olarak değerlendirildiğinde ise, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun 5.001-7500 TL gelir grubu altında bir gelire sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁴⁶³ Durmuş, vd., 155-156.

⁴⁶⁴ Yavuz Akbulut, *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2010, s,74-75.

Tablo 3.33. Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Değişkenler	Ortalama	Medyan	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Gözlem Sayısı
Erzurum	G	2,4275	2	5	1	1,0523	407
	EE	1,5539	1,44	4	1	0,6343	400
	SKE	1,6742	1,66	4	1	0,6775	400
	SE	1,8042	1,88	4	1	0,7758	400
	İÖHV	2,2934	2,40	3	1	0,5403	407
	Pİ	2,1873	2,22	3	1	0,5171	407
	YE	2,3778	2,44	5	1	0,5554	407
	DKO	2,1622	2,11	3	1	0,5059	407
	HÜ	2,6497	2,66	4	1	0,7108	407
	YÖ	2,2424	2,33	4	1	0,5737	407
Batman	G	2,7097	3	5	1	1,3686	403
	EE	1,5981	1,55	3	1	0,5639	397
	SKE	1,6986	1,88	4	1	0,6197	397
	SE	1,8463	2	5	1	0,7078	397
	İÖHV	2,0635	2	5	1	0,6755	403
	Pİ	1,9719	2	5	1	0,5762	403
	YE	2,2920	2,22	5	1	0,6821	403
	DKO	2,0187	2	5	1	0,6165	403
	HÜ	2,4221	2,33	5	1	0,8624	403
	YÖ	2,0403	2	4	1	0,7093	403
Toplam	G	2,5679	2	5	1	1,2274	810
	EE	1,5759	1,4	4	1	0,6003	797
	SKE	1,6863	1,7	4	1	0,6491	797
	SE	1,8252	2	5	1	0,7426	797
	İÖHV	2,1790	2,2	5	1	0,6217	810
	Pİ	2,0801	2,1	5	1	0,5576	810
	YE	2,3351	2,3	5	1	0,6228	810
	DKO	2,0908	2,1	5	1	0,5677	810
	HÜ	2,5365	2,5	5	1	0,7976	810
	YÖ	2,1418	2,1	4	1	0,6523	810

Not: Tabloda Bağımlı değişken YEK’i temsilen G işletmelerin toplam gelirini, EE ekonomik etkiyi, SKE sosyal ve kültürel etkiyi, SE siyasal etkiyi göstermektedir. Bağımsız değişkenler olarak İÖHV, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirliği; Pİ, politik istikrarı; YE, yönetimin etkinliğini; DKO, düzenlemelerin kaliteli olmasını; HÜ, hukukun üstünlüğünü, YÖ ise yolsuzlukların önlenmesini temsil etmektedir.

Tablo 3.33 bağımsız değişkenler (İÖHV, Pİ, YE, DKO, HÜ ve YÖ) itibariyle ele alındığında yine değerlerin genel olarak ortalama değerlere sahip olduğu bu değerlerin Erzurum ve Batman illerinde değiştiği görülmektedir. Tüm değişkenlerde bu değerlerin ortalaması Erzurum`da daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bağımsız değişkenler toplam olarak değerlendirildiğinde ise, genel olarak katılımcıların ortalama değerleri işaretlediği anlaşılmaktadır.

Bu istatistiklerden sonra kurumsal yapı göstergelerinin YEK üzerindeki etkisini tespit etmek için ilk olarak toplam (Erzurum + Batman) sonrasında ise her il için ayrı çoklu regresyon analizleri yapılmış ve bulgular tablolar halinde verilmiştir.

YEK`i temsilen kullanılan işletme geliri değişkeninin bağımlı değişken olarak alındığı (3.1) nolu model tahmini sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3.34 ve Tablo 3.35`deki gibidir⁴⁶⁵. Tablo 3.34 incelendiğinde VIF değerleri çoklu bağıntı sorununun ve Durbin Watson (DW) değeri de oto-korelasyon sorununun olmadığını göstermektedir. Anova P değeri modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu, R² değeri ise modelin % 67 açıklama gücüne sahip olduğu anlamına gelmektedir. İÖHV, Pİ, YE ve DKO değişkenlerine ait P değerlerinin istatistiki olarak anlamlı olduğu ve katsayıları da bu değişkenlerin işletmelerin gelirini pozitif etkilediği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle İÖHV, Pİ, YE ve DKO değişkenlerinde ortaya çıkacak 1 birimlik artış işletmelerin geliri açısından YEK`te sırasıyla 0,186, 0,300, 0,281 ve 0,108 birim gelir artışı sağlayacaktır. Ayrıca bağımsız değişkenlerden HÜ ve YÖ ise istatistiki açıdan anlamlı olmadığı dolayısıyla işletmelerin geliri üzerinde her hangi bir etkide bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre oluşturulmuş hipotezlerden **H_{1a}**, **H_{2a}**, **H_{3a}** ve **H_{4a}** kabul edilmiş, **H_{5a}** ve **H_{6a}** hipotezleri reddedilmiştir.

⁴⁶⁵ Çalışmada, temel YEK göstergelerinden biri olan Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (KBGSYİH)'ye ait veriler TÜİK'ten derlenmiş ve anketten elde edilen kurumsal yapı değişkenlerinin ortalamaları ile Eviews programında analize tabi tutulmuştur. Ancak anlamlı sonuçlar bulunmadığından sonuçlar çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Tablo 3.34. (3.1) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum + Batman)

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t İst.	P	VIF
Sabit	0,415	8,587	0,000	-----
İÖHV	0,186	2,303	0,022	3,196
Pİ	0,300	-1,405	0,001	3,031
YE	0,281	-0,997	0,019	2,530
DKO	0,108	-2,224	0,026	3,247
HÜ	-0,028	-0,308	0,759	2,962
YÖ	-0,057	-0,567	0,571	2,349
Bağımlı Değişken:				
GELİR	R²	Standart Hata	Durbin Watson (DW)	
	0,670	1,208	1,619	
Anova				
	F İstatistiği		P Değeri	
	51,650		0,000	

Erzurum ve Batman'a ait sonuçların ayrı ayrı verildiği Tablo 3.35'e bakıldığında her iki il için ait regresyon sonuçlarındaki VIF ve DW değerleri, çoklu bağıntı ve otokorelasyon probleminin olmadığını göstermektedir. Her iki il için modellerin bir bütün olarak anlamlı olduğu Anova P değerlerinden görülmektedir. Modellerin açıklama düzeyi Erzurum için % 85 iken, Batman için % 60'tır. Erzurum için Pİ ve YÖ değişkenleri hariç diğer tüm değişkenler anlamlı bulunurken, Batman için YE ve DKO haricindeki değişkenler anlamlı bulunmuştur. Kısacası Erzurum'da İÖHV, HÜ, YE ve DKO değişkenlerinde meydana gelen artışların işletmelerin geliri açısından YEK'i artıracak ve bunlar arasında en yüksek etkiye 0,397 katsayısı ile YE'nin sahip olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 3.35. (3.1) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum ve Batman)

Bağımsız Değişkenler	Erzurum				Batman			
	Katsayı	t İst.	P	VIF	Katsayı	t İst.	P	VIF
Sabit	0,481	3,607	0,000	-----	0,478	2,495	0,000	-----
İÖHV	0,261	0,349	0,027	3,164	0,231	2,552	0,011	3,154
Pİ	-0,077	-0,481	0,631	2,608	0,254	-1,072	0,004	3,389
YE	0,397	-2,836	0,005	2,326	0,049	0,298	0,766	2,747
DKO	0,159	-1,896	0,049	2,581	-0,090	-1,339	0,181	3,936
HÜ	0,307	2,247	0,025	2,619	0,145	1,831	0,048	3,164
YÖ	-0,047	-0,333	0,739	2,492	0,452	0,150	0,001	2,276
Bağımlı Değişken: GELİR	R ²	Standart Hata	Durbin Watson		R ²	Standart Hata	Durbin Watson	
	0,851	1,026	1,795		0,601	1,350	1,524	
Anova	F İstatistiği		P Değeri		F İstatistiği		P Değeri	
	44,960		0,000		27,844		0,012	

Tablo 3.35'e göre Batman'da İÖHV, Pİ, HÜ, YÖ ve değişkenlerinde meydana gelen artışlar işletmelerin gelirinde artış sağlamakta ve bunlar arasında en yüksek etkiye 0,452 katsayısı ile YÖ değişkeni sahip bulunmaktadır. Her iki il kıyaslandığında, Erzurum için YE, HÜ ve İÖHV değişkenlerinin daha fazla önem arz ettiği, buna karşın Batman için İÖHV, Pİ ve YÖ değişkenlerinin daha önemli olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre Erzurum için H_{1a} , H_{3a} , H_{4a} ve H_{5a} hipotezleri; Batman için H_{1a} , H_{2a} , H_{5a} ve H_{6a} hipotezleri kabul edilmiştir. Bu sonuçlar Erzurum ve Batman'daki işletmelerde yönetim ve hesap verebilirlik mekanizmasını daha etkin hale getirilmesi gerektiğini ve politik istikrarın sağlanması durumunda Batman'ın YEK sürecine önemli bir katkı sağlayacağını göstermektedir.

YEK'i temsilen kullanılan göstergelerin (ekonomik, sosyal-kültürel ve siyasi etki) bağımlı değişken olarak alındığı (3.2), (3.3) ve (3.4) nolu model tahmini sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3.36, Tablo 3.37, Tablo 3.38, Tablo 3.39, Tablo 3.40 ve Tablo 3.41'de sunulmuştur. Bu kapsamda oluşturulan tabloların tamamında VIF değerlerinin 10'dan küçük olduğu ve DW değerlerinin 1-3 arasında olduğu görülmüş ve çoklu regresyon analizleri için gerekli varsayımların sağladığı kabul edilmiştir.

Kurumsal yapı değişkenlerinin ekonomik açıdan YEK üzerindeki etkilerini gösteren Tablo 3.36 irdelendiğinde modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu ve açıklanma düzeyinin % 42 olduğu belirlenmiştir. İHÖV değişkeninin dışındaki tüm

değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı olduğu ve ekonomik açıdan YEK’i pozitif etkilediği görülmüştür. Yani Pİ, YE, DKO, HÜ ve YÖ değişkenlerinde oluşacak 1 birimlik artış, ekonomik açıdan YEK’i sırasıyla 0,110, 0,094, 0,134, 0,112 ve 0,105 birim artırmaktadır. Bu sonuçlara göre, oluşturulmuş hipotezlerden H_{2b} , H_{3b} , H_{4b} , H_{5b} ve H_{6b} hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 3.36. (3.2) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum + Batman)

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t İst.	P	VIF
Sabit	0,480	6,240	0,000	-----
İÖHV	0,089	-1,800	0,072	3,197
Pİ	0,110	-0,309	0,008	3,034
YE	0,094	2,056	0,040	2,590
DKO	0,134	1,639	0,002	3,274
HÜ	0,112	-2,941	0,003	2,974
YÖ	0,105	2,122	0,034	2,338
Bağımlı Değişken: YEK (EE)	R² 0,420	Standart Hata 0,595	Durbin Watson (DW) 1,623	
Anova	F İstatistiği 33,070		P Değeri 0,003	

Erzurum ve Batman’a ait sonuçların ayrı ayrı verildiği Tablo 3.37’ye bakıldığında her iki il için de modelin istatistiki olarak anlamlı olduğu, Erzurum için modelin açıklama seviyesinin % 35 ve Batman için % 50 olduğu görülmektedir. Erzurum için Pİ, YE, DKO ve HÜ değişkeleri anlamlı olup, YEK üzerinde pozitif etkiye sahiptirler. Bu değişkenlerdeki 1 birim artış ekonomik açıdan YEK’i sırasıyla 0,103, 0,140, 0,249, 0,098 birim artırmaktadır. Erzurum için H_{1b} ve H_{6b} hipotezleri red edilmiş ve H_{2b} , H_{3b} , H_{4b} ile H_{5b} hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 3.37. (3.2) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum ve Batman)

Bağımsız Değişkenler	Erzurum				Batman			
	Katsayı	t İst.	P	VIF	Katsayı	t İst.	P	VIF
Sabit	0,484	6,301	0,000	-----	0,470	1,484	0,000	-----
İÖHV	0,071	-1,161	0,246	3,146	-0,055	-1,104	0,270	3,162
Pİ	0,103	0,344	0,031	2,597	0,108	0,603	0,047	3,382
YE	0,140	1,578	0,015	2,388	0,238	1,238	0,017	2,799
DKO	0,249	1,022	0,008	2,621	0,062	1,235	0,218	3,926
HÜ	0,098	-2,042	0,042	2,659	0,115	-2,152	0,032	3,140
YÖ	0,050	0,579	0,563	2,490	0,164	2,321	0,021	2,256
Bağımlı Değişken: YEK (EE)	R ²	Standart Hata	Durbin Watson	R ²	Standart Hata	Durbin Watson		
	0,354	0,632	1,649	0,499	0,559	1,584		
Anova	F İstatistiği		P Değeri	F İstatistiği		P Değeri		
	13,880		0,021	20,160		0,046		

Tablo 3.37'ye göre Batman için de Pİ, YE, HÜ ve YÖ değişkenleri istatistiki açıdan anlamlı olup YEK üzerinde pozitif etkiye sahiptirler. Bu değişkenlerde meydana gelen 1 birimlik artış YEK'in sırasıyla 0,108, 0,238, 0,115, 0,164 birim artmasına katkıda bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre Batman için H_{1b} ve H_{4b} hipotezleri red, H_{2b} , H_{3b} , H_{5b} ve H_{6b} hipotezleri ise kabul edilmiştir. Böylece her iki il için de politik istikrarın sağlanması ve yönetim ile hukuk mekanizmasının etkin işletilmesi gerektiği söylenilebilir.

Kurumsal yapı değişkenlerinin sosyal ve kültürel açıdan YEK üzerindeki etkilerini gösteren Tablo 3.38 ele alındığında, modelin istatistiki olarak anlamlı olduğu ve % 37 açıklama seviyesinde olduğu gözlemlenmiştir. Kurumsal yapı değişkenlerinden İÖHV, YE, HÜ ve YÖ'nün sosyal ve kültürel açıdan YEK üzerinde pozitif bir etki oluşturduğu belirlenmiştir. Bu değişkenlerin katsayılarına bakıldığında bu değişkenlerdeki 1 birimlik artışın YEK üzerinde sırasıyla 0,106, 0,108, 0,111, 0,122 birim olumlu etki sağladığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre Erzurum ve Batman'ın birlikte ele alındığı model için H_{1c} , H_{3c} , H_{5c} ve H_{6c} hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 3.38. (3.3) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum + Batman)

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t İstatistiği	P	VIF
Sabit	0,528	5,488	0,000	-----
İÖHV	0,106	-1,931	0,044	3,197
Pİ	-0,009	-0,127	0,899	3,034
YE	0,108	1,833	0,037	2,590
DKO	0,054	1,441	0,150	3,274
HÜ	0,111	-2,237	0,026	2,974
YÖ	0,122	2,283	0,023	2,338
Bağımlı Değişken:				
	R²	Standart Hata	Durbin Watson (DW)	
YEK (SKE)	0,368	0,644	1,751	
Anova				
	F İstatistiği		P Değeri	
	29,450		0,008	

Erzurum ve Batman'a ait sonuçların ayrı ayrı verildiği Tablo 3.39'a bakıldığında her iki il için de modelin istatistiki olarak anlamlı olduğu, Erzurum için modelin açıklama seviyesi % 31 ve Batman için % 61 olduğu görülmektedir. Erzurum için İÖHV, YE, DKO ve YÖ değişkenleri anlamlı olup, YEK üzerinde pozitif etkiye sahiptirler. Bu değişkenlerdeki 1'birim artış sırasıyla 0,140, 0,138, 0,172 ve 0,106 birim YEK'i artırmaktadır. Erzurum için H_{2c} ve H_{5c} hipotezleri red edilmiş, H_{1c} , H_{3c} , H_{4c} ve H_{6c} hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 3.39. (3.3) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum ve Batman)

Bağımsız Değişkenler	Erzurum				Batman			
	Katsayı	t İst.	P	VIF	Katsayı	t İst.	P	VIF
Sabit	0,399	8,199	0,000	-----	0,580	3,243	0,000	-----
İÖHV	0,140	-0,361	0,018	3,146	0,091	-1,970	0,040	3,162
Pİ	0,040	-0,374	0,709	2,597	0,047	0,483	0,630	3,382
YE	0,138	1,449	0,048	2,388	0,159	1,206	0,028	2,799
DKO	0,172	1,592	0,012	2,621	0,032	0,321	0,748	3,926
HÜ	-0,086	-1,107	0,269	2,659	0,133	-2,111	0,035	3,140
YÖ	0,106	0,066	0,047	2,490	0,198	3,036	0,003	2,256
Bağımlı Değişken:								
	R²	Standart Hata	Durbin Watson		R²	Standart Hata	Durbin Watson	
YEK (SKE)	0,314	0,676	1,666		0,612	0,611	1,849	
Anova								
	F İstatistiği		P Değeri		F İstatistiği		P Değeri	
	12,030		0,034		20,777		0,012	

Tablo 3.39'a göre Batman için de İÖHV, YE, HÜ ve YÖ değişkenleri istatistiki açıdan anlamlıdır ve YEK üzerinde pozitif etkiye sahiptirler. Bu da söz konusu değişkenlerde 1 birimlik artış olması durumunda sosyal ve kültürel açıdan YEK'in sırasıyla 0,091, 0,159, 0,133, 0,198 birim artıracığı anlamına gelmektedir. Bu sonuçlara göre Batman için H_{1c} , H_{3c} , H_{5c} ve H_{6c} hipotezleri kabul edilmiştir. Buradan hareketle Erzurum ve Batman'daki işletmelerde şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmasının işletildiği etkin bir yönetim sisteminin oluşturulması gerektiğini söylemek mümkündür.

Kurumsal yapı değişkenlerinin siyasal açıdan YEK üzerindeki etkilerini gösteren Tablo 3.40 incelendiğinde modelin istatistiki olarak anlamlı olduğu ve % 34 açıklama seviyesinde olduğu görülmektedir. Kurumsal yapı değişkenlerinden İÖHV, Pİ, YE, HÜ ve YÖ anlamlı P değerlerine sahip olup, siyasi açıdan YEK'i pozitif yönde etkilemektedirler. Bu değişkenlerin katsayılarına bakıldığında bu değişkenlerdeki 1 birimlik artışın YEK üzerinde sırasıyla 0,110, 0,117, 0,162, 0,082 ve 0,146 birim olumlu etki oluşturduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, Erzurum ve Batman'ın birlikte ele alındığı model için H_{1d} , H_{2d} , H_{3d} , H_{5d} ve H_{6d} hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 3.40. (3.4) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum + Batman)

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	t İst.	P	VIF
Sabit	0,546	3,690	0,000	-----
İÖHV	0,110	-1,464	0,044	3,197
Pİ	0,117	0,086	0,031	3,034
YE	0,162	2,394	0,017	2,590
DKO	0,011	0,132	0,895	3,274
HÜ	0,082	-1,458	0,045	2,974
YÖ	0,146	2,374	0,018	2,338
Bağımlı Değişken:				
YEK (SE)	R²	Standart Hata	Durbin Watson (DW)	
	0,340	0,737	1,823	
Anova				
	F İstatistiği		P Değeri	
	27,800		0,011	

Erzurum ve Batman'a ait sonuçların ayrı ayrı verildiği Tablo 3.41 irdelendiğinde her iki il için de modelin istatistiki olarak anlamlı olduğu, Erzurum için modelin açıklama seviyesinin % 41 ve Batman için % 49 olduğu görülmektedir.

Tablo 3.41. (3.4) Nolu Model Tahmin Sonuçları (Erzurum ve Batman)

Bağımsız Değişkenler	Erzurum				Batman			
	Katsayı	t İst.	P	VIF	Katsayı	t İst.	P	VIF
Sabit	0,467	7,536	0,000	-----	1,567	1,446	0,000	-----
İÖHV	0,287	-0,839	0,002	3,146	0,095	-0,836	0,004	3,162
PI	-0,028	-0,281	0,779	2,597	0,077	0,845	0,038	3,382
YE	0,106	2,648	0,008	2,388	0,056	0,653	0,514	2,799
DKO	0,034	0,563	0,574	2,621	0,075	0,662	0,509	3,926
HÜ	0,090	-1,010	0,013	2,659	0,178	-1,075	0,003	3,140
YÖ	0,069	0,267	0,030	2,490	0,226	3,030	0,003	2,256
Bağımlı Değişken: YEK (SE)	R ²	Standart Hata	Durbin Watson		R ²	Standart Hata	Durbin Watson	
	0,407	0,772	1,669		0,490	0,701	1,966	
Anova	F İstatistiği		P Değeri		F İstatistiği		P Değeri	
	16,570		0,030		21,490		0,047	

Tabloda görüldüğü gibi Erzurum için İÖHV, YE, HÜ ve YÖ değişkenleri anlamlı olup, YEK üzerinde pozitif etkiye sahiptirler. Bu değişkenlerdeki 1 birim artış siyasi açıdan YEK'e sırasıyla 0,287, 0,106, 0,090, 0,069 birim olumlu etkide bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre Erzurum için H_{2d} ve H_{4d} hipotezleri red edilmiş, H_{1d} , H_{3d} , H_{5d} ve H_{6d} hipotezleri kabul edilmiştir. Batman için de İÖHV, PI, HÜ ve YÖ değişkenleri istatistiki açıdan anlamlı olup YEK üzerinde pozitif etkiye sahiptirler. Bu da söz konusu değişkenlerde 1 birimlik artış olması durumunda YEK'in sırasıyla 0,095, 0,077, 0,178, 0, 226 birim artıracığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre Batman için H_{3d} ve H_{4d} , hipotezleri red, H_{1d} , H_{2d} , H_{5d} ve H_{6d} hipotezleri ise kabul edilmiştir.

3.2.7.9. Test ve Tahmin Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Bu çalışmanın uygulama kısmında Erzurum ve Batman illerindeki kurumsal yapıyı ortaya koymak ve bu illerde kurumsal yapı ile YEK arasındaki ilişkiyi incelemek üzere 810 ankette dayalı saha araştırması yapılmıştır. Bu çerçevede öncelikle işletme sahiplerinin ve işletmelerin tanımlayıcı özelliklerini ortaya koymak için frekans ve yüzde dağılım analizleri, Erzurum ve Batman illerindeki kurumsal yapı farklılıklarını ortaya koymak için fark testleri (t ve Anova testleri) ile Post-Hoc analizleri ve son olarak oluşturulan hipotezlerin sınanması ve modellerin tahmini için çoklu regresyon analizleri yapılmıştır.

Frekans ve yüzde dağılım analizlerine göre, Erzurum ve Batman illerinde küçük farklılıklar olmakla birlikte genel olarak işletme sahiplerinin büyük bir çoğunluğu erkek ve 15-65 yaş aralığındadır. İşletme sahiplerinin büyük bir çoğunluğu lise ve daha üstü bir eğitime sahip ve 5.001-7500 TL ve altındaki gelir gruplarında yer almaktadırlar. İşletmelerin tanımlayıcı özelliklerine bakıldığında ise örneklemedeki işletmelerin büyük bir oranı 2001-2010 yıl aralığında kurulan işletmelerden oluşmakta ve limited, ferdi mülkiyet ile anonim yapıdaki işletmeler daha fazla sayıdadır. İşletmelerin büyük bir çoğunluğu hizmet sektöründe yer almakta, tüketim malı üretmekte ve siparişe göre üretim yapmaktadırlar. Son olarak işletmelerde genel olarak 1-50 arası personel istihdam edildiği ve personelin ortalama 0-3 yıl aralığında çalıştığı belirlenmiştir.

Kurumsal yapı eksikliği ile ilgili soruların frekans dağılımına göre, hem Batman hem de Erzurum için işletmelerdeki kurumsal yapı yetersizliğinin en büyük nedeni işletmelerin salt maddi ve somut materyallere odaklanmalarıdır. İkinci büyük neden finansal ve teknik yardımların zamanında alınmaması, üçüncüsü diğer firma ve yatırımcılarla bilgi alış verişi yapılamaması, dördüncüsü takım çalışmasının eksik olmasıdır. Kurumsal yapı yetersizliğinin beşinci, altıncı ve yedinci nedenleri ise sırasıyla işveren ve çalışanlar arasında güven ve bilgi akımı yetersizliği, mali kaynakların verimsiz alanlara yönlendirmesi ve işletme yöneticilerinin yeterli nitelikte olmamasıdır.

Kurumsal yapı yetersizliğinin giderilmesi için devletten beklenen yardımların önem derecesi ile ilgili soruların frekans dağılımına göre, işletme sahipleri 1. derecede vergi indirimleri ve muafiyetleri istemektedirler. İşletmelerin yerel büyüme dinamiklerine yönelik maliyetlerin azaltılması ve alt yapı yatırımlarının yapılmasına yönelik istekleri 2. ve 3. derecede önemlidir. Katılımcılar açısından yerel düzeyde karar verme yetkisinin sağlanması 4. derecede, danışma ve bilgilendirme hizmetlerinin sunulması 5. derecede, AR-GE desteklerinin verilmesi ise 6. derecede önemlidir. Bununla birlikte en son sırayı alan AR-GE desteklerinde dahi katılımcıların % 60'tan fazlası bu hususun 1. derece önemli olduğunu belirtmiştir. Bu da Erzurum ve Batman'daki işletmelerde kurumsal yapı eksikliğinin giderilmesi için devletten büyük oranda destek beklendiğine işaret etmektedir.

Fark testleri (t ve Anova)'nden elde edilen sonuçlara göre kurumsal yapının, yönetimin etkinliği hariç, beş göstergesinin ortalaması istatistiki olarak farklıdır ve ortalamalar Erzurum'da daha iyi durumdadır. Sektörel bazdaki işletmelerin kurumsal yapı farklılıklarına ilişkin test sonuçları, sanayi sektöründeki işletmelerin daha iyi kurumsal yapıya sahip olduklarını, bunu sırasıyla hizmet ve tarım sektöründeki işletmelerin takip ettiklerini göstermiştir. Son olarak en az kurumsal eksiklik ortalamasının anonim işletmelere ait olduğu bunu sırasıyla limited, kooperatif ve ferdi mülkiyet işletmelerinin izlediği; ferdi mülkiyet ve kooperatifler arasında da kurumsal yapı eksikliğinin ortalamasının istatistiki olarak farklı olmadığı yapılan Anova testi ve Post-Hoc analizi sonucunda ortaya konulmuştur.

Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre, genel olarak kurumsal yapı değişkenleri işletmelerin geliri üzerinde pozitif etkiye sahiptirler. Erzurum'da İÖHV, HÜ, YE ve DKO değişkenleri istatistiki açıdan anlamlıdır ve bunlar arasında en yüksek etkiye sahip YE değişkeni sahiptir. Buna karşın Batman'da İÖHV, HÜ, Pİ ve DKO değişkenleri anlamlıdır ve bunlar arasında en yüksek etkiye sahip olan değişken YÖ'dür.

Ekonomik, sosyal-kültürel ve siyasi açıdan YEK'i etkileyen kurumsal yapı faktörlerini belirlemeye yönelik çoklu regresyon tahmin sonuçlarına göre, Erzurum ve Batman'da farklı kurumsal yapı değişkenleri istatistiki olarak anlamlıdır. Ancak genel olarak her iki ilde de kurumsal yapı göstergelerinin YEK'i pozitif olarak etkiledikleri tespit edilmiştir. Erzurum ve Batman için ayrı ayrı tahmin edilen modellerde yer alan katsayılar toplam itibarıyla değerlendirildiğinde, YEK açısından Erzurum'daki en etkili üç değişkenin sırasıyla İÖHV, DKO ve YE değişkenlerinin olduğu, buna karşın Batman'daki en etkili üç değişken ise sırasıyla YÖ, HÜ ve YE değişkenlerinin olduğu belirlenmiştir.

Özetle, bu araştırma konu ile ilgili teorik çalışmalara paralellik arz ederek Erzurum ve Batman'da kurumsal yapı göstergelerinin birtakım eksikliklere rağmen, işletme geliri, ekonomik, sosyal-kültürel ve siyasi açıdan YEK'e katkıda bulunduğunu göstermektedir. Böylece YEK'in sürdürülebilir hale getirilmesinde, kurumsal yapı yetersizliklerini giderilmesi ve etkin-verimli kurumsal yapının oluşturulması önem arz etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1990'lı yıllardan itibaren geleneksel bölgesel kalkınma yaklaşımları yerine geçen YEK süreci ile birlikte kurum ve kurumsal yapının önemi ortaya çıkmış ve giderek artan bir ilgiyle ekonomik büyüme ve kalkınma literatüründe yer edinmiştir. Böylece ulusal kalkınma/YEK sürecinde hem teorik hem de politik uygulama alanı olarak ilgi odağı olan kurum ve kurumsal yapı salt akademik camianın değil politika yapıcıların da önemli gördükleri bir konu haline gelmiştir.

Nitekim artık Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde AGÜ ve GOÜ'lerin/bölgelerin kalkınmalarına reçete olarak sunulan reform paketlerinde de kurum ve kurumsal yapının önemi vurgulanmıştır. Bu kapsamda farklı ekonomik yapılara uygun farklı kurumların oluşturulmasına ve bunların etkin hale getirilmesine yönelik önlemlere ağırlık verilmeye başlanmıştır. Güçlü ve etkin kurumlarla birlikte merkezi ve yerel aktörler için istikrarlı bir ortam oluşmakta ve geleceğe dönük belirsizlik ve riskler azalmaktadır. Bu da gerek devlet tarafından yapılan teknik, eğitim, sağlık ve alt yapı alanındaki yatırımları gerekse özel kesim girişimciliğini artırmakta ve böylece ulusal kalkınma/YEK sürecini daha sürdürülebilir hale getirmektedir.

Kurumsal yapının YEK üzerindeki etkileri ve hangi ekonomik yapıya hangi kurumsal yapının uygun olacağına yönelik tartışmalar, konu ile ilgili uygulamalı çalışmaların artmasına yol açmıştır. Yapılan uygulamalı çalışmaların büyük bir çoğunluğunda kurum-kurumsal yapının ulusal kalkınma/YEK sürecinde etkiye sahip olduğu yönünde bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Ancak çalışmalarda genel olarak etkinin yönü ve büyüklüğü ile hangi kurumsal yapı göstergesinin en etkili gösterge olduğu konusunda fikir birliğine ulaşılamadığı gözlenmektedir. Ayrıca yapılan literatür araştırması sonuçları, uygulamalı çalışmaların genellikle ülke bazında ve panel veri analizlerine dayalı olduklarını, il-bölge bazında yapılan saha araştırmasına dayalı çalışmaların sayısının nispeten az olduğunu göstermiştir.

Erzurum ve Batman'da kurumsal yapının tarihi gelişimine ilişkin incelemeler, yeterli düzeyde veri ve kaynak bulunamadığı için tam anlamıyla yapılamamıştır. Ancak mevcut bilgiler doğrultusunda, Erzurum ve Batman'daki kurumsal yapının Türkiye'deki gelişime paralel hareket ettiği ve Erzurum'un Batman'a göre daha iyi gelişim gösterdiği saptanmıştır. Ayrıca ekonomik, sosyal-kültürel ve siyasi açıdan YEK göstergelerinin

tanımsal incelemesinde, YEK göstergeleri açısından Batman ilinin Erzurum'dan daha kötü durumda olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada YEK göstergeleri açısından Türkiye'nin görece daha az gelişmiş ve farklı bölgelerinde yer alan Erzurum ve Batman'da kurumsal yapı göstergelerinin mevcut durumunu ve YEK üzerindeki etkilerini belirlemek için 2017 yılında 810 ankette dayalı bir saha araştırması yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler kullanılarak, frekans ve yüzde dağılım analizleri, fark testleri (t ve Anova testleri), Post-Hoc ve çoklu regresyon analizleri şeklindeki istatistik ve ekonometrik analizler yapılmıştır. Bu analizlerden elde edilen bulgular aşağıda kısaca özetlenmiştir.

- İşletme sahiplerinin tanımlayıcı özellikleri bağlamında, Erzurum ve Batman'da (nispi farklılıklara rağmen) işletme sahiplerinin büyük bir çoğunluğunun erkek ve 15-65 yaş aralığında olduğu, lise ve daha üstü bir eğitime sahip olduğu, 5.001-7500 TL ve altındaki gelir gruplarında yer aldığı tespit edilmiştir. Böylece katılımcıların genel olarak eğitim seviyesinin yüksek olduğu ve orta gelirli grupta yer aldığı belirlenmiştir.
- İşletmelerin tanımlayıcı özelliklerine bakıldığında ise örneklemdaki işletmelerin çoğunluğunun 2001-2010 yıl aralığında kuruldukları, Batman örnekleminde 2001 ve sonrasında kurulan işletmelerin Erzurum'a nispeten daha fazla olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin büyük oranda [Batman'da 199 (%49,4) tane ve Erzurum'da 209 (%51,4) tane olmak üzere] limited yapıda olduğu tespit edilmiştir. Her iki ilde de işletmelerin büyük bir çoğunluğunun hizmet sektöründe yer aldıkları, tüketim malı ürettikleri, siparişe göre üretim yaptıkları, 0-3 yıl aralığında ve 1-50 arası personel istihdam ettikleri belirlenmiştir.
- İşletmelerin kurumsal yapıya ilişkin düşünceleri ile ilgili frekans dağılımı sonuçları, 599 (%74) kişinin kurumsal yapı hakkında tam bilgiye sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca 642 (%79,3) kişinin işletmesinde kurumsal yapı eksikliği olduğunu kabul ettiği ve 288 (36,6) kişinin kurumsal yapının etkin hale gelmesi için aylık 4001-6000 TL arasında masrafa katlanabileceği saptanmıştır.
- Kurumsal yapının etkin hale gelmesi için katlanılacak masrafın tamamını yani %100'nü devletten isteyenlerin sayısının Batman'da, buna karşın %80, %60 ve

% 40 destek isteyenlerin sayısının ise Erzurum'da daha fazla olduğu belirlenmiştir. Kurumsal yapının etkin hale gelmesi ile gerek Erzurum gerekse Batman'daki işletmelerin büyük çoğunluğunda 4001-6000 TL ve yukarısı gruplarda maliyet azalışı sağlanacağı görüşünün hâkim olduğu belirlenmiştir.

- Kurumsal yapı eksikliği ile ilgili soruların frekans dağılımına göre, hem Batman hem de Erzurum için işletmelerdeki kurumsal yapı yetersizliğin en büyük nedeni işletmelerin salt maddi ve somut materyallere odaklanmalarıdır. İkinci ve üçüncü önemli nedenler ise finansal ve teknik yardımların zamanında alınmaması ve diğer firma ve yatırımcılarla bilgi alış verişi yapılamamasıdır. Yetersizlik düzeyi açısından genel olarak Erzurum'un Batman'dan daha iyi durumda olduğu saptanmıştır.
- Her iki ilde kurumsal yapının etkin hale gelmesi için devletten beklenen yardımların önem derecesi ile ilgili soruların frekans dağılımı incelendiğinde, her iki ildeki işletme sahiplerinin [toplamda 746 (%92,1) kişi] 1. derecede vergi indirimleri ve muafiyetleri istedikleri tespit edilmiştir. Vergi indirimleri ve muafiyetlerden sonra frekans dağılımlarının bir birine çok yakın oldukları, yerel büyüme dinamiklerine yönelik maliyetlerin azaltılması ve alt yapı yatırımlarının yapılması yönündeki taleplerin 2. ve 3. derecede önemli oldukları belirlenmiştir.
- Erzurum ve Batman'ın kurumsal yapılarını karşılaştırmak üzere yapılan fark (t) testi sonucuna göre, kurumsal yapının, yönetimin etkinliği hariç, beş göstergesinin ortalaması istatistiki olarak anlamlı bir farklılığa sahiptir ve söz konusu tüm göstergelerin ortalaması Erzurum'da daha iyi durumdadır. Sektörel bazdaki işletmelerin kurumsal yapı farklılığını ortaya koymak üzere yapılan fark (Anova) testi Post-Hoc analizi sonucuna göre, sanayi sektöründeki işletmelerin daha iyi bir kurumsal yapıya sahip oldukları, bunu sırasıyla hizmet sektörü ve tarım sektöründeki işletmelerin izlediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca en az kurumsal yapı eksikliğinin anonim işletmelerde olduğu belirlenmiştir.
- Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre, genel olarak kurumsal yapı değişkenleri işletmelerin geliri üzerinde pozitif etkiye sahiptirler. Erzurum'da İÖHV, HÜ, YE ve DKO değişkenleri istatistiki açıdan anlamlıdır ve bunlar arasında en yüksek etkiye sahip YE değişkenidir. Buna karşın Batman'da

İÖHV, HÜ, Pİ ve DKO değişkenleri anlamlıdır ve bunlar arasında en yüksek etkiye sahip olan değişken YÖ'dür.

- Ekonomik, sosyal-kültürel ve siyasi açıdan YEK'i etkileyen kurumsal yapı faktörlerini belirlemeye yönelik çoklu regresyon tahmin sonuçlarına göre, Erzurum ve Batman'da farklı kurumsal yapı değişkenleri istatistiki olarak anlamlıdır. Ancak genel olarak her iki ilde de kurumsal yapı göstergelerinin YEK'i pozitif olarak etkiledikleri tespit edilmiştir. Erzurum ve Batman için ayrı ayrı tahmin edilen modellerde yer alan katsayılar toplam itibariyle değerlendirildiğinde, YEK açısından Erzurum'daki en etkili üç değişkenin sırasıyla İÖHV, DKO ve YE değişkenlerinin olduğu, buna karşın Batman'daki en etkili üç değişken ise sırasıyla YÖ, HÜ ve YE değişkenlerinin olduğu belirlenmiştir.

Özetle, Erzurum ve Batman'da kurumsal yapı göstergelerinin birtakım eksikliklere rağmen, işletme geliri, ekonomik, sosyal-kültürel ve siyasi açıdan YEK'e katkı sağlayabilecek durumda olduğu ortaya çıkmıştır. Kurum-kurumsal yapının etkin hale gelmesinin, iller arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına, görece az gelişmiş iller olan Erzurum ve Batman'da YEK'in gerçekleştirilmesine ve sürdürülebilir hale getirilmesine katkıda bulunabileceğini söylemek mümkündür. Bu ise kurumsal yapı yetersizliklerini gidermeye ve etkin-verimli kurumsal yapı oluşturmaya yönelik yatırımların artırılmasının önemli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda işletme sahiplerinin işletmelerinde kurumsal yapının daha etkin hale getirilmesi için çaba sarf etmeleri, merkezi ve yerel aktörlerin ise söz konusu her iki ildeki kurumsal yapının etkin olmasına ilişkin taleplerinin yerine getirilmesi için plan ve politikalar oluşturulması gerektiği düşünülmektedir. Bu da merkezi ve yerel aktörlerce (özellikle de ETSO ve BATSO) öncelikle kurumsal yapının önemine ilişkin farkındalığın oluşturulmasını gerektirmektedir.

KAYNAKLAR

MAKALELER

- Acar, Şafak Birol, “İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yönetiminde Mali Saydamlık ve Kamuoyu Denetiminin Etkinleştirilmesi”, *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, 2007, Erişim Tarihi: 07.12.2015, <http://kontrol.bumko.gov.tr/TR,2151/arastirma-raporlari.html>
- Acemoğlu, Daron, vd., “Institutions As A Fundamental Cause of Long-Run Growth”, [Uzun Dönemde Büyümenin Temel Nedeni Olarak Kurumlar], *Handbook of Economic Growth*, Volume IA, 2005, 429-438.
- Adelman, Irma ve Yeldan, Erinç, “Is This The End of Economic Development?” [Ekonomik Kalkınmanın Sonu mu?], *Structural Change and Economic Dynamics*, 11, 2000, 95-96.
- Adenike, Egunjobi, T., “An econometric analysis of the impact of Corruption on economic growth in Nigeria” [Nijerya’da Yolsuzluğun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Bir Analizi], *Journal of Business Management and Economics*, 4(3), 2013, 54-65.
- Akçay, Selçuk, “Corruption and Economic Growth: Across-National Study”, [Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme: Ülkelerarası Bir Çalışma], *Ankara SBF Dergisi*, 57(1), 2002, 1-13.
- Akdeve, Erdal ve Karagül, Erdal Tanas, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 2013.
- Aktan, Coşkun Can ve Çoban, Hilmi, “Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkeleri”, Erişim Tarihi: 07.12.2015 <http://www.canaktan.org/politika/kurum-devyonetimi/aktan-coban.pdf>.
- Aktan, Coşkun Can ve Vural, Tarık, “Eski Kurumsal İktisat”, Erişim Tarihi:30.09.2015 http://www.canaktan.org/ekonomi/kurumsal-iktisat/eski_kurumsal.htm

- Akyel, Recai ve Köse, Hacı Ömer, “Kamu Yönetiminde Etkinlik Arayışı: Etkin Kamu Yönetimi İçin Etkin Denetimin Gerekliliği”, *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 466, 2010.
- Aliefendioğlu, Yılmaz, “Hukuk- Hukukun Üstünlüğü - Hukuk Devleti”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2001.
- Aoki, Masahiko, “What are Institutions? How Should We Approach Them?”, [Kurumlar Nelerdir? Onlara Nasıl Yaklaşmalıyız], Erişim Tarihi: 01.11.2015, http://esnie.org/pdf/textes_2007/Aoki_1.what_are_institutions.pdf.
- Apaydın, Fatih, “Kurumsallaşmanın Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Performansına Etkileri”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, 2008.
- Aron, Janine, “Growth and Institutions: A Review of the Evidence”, [Büyüme ve Kurumlar: Kanıtsal Bir İnceleme], *The World Bank Research Observer*, vol: 15, No: 1 pp. 99–135, February 2000.
- Arslan, Ahmet, ”Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim”, Erişim Tarihi: 08.12.2015, <http://www.kaynakindir.com/wp-content/uploads/2013/07/KamuHarcamalar%C4%B1nda-Verimlilik-Etkinlik-ve-Denetim.pdf>
- Arslan, Kahraman, “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 2005.
- Arslan, Ünal, “Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği”, *Ege Akademik Bakış*, 11(1), 2011, 73 -80.
- Artan, Seyfettin ve Hayaloğlu, Pınar, “Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme: Türkiye Örneği”, *Sosyoekonomi*, 2, 2014.
- Artan, Seyfettin ve Hayaloğlu, Pınar, “Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Kurumsal Yapının Rolü: Panel Veri Analizi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), 2013.
- Asteriou, Dimitriosb ve Price, Simon, “Political Uncertainty and Economic Growth: UK Time Series Evidence” [Politik İstikrarsızlık ve Ekonomik Büyüme: İngiltere

- Zaman Serileri Kanıtı], *Scottish Journal Of Political Economy*, 48(4), 2001, 383-399.
- Ata, Ahmet Yılmaz ve Şahbaz, Ahmet, “Mülkiyet Hakları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme” *Sosyoekonomi*, 20 (20), 2013.
- Aydın, Halil İbrahim ve Çayın, Mücahit, “Bölgesel Kalkınma- Sosyal Politika İlişkisi: Dicle Kalkınma Ajansı Örneği”, *ÜNİDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı*, 28-30 Eylül 2016.
- Aytun, Cengiz ve Akın, Cemil Serhat, “Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme: Panel Nedensellik Analizi”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 2014, 89-100.
- Badun, Marijana, “The Quality of Governance and Economic Growth in Croatia”, [Hırvatistan’da Yönetişim Kalitesi ve Ekonomik Büyüme], *Financial Theory and Practice*, 29 (4), 2005, 279-308.
- Bakırtaş, Doğan, “Yolsuzluğun Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Yönetim ve Ekonomi*, 19 (2), 2012.
- Bakkal, Hakan ve Kasımoğlu, Alper, “Bütçe Sürecinde Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirliğin Önemi”, Erişim Tarihi: 07.12.2015, http://yalova.edu.tr/Files/UserFiles/60/Butce_Surecinde_Mali_Saydamlk_Ve_Hesap_Verebilirliin_Onemi.pdf.
- Baltacı, Nuri ve Hayaloğlu, Pınar, “Yerel Ekonomilerde Emek Yoğun İstihdam Politikaları: Gümüşhane Örneği”, *Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, IV. Yerel Ekonomiler Kongresi Bildiri Kitabı*, 2012.
- Bartik, Timothy J., “Local Economic Development Policies”, [Yerel Ekonomik Kalkınma Politikaları], *Upjohn Institute Staff Working Paper* No. 03-91, 1995.
- Basu., Sudip Ranjan, “Economic Growth, Well-Being and Governance under Economic Reforms: Evidence from Indian States”, [Ekonomik Reformlar Altında Ekonomik Büyüme, Refah ve Yönetişim: Hindistan Şehirlerinden Kanıt], *HEI Working Paper*, 05, 2004,1-48.

- Baş Dinar, Gülenay ve Güler Aydın, Derya, “Why Institutional Economics is A Better Alternative To The Neoclassical Economics Than The New Institutional Economics?”, [Neden Kurumsal İktisat Neoklasik Ekonomiye Yeni Kurumsal İktisattan Daha İyi Alternatif Olsun], *International Journal of Economic Research*, Vol:7, No:2, 2010.
- Bayar, Güzin., “Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri: Ekonometrik Bir İnceleme”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, No: 2007/3, Erişim Tarihi: 06.01.2015 <http://www.tek.org.tr/dosyalar/BAYAR-YOLSUZLUK.pdf>;
- Bayrak, Metin ve Kanca, Osman Cenk., “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, *Akademik Bakış Dergisi*, 35, 2013, 2-6.
- Bergand, Louis-Alexandre and Desai, Deva., “Background Paper: Overview on the Rule of Law and Sustainable Development for the Global Dialogue on Rule of Law and the Post-2015 Development Agenda”, [Makalenin Arka Planı: 2015 Sonrası Kalkınma Gündemi ve Hukukun Üstünlüğü Üzerine Küresel Diyalog İçin Sürdürülebilir Kalkınma ve Hukukun Üstünlüğüne Bakış] 2013, Erişim Tarihi: 21.12.2015, <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/... pdf>.
- Beşkaya, Ahmet ve Ursavaş, Uğur, “Eski ve Yeni Kurumsal İktisat: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Journal of Business Economics and Political Science*, 3(5), 2014.
- Beşkaya, Ahmet ve Manan, Ömer, “Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi İle Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri İle Analizi: Türkiye Örneği”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 2009, 47–76.
- Biber, Ahmet Emre, “İktisadi Büyümede Kurumsal Faktörler Ve Kurumsal Değişim”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 19, 2010.
- Bilgin, Mustafa, “Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 2002, 313-314.
- Bryden, John, “Rural Development Indicators and Diversity in the European Union”, [Avrupa Birliğinde Kırsal Kalkınma Göstergeleri ve çeşitliliği], 2002, Erişim

Tarihi:15.02.2016<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.199.4439&rep=rep1&type=pdf>.

- Butkiewicz, James L. And Yanikkaya, Halit, “Institutional Quality and Economic Growth: Maintenance Of the Rule of Law or Democratic Institutions, or Both?” [Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme: Destekleyen Hukukun Üstünlüğü veya Demokratik Kurumlar Yoksa İkisi mi?], *Economic Modelling*, 23 (2006), 648–661.
- Büte, Mustafa, “Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Sürecinde Yaşadığı Sorunlar”, *Akademik Bakış Dergisi*, 22, 2010.
- Campos, Nauro F. and Iooty, Mariana, “Institutional Barriers To Firm Entry and Exit: Case-Study Evidence From The Brazilian Textiles and Electronics Industries” [Firmaların Giriş ve Çıkışlarındaki Kurumsal Engeller: Brezilya'nın Tekstil ve Elektronik Endüstrilerindeki Vaka Çalışmasından Kanıtlar], *Economic Systems*, 31, 2007, 346–363.
- Campos, Nauro F. and Karanasos, Menelaos G., “Growth, Volatility and Political Instability: Non-Linear Time-Series Evidence for Argentina, 1896–2000” [Büyüme, Oynaklık ve Politik İstikrarsızlık: Arjantin için Doğrusal Olmayan Zaman Serisi Kanıtı 1896-2000], *Economics Letters* 100, 2008, 135–137.
- Campos, Nauro F. and Nugent, Jeffrey B., “Development Performance And The Institutions of Governance: Evidence From East Asia And Latin America” [Kalkınma Performansı ve Yönetişim, kurumlar Doğu Asya ve Latin Amerikadan Bulgular], *World Development*, 27(3), 1999, 439-452.
- Carpenter, Robert E. Ve Rondi, Laura., “Italian Corporate Governance, Investment, and Finance” [İtalya'nın Kurumsal yönetim, Yatırım ve Finans], *Empirica*, 27, 2000, 365–388.
- Cavalcanti Tiago V., vd., “Institutions and Economic development in Brazil” [Brezilya'da Kurumlar ve Kalkınma], *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 48, 2008, 412–432.
- Chaib, Pr. Bounoua ve Siham, Matallah, “The Impact of Institutional Quality in Attracting Foreign Direct Investment in Algeria” [Cezayir'de Doğrudan Yabancı

- Yatırımları Çekmede Kurumsal Kalitenin Etkisi], *Topics in Middle Eastern and African Economies*, 16 (2), 2014,142-163.
- Chong, Alberto and Calderon, Cesar, “Causality and Feedback Between Institutional Measures and Economic Growth”, [Kurumsal Değişkenler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik ve Geribildirim], *Economics And Politics*, Vol: 12, 2000, 69-81.
- Coase, Ronald, “The New Institutional Economics”, [Yeni Kurumsal İktisat], *The American Economic Review*, 88(2), 72-74, 1998.
- Court, Julius, “Assessing and Analysing Governance in India: Evidence from a New Survey” [Hindistan`da Yönetişimin Analizi ve Değerlendirilmesi: Yeni Bir Araştırmadan Kanıtlar], 2001,1-33, Erişim Tarihi: 17, 10, 2016, http://archive.unu.edu/p&g/wga/publications/governance_in_india.pdf.
- Çakmak, Erol, “Kalkınmada İnsan Faktörünün Önemi ve Reel Sermaye ile İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1-2), 1992.
- Çayın, Mücahit ve Özer, Hüseyin, “Üniversitelerin İl Ekonomisine Katkısı ve Öğrencilerin Tüketim Yapısı: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (2), 2015.
- Çayın, Mücahit ve Yapraklı, Sevda, “Üniversitelerin Yerel Gelir ve İstihdam Üzerindeki Etkileri: Batman Üniversitesi Üzerine Bir Uygulama”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (2), 2014.
- Çayın, Mücahit, “Bölgesel Kalkınmada İşsizlik Problemi: TRC3 Düzey 2 Bölgesi (Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak) Örneği”, *ICOMEPP (International Congress of Management Economy and Policy) Proceedings Book*, 2016.
- Çetin, Tamer., “Yeni Kurumsal İktisat”, *Sosyoloji Konferansları*, No: 45, 2012, 43-73.
- Çetin, Murat., “Yerel Ekonomik Kalkınma Yaklaşımı ve Uluslararası Organizasyonlar”, *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1), 2007.
- Çukurçayır, Sinan ve Tezcan, Kerametdin, “Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt: VI Sayı: II, 2011.

- Davis, Kevin E., “Institutions and Economic Performance: An Introduction to the Literature”, [Kurumlar ve Ekonomik Performans: Literatüre Bir Giriş], *New York University Law and Economics Working Papers*, 2009, Erişim Tarihi: 20.10.2015, <http://lsr.nellco.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1206&context=nyulep>
- Dawson, John W., “The Empirical Institutions-Growth Literature: Is Something Amiss at the Top,” [Ampirik Kurumlar –Büyüme Literatürü Zirvedekiler Yanlış Bir şey mi?]*Econ Journal Watch*, Volume 4, Number 2, May 2007.
- Demir, Özcan ve Sezgin, Eray Ekin, “Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma ve Sürdürülebilirlik: TRB1 Bölgesinde Yapılan Bir Araştırma” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5) 2014,
- Demirtaş, Gökhan ve Akçay, Selçuk, “Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Kanıt”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 2006, 15-33.
- Dumludağ, Devrim, “Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Kalkınma” Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ (Haz.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, (ss.15-36), İmge Kitabevi, Ankara 2014.
- Dzigba. David., “Corporate Governance Practice among Small and Medium Scale Enterprises (SMEs) in Ghana; Impact on Access to Credit”, [Gana’daki Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Arasındaki Kurumsal Yönetim Uygulaması; Krediyeye Ulaşabilmeleri Üzerindeki Etkisi), 2015, 1-76, Erişim Tarihi: 23, 10, 2016, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:829172/FULLTEXT01.pdf>.
- Easterly, William.,vd., “Social Cohesion, Institutions, and Growth” [sosyal uyum, Kurumlar ve Büyüme], *Economics & Politics*, Vol. 18 Issue 2, Jul 2006, 103-120.
- Eicher, Theo S. and Schreiber, Till, “Structural Policies and Growth: Time Series Evidence From A Natural Experiment” [Yapısal Politikalar ve Büyüme: Doğal

Tecrübelerden Zaman Serisi İspatı], *Journal Of Development Economics*, 91, 2010, 169–179.

Emara, Noha and Jhonsa Eric, “Governance and Economic Growth: Interpretations for MENA Countries” [Yönetişim ve Ekonomik Büyüme: MENA Ülkeleri İçin Çıkarımlar], *Topics in Middle Eastern and African Economies*, 16 (2), 2014, 164-183.

Emini, Filiz Tufan, “Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri”, *Yönetim ve Ekonomi*, 16 (2), 2009.

Eraydın, Ayda, “Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler”, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt I, Mart 2004.

Erdal, Fuat, “Economic Freedom And Economic Growth: A Time Series Evidence From The Italian Economy” [Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme: İtalya Ekonomisinden Bir Zaman Serisi Kanıtı], 2004, 1-24. Erişim Tarihi: 26, 09, 2016, www.etsg.org/ETSG2004/Papers/erdal.pdf.

Ersoy, Melih, “Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye’de Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkisi”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 9 (1).

Esew, Ntim Gyakari ve Yaroson, Emilia., “Institutional Quality and Foreign Direct Investment (FDI) In Nigeria: A Prognosis” Nijerya’da Kurumsal Kalite ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Bir Tahmin], *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, 19(6), 2014, 37-45.

Feenstra, Robert C., vd., “Contractual versus non-contractual trade: The role of institutions in China” [Sözleşmesiz ve Sözleşmeli Ticaret: Çin’de Kurumların Rolü], *Journal of Economic Behavior & Organization*, 94, 2013, 281–294.

Fredriksson, Per G., vd., “Bureaucratic Corruption, Environmental Policy and Inbound US FDI: Theory And Evidence” [Bürokratik Yolsuzluk, Çevresel Düzenlemeler ve ABD’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Teori ve Kanıt], *Journal of Public Economics*, 87, (2003), 1407–1430.

Gerni, Mine., vd., “Türk Cumhuriyetlerinde Kurumsal Yeniden Yapılanma ile Ekonomik Büyüme / Beşeri Gelişmişlik Düzeyi Arasındaki İlişkiler” 2011, Erişim Tarihi: 06.12.2015 <http://avekon.org/papers/288.pdf>.

- Gökalp, Faysal ve Baldemir, Ercan, “Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 2006.
- Gözlügöl, Said Vakkas, “Uluslararası Hukuk Boyutuyla Hukukun Üstünlüğü”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 1-2, 2013.
- Granville, Brigitte ve Leonard, Carol S., “Do Informal Institutions Matter for Technological Change in Russia? The Impact of Communist Norms and Conventions, 1998–2004”[Rusya’da Resmi Olmayan kurumlar Teknolojik Değişim İçin Önemli mi? Komünist Normların ve Sözleşmelerin Etkisi, 1998-2004], *World Development*, 38 (2), 2010, 155–169.
- Groenewold, Nicolas ve Tang, Sam Hak Kan, “Killing The Goose That Lays The Golden Egg: Institutional Change And Economic Growth in Hong Kong” [Altın Yumurtlayan Tavuğu Öldürmek: Honk Kong’da Kurumsal Değişim ve Ekonomik Büyüme], *Economic Inquiry*, 45 (4), 2007, 787–799.
- Guseh, James S., “Government Size And Economic Growth İn Developing Countries: A Political-Economy Framework”[Gelişmekte olan Ülkelerde Hükümetin Boyutu ve Ekonomik Büyüme: Politik- Ekonomik Bir Çerçeve], *Journal of Macroeconomics*, 19 (1), 1997, 175–192.
- Gül, Hüseyin, “Ekonomik Kalkınmada Yerel Alternatifler”, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt I, Mart 2004.
- Güler, Esra, “Geçiş Ekonomileri Ve Yeni Kurumsal İktisat’ın Yeniden Yükselişi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13 (1), 2012.
- Güney, Taner, “AB Üyesi Ülkelerde Yönetişimin Sürdürülebilir Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 2016, 193-205.
- Güney, Taner, “Yönetişim Ve Sürdürülebilir Kalkınma: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (2), 2015, 349-363.
- Gürçaylılar- Yenidoğan, Tuğba, “Yeni Kurumsal İktisat Geleneğinde İşlem Maliyeti Teorisinin Rolü ve Son Gelişmeler”, *Business and Economics Research Journal*, 4 (2), 2013, 124-125.

- Gürkan Yay, Gülsün, “İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52(1), 2002, 27-54.
- Haggard, Stephan and Tiede, Lydia, “The Rule of Law and Economic Growth: Where Are We?”, [Hukukun Üstünlüğü ve Ekonomik Büyüme: Biz Nerdeyiz?], 2010, Erişim Tarihi: 21.12.2015, <https://law.utexas.edu/conferences/measuring/The%20Papers/ruleoflawconference.Haggard&Tiede..pdf>
- Hamad, Salah Ben ve Karoui, Afef, “The SMEs Governance Mechanisms Practices and Financial Performansa: Case of Tunisian Industrial SMEs”[Kobilerin Yönetişim Mekanizması Pratiği ve Finansal Performans: Tunus Endüstriyel Kobiler Örneği], *International Journal of Business and Management*, 6 (7) 2011, 216-225.
- Haşit, Gürkan, Yazıcı, Resül, “Eskişehir’deki Kobi`lerin Kurumsallaşma Düzeyinin Basel II Kapsamında Değerlendirilmesi”, Alev Katrinli (Ed.), *I. Uluslararası Sempozyum: Kobi`ler ve Basel II, “Basel II’ye Geçiş Öncesi Kobi`lerde Genel Durum Değerlendirmesi: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri”*, 27 Nisan, İzmir 2008.
- Hayaloğlu, Pınar, “MINT Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilemektedir?”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1 (1), 2015, 17-29.
- Helmsing, A.H.J. (Bert), “Local Economic Development”, [Yerel Ekonomik Kalkınma], *Draft Papers for the 2001 Cape Town Symposium*.
- Hemmert, Martin, “The Influence of Institutional Factors on The Technology Acquisition Performance of High-Tech Firms: Survey Results From Germany and Japan”[Yoğun Teknolojili Firmaların Teknolojiyi Edinme Performansında Kurumsal Faktörlerin Etkisi: Almanya ve Japonya`dan Anket Sonuçları], *Research Policy*, 33 2004, 1019–1039.
- Hisamoğlu, Ebru, “EU Membership, Institutions and Growth: The Case of Turkey” [Avrupa Birliği Üyeliği, Kurumlar ve Büyüme: Türkiye Örneği], *Economic Modelling*, 38, 2014, 211–219.
- Hodgson, Geoffrey M., “Institutional Economics Into The Twenty-First Century”, [Yirmi Birinci Yüzyılda Kurumsal İktisat], *Studie Notedi Economica*, Anno XIV, pagg. 03-26, n. 1-2009.

- Hodgson, Geoffrey M., “The Approach of Institutional Economics” [Kurumsal İktisat Yaklaşımı], *Journal of Economic Literature*, Vol. XXXVI, pp, 166–192(March 1998).
- Hodgson, Geoffrey M., “What Are Institutions?”, [Kurumlar Nelerdir?], *Journal of Economic Issues*, Vol: XI, No:1, 2006.
- Hopoğlu, Sertaç ve Çakmak, Erol, “Bölgesel Kalkınmada Kurumsal Sermaye”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, 2015.
- Huang, Yongfu, “Political Institutions and Financial Development: An Empirical Study” [Politik Kurumlar ve Finansal Kalkınma: Ampirik Bir Çalışma], *World Development*, Vol. 38, No. 12, 2010, 1667–1677.
- Jinarat, Veerasakve Quang, Truong, “The Impact of Good Governance on Organization Performance After The Asian Crisis in Thailand” [Asya Krizinden Sonra Tayland’da İyi Yönetişimin Örgütsel Performansa Etkileri] *Asia Pacific Business Review*, 10 (1), 2003, 21–42.
- Kalağan, Gökhan, “Cumhuriyet Dönemi Türk Kamu Bürokrasisi’nde Yeniden Yapılanma ve Yönetimsel Reform Çalışmaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2 (1), 2010.
- Kama, Özge, “Küreselleşmenin Mülkiyet Hakları Üzerindeki Etkileri”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 2010.
- Kama, Özge, “Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 2011.
- Kaplan, Fatih ve Yapraklı, Sevda, “The Impacts of Institutions, Openness and Macro Economic Stability on Economic Growth: A Panel Data Analysis in Middle Income Countries” [Kurumlar, Açıklık ve Makroekonomik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Orta Gelirli Ülkelerde Panel Veri Analizi], *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 20, 2014, 104-123.
- Karabacak, Hakan, “Hukukun Üstünlüğü ve İyi Yönetişim”, Erişim Tarihi: 21.12.2015, <http://www.deu.edu.tr/userweb/hilmi.coban/%C3%B6devler/iyi%20y%C3%B6netim/hukukun%20%C3%BCst%3%BCnl%C3%BC%C4%9F%C3%BC.pdf>

- Karagöz, Kadir ve Karagöz, Murat, “Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme ve Kamu Harcamaları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz”, *Sayıştay Dergisi* S: 76, 5-22.
- Kargı, Nihal., “Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye’nin Bölgesel Politika Analizi”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Yıl:2, 1(3), 2009.
- Kaufmann, Daniel., vd., “Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996-2008”, [Yönetişim konuları VIII: Toplam ve Bireysel Yönetişim Göstergeleri 1996-2008], *Policy Research Working Paper 4978*, Erişim Tarihi: 14.12.2015, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/4170/WPS4978.pdf?sequence=1>
- Kayasü, Serap ve Doyduk, Uğraş, “Yeni Ekonomi Anlayışı İçinde Kurumsallaşma: Kurumsal Ekonomi ve Yönetişim”, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt I, Mart 2004.
- Kaygusuzoğlu, Mehmet ve Şaşa, Kemal, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki İşletmelerde Kurumsal Yönetim Kobi’ler Üzerine Bir Uygulama”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (21), 2015.
- Kendirli Selçuk., vd., “Kurumsallaşma Süreci Ve Kurumsal Yönetişim; Çorum Kobi’lerinde Mali Açından Kurumsallaşma Seviyesi Ve Karşılaşılan Sorunlar”, Alev Katrinli (Ed.), *I. Uluslararası Sempozyum: Kobi’ler Ve Basel II*, “Basel II’ye Geçiş Öncesi Kobi’lerde Genel Durum Değerlendirmesi: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri”, (ss.176-182), 27 Nisan, İzmir 2008.
- Keskin, Hidayet ve Sungur, Onur, “Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye’de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 2010.
- Kılışlı, A. A., vd., “Institutions and Economic Performance in Sub-Saharan Africa: A Dynamic Panel Data Analysis”[Sahra Altı Afrika Ülkelerinde Kurumlar ve Ekonomik Performans: Dinamik Panel Veri Analizi], *Journal of African Development* Vol. 15 #2, Fall 2013, 91-120.

- Klomp, Jeroen and Haan de Jakob, “Political Institutions and Economic Volatility”, [Politik Kurumlar ve Ekonomik Dalgalanmalar], *European Journal of Political Economy*, 25 (2009), 311–326.
- Kurzman, Charles., vd., “Democracy’s Effect on Economic Growth: A Pooled Time-Series Analysis, 1951-1980” [Demokrasinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Toplanmış Zaman Serisi Analizi, 1951-1980], *Studies in Comparative International Development*, 37(1), 2002, 3-33.
- Kutlar, Aziz ve Doğanoğlu, Fatih, “Türkiye’de 1980 Sonrası Yolsuzluklar, Kamu Yatırımları ve Büyüme Üzerine Bir Ekonometrik Çalışma” 2001, 1-9. Erişim Tarihi: 26.10.2016, https://www.researchgate.net/publication/268035354_Fatih_Turkiye'de_1980_Sonrasi_Yolsuzluklar_Kamu_Yatirimlari_Ve_Buyume_Uzerine_Bir_Ekonometrik_Calisma
- Lambsdorff, Johann Graf, ”How Corruption Affects Productivity”, [Yolsuzluk Verimliliği Nasıl Etkiler] *Kyklos*, 56, 4, 2003, 457-474.
- Landman, Todd, “Economic Development and Democracy: The View From Latin America ”[Ekonomik Kalkınma ve Demokrasi: Latin Amerika’dan Bakmak], *Political Studies*, XLVII, 1999, XLVII, 607-626.
- Law, Siong Hook., vd., “Institutions and Economic Development: A Granger Causality Analysis of Panel Data Evidence” [Kurumlar ve Ekonomik Kalkınma: Panel Veri Granger Nedensellik Analizi], *Economic Systems*, 37 (2013), 610–624.
- Lisciandra, Maurizio ve Millemaci, Emanuele, “The Economic Effect of Corruption in Italy: A Regional Panel Analysis”[İtalya’da Yolsuzluğun Ekonomik Etkileri: Bir Bölgesel Panel Analizi], 2015, 1-24, Erişim Tarihi: 20, 09, 2012, <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/62173/>.
- Locke, Anna, “Property Rights and Development Briefing: Property Rights and Economic Growth”,[Mülkiyet Hakları ve Kalkınma Brifingi: Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Büyüme], 2013, Erişim Tarihi: 05.09.2017, <http://www.refworld.org/pdfid/523ab6dc4.pdf>.
- Monte, Alfredo Del ve Papagni, Erasmo, “Public Expenditure, Corruption, and Economic Growth: The Case of Italy” [Kamu Harcamaları, Yolsuzluk ve

- Ekonomik Büyüme: İtalya Örneği], *European Journal of Political Economy*, 17, 2001, 1–16.
- North, Douglass C., “Institutions” [Kurumlar], *The Journal of Economic Perspectives*, Vol:5, No: 1, 97-112, 1991.
- Noyan Yaman, İlkay., vd., “Özgürlükler ve Ekonomik Kalkınma: Latin Amerika ve Türkiye”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 2011.
- Oktay, Elif Yüksel ve Es, Muharrem, “Türkiye’de Bölgesel kalkınma Ajanslarının Sosyal Politika Uygulamaları: Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA) Örneği”, 2. *Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı*, (Birinci Baskı), Elazığ 2013.
- Ozmehmet, Ecehan, “Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları”, *E-Journal of Yaşar University*, 3(12).
- Özdemir, Süleyman., vd., “Küçük Girişimciliğin Artan Önemi ve Kobi’lerin Türkiye Ekonomisindeki Yeri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 53. 2011.
- Özelçi Eceral, Tanyel ve Altinkaya Özmen, Canan, “Beypazarı’nda Turizm Gelişimi ve Yerel Ekonomik Kalkınma”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 2009.
- Özelçi Eceral, Tanyel, “Bölgesel/Yerel Ekonomik Kalkınma Kuramlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimleri”, *Ekonomik Yaklaşım*, 16 (55), 2005.
- Özer, Hüseyin, vd., “Atatürk Üniversitesi Öğrencilerinin Gelir-Harcama İlişkisi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 2010
- Özer, Yunus Emre, “Küresel Rekabet - Bölgesel Kalkınma Ajansları Ve Türkiye”, *Review of Social, Economic & Business Studies*, 9(10).
- Özgener, Şevki, “Büyüme Sürecindeki KOBİ’lerin Yönetim ve Organizasyon Sorunları: Nevşehir Un Sanayi Örneği”, *Erciyes Üniversitesi İ. İ. B. F Dergisi*, 20, 2003, 137-161.
- Öztürk, Serdar, vd., “Çin: Washington Uzlaşmasından Beijing Uzlaşmasına”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 2006.

- Paldam, Martin ve Gundlach, Erich, “Two Views on Institutions and Development: The Grand Transition vs the Primacy of Institutions” [Kurumlar ve Kalkınma Üzerine İki Görüş: Büyük Geçiş Karşılık Kurumların Üstünlüğü], *KYKLOS*, Vol: 61, 2008, 65–100.
- Parto, Saeed, “Good Governance and Policy Analysis: What of Institutions?” [İyi Yönetişim ve Politika Analizi: Kurumlar Nelerdir?], 2005, Erişim Tarihi: 06.05.2015, www.merit.unu.edu/.../rmpdf/.../rm2005-001
- Pere, Engjell, “The Impact of Good Governance in the Economic Development of Western Balkan Countries” [Batı Balkan Ülkelerinde İyi Yönetişimin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi], *European Journal of Government and Economics*, 4 (1), 2015, 25-45.
- Pulok, Mohammad Habibullah, “The Impact of Corruption on Economic Development of Bangladesh: Evidence on the Basis of an Extended Solow Model” [Yolsuzluğun Bangladeş'in ekonomik Kalkınması Üzerindeki Etkileri: Genişletilmiş Solow Modeli Temelinde Kanıt], 2010,1-43, Erişim Tarihi: 28, 09, 2016, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/28755/1/MPRA_paper_28755.pdf.
- Quan, Julian and Nelson, Valerie, “Territory and Rural Development: Concepts, Methods And Approaches (Literature Review) ”[Bölgesel ve Kırsal Kalkınma: Kavramlar, Yöntemler ve Yaklaşımlar (Literatür Araştırması)], *Land and Territory Research Paper No. 2*, 2005, Erişim Tarihi: 09.03.2016 http://r4d.dfid.gov.uk/PDF/Outputs/Mis_SPC/R8376_2-Territory-and-rural-development.pdf.
- Rodriguez-Pose, Andres, “Spatially-Blind Strategies as Place-Based Development Strategies”, *Seminaron Territorial Dimension of Development Policies, Polish Presidency of The Council of The EU, Seminar Papers And Proceedings*, 2011.
- Rodrik, Dani, “After Neoliberalism, What?”, [Neoliberalizmden Sonra Ne?], 2002, Erişim Tarihi: 12.10.2015, <http://cemi.ehess.fr/docannexe/file/2787/rodrik2002.pdf>
- Rodrik, Dani and Subramanian, Arvind, “The Primacy of Institutions (and what this does and does not mean)”, [Kurumların Önceliği Bunlar Ne Yapar Ne Yapmaz],

Finance & Development, 2003, Erişim Tarihi: 03.11.2015, <https://www.imf.org/external/.../ft/.../rodrik.pdf>;

Ruester, Sophia, “Recent developments in Transaction Cost Economics”, [İşlem Maliyeti Ekonomisinde Son Gelişmeler] , *Resource Markets WP-RM-18*, 2010.

Rus, Andrej ve Iglıc, Hajdeja, “Trust, Governance and Performance, The Role of Institutional and Interpersonal Trust in SMEs Development” [Güven, Yönetişim ve Performans, Kobilerin Kalkınmasında Kurumsal ve Kişilerarası Güvenin Rolü], *International Sociology*, 20(3), 2005, 371–39.

Rutherford, Malcolm, “Institutional Economics: Then and Now” [Kurumsal İktisat: o Zaman ve Şimdi], *Journal of Economics Perspectives*, Vol: 15, No: 3, 173-194, 2001.

Sakınç, Süreyya, “Yerel Kalkınma Politikalarında Yerellik ve Katılımcılık”, *Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel Ve Yerel Bakış Açıları*, Manisa 2013.

Samsun, Nihal, “Hesap Verebilirlik ve İyi Yönetişim”, Erişim Tarihi: 07.12.2015 <http://www.deu.edu.tr/userweb/hilmi.coban/hesap%20verebilirlik.pdf>

Sharma, Chandan ve Mitra, Arup, “Corruption, Governance and Firm Performance: Evidence From Indian Enterprises” [Yolsuzluk, Yönetişim ve Firma Performansı: Hindistan İşletmelerinden Kanıt], *Journal of Policy Modeling*, 37, 2015,ss. 835–851.

Shepherd, Ben, “Political Stability: Crucialfor Growth?”[Politik İstikrar: Büyüme İçin Önemlimi?],ErişimTarihi:08.12.2015<http://www.lse.ac.uk/IDEAS/publications/reports/pdf/SU004/shepherd.pdf>

Sikod, Fondo and Teke, John Nde, “Governance and Economic Growth in Cameroon”[Kamerun`da Yönetişim ve Ekonomik Büyüme], 2012, 1-39, Erişim Tarihi: 06, 09, 2016, <https://www.google.com.tr/#q=aercafrica.org%2F...%2F270-governance-and-economic-growth-in>.

Soylu, Hülya., “Etkinlik ve İyi Yönetişim”, Erişim Tarihi: 08.12.2015, <http://www.deu.edu.tr/userweb/hilmi.coban/%C3%B6devler/iyi%20y%C3%B6netim/etkinlik.pdf>

- Steer, Liesbetve Sen Kunal, “Formal and Informal Institutions in a Transition Economy: The Case of Vietnam” [Bir Geçiş Ekonomisinde Resmi ve Resmi Olmayan Kurumlar: Vietnam Örneği], *World Development*, 38 (11), 2010,1603–1615.
- Stockemer, Daniel, “Does democracy Lead to Good governance? The Question Applied to Africa and Latin America”[Demokrasi İyi Yönetişime Yol Açar mı? Afrika ve Latin Amerika Üzerine Uygulanan Soru], *Global Change, Peace & Security*, 21(2), 2009, 241–255.
- Stockemer, Daniel, “Regime Type and Good Governance in Low and High Income States: What Is The Empirical Link?”[Düşük ve Yüksek Gelirli Ülkelerde Rejim tipi ve İyi Yönetişim: Ampirik İlişki nedir?], *Democratization*, 21 (1), 2014, 118–136.
- Svensson, Jakob, “Investment, Property Rights and Political Instability: Theory and Evidence” [Yatırımlar, Mülkiyet Hakları ve Politik İstikrarsızlık: Teori ve Kanıt], *European Economic Review*, 42, 1998, 1317-1341.
- Symoniak, Jason D., “The Washington Consensus”, [Washington Uzlaşması], *New Voicesin Public Policy*, Volume V, Winter 2010/2011.
- Şahin, İsmail, “Türkiye’de 1980-2015 Yılları Arası Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Yolsuzlukların Ekonomik Büyümeye Etkileri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2, 2016, 1-18.
- Şanlısoy, Selim ve Kök, Recep, “Politik İstikrarsızlık - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 2010.
- Şen, Ali., “Washington Konsensüs ve Gelişmekte Olan Ülkeler Sorunları: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 2005.
- Tanzi, Vito, “Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope and Cures”, [Dünyadaki yolsuzluklar: Nedenleri, Sonuçları, Kapsam ve Çareleri], 1998, Erişim Tarihi: 05.01.2016, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9863.pdf>
- Tornyeva, Kingsley ve Wereko, Theophilus, “Corporate Governance and Firm Performance: Evidence from the Insurance Sector of Ghana” [Kurumsal

- Yönetim ve Firma Performansı: Gana'daki Sigorta Sektöründen Kanıt], *European Journal of Business and Management*, 4 (13), 2012, 95-112.
- Uçar, Mehmet ve Karakaya, Abdullah, “Yönetimsel Reformlar Perspektifinden Türkiye’de Yönetimin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 2014.
- Uzun, A. Meral, “Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Gelişme” *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 2009.
- Valeriani, Elisa and Peluso, Sara, “The Impact of Institutional Quality on Economic Growth and Development: An Empirical Study” [Kurumsal Kalitenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma], *Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology*, Issue 6, October 2011, 1-25.
- Vieira, Flávio Vilela, “Institutions and Growth: A Dynamic Panel Data Analysis (1980-2004)” [Kurumlar ve Büyüme: Dinamik Panel Veri Analizi (1980-2004)] ss. 1-16, Erişim Tarihi: 22.05.2016, www.nea.ie.ufu.br/artigos/Artigo%2010%20Vieira.pdf.
- Vural, Burçak Müge, “Kurumsal Koordinasyonun Ekonomik Büyümeye Etkileri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), 2007, 1-29.
- Wiggins, Steve and Davis, Junior., “Economic Institutions”, [Ekonomik Kurumlar], 2006, Erişim Tarihi: 02.12.2015, http://r4d.dfid.gov.uk/PDF/Outputs/ProPoor_RPC/IPPGBP3.pdf.
- Williamson, John, “A ShortHistory of The Washington Consensus and suggestions for What To Do Next”, [Washington Uzlaşması'nın Kısa Bir Tarihçesi ve Gelecekte Ne Yapacağına Dair Öneriler], *Finance &Development*, September, 2003, Erişim Tarihi: 09.10.2015. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/09/pdf/williams.pdf>
- Wilson, Ross, “Does Governance Cause Growth? Evidence from China” [Yönetişim Büyümeye Neden olur mu? Çin'den Kanıt], *World Development*, 79, 2016, 138–151.

- Yalçın, Alper ve Yalçın, Sevda, “Sürdürülebilir Yerel Kalkınma İçin Cittaslow Hareketi Bir Model Olabilir mi?”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, No:1, 2013.
- Yang, Benhua, “Does Democracy Lower Growth Volatility? A Dynamic Panel Analysis”, [Demokrasi Büyüme Dalgalanmalarını düşürür mü? Dinamik Panel Analizi], *Journal of Macroeconomics*, 30 (2008), 562–574.
- Yapraklı, Sevda, “Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama” *Ege Akademik Bakış*, 8 (1), 2008.
- Yavuz, Gülin, “Washington Uzlaşması Sonrasında Dünya Bankasından Bir Açılım Önerisi: Kapsamlı Kalkınma İçin Çerçeve”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/3, 2007.
- Yavuz, Gülin, “Washington Uzlaşması'ndan Post Washington Uzlaşması'na: Kalkınma Gündeminin Biçimlenişinde "Yeni Kurumcu İktisat" Etkisi”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 18, Sayı: 64, 2007.
- Yıldırım, Cengizhan, “Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980’den Sonraki Evrimi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 7, 2011, 1-5.
- Yıldırım, Selim ve Özer, Mustafa, “Aghion-Howitt Büyüme Modeli Çerçevesinde Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Panel Veri Analizi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1).
- Yıldırım, Selim, “Kurumların Dinamik Yapısının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin Analizi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (3), 2010.
- Yılmaz, Baki ve Alkan, Alper Tunga, “Muhasebenin Sosyal Sorumluluk Kavramı Açısından Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde, Kurumsal Yönetim Anlayışının Algılanma Biçimi Üzerine Bir Araştırma”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 2006.
- Yılmaz, Feridun, “İktisat, Kurumsal İktisat ve İktisat Sosyolojisi”, *Sosyoloji Konferansları*, No:45, 1, 2012.
- Zakaria, Muhammad ve Fida, Bashir Ahmed, “Democratic Institutions and Variability of Economic Growth in Pakistan: Some Evidence from the Time-series

Analysis” [Pakistan`da Demokratik Kurumlar ve Ekonomik Büyüme Değişkenliği: Zaman Serileri Analizinden Bazı Kanıtlar], *The Pakistan Development Review*, 48(3), 2009, 269–289.

Zenger, Todd R., vd., “Informal and Formal Organization in New Institutional Economics “ [Yeni Kurumsal İktisatta Resmi ve Resmi olmayan Kurumlar], 2001, Erişim Tarihi: 06.05.20015, <http://apps.olin.wustl.edu/faculty/zenger/advances6u.pdf>.

Zengin, Eyüp, vd., “Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma” *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2014, 99-104.

KİTAP ve TEZLER

Akbulut, Yavuz, *Sosyal Bilimlerde SPSS Uygulamaları*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2010.

Akpınar, Rasim, vd., *Teoride ve Uygulamada, Bölgesel Kalkınma Politikaları*, Ekin Yayınevi, Bursa 2011.

Aksakoğlu, Ece, *Yerel Kalkınmada Katılımcı Politikalar: Çanakkale Örnek Alan Değerlendirmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, İstanbul 2007.

Aktürk, Ergün, vd., *Batman İli Sosyo-Ekonomik Profili*, Batman Ticaret Odası Yayını, Kaya Grafik, Batman 2011.

Alüftekin, Nilay, *Yerel Düzeyde Ekonomik Kalkınmada Tarımsal Ürün İşleyen Kobi'lerin Rolü: Karaman İli Araştırması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi FBE, Ankara 2007.

Anonymous, *Local Economic Development*, The World Bank 2002.

Apaydın, Fahri, *Örgütlerde Kurumsallaşma ve Adaptif Yeteneklerin Pazarlama Eylemlerine ve Örgütsel Performansa Etkileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, SBE, 2007.

Arslan, Ünal, *Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2007.

- Arslantürk, Zeki ve Amman, M. Tayfun, *Sosyoloji Kavramlar- Kurumlar-Süreçler- Teoriler*, (1.Basım), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.
- Ata, Ahmet. Y., *Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi SBE, Adana 2009.
- Aydın Halil İbrahim ve Şimşek, Türker, “Kalkınma-Yönetişim İlişkisi: MENA Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama”, Halil İbrahim Aydın ve Yunus Emre Özer (edit.), *Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar*, (ss. 187-204), Orion Kitabevi, Ankara 2016.
- Aysan, Ahmet Faruk, “Yönetişim ve Kurumlar Kavramlarının Yükselişi” 2007, Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ (Haz.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, (ss.67-84), İmge Kitabevi, Ankara 2014.
- Baykal, Nazan, *Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Açısından Kalkınma Ajanslarının Misyonu: Kayseri Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi SBE, 2010.
- Bayramoğlu, Turgut, *Biyokütle Enerjisi ve Yerel Ekonomik Kalkınma:TRAI Bölgesi`nde (Erzurum-Erzincan-Bayburt) Biyokütle Potansiyeli ve Ekonomik Etkileri Üzerine Bir Saha Araştırması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2013.
- Berber, Metin, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, (4.Baskı), Derya Kitabevi, Trabzon 2011.
- Can, Ergüder, *Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajansların Rolü İzmir Kalkınma Ajansı Örneği*, Altın Nokta Yayınevi, İzmir 2011.
- Cevizli, İbrahim, *Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi SBE, Aydın 2013.
- Chang, Ha-Joon, “Merdiveni Tekmelemek: Tarihi Bir Perspektif İçerisinde İyi Politikalar ve “İyi Kurumlar”, 2005, (Çev.: Nil Demet Güngör), Fikret Şenses (Der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (ss.89-122), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

- Çarkçı, Akif, *Yerel Kalkınmada Kobi'lerin Rolü*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2007.
- Demir, Ömer, *Kurumcu İktisat*, (1.Baskı), Vadi Yayınları, Konya 1996.
- Demirci, Mehmet, *KOBİ'lerde Kurumsal Yönetim Uygulamasının Kara Etkisi; İstanbul İlinde Bir Uygulama*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi SBE, 2010.
- Durmuş, Beril, vd., *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*, Beta Basım Yayım, İstanbul 2013.
- Fukuyama, Francis, *Devlet İnşası 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim*,(Çev.: Devrim Çetinkasap), Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.
- Göymen, Korel, *Türkiye`de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Gürler Hazman, Gürler, *Türkiye`de Yerel Düzeyde Kalkınma Hedefi ve Belediyeler*, (I. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara 2011.
- Hayaloğlu, Pınar, *İktisadi Büyüme Sürecinde Kurumsal Yapının Rolü: Literatür ve Uygulama*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Üniversitesi SBE, Trabzon 2012.
- Kaplan, Fatih, *Ekonomik Büyümenin Dolaylı Belirleyicileri: Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2013.
- Kara, Murat, *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*, DPT Uzmanlık Tezi, 2008.
- Karakayalı, Hüseyin ve Yanıkkaya Halit, "Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyümeye Etkileri", *Kurumsal İktisat*, (der. Coşkun Can Aktan), SPK Kurumsal Araştırmalar Serisi No:2, Yayın: 194, 2006.
- Kasper, Wolfgang, *İktisadi Özgürlük ve Gelişme Mülkiyet Hakları, Rekabet ve Refah Üzerine Bir İnceleme*,(Çev.: Bahadır Akın), Liberte Yayınları, Ankara 2007.
- Kaynak, Muhteşem, *Kalkınma İktisadı*, (4.Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara 2011.

- Kovacı, Süreyya, “*Gıda Perakende Sektöründe Yoğunlaşmanın Gıda Sanayi Firmalarına (Kobilere) Etkileri: Yeni Kurumsal İktisat Yaklaşımı*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi SBE, Antalya 2007.
- Manan, Ömer, *Kurumsal Yapı Olarak Demokrasi Ve Ekonomik Özgürlüklerin Ekonomik Performansa Etkisi: Türkiye Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karaelmas Üniversitesi SBE, Zonguldak 2009.
- Mihçı, Hakan, “Kurumsal Yapı ve Kalkınma”, Muhsin Kar ve Sami Taban (Editör.), *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, (ss.53-87), Ekin Kitabevi, Ankara 2005.
- North, Douglass C., *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*,1999, (Çev.: Gül Çağalı Güven), Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2010.
- Öniş, Ziya ve Şenses Fikret, “Gelişen “Post Washington Mutabakatı”nı (PWM) Yeniden Düşünmek”, 2005, (Çev.: Emre Özçelik), Fikret Şenses (Der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (ss.347-385), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Özel, Sadullah, *Mülkiyet Kamulaştırma ve Gerçek Karşılık Hakkı*, Yetkin Yayınları, Ankara 2013.
- Öztürk, Hüseyin, *Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması (1950-2003)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2004.
- Özveren, Eyüp, “Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu”, Eyüp Özveren (Der.), *Kurumsal İktisat*, (ss.15-43), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- Parasız, İlker, *Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*, (2.Baskı), Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 2007.
- Rodrik, Dani, “Kaliteli Büyümeye Yönelik Kurumlar Nelerdir ve Nasıl Kazanılır?” 1999, (Çev.: İlker Göçmen), Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ (Haz.), *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, (ss.37-65), İmge Kitabevi, Ankara 2014.
- Seyidoğlu, Halil, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, (3.Baskı), Güzem Can Yayınları, İstanbul 2002.

- Şenalp, Mehmet Gürsan, “Dünden Bugüne Kurumsal İktisat”, Eyüp Özveren (Der.), *Kurumsal İktisat*, (ss.45-92), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- Tavşancı, Savaş, *Firmalardaki Kurumsallaşma Düzeyinin Rekabet Gücüne Etkisi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir 2009, 1-165.
- Thorbecke, Erik, “Kalkınma Doktrini Evrimi, 1950-2005”, 2007, (Çev.: Haki Pamuk), Fikret Şenses (Der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (ss.123-175), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Uddin, S. M. Anowar, “Impact of Good Governance on Development in Bangladesh: A Study” [İyi Yönetişimin Bangladeş’in kalkınmasına Etkileri: Bir Çalışma], 2010, Erişim Tarihi: 20.10.2016, http://ndc.gov.bd/lib_mgmt/webroot/earticle/2207/Impact_of_GG_on_Development_in_Bangladesh.pdf.
- Wayenberge, Elisa Van, ”Washington Mutabakatı’ndan Washington Sonrası Mutabakata Kalkınma Yanılsamaları”, 2006, (Çev.: Elif Karaçimen), Fikret Şenses (Der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (ss.307-345), İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Yavan, Nuri, “Küresel Kriz Sonrası Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar: Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve OECD’nin Yaklaşımları”, *Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2013.
- Yıldırım, Selim, *Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 2009.
- Yılmaz, Feridun, “Avrupa’da Kurumsal İktisat: G. M. Hodgson Örneği”, Eyüp Özveren (Der.), *Kurumsal İktisat*, (ss.93-142), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, “81 İl Sanayi Durumu Raporu (2015)”, Erişim Tarihi: 29.03.2017, <http://sgm.sanayi.gov.tr/sayfa.html?sayfaId=d52b083d-e614-4692-9266-48df749babe0>

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sanayi Genel Müdürlüğü, “Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu”, Ekim 2014, Erişim Tarihi: 29.03.2017, <http://www.tarsusticaretborsasi.com/DOSYALAR/pdf/81%20IL%20SANAYI%20DURUM%20RAPORU.pdf>

DOKA, “Kuruluşundan Bugüne Kalkınma Ajanslarında Sosyal Politikalar Raporu”, 2012, Erişim Tarihi: 19.02.2016, <http://www.doka.org.tr/TR/Yayinlar/Raporlar-Serisi>.

http://www.ekodialog.com/Konular/1994_ekonomik_krizi.html, Erişim Tarihi: 17.03.2017.

<http://www.turkpatent.gov.tr/TurkPatent/statistics/>, Erişim Tarihi: 17.03.2017.

Türkiye İş Bankası, “2010 ve 2012 Verileriyle Türkiye’de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması”, 2014, Erişim Tarihi: 15.03.2017, https://ekonomi.isbank.com.tr/userfiles/pdf/ar_03_2012.pdf

Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, “TRA1 Düzey 2 Bölge Planı Taslağı (2014 – 2023)” Erişim Tarihi: 29.03.2017, s.114. <http://www.kudaka.org.tr/ekler/8735d-bbtaslak2013.pdf>.

OECD, “Measuring Regulatory Quality” 2008, Erişim Tarihi: 14.12.2015, <http://www.oecd.org/gov/regulatorypolicy/Policy%20Brief%20%20Measuring%20Regulatory%20Quality.pdf>

Türk Dil Kurumu (TDK), Erişim Tarihi: 21.04.2015, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Erişim Tarihi: 21.03.2017, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do>

EKLER

EK 1. Anket

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**KURUMSAL YAPI VE YEREL EKONOMİK KALKINMA:
ERZURUM VE BATMAN ÜZERİNE BİR SAHA ARAŞTIRMASI**

ANKET FORMU

Bu anket, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yapılacak olan Erzurum ve Batman illerindeki tarım, sanayi ve hizmet işletmelerinin kurumsal yapısı ve yerel ekonomik kalkınmaya etkisi konulu doktora tez çalışmasında kullanılmak amacıyla hazırlanmıştır. Elde edilen bilgiler üçüncü şahıs, kurum ve kuruluşlarla paylaşılmayacak ve analiz çalışmaları sırasında katılımcı isimleri belirtilmeden değerlendirilecektir. Bu nedenle verilecek bilgilerin gerçeği yansıtması çalışmanın sağlıklı yürütülmesi açısından önem arz etmektedir.

İlginiz için çok teşekkür ederiz.

Anketin Yapıldığı Yer	İl	İlçe	Köy
İşletme Sahibinin (Ankete Cevap Veren Katılımcının) (Bu kısım anket sonuçları konusunda ankete katılan kişileri bilgilendirme amacına yöneliktir.)			
Adı ve Soyadı			
Telefon Numarası			
Anketin Yapıldığı Tarih			
Anketörün Adı ve Soyadı			

A. KATILIMCILARA VE İŞLETMELERE AİT TANIMLAYICI BİLGİLER

1. Yaşınıza, cinsiyetinize, eğitim ve gelir düzeyinize uygun olan seçeneği işaretleyiniz.

a. Cinsiyeti	b. Yaşı	c. Eğitim Düzeyi						
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
(1) Erkek	(1) 0-14	Yok	Okur-yazar	İlkokul	Lise	2 yıllık yüksekokul	4 yıllık fakülte veya yüksekokul	Lisansüstü
(2) Kadın	(2) 15-65							
	(3) 66+							
d. Gelir Düzeyi (Aylık-TL)								
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)			
	0-2500	2501-5000	5001-7500	7501-10.000	10.001-ve üstü			

2. İşletmenize ait tanımlayıcı bilgiler için uygun olan seçeneği işaretleyiniz.
(Birden fazla durum söz konusu ise lütfen belirtiniz.)

a. Kuruluş Yılı	(1) 1990 Yılı ve Öncesi	(2) 1990-2000	(3) 2001-2010	(4) 2011-2016
b. Sahiplik Durumu	(1) Ferdi Mülkiyet	(2) Adi Ortaklık	(3) Kollektif	(4) Komandit
	(5) Anonim	(6) Limited	(7) Kooperatif	(8) Diğer
c. Faaliyette Bulunduğu Sektör	(1) Tarım	(2) Sanayi	(3) Hizmet	
d. Üretilen Malın Niteliği	(1) Ara Malı	(2) Tüketim Malı	(3) Yatırım Malı	(4) Diğer
e. Üretim Şekli	(1) Seri Üretim	(2) Siparişe Göre Üretim		
f. İstihdam Edilen Personel Sayısı	(1) 1-50	(2) 51-100	(3) 101-150	(4) 151 ve Üstü
g. Personelin Ortalama Çalışma Yılı	(1) 0-3 Yıl	(2) 4-7 Yıl	(3) 8-11 Yıl	(4) 12 Yıl ve Üstü

B. KATILIMCILARIN KURUMSAL YAPIYA İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ

1. Kurum ve kurumsal yapı hakkında bilginiz var mı?

(1) EVET (2) BİRAZ (3) HAYIR (Anketör bilgilendirme yapsın lütfen.)

2. İşletmenizde kurumsal yapı yetersizlikleri olduğunu düşünüyor musunuz?

(Bu soruya cevabınız "Hayır" ise anketin C bölümüne geçiniz.)

(1) EVET (2) BİRAZ (3) HAYIR

3. Kurum-kurumsal yapı yetersizliklerine yönelik olarak aşağıda belirtilen nedenleri değerlendiriniz.

	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
1. Maddi ve somut materyallere odaklanılması	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. İşletme yöneticilerinin yeterli nitelikte olmaması	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. Mali kaynakların verimsiz alanlara yönlendirilmesi	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. Finansal ve teknik yardımları elde etmenin zaman alması	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. İşveren ve çalışanlar arasında güven ve bilgi akımı yetersizliği	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. Takım çalışmasının eksik olması	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. Diğer firma ve yatırımcılarla bilgi alışverişi yapılamaması	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

4. İşletmenizde kurumsal yapının etkin bir şekilde işlemlerini ister misiniz?

(Bu soruya cevabınız "Hayır" ise anketin C bölümüne geçiniz.)

(1) EVET (2) BİRAZ (3) HAYIR

5. Kurumsal yapının etkin hale gelmesi için kaç TL'lik yatırım masrafına katlanırsınız? (Aylık-TL)

Aşağıdaki seçeneklerden uygun olanı işaretleyiniz.

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1000-2000	2001-4000	4001-6000	6001-8000	8001 ve üzeri

6. Etkin kurumsal yapıya yönelik harcamalarınızın ne kadarını (% kaçını) devletin karşılamasını istersiniz?

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
% 20	% 40	% 60	% 80	% 100

7. Kurumsal yapının etkin hale gelmesi için devlet ne tür yardımlarda bulunmalıdır. Seçenekleri öngördüğünüz önem derecesine göre sıralayınız.

	1. derece	2. derece	3. derece	4. derece	5. derece
1. Yerel büyüme dinamiklerine yönelik maliyetleri azaltmalıdır					
2. Alt yapı yatırımları yapmalıdır					
3. Yerel düzeyde karar verme yetkisi sağlamalıdır					
4. Vergi indirimleri ve muafiyetler sağlamalıdır					
5. Danışma ve bilgilendirme hizmetleri sunmalıdır					
6. AR-GE destekleri vermelidir					

8. Kurumsal yapının etkin hale gelmesi işletmenizde kaç TL'lik maliyet azalışına yol açacaktır. (Aylık-TL)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1000-2000	2001-4000	4001-6000	6001-8000	8001 ve üzeri

C. KURUMSAL YAPI GÖSTERGELERİ

C1. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE HESAP VEREBİLİRLİK (ŞEFFAFLIK)

1. İşletmenizdeki ifade özgürlüğü ve hesap verebilirliğin (şeffaflığın) düzeyi ile ilgili olarak aşağıda verilen hususlardaki düşüncelerinizi belirtiniz.

	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
1. Yönetim, işletme ile ilgili bütün maddi konularda doğru ve zamanında açıklama yapılmasını sağlamaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. İşletme yönetimi, işletmenin sahiplerini, ortaklarını veya hissedarlarını bilgilendirmektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. İşveren(ler) ve çalışanlar arasında güven ve bilgi akımı yeterli düzeydedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. İşletme kamuoyu ile doğru, açık ve karşılaştırılabilir bilgi paylaşımı yapmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. Vatandaşlar işletme ile ilgili ihtiyaç duyulan her türlü bilgiyi rahatlıkla talep edebilmektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. İşletme toplumsal değerleri yansıtan kanun ve düzenlemelere uyum gösterecek şekilde faaliyet göstermektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

7. Çalışanların ve vatandaşların beklenti, talep ve şikayetleri dikkate alınmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8. Denetim mekanizması yasal veya etik olmayan işlemleri gerçekleştirme düşüncesini engelleyecek düzeyde etkin işlemektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9. İşletmede dürüstlük, adalet ve eşitlik ilkelerine riayet edilmektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
10. İşletmede hukuki ve ceza-i sorumlulukla donatılmış etkin bir mekanizma mevcuttur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

C2. POLİTİK İSTİKRAR

4. İşletmenizdeki politik istikrarın düzeyi ile ilgili olarak aşağıdaki hususlarda düşüncelerinizi belirtiniz.

	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
1. İşletmede bütün hak sahiplerine karşı eşit davranılmakta, hissedarlık hakları korunmakta ve bu hakların kullanılabilmesi kolaylaştırılmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. Çalışanlara yönelik hizmetlerde fırsat eşitliği sağlanmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. Her türlü ödüllendirme ve terfide adil olma, tarafsızlık ve objektiflik esas alınmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. Yenilikçi düşüncelerin üretilmesi teşvik edilmekte ve teknolojik gelişmeler takip edilmektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. İşletmede dinsel ve etnik gerilimler yaşanmamaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. Çalışanlar firmayı sahiplenmekte ve işletmeye ait her türlü sırrı saklamaktadırlar.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. Olağan dışı durumlar karşısında işletmeyle ilgili herkes birlikte hareket etmektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8. İşletmenin faaliyetlerine işletme içi-dışı baskıcı ve zorlayıcı müdahaleler yapılmamaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9. Ülkede/bölgede yaşanan şiddet olayları ve siyasi anlaşmazlıklar işletmenin performansını olumsuz yönde etkilemektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

C3. YÖNETİMİN ETKİNLİĞİ

5. İşletmenizdeki yönetimin etkinliğinin düzeyi ile ilgili olarak aşağıdaki hususlarda düşüncelerinizi belirtiniz.

	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
1. İşletmede çalışanların da katıldığı çoğulcu ve demokratik yönetim sistemi uygulanmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. İşletmede profesyonel ve uzman yöneticiler, işletme sahipleri veya ortaklardan oluşan yöneticilerden daha fazladır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. İşletmede profesyonellerin ve uzmanların kararları önemli ve etkilidir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. İşletmedeki yönetici(ler)in eğitim durumu ve siyasi bağımsızlığı önem taşımaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

5. İşletme ile ilgili her türlü karar, yönetim kurulu tarafından alınmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. İşletme yönetimi, işletmenin stratejik rehberliğini ve etkin denetimini sağlamaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. Yönetim kurulu işletmeye ve hissedarlara karşı hesap verme yükümlülüğü taşımaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8. İşletmede kamu politikalarına güven duyulmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9. İşletmede alınan kararların uygulanması esnasında bürokratik engellerle karşılaşılmamaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

C4. DÜZENLEMELERİN KALİTELİ OLMASI

6. İşletmenizdeki düzenlemelerin kalitesi ile ilgili olarak aşağıdaki hususlarda düşüncelerinizi belirtiniz.

	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
1. İşletmenin faaliyetleri ve bununla ilgili düzenlemeler ilgili mesleki ve kamu kurumlarınca belirlenen standartlara uygundur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. İşletmenin misyon, vizyon ve eylemleri toplumsal değerlere uygun ve birbiriyle uyumlu olarak belirlenmiştir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. İşletme ile ilgili düzenlemeler çağın gerektirdiği değişim ve gelişmelerle, modern yöntemlerle ve yeniliklerle uyumludur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. Çalışanlara yönelik hizmetlere ait işlemlerin (sevk, rapor, fatura vb.) yapılmasında yasal kurallara uygun hareket edilmektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. İşletme ile ilgili her türlü sorunun çözümünde dürüstlük, adalet ve eşitlik ilkelerine riayet edilmektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. İşletmedeki çalışanlar arasında gruplaşmalar, dedikodular vb. gibi olumsuzlukların oluşmasını engelleyen bir denetim mekanizması bulunmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. Çalışanların özlük işlemleri düzenli olarak yapılmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8. Yöneticilerin kurallara uygun olarak sergilediği tutum ve davranışlar, çalışanları motive edici niteliktedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9. İşletmenin ekonomik faaliyetlerine yönelik engelleyici kamu düzenlemeleri bulunmamaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

C5. HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

7. İşletmenizde hukukun üstünlüğü ile ilgili olarak aşağıdaki hususlarda düşüncelerinizi belirtiniz.

	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
1. Yöneticiler ve çalışanlar için yazılı olarak belirlenmiş etik kurallar ve kaideler bulunmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. Yönetici ve çalışanların görev, yetki ve sorumlulukları ile sınırları yazılı olarak belirtilmiştir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. İstihdam edilecek personel ile ilgili şartlar açıkça ve yazılı olarak belirlenmiştir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. Çalışanların performansına yönelik olarak etkin işleyen ödüllendirme veya cezalandırma mekanizması bulunmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. Bu ödüllendirme veya cezalandırma mekanizması aynı kademede bulunan herkese eşit olarak uygulanmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. Çalışanlar değerlendirilirken kullanılan kriterler çalışanlara duyurulmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. İşletmenin terfi mekanizması çalışanların liyakat ve yeteneklerine göre belirlenmektedir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8. Kurallara uygun hareket edildiği için işletmede suç işleme sıklığı oldukça düşüktür.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9. İşletmede kanunlara ve hukuki düzenlemelere güven duyulmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

C6. YOLSUZLUĞUN ÖNLENMESİ

8. İşletmenizde yolsuzluğun önlenmesi ile ilgili olarak aşağıdaki hususlarda düşüncelerinizi belirtiniz.

	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
1. İşletmede yapılan her türlü faaliyet kayıt altına alınmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. Kayıt işlemini yapanlar ve bu işlemleri kontrol edenler kayıtlı evrakları onaylamaktadırlar.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. İşletmede evrak, belge ve varlıkların muhafazasını sağlayan ve hileyi engelleyen prosedür ve kontroller mevcuttur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. İşletmede mali ve finans işlemlerinin doğru ve eksiksiz muhasebeleştirilmesini ve raporlamasını sağlayan prosedür ve sistemler bulunmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. Yönetici ve çalışanlar hiçbir yolsuzluk eylemine karışmamışlardır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. İşletmede rüşvet, kayırma vb. gibi olumsuz durumları önleyen etkin bir denetleme ve cezalandırma mekanizması bulunmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. İşletmede etik kurallar belgesi bulunmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8. İşletmede yasal bir yolsuzluk ihbar mekanizması mevcuttur.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9. Her türlü yolsuzluk olayı karşısında adil, tarafsız ve objektif bir şekilde yasal işlem yapılmaktadır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

D. KURUMSAL YAPININ YEREL KALKINMAYA ETKİLERİ

1. Kurumsal yapı yetersizliklerinin giderilmesi ve/veya etkin hale gelmesi ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açıdan katkı sağlar mı? (Bu soruya cevabınız "Hayır" ise anketi bitiriniz).

(1) EVET (2) BİRAZ (3) HAYIR

D1. EKONOMİK ETKİLER

2. İşletmenizdeki/işletmelerdeki etkin kurumsal yapının faaliyette bulunduğunuz ile sağlayabileceği aşağıdaki ekonomik katkıları değerlendiriniz.

	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
1. İşlem maliyetleri ve bürokratik engellerin azaltılmasına katkıda bulunur	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. Piyasa aksaklıklarının giderilmesine yardımcı olur	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. Bölge içi-dışı firmalarla sistematik bilgi alışverişi sağlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. Yatırım ortamının gelişmesine katkı sağlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. Girişimcilik kapasitesini artırır	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. Yerel kaynaklara dayalı üretimde etkinlik ve verimliliği artırır	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. Kamu teşvik ve mali yardımlarından daha fazla yararlanılmasına katkı sağlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8. İnsan göçünün azalmasını sağlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9. Girdi, yeni teknoloji ve eleman teminini kolaylaştırır	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

D2. SOSYAL VE KÜLTÜREL ETKİLER

3. İşletmenizdeki/işletmelerdeki etkin kurumsal yapının faaliyette bulunduğunuz ile sağlayabileceği aşağıdaki sosyal ve kültürel katkıları değerlendiriniz.

	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
1. Eğitim, sağlık ve güvenlik gibi hizmetlerin adil bir şekilde dağıtılmasını sağlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. Yaşam standartlarını ve hayat beklentisini yükseltir	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. İnsan sermayesi birikimini artırır	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. Çatışmaları engelleyerek toplumsal barışa katkı sağlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. Sosyal ilişkilerin oluşmasına ve güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunur	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. İnsanların özgürlük alanlarının korunmasını sağlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. Bireyselliği değil de toplumsallığı ön plana çıkarır	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8. Toplumun sosyal etkileşim sürecini kolaylaştırır	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9. Haksız rekabet uygulamalarını ortadan kaldırır	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

D3. SİYASAL ETKİLER

4. İşletmenizdeki/işletmelerdeki etkin kurumsal yapının faaliyette bulunduğunuz ile sağlayabileceği aşağıdaki siyasal katkıları değerlendiriniz.

	Kesinlikle Evet	Evet	Kısmen	Hayır	Kesinlikle Hayır
1. Siyasal etkileşim ve seçim özgürlüğü mekanizmasını aktifleştirir	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2. Ekonomik, sivil ve siyasi özgürlüklerin korunmasını sağlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
3. Güç kullanımı ve baskının azalmasına katkıda bulunur	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
4. Demokratik değişim ve katılım sürecini aktifleştirir	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
5. Karşıt görüşlerin hoşgörü ile karşılanmasını kolaylaştırır	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
6. Yerel yönetimlerin karar alma mekanizmalarına katılımı sağlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
7. Sivil toplum kuruluşlarının gelişmesine katkıda bulunur	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
8. Bürokrasi ve kırtasiyeciliğin azalmasını sağlar	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
9. Yerel kaynak ve zaman israfını engeller	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)

KATKINIZDAN DOLAYI TEŞEKKÜR EDERİZ.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mücahit ÇAYIN
Doğum Yeri ve Tarihi	Malazgirt, 02.08.1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Batman Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	mcayin@gmail.com
Tarih	